821.0.09
T32

ACADEMIA ROMÂNĂ

INSTITUTUL
DE ISTORIE ŞI TEORIE LITERARĂ
„G. CĂLINESCU"

TEXTE UITATE
TEXTE REGĂSITE

FUNDAŢIA NAŢIONALĂ
PENTRU ŞTIINŢĂ ŞI ARTĂ

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

ACADEMIA ROMÂNĂ
INSTITUTUL DE ISTORIE ŞI TEORIE LITERARĂ
„G. CĂLINESCU“

TEXTE UITATE – TEXTE REGĂSITE

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

859.0.09
T32

ACADEMIA ROMÂNĂ

INSTITUTUL DE ISTORIE ŞI TEORIE LITERARĂ
„G. CĂLINESCU"

TEXTE UITATE – TEXTE REGĂSITE

*

Viaţa Sfântului Hristofor • Pentru fulgere şi pentru tunete cum să fac • „Omul ca iarba, zilele lui..." • Manualele şcolare ca pregătire a orizontului de aşteptare pentru cititorii români din secolul al XVIII-lea • Ioan Maiorescu, „Retorica"

Ediţii şi studii introductive de
SILVIA MARIN-BARUTCIEFF,
CĂTĂLINA VELCULESCU, ADRIANA MITU,
MANUELA ANTON şi ANDREI NESTORESCU

Cuvânt înainte de
CĂTĂLINA VELCULESCU

15142

FUNDAŢIA NAŢIONALĂ PENTRU ŞTIINŢĂ ŞI ARTĂ
Bucureşti • 2002

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

Copertă și ilustrații de **Ileana Stănculescu**
după fotografii de **Silvia Marin-Barutcieff**

Carte apărută cu sprijinul
MINISTERULUI CULTURII ȘI AL CULTELOR

ISBN 973-85611-1-6

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

CĂTRE CITITOR

În manuscrisele şi cărţile româneşti dinaintea mijlocului de secol XIX, se ascund (după aproape un secol şi jumătate de cercetări) numeroase pagini deloc sau prea puţin cunoscute.

Între cititorul contemporan şi conţinutul atâtor file aşezate în depozitele bibliotecilor, se ridică în primul rând piedica descifrării scrisului cu caractere chirilice, scris asupra căruia personalitatea fiecărui copist sau tipograf şi-a pus cel mai adesea propria pecete.

Se adaugă la aceasta ruptura creată de deceniile postbelice între specialiştii români şi uriaşul salt pe care l-au făcut studiile apusene despre cultura europeană anterioară mijlocului de secol XIX, salt care se concretizează într-o modalitate înnoită de a privi şi de a preţui acea cultură.

Străduania specialiştilor din Institutul nostru este de a identifica, în manuscrisele şi cărţile româneşti vechi, teme, motive, personaje, naraţiuni, lucrări cu scop didactic sau lucrări teoretice, spre care cititorul contemporan să fie îndemnat a căuta un drum al înţelegerii. Dincolo de ceea ce manualele de liceu sau cursurile universitare ne-au învăţat a denumi „literatură română veche" (legată de noţiunea inaccesibilităţii aride), trăieşte o lume complexă şi vie, doar parţial cunoscută. Drumul către textele uitate este uşurat de studiile în care li se descoperă acestora valorile ideatice sau valorile de imagini concordante cu o cultură europeană având rădăcini profunde în timp şi ramificări uneori derutante în spaţiu.

Conţinutul acestui prim volum spune prin el însuşi cât de multe mai avem încă de aflat despre secolele XVII–XIX din propria noastră istorie. Proiectele de cercetare prevăd apariţia în viitor a altor asemenea volume în care se porneşte de la identificarea unor pagini demne de interes, redate într-o transcriere ce respectă în acelaşi timp şi caracteristicile de limbă ale textelor, şi, într-o anumită măsură, regulile ortografice actuale.

Ţinta noastră finală este aceea de a găsi locul scrierilor discutate în curentul continuu ce leagă cultura română de celelalte culturi europene.

CĂTĂLINA VELCULESCU

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

VIAȚA SFÂNTULUI HRISTOFOR

Ediție și studiu introductiv
de
SILVIA MARIN-BARUTCIEFF

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

STUDIU INTRODUCTIV

Arta fantastică aduce în prim-plan spaimele individului, tenebrele care-l bântuie, relaţia sa cu noaptea. Ceasurile târzii reprezintă cadrul propice desfăşurării de forţe demoniace a căror acţiune se materializează în necontenite ispitiri. Monstruosul provoacă umanitatea, dar o şi motivează în măsura în care, rezistând tentaţiei, omul (mai ales medieval) găseşte calea către „regimul diurn".[1] Scindarea ciclului de 24 de ore în zi şi noapte, succesiunea luminii şi a întunericului impun credinţa în existenţa unor creaturi prezente în cele două temporalităţi. „Făpturile nopţii par a nu avea altă menire în afara aceleia de a hăitui omul", notează un autor francez, într-o lucrare consacrată studierii mecanismelor fantasticului în artă.[2] Dincolo de această aparenţă, asaltul monstruozităţii asupra individului (indiferent dacă e vorba doar de un asalt vizual sau dacă maleficul îl încolţeşte pe nefericit) se dovedeşte a avea efecte benefice dat fiind că împotrivirea contribuie la salvarea sufletului de la alunecarea în Infern.

Pe acest temei se edifică un univers terifiant în care viermuiesc fiinţe născute fie din hibridizarea unor fragmente corporale umane sau animale, care pot contraria şi minţile cele mai inventive, fie printr-o anatomie lacunară sau, dimpotrivă, excedentară. În ediţia a III-a a cărţii sale despre teratologie[3], Claude Lecouteux înregistrează un cortegiu înfricoşător şi fascinant totodată din care fac parte: centaurul, onocentaurul, minotaurul, ihtiofagul, satirul, dragonul, inorogul, taurul ignivom, ondina, omul dublu, hermafroditul, ciclopul, astomul, acefalul, femeia cu barbă etc.

Pătrunderea lor în gândirea medievală occidentală s-a produs pe trei căi: tradiţia orală, tradiţia materială şi cea literară. C. Lecouteux analizează toate aceste modalităţi de

---

[1] Sintagmă avansată de antropologul francez Gilbert Durand, în *Structurile antropologice ale imaginarului. Introducere în arhetipologia generală*, Editura Univers Enciclopedic, Bucureşti, 1998.

[2] Vezi René de Solier, *Arta şi imaginarul*, Editura Meridiane, Bucureşti, 1978, p. 36-37. În aceeaşi direcţie se înscriu şi cercetările întreprinse de Jurgis Baltrušaitis, *Evul mediu fantastic*, Editura Meridiane, Bucureşti, 1975 şi de Marcel Brion, *Arta fantastică*, Editura Meridiane, Bucureşti,1970.

[3] Claude Lecouteux, *Les monstres dans la pensée médiévale européenne*, Presses de l'Université de Paris – Sorbonne, 1999, p. 201-217.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

transmisie, referindu-se mai întâi la mitologia greacă şi romană, apoi la corpusul de texte care a furnizat lista de simboluri teratologice.

Din varietatea textuală analizată, se cristalizează un tip de umanitate, al omului monstruos, sălbatic, conceput ca un marginal, înlăturat de la virtuţile exaltate de literatura curtenească a secolului al XII-lea. Acest proscris poartă numele de „om silvicol".[4] El este *ex-centricul*, cel care, din cauza înfăţişării sale *necanonice*, este alungat de societate şi sortit, în consecinţă, *dez-umanizării*, apropiindu-se din ce în ce mai mult de condiţia zoologică. Acest om *bestializat* devine în Evul Mediu antiteza cavalerului, intrând în opoziţie cu valorile universului curtenesc. Şi pentru că este un marginal, el vieţuieşte departe de lumea occidentală, de valorile ei moral-religioase, într-un spaţiu care se circumscrie păgânismului. Topografia necunoscută alimentează imaginaţia scriitorilor „vârstei de mijloc". Monştrii preluaţi din Antichitatea clasică sunt plasaţi în zone greu accesibile europeanului: în India, Egipt, Etiopia sau Sciţia, undeva la capătul lumii. Incursiunile lor în Occident sunt ocazionale şi, atunci când au loc, constituie, pentru autori, un prilej de a-i angaja în lupta împotriva cavalerului. Ei încarnează principiul malefic care ademeneşte bunul creştin. Să ne amintim *Chanson de Roland*, unde monştrii fac parte din armata păgână. Agenţi neîndurători ai Diavolului, ei deschid, prin venirea lor pe pământ, porţile Iadului.

Iconografia medievală – mai mult decât literatura, datorită publicului mai larg şi mai stratificat căruia i se adresa – urmărea tocmai să atragă atenţia receptorului, chiar să-l şocheze pentru a-l pregăti pentru Judecata din Urmă.

Mai mult decât atât, unii autori sunt de părere că frica medievală nu e mai nuanţată decât a individului de astăzi. Criteriul cronologic se dovedeşte în acest caz inoperant, favorizând o abordare tematică, astfel încât putem privi în paralel producţii artistice situate la distanţă temporală, dar congenere prin simbolurile posedate. Societatea contemporană pare să nu se deosebească cu nimic de epocile precedente în ceea ce priveşte interesul pentru fantastic. „Fără să aibă probabil conştiinţa faptului omul de astăzi este tot atât de sensibil la Fantastic ca şi cel din epocile naive şi din secolele «obscure». Din acest punct de vedere (...) un studiu al temelor şi imaginilor din ştiinţa-ficţiune ar fi deosebit de instructiv. El ar arunca o lumină ciudată asupra poziţiei actuale a individului în centrul unui univers mai misterios decât oricând, mai plin de enigme şi de primejdii decât a fost vreodată universul Evului Mediu şi al Antichităţii."[5]

Interesul pentru unele teme şi motive din epoci mai vechi se întrezăreşte în preocuparea contemporanilor de a le conserva şi a le aborda, desigur într-o manieră diferită. Spaţiile insolite îi neliniştesc şi pe oamenii secolului al XX-lea, pădurile îi înfricoşează, căci nu se ştie niciodată cine poate ieşi din desişuri – un gnom sau un extraterestru. Moartea pândeşte undeva, prin apropiere, cu o recuzită în care alături de „instrumente" aflăm un alai de schelete şi cadavre. Metamorfozele sunt posibile azi ca şi ieri. În jurul anului 1500, Bosch îşi construieşte monştrii asociind fragmente umane, animale şi

[4] *Ibidem*, p. 79, *apud* Hartmann Aue, cel care a adaptat în germană romanul lui Chrétien de Troyes, *Yvain ou le Chevalier au lion*.

[5] Vezi Marcel Brion, *op. cit.*, p. 6.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

obiecte[6]; nu peste mult timp, Arcimboldo asamblează obiecte casnice pentru a crea capete umane, iar trei sute de ani mai târziu, pictorul spaniol Joan Miró îşi compune bestiarul din animale lipsite de volumetrie, dar care ies în relief graţie cromaticii pline de vigoare.

Predispoziţia pentru alăturări stranii şi îmbinări aparent iraţionale este evidentă. Din această panoplie de simboluri fantastice care acoperă deopotrivă aria apuseană şi răsăriteană, se detaşează o imagine mai puţin obişnuită (chiar şi pentru lumea fabulosului). Insolitul nu derivă din apartenenţa la universul teratologic (inepuizabilă sursă de surprindere), ci din înscrierea sa în paradigma scenelor sacre, mai precis în hagiografie.

În calendarele creştine, există o zi de pomenire a Sfântului Mucenic Hristofor, la origine, un monstru. Biserica romano-catolică îl sărbătoreşte în fiecare an la 25 iulie, cea ortodoxă pe 9 mai. Câteva biserici fac excepţie: este vorba de cea germană (24 iulie) şi de cea spaniolă (10 iulie) în Apus şi de sinaxarul egiptean (7 aprilie) în Răsărit. În persoana lui Hristofor se împletesc două mituri specifice spaţiului apusean, respectiv celui răsăritean. Cultul foarte puternic în Occident este consecinţa circulaţiei istoriei sale în această parte a continentului. Legende despre personaj existau în latină şi greacă încă din veacul al VIII-lea[7], dar ele au fost preluate şi completate, în special în Germania secolului al XIII-lea, alcătuind *Legenda Aurea*. Redactată de arhiepiscopul Genovei, Jacobus (Jacopo) da Voragine, ea stă la baza reprezentărilor mistice ulterioare din toată Europa.

Din cuprinsul ei aflăm că Hristofor era un uriaş canaanean, cu chip teribil, care a hotărât să-i slujească celei mai puternice fiinţe. De aceea intră în slujba unui rege, despre a cărui măreţie se dusese vestea în toate colţurile lumii. Într-o zi, Hristofor îl surprinde pe acesta făcându-şi cruce şi, întrebându-l despre semnificaţia gestului, înţelege că stăpânul se teme de diavol. Descumpănit, porneşte în căutarea celui din urmă, însă găsindu-l şi petrecând cu el un anumit timp, îşi dă seama că Satanei îi e frică de Iisus Hristos. Uriaşul doreşte să ştie cum îl poate întâlni pe acesta şi-un eremit se oferă să-l ajute. Hristofor ar trebui mai întâi să postească, dar postul e incompatibil cu condiţia de uriaş. Primeşte totuşi să se aşeze în preajma unei ape mari, pentru a ajuta călătorii s-o traverseze. Într-o zi, în timp ce se odihnea în cabana construită de el, aude un glas de copil, care-l roagă să-l treacă râul. Hristofor acceptă, dar în timpul traversării băiatul devine din ce în ce mai greu, încât crede că se vor înneca. În cele din urmă reuşesc să scape de primejdie şi uriaşul constată că fusese purtătorul stăpânului său, Iisus Hristos.[8]

Iată-ne în faţa mitului barcagiului-călăuză[9], cu rol chtonico-funerar. Acest călăuzitor reprezintă dubletul lui Caron din mitologia greacă, dar şi al Cerberului,

---

[6] Vezi în acest sens *Judecata de Apoi* şi *Grădina plăcerilor*.

[7] David Hugh Farmer, *Dicţionar al sfinţilor*, Editura Univers Enciclopedic, Bucureşti, 1999, p. 142.

[8] A se vedea *Histoire des Saints et de la sainteté chrétienne*, Département Histoire Chrétienne, Hachette, 1987, tome II, *La Semence des martyrs*, sous la direction d' André Mandouze; Jacobus de Voragine, *Legenda Aurea*, *Heiligenlegenden*, Manesse Verlag, Zürich, 2000, p. 247-254.

[9] Gilbert Durand, *Structurile antropologice ale imaginarului. Introducere în arhetipologia generală*, Editura Univers Enciclopedic, Bucureşti, 1998, p. 205.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

odrasla monştrilor Typhon şi Echidna, învins o dată de Heracle, prin forţă fizică, altă dată de Orfeu, prin forţă spirituală. Aidoma câinelui tricefalic, Hristofor se supune celui mai puternic din lume, lui Iisus Hristos. Şi dacă în cultura greacă, Cerberul, fratele Hydrei, Gorgonelor ş.a. simboliza teroarea morţii şi, dincoace, în creştinism, Hristofor este indisolubil legat de moarte, dar nu de oricare, ci de moartea „bună", cea de după ultima împărtăşanie. Aşadar, după model medieval, Hristofor veghează ca moartea năprasnică să nu survină pentru a nu împiedica individul să se mântuiască.[10] O credinţă populară apuseană spune că oricine priveşte o imagine a sfântului nu poate muri în ziua respectivă.

Graţie credinţelor de acest fel, cultul său a luat amploare în Occident, asigurându-i lui Hristofor un loc printre cei Paisprezece Sfinţi Ajutători. În 1969, Vaticanul a decis că sărbătorirea lui nu trebuie să depăşească limitele unui cult local, lucru care a generat nemulţumirea credincioşilor din diferite ţări de pe continent.[11] Popularitatea sa stă la baza conservării multor picturi murale, începând din Italia medievală, Franţa şi Spania, răspândindu-se mai târziu în Anglia şi Germania. Plasat pe peretele nordic, opus intrării, sfântul-uriaş poate fi observat cu uşurinţă de îndată ce pătrundem în spaţiul sacru. Cunoscut ca unul dintre cei mai populari sfinţi, Hristofor ocroteşte călătorii, minerii, căutătorii de comori, vopsitorii, legătorii de cărţi, dulgherii şi pe mulţi alţii care îl roagă să le fie *ajutător* împotriva morţii neaşteptate.[12]

Scena în care uriaşul din Canaan îl poartă pe umeri pe Hristos-copil decorează nenumărate catedrale apusene. Traversând râul, sfântul înaintează cu greutate prin apele învolburate. În mână ţine celebrul toiag, despre care se spune că a înfrunzit, ca semn al adevărului mesajului primit. Acest obiect care aminteşte de întâlnirea cu Mântuitorul reprezintă unul din simbolurile comune textului şi imaginii. Aşa cum se observă în manuscrisul pe care îl editâm, în vieţile de sfinţi apelul la modele se face necontenit: cel hristic reflectat în *Evanghelii*, al sfinţilor mai cunoscuţi, dar şi la modelul profetic, prezent în cazul de faţă prin Aaron. Preoţia lui e certificată de toiagul care a odrăslit ca semn al alegerii divine: „Iar a doua zi au intrat Moise şi Aaron în cortul adunării şi iată toiagul lui Aaron, din casa lui Levi, odrăslise, înmugurise, înflorise şi făcuse migdale" (Num., 17:8).

Cercetarea uriaşului canonizat ne apare cu atât mai semnificativă cu cât prin actul sacralizării sale are loc un proces de transmutare a valorilor. Principiu al *haosului* (a se vedea generaţiile de uriaşi, din mitologia greacă, învinşi de zei pentru instaurarea *cosmosului*[13]), uriaşul condensează, în general, conotaţii negative. Încă din *Vechiul*

[10] Vezi moartea în mentalitatea românească veche, la Alexandru Ofrim, *Cheia şi psaltirea. Imaginarul în cultura tradiţională românească*, Editura Paralela 45, Piteşti, 2001, p. 109-125.

[11] David Hugh Farmer, *op. cit.*, p. 143.

[12] Von Erhard Gorys, *Lexikon der Heiligen*, Deutscher Taschenbuch Verlag, München, 1998.

[13] Ivan Evseev, *Enciclopedia semnelor şi simbolurilor culturale*, Editura Amarcord, Timişoara, 1999, p.472.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

Testament există referințe la această categorie teratologică. Păstorul David, înainte de a ajunge rege, luptă pentru poporul lui Israel cu filisteanul Goliat (care „era la statură de șase coți și o palmă" – I Regi, 17: 4) și-l ucide cu o piatră.

În Evul Mediu, fabulele cu uriași constituie două grupuri diferite. Primul grup se referă la giganții păgâni, rezultat al combinării elementelor biblice cu miturile antice, celălalt la mitologia populară conservată în tradițiile orale.[14] În povestea Sfântului Hristofor se îngemănează ambele surse, fapt care motivează o dată în plus popularitatea personajului. În acest sens, cultura universală dispune de un material vizual foarte variat. Registrul imagistic din vestul Europei cuprinde picturi murale, pictură de șevalet, gravură, sculptură, tapiserie, mozaic, unele dintre ele aparținând artiștilor celebri (Massaccio, Bellini, Pinturicchio, Tițian, Patinir, Dürer, Rubens)[15].

Această abundență de imagini nu a rămas fără consecințe privind raportul dintre cultura occidentală și cea est-europeană. Țările Române au beneficiat adesea de influențele exercitate de culturi mai îndepărtate spațial și temporal, indirect, prin intermediul Apusului. Deși este remarcabilă afluența motivelor împrumutate de spiritualitatea românească din Vestul european, nu se poate vorbi nici de aceeași ocurență, nici de aceeași „ierarhie", ci, mai curând, de o selecție dirijată de gustul local.

În paradigma imaginilor medievale cu monștri (metamorfozați sau nu), de pe teritoriul românesc, se înscrie și Sfântul Hristofor, prezent în două ipostaze ale teratologicului, uriașul și chinocefalul, aceasta din urmă specifică Răsăritului[16].

Afirmațiile de mai jos sunt primele concluzii ale unor cercetări de teren întreprinse în zona Olteniei și o parte a Munteniei. În biserici zugrăvite în secolele XVIII-XIX se păstrează fresce având-l ca subiect pe sfântul-uriaș sau sfântul cu cap de câine, două chipuri ale unui singur personaj.

Hristofor-gigantul este indubitabil o „achiziție" apuseană anterioară dominației austro-ungare a Olteniei, exercitată din 1718 până în 1739. Chiar dacă ne referim numai la două dintre ele, aflate la Mănăstirea Hurezi (fig.I), ctitoria lui Constantin Brâncoveanu, pictată între 1692 și 1694[17], respectiv în biserica mare a Mănăstirii Polovragi (fig.II), zugrăvită în 1703, constatăm că au pătruns în Țara Românească mai devreme decât stăpânirea habsburgică.

În scenele în care apare „versiunea" apuseană a lui Hristofor se observă elemente similare cu cele din zona de împrumut: râul, toiagul, copilul așezat pe umărul drept sau stâng. La Hurezi, zugravul grec Constantinos l-a pictat pe Hristofor cu barbă, așa cum îl văzusese la Veneția, unde zăbovise o vreme și nu cum îi recomandau manualele de pictură autohtone. Tot aici, Hristos ține în mâna stângă globul pământesc și aceasta constituind o reminiscență occidentală.

---

[14] Claude Lecouteux, *op. cit.*, p. 204.

[15] Christophorus, *Legende/Verehrung/Symbol*, editat de Gertrud Benker, Verlag Georg D. W. Callwey, München, 1975.

[16] *Ibidem.*

[17] Teodora Voinescu, *Școala de pictură de la Hurezi*, în *Omagiu lui George Oprescu. Cu prilejul împlinirii a 80 de ani*, Editura Academiei, București, 1961 p. 573-587.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

Inspirația provenită din călătoriile prin Europa e dublată de circulația unor desene și gravuri alogene. Radu Zugravu, cunoscut artist al perioadei postbrâncovenești, poseda un caiet de modele printre sursele căruia figurau și desenele amintite. „Aceste caiete de modele aveau un număr mai larg și mai liber decât erminiile"[18], deci se bucurau de o mare circulație. În manuscrisul românesc 4602 B.A.R., la fila 113r, se păstrează un desen al sfântului, în peniță și laviu, executat cu cerneală neagră. Hristofor are părul lung, ondulat, barbă și mustăți. Vestimentația se compune din haină, pantaloni suflecați și mantie. Pe umărul drept ține copilul, în palma căruia se vede globul cu o cruce pe el. Apa e învolburată (ca și la Polovragi), la marginea ei se zărește pământul acoperit de vegetație. Toiagul sfântului a înflorit.

Pictorii timpurilor vechi apelează mai degrabă la asemenea surse decât la erminii, destul de stricte și, așa cum se constată, adesea laconice.

Deși filiera prin care a pătruns Sfântul Hristofor-apuseanul nu ne lasă să speculăm prea mult pe marginea inovațiilor artiștilor, totuși nu putem trece cu vederea un amănunt menit a sublinia contribuția românească. La Polovragi (în ambele reprezentări)[19], la schitul Lainici[20] (fig. III), la Urșani[21], personajul nu este supradimensionat, după cum cerea tradiția vestică; scena nu atrage atenția prin mărime, probabil din rațiuni estetice, spre a nu afecta unitatea ansamblului.

Uneori bine construite, alteori naive, expresii ale imaginarului popular, aceste fresce ne oferă perspectiva a ceea ce însemna domeniul vizualului la sfârșitul epocii vechi românești. În esență, arta murală ilustra sinteza între trăsăturile modelelor și viziunea picturală a zugravului.

Afirmam anterior existența în paralel a unei reprezentări care nu se mai revendică de la cultura occidentală. O imagine cu ocurență mai mare decât cea a uriașului-barcagiu, frapantă pentru receptorul neavizat. Imaginea unui sfânt al cărui cult s-a pierdut astăzi, la noi, dar care se distinge, de la primul contact vizual, datorită unui detaliu semnificativ: capul de câine.

Întregul cortegiu de ființe diforme din arta medievală slujea drept *captatio benevolentiae* pentru receptorul care începea să se preocupe de destinația sufletului după moarte.[22] Îndepărtându-se de la condiția inițială, Hristofor ca monstru cu cap de câine își transgresa „regnul", se spiritualiza și se așeza în rândurile martirilor creștini.

---

[18] Teodora Voinescu, *Radu Zugravu*, Editura Meridiane, București, 1978, p. 25.

[19] Adică în biserica mare a mănăstirii (1703) și în cea de la bolniță (1731-1732; pictura din 1738).

[20] Mănăstire situată în județul Gorj, cu biserica având hramul: Intrarea în biserică a Maicii Domnului, ctitorie din 1812-1817.

[21] Urșani, Horezu (Vâlcea), biserică având două hramuri: Intrarea în biserică a Maicii Domnului și Sfântul Ioan Botezătorul, pictura din 1804-1805.

[22] A se vedea cap. *Categorii morfologice*, paragraful *Reprezentări mitologice și fantastice*, din Victor Simion, *Imagini, legende, simboluri*, Editura Fundației Culturale Române, București, 2000, p. 89-118.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

Fig. I

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

Fig. II

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

Fig. III

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

Fig. IV

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

Fig. V

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

Fig. VI

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

Prezența straniului personaj era semnalată în 1935 de către Maria Golescu într-un articol intitulat *Sfântul cu cap de câine*, în care cercetătoarea preciza că Hristoforul autohton este același cu cel zugrăvit în biserici sau pe icoane din Grecia, Bulgaria și Rusia.[23] Apariția unui chinocefal în rândul sfinților poate stârni deopotrivă nedumerire și indignare, fenomen întâlnit în cadrul comunităților rurale unde există astfel de reprezentări. Reacția survine în urma confuziei dintre mucenic și diavol, destul de frecventă în cultura tradițională românească, unde se crede că Necuratul ia de multe ori chipul animalelor impure – țap, capră, pisică, lup sau se ascunde într-un câine roșcat sau negru.[24] După cum se știe, câinele, ca simbol complex al bestiarului, se manifestă ambivalent. Aspectul său diurn, primordial în anumite culturi[25], este completat de latura nocturnă, prezentă încă din *Vechiul Testament*, unde desemna neamurile păgâne, adică pe aceia care nu acceptă legea mozaică. *Noul Testament* conservă această semnificație în câteva din textele sale. „ Nu dați cele sfinte câinilor" grăiește *Evanghelia după Matei* (7,6), prin câini înțelegându-se oamenii stăpâniți de necurățenia trupească. Învățătura Apostolului Pavel către Filipeni cuprinde de asemenea un îndemn de evitare a fărădelegilor canine: „Păziți-vă de câini" (3,2), iar în ultimul capitol al *Apocalipsei*, Sfântul Ioan Teologul pomenește cuvintele lui Hristos, care-i exclude pe osândiții Judecății din Urmă de la împărăția lui Dumnezeu: „afară câinii și vrăjitorii și desfrânații și ucigașii și închinătorii la idoli și toți cei ce lucrează și iubesc minciuna" (Apocalipsa, 22,15)[26]. Mitologia noastră îi rezervă și ea un loc special câinelui. Ba mai mult, există în panteonul românesc o specie fantastică, hibridă – căpcăunul – înrudită (morfologic) cu reprezentările iconografice. Cu trup uriaș, cap de câine, un ochi în frunte și unul în ceafă, această specie antropofagă se definește ca semn al umanității decăzute, ilustrând, cu alte cuvinte, un simbol negativ.[27]

Nu întâmplător între cele două imagini, a Sfântului Hristofor și a căpcăunului (sau căpcânelui cum i se mai spune în Banat[28]) s-a creat o afinitate. Lămuriri suplimentare descoperim în textele care au însoțit de-a lungul vremii iconografia. Nu este vorba

---

[23] Vezi Maria Golescu, *Sfântul cu cap de câine* în „Convorbiri literare", nr./ian.-feb., 1935. În răsăritul Europei, Hristofor are cap de animal, de cele mai multe ori de câine, dar nu numai, după cum se poate constata din icoanele grecești, rusești și bulgărești, multe aflate în Muzeul de Icoane din Recklinghausen, Germania (cf. Gertrud Benker, *op. cit.*).

[24] Ivan Evseev, *op. cit.*, p. 86.

[25] În mitologia celtică câinelui i se asociază vitejia și alte semnificații din aceeași sferă. De asemenea, chinezii îi acordă o conotație favorabilă: e protector al copiilor, al femeilor însărcinate. Pentru mai multe amănunte vezi Jean Chevalier, Alain Gheerbrant, *Dicționar de simboluri*, vol. I, Editura Artemis, București, 1994.

[26] Ioan Mircea, *Dicționar al „Noului Testament"*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1995, p.97.

[27] Constantin Prut, *Fantasticul în arta populară românească*, Editura Meridiane, București, 1972, p. 24.

[28] *Op. cit.*, p. 24.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

numai de scrierile populare (în limba română) care au circulat din secolul al XVII-lea până în secolul al XIX-lea, ci şi de texte religioase canonice, de felul *Mineiului pe luna mai*[29], tipărit mai întâi la Buzău, în 1698, de episcopul Mitrofan, apoi în 1780, în tălmăcirea episcopului Filaret, la Râmnic.

În cuprinsul acestei cărţi regăsim descrierea mucenicului ca un sălbatic „făcut la obraz ca câinii, din ţara celor ce mănâncă pre oameni".[30] Caracterul antropofag accentuează natura primitivă a personajului, mai ales că spiritul justiţiar al creştinismului nu funcţionează atâta vreme cât căpcăunii mănâncă orice fel de oameni, şi nu doar pe cei care au păcătuit. De altfel, treptat, termenul de chinocefal a devenit sinonim cu păgân, un referent pentru orice duşman al creştinătăţii.[31] În aceeaşi postură se găseşte, în partea dintâi a vieţii lui, sfântul invocat; date despre numele său anterior convertirii aflăm din manuscrisele româneşti aflate în Biblioteca Academiei Române: „Creştin sânt, *Reprev* <subl. n.> mă chema întâiu, iar acuma den svântul botez mă chiamă *Hristofor*. Iar neamul mieu să véde dupre obrazul mieu şi mă nevoesc pentru Hristos."[32]

Dubla nominaţie înseamnă dublă identitate, iar reminiscenţele ei sunt sesizabile în iconografie. În persoana lui Hristofor se împletesc – menţionam anterior – două mituri specifice spaţiului apusean, respectiv celui răsăritean, ultimul având ca icon uriaşul cu cap de câine. Construcţia vizuală îl indică drept urmaşul lui Anubis, zeul egiptean al morţii, posesor al unei „podoabe" similare. În sprijinul ipotezei noastre stau textele hagiografice româneşti care ne semnalează originea păgână a numelui *Reprobatus* – blestematul. Acesta trece morţii de pe un mal pe altul al fluviului infernal (ca şi Anubis, Caron sau Hermes). Prin botez „căpcânele ce mănâncă pre oameni"[33] se metamorfozează în călăuza lui Hristos. Iisus „purtat de moarte e cel care transformă şi inversează sensul însuşi al morţii."[34] Imaginea căpcăunului aducător de moarte devine talisman împotriva morţii „rele", subite, căci tradiţia populară apuseană spune că Hristofor te apără de ea. În calitate de intercesor, sfântul preface moartea într-o trecere lină, schimbându-i semnificaţia. Moartea împotriva morţii, dubla negaţie, adică negaţia negării, echivalentă cu o afirmaţie. Printr-un proces de inversare a valorii, se produce reîntoarcerea la canon; eroul dobândeşte virtuţile necesare în a-i asigura exemplaritatea.[35]

---

[29] Vezi *Mineiul pe luna mai carele s-au tipărit acum întâiu româneşte în zilele prealuminatului Domn Io Alexandru Ipsilant Voevod, cu blagoslovenia preasfinţitului Mitropolit al Ungrovlahiei Grigorie, prin nevoinţa şi tălmăcirea preaiubitorului de Dumnezeu Kyr Filaret, Episcopul Râmnicului, în Sfânta Episcopie a Râmnicului, la anul de la Hristos 1780, de popa Costandin tipograful Râmnicului*, înregistrat la B.A.R. sub cota CRV 343.

[30] *Op. cit*, f. 50^{r}.

[31] Vezi Claude Lecouteux, *Les Monstres dans la pensée médiévale européenne*, Presses de l'Université de Paris – Sorbonne, 1999, p.203.

[32] Am reprodus un fragment din ms. rom. 339 B.A.R., f.140^{v}, cel pe care îl editâm în acest volum.

[33] Dosoftei, *Viaţa şi petrecerea svinţilor*, f. 438^{r}, înregistrat la B.A.R. sub cota CRV 73.

[34] Gilbert Durand, *op. cit.*, p. 205.

[35] În alt registru, se poate afirma că monstrul se preschimbă în cavaler.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

De acum înainte se poate construi intriga – respectând canoanele hagiografice – provocată de agentul răului, Vahtie, care-i vestește împăratului nesupunerea lui Hristofor. Prin convertirea făcută de episcopul Vavila[36], *Reprev* devine Hristofor, adică purtător al lui Hristos și implicit al noii credințe pe care o propovăduiește în țara lui Dechie (Decius) în jurul anului 250.[37] Prins de ostași, adus în fața împăratului, chinocefalul stârnește groază, scenă impresionantă, transpusă de către artiștii medievali într-o icoană bulgărească din secolul al XV-lea, mult mai veche decât reprezentările românești.[38]

Șocanta apariție îl zdruncină, pentru moment, pe Dechie, dar nu împiedică persecuția mucenicului căruia i se pretinde renunțarea la creștinism. Răspunsul negativ declanșează martiriul, astfel că sfântului îi sunt aduse ca ispită două femei desfrânate, care, impresionate de discursul creștin, se convertesc. Un discurs inspirat, fără îndoială, de Duhul Sfânt, căci în condiția sa de căpcăun, Reprev nu putea să grăiască. Fascinanta putere a credinței îi aduce – printr-un emisar divin, îngerul[39] – nu doar „dezlegarea" buzelor, ci și darul retoricii.

Șirul patimilor continuă cu trimiterea celor două sute de ostași supuși unei experiențe asemănătoare, cu final tragic. Aruncat în fântână, îmbrăcat într-un veșmânt de aramă arsă, după multe „munci", Hristofor sfârșește prin decapitare, sub ochii mulțimii adunate să-l vadă. Ultima viziune dinaintea morții potențează ascendența religiei sale asupra idolilor păgâni: „ Zicea că să vedea un om foarte mare și frumos cu veșminte (...) albe și împrejurând soarele cu strălucirea sa. Și în cap avea cunună și avea ostaș de foc împrejurul lui cu carii niște negri și grozavi bătându-să, fugiia înfrânți. Iar strașnicul acela boiarin cu mânie oborî și călcă toată putérea vrăjmaș<i>lor și luo izbânda."[40]

Multiplele „patimi" îndurate de Hristofor instituie un martiriu complet care ne dezvăluie sensul reprezentării Mucenicului Hristofor în interiorul spațiului liturgic, deși la un moment dat s-a presupus[41] că imaginile nu au trecut dincolo de pridvor. Cele mai multe fresce infirmă însă această teorie, figura chinocefalului regăsindu-se în ansamblurile din pridvor, pronaos, naos, dar și din pictura exterioară.

Urmărind o serie de imagini din Oltenia și Muntenia, am putut decela mai multe tipuri. Primul are ca subiect reprezentările zoomorfice, în care capul de câine apare în

[36] Este vorba de Sfântul Episcop de Antiohia, Vavila, martirizat în timpul împăratului roman Decius. Biserica Răsăriteană îl prăznuiește pe 4 septembrie (*cf.* David Hugh Farmer, *op. cit.*, p. 517; *Proloagele – Viețile sfinților și cuvinte de învățătură pe luna septembrie*. Tipărite prin străduința și binecuvântarea Înalt Prea Sfințitului dr. Nestor Vornicescu, Mitropolitul Olteniei, Ed. Mitropoliei Olteniei, Craiova, f.a., p. 12).

[37] Se crede că martiriul Sfântului Hristofor a avut loc tot în perioada guvernării lui Decius, undeva între anii 249 și 251 d.Hr. În *Viețile sfinților* de la Neamț din 1812-1813 este indicat anul 250 (vezi *Luna mai*, f. 92').

[38] Icoana bulgărească din secolul al XV-lea se găsește în Muzeul Național de Istorie din Sofia și se prezintă sub forma unui ciclu de imagini ale martiriului.

[39] „Și sculându-să s-au atins la budzele lui îngerul și i-au suflat în gură...", fragment din Mitropolitul Dosoftei, *Viața și petrecerea svinților*, Iași, 1682-1686, f. 438'.

[40] Citat din ms. rom. 339 B.A.R, f. 144'.

[41] În articolul citat, Maria Golescu nu discuta decât despre scenele existente în pridvorul bisericilor din secolele al XVIII-lea și al XIX-lea, celelalte ipostaze fiind trecute sub tăcere.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

variaţie liberă cu cel de miel, cu toate că uneori desenul nu lasă să transpară specia în care se înscrie[42].

Chinocefalul ne întâmpină la Mănăstirea Dobruşa (fig.IV), la bisericile din Urşani, Dănţeni[43], Brădetu[44], Drăgheşti[45], în timp ce la bolniţa mănăstirii Polovragi, la Râjleţu-Govora[46], Urşi[47], Dozeşti[48] Lespedea[49] şi Văleni[50] se înfăţişează cu cap de miel.

Prezenţa celor două tipuri este, indubitabil, rezultatul contaminării unor legende şi superstiţii din universul mental al epocii. Cei care nu luaseră contact cu textele sau cu legenda folclorică au socotit probabil că Sfântului Hristofor nu i se poate atribui decât chip de miel, simbol care, în *Noul Testament*, întruchipează imaginea Păstorului care-şi ocroteşte turma şi „ semn al victoriei vieţii asupra morţii".[51] De aceea, ei au înţeles să intervină în reprezentare pentru a nu lăsa să pătrundă în biserică o creatură înfricoşătoare, care ar fi putut fi confundată cu diavolul. Opţiunea pentru tradiţionalul simbol hristic se dovedea, în acest fel, salutară.[52]

În paralel cu superstiţiile evocate, tradiţia populară înregistrează o legendă care circulă pe cale orală şi astăzi. Se spune despre Hristofor că era un bărbat atât de chipeş, încât orice femeie care-l cunoştea se îndrăgostea de el. Dar sfântul hotărâse să-şi închine viaţa Mântuitorului, aşa că l-a rugat să-l salveze de împovărătoarea frumuseţe, la umbra căreia ispitele pândeau. Drept răsplată a credinţei statornice, rugăciunea i-a fost ascultată şi Hristofor a devenit purtătorul unui cap de miel.

Cercetările noastre privind iconografia din secolele al XVIII-lea – al XIX-lea au avut în vedere şi tipologia vestimentară a mucenicului. Până în prezent, putem afirma că ipostaza cel mai frecvent întâlnită o constituie aceea de sfânt militar. Cu suliţa într-o mână şi crucea într-alta[53] (la Băbeni-Olteţu, Turceşti-Lespedea,

---

[42] Nu putem spune cu certitudine dacă la biserica Tăierea capului Sfântului Ioan Botezătorul din Vlădeşti (Argeş) mucenicul are cap de câine sau de miel.

[43] Dănţeni, comuna Berbeşti (Vâlcea), Biserica Cuvioasa Paraschiva, ctitorită în 1828 (?).

[44] Brădetu, comuna Brăduleţ (Argeş), Biserica Înălţarea Domnului, pictura din 1761.

[45] Drăgheşti, comuna Topliceni (Buzău), Biserica Adormirea Maicii Domnului, pictura din 1760.

[46] Băduleşti, satul Râjleţu-Govora, comuna Uda (Argeş). Biserica având hramurile Cuvioasa Paraschiva, Sfântul Ioan şi Sfântul Nicolae, pictura din 1828.

[47] Urşi, comuna Leleasca (Olt), Biserica Adormirea Maicii Domnului, zugrăvită în 1826.

[48] Dozeşti, (Vâlcea), Biserica Sfântul Nicolae, pictură din 1859.

[49] Lespedea-Turceşti, comuna Mateeşti (Vâlcea), Biserica Sfinţii Voievozi, zugrăvită post 1860.

[50] Văleni, comuna Voiceşti (Vâlcea), Biserica Sfântul Nicolae, pictură din 1839(?).

[51] Victor Simion, *op. cit.*, p. 74.

[52] Ivan Evseev, *op. cit*, p. 74.

[53] O asemănare frapantă am observat între imaginile româneşti şi o frescă din Bulgaria, de secol al XIX-lea, din Čekančevo, districtul Sofia. Hristofor-chinocefalul ţine în mâna dreaptă crucea şi în stânga suliţa. Maniera de realizare este totuşi mai realistă. (vezi A. Vassiliev, *Bulgarski vazroždenski maistori*, Sofia, 1964, p. 467, *apud* Leopold Kretzenbacher, *Kynokephale Dämonen Südosteuropäischer Volksdichtung*, München, 1968, p. 74.)

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

Măciuceni[54]), cu sulița și sabia (la Rășinari[55]), cu sulița, sabia și scutul (la Polovragi – fig.V), Hristofor ni se revelează ca un fervent luptător al Crucii, situându-se alături de Sfinții Mina, Gheorghe, Procopie etc. De asemenea, recuzita sa se compune din tolbă cu săgeți (Polovragi), arc (Râjlețu-Govora) și dintr-o platoșă cu rol protector. Uneori, acest obiect lipsește, pentru ca sfântul să se dezvăluie privirilor într-un simplu costum țărănesc, așa cum se observă la ultima biserică amintită.

Caracterul unic al reprezentării de la Mănăstirea Dobruța, situată în gropniță – element inedit pentru Țara Românească – este accentuat de crucea dublă a mucenicului, desigur o influență apuseană, pe care din secolul al XV-lea o purtau numai cardinalii și episcopii.[56] O situație la fel de interesantă se întâlnește la biserica din Dănțeni unde Hristofor are două cruci latine. Una din ele, foarte lungă, substituie toiagul cu care apare în imaginile de factură occidentală. Despre așa-numita cruce-toiag, descendenta *thau*-lui din *Vechiul Testament*, se spune că îl întruchipează pe bunul păstor, pe conducătorul care-și îngrijește turma, pe monahul călător (Sfântul Antonie), pe cel care se pune în slujba cuiva. În Occident, este considerată semn al sfinților Petru, Wolfgang și Hristofor.[57]

Cealaltă modalitate de figurare poate fi deslușită la Mănăstirea Dobruța și la bisericile din Urșani și Dozești. Aici pictorii au optat pentru un veșmânt clerical. La Dobruța, frapează asemănarea cu Anubis – în timp ce în fresca de la Dozești, zugravul Ilie Teiușanul[58] a conturat imaginea unui sfânt blând, cu capul de miel, cu o cruce în mâna dreaptă și cu stânga la piept. În pridvorul bisericii din Urșani, Dinu din Gorj[59] a zugrăvit un Hristofor cu adevărat expresiv. Chinocefalul își primește vizitatorii cu un gest susceptibil de o dublă interpretare: pe de o parte, îl percepem ca semn al protecției oferite celui care intră cu gânduri bune, pe de altă parte, ca pe o încercare de apărare de inamicii văzuți și nevăzuți. Recunoaștem aici, în urmele lăsate de pensulă, pe artistul capabil să comprime într-o singură imagine impresia de apropiere și de depărtare. Din mâinile mucenicului atârnă un șir de mătănii, obiect sacru fără de care nu se poate rosti incantația. Crucea, altădată ținută între palme, s-a transformat în ornament al felonului.

Despre existența vreunui loc canonic de reprezentare în biserică nu avem informații. *Erminia* lui Dionisie din Furna[60] consemnează lapidar prescripțiile privind

---

[54] Deși biserica din satul Măciuceni, comuna Măciuca (Vâlcea), a fost repictată în anul 1995, totuși în programul iconografic Sfântul Hristofor a fost păstrat.

[55] Rășinari (Sibiu), Biserica Cuvioasa Paraschiva, pictura interioară din 1752.

[56] Jean Chevalier, Alain Gheerbrant, *Dicționar de simboluri*, Editura Artemis, București, 1994, vol.I, p.399.

[57] Vezi în acest sens Engelbert Kirschbaum ș.a., *Lexikon der christlichen Ikonographie*, ediția a II-a, Roma etc., 1994, vol. IV, p. 194-198.

[58] Vezi Andrei Pănoiu, *Pictura votivă din Nordul Olteniei (secolul XIX)*, Editura Meridiane, București, 1968, p. 19.

[59] Biserica Urșani (1805) a fost pictată în interior de Milcu zugravu și Preda din Gorj, ajutați de Gheorghe ucenicul. Pictura exterioară și a pridvorului i se datorează lui Dinu zugravu din Gorj. *Cf.* Andrei Pănoiu, *op.cit.*

[60] Dionisie din Furna, *Erminia picturii bizantine*, Editura Sophia, București, 2000, text îndreptat și completat de C. Săndulescu-Verna.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

zugrăvirea sfinţilor mucenici şi a chipurilor lor. Hristofor beneficiază de următoarea recomandare: să fie pictat „tânăr fără de barbă"[61]. În schimb, *Iconografia* episcopului Ghenadie[62] furnizează câteva date în plus privind originea sfântului, numele său barbar, precum şi înfăţişarea acestuia. Nici unul din manualele de pictură bisericească nu cuprinde însemnări referitoare la locul care trebuie să i se consacre, lăsând astfel libertate de opţiune artiştilor timpului. Prin urmare, îl vom găsi pe Hristofor nu doar în pridvor, ci şi în naos (la Râjleţu, Dozeşti, Văleni, Băbeni-Olteţu, Urşi, Polovragi[63] etc.), în gropniţă (la Dobruşa) sau în pictura exterioară (la schitul Lainici[64] – fig. VI şi Sibiciu de Sus[65]).

Concizia lucrărilor scrise despre pictura religioasă oferă un pretext artiştilor să suplinească absenţa informaţiilor precise prin imaginaţie. De altfel, o bună parte din imaginile care ne satisfac gustul şi judecata estetică sunt tocmai consecinţa fericită a abaterii de la canon.

Zugrăvirea bisericilor noastre cu imaginea Sfântului Hristofor se opreşte spre sfârşitul veacului al XIX-lea, când maniera artistică suferă transformări, presimţite încă din primele două decenii ale secolului, în tendinţa realistă care se contura din ce în ce mai clar. Existenţa unei icoane din perioada 1815-1860[66] la Mănăstirea Căldăruşani (Hristofor cu cap de câine, dar pictat într-o manieră realistă), expresie a noii viziuni despre artă ne demonstrează că o vreme cele două concepţii artistice au circulat în paralel.

Sfântul Hristofor părăseşte definitiv spaţiul liturgic românesc, fapt dovedit şi de prescripţiile programului iconografic al Bisericii Ortodoxe Române din 1975[67], unde nu mai este pomenit.

---

[61] *Op. cit.*, p.155.

[62] Ne referim la *Iconografia* episcopului Ghenadie, din 1903, care editează texte din ms. rom. 1841 B.A.R.

[63] La bolniţa Mănăstirii Polovragi, în arcurile ferestrelor din naos.

[64] Într-o lucrare de referinţă (vezi Andrei Paleolog, *Pictura exterioară din Ţara Românească (secolele XVIII-XIX)*, Editura Meridiane, Bucureşti, 1984, p. 61) sunt menţionaţi în pictura exterioară de la Schitul Lainici (Gorj), alături de filozofi şi sibile, câţiva sfinţi, printre care Mucenicul Castor (cap de câine) şi Cuviosul Hristofor. Vizitând acest schit, am observat că, într-adevăr, pe faţada sudică a edificiului există două reprezentări proxemice cu numele amintite. Credem însă că nu este vorba de doi sfinţi diferiţi, ci de două tipuri de figurare a aceluiaşi sfânt, Hristofor, aşa cum se întâmplă la Polovragi, Urşani şi Sibiciu de Sus. Probabil că zugravul nu cunoştea semnificaţia dublei prezenţe a mucenicului şi s-a simţit dator să intervină, gândindu-se că în cea de-a doua imagine nu poate fi tot Hristofor. Aşa încât sfântul cu înfăţişare de animal a primit numele Sfântului Castor (înscris şi el în erminii, dar cu un chip uman).

[65] Sibiciu de Sus, comuna Pătârlagele (Buzău), Biserica Naşterea Maicii Domnului, pictură din 1796. Pe faţada vestică, de-o parte şi de alta a uşii abia se mai zăresc cele două variante ale mucenicului.

[66] Icoană aflată în muzeul Mănăstirii Căldăruşani.

[67] Ene Branişte, *Programul iconografic al Bisericilor Ortodoxe*, Editura Institutului Biblic şi de Misiune Ortodoxă, Bucureşti, 1975.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

*

Codicele din cuprinsul căruia editām <*Viaţa sfântului Hristofor*> este alcătuit din 248 de file şi conţine *proloage* pentru lunile martie-august.[68]

Manuscrisul 339 B.A.R. – pe care îl vom numi *manuscrisul de la Tatina* – se prezintă sub o formă compozită, rezultată probabil din izvoare diferite, printre altele cuprinzând şi texte din *Proloagele* Mitropolitului Dosoftei.[69]

Semnalăm, pentru prima dată, existenţa în *Proloagele de la Tatina*, în dreptul zilei de 9 mai, a vieţii Sfântului Hristofor. Comparaţia cu *Proloagele* lui Dosoftei atestă unitatea de conţinut între manuscris şi ediţia din 1682-1686. Nu se poate spune însă cu certitudine dacă izvorul l-a constituit tipăritura de la Iaşi sau poate un manuscris identic sau similar cu cel care a stat la baza tipăriturii înseşi. Ceea ce nu poate fi însă pus la îndoială este asemănarea foarte mare dintre cele două texte. Confruntarea lor a fost determinată şi de absenţa din manuscrisul 339 B.A.R. a trei file care includeau partea de început a prologului respectiv, fapt care explică şi absenţa titlului. În aceste condiţii am considerat oportună intervenţia noastră, în sensul acordării unei denumiri convenţionale – *Viaţa Sfântului Hristofor* – aşezate între paranteze unghiulare. De asemenea am recurs la textul lui Dosoftei, considerându-l cel mai potrivit pentru întregirea naraţiunii, completările făcute fiind aşezate între acolade { }.[70] Diferenţele dintre cele două proloage se reflectă în primul rând la nivel fonetic, dat fiind că nu aparţin aceleiaşi arii geografice. Manuscrisul de la Tatina, deşi copiat în Ţara Românească, păstrează unele particularităţi moldoveneşti ce demonstrează că scribul a folosit un text din zona nordică a teritoriului daco-român. Mai multe date despre copist nu putem furniza deocamdată, dar ţinând seama de particularităţile grafice putem afirma că el nu este autorul niciunei însemnări de pe filele 1-6, 69^{v}, 126, 127 şi 142^{v},[71] acestea fiind din secolul al XVIII-lea. După modalitatea de a scrie, manuscrisul a fost datat „sfârşitul secolului al XVII-lea".

---

[68] Gabriel Ştrempel, *Catalogul manuscriselor româneşti*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1978. Am folosit această lucrare fundamentală şi pentru descrierea manuscriselor. În cele patru volume ale catalogului, sub titlul *Sfântul Hristofor*, întâlnim două manuscrise (vezi indicele general, *Vieţi de sfinţi*), cel cu numărul 1344 B.A.R., miscelaneu din secolele XVIII-XIX (f. 125^{v}-129^{v}: *În 9 zili ale lunii lui maiu, viiaţa şi pătimire sfântului marelui mărturisitoriu Hristofor şi a celoru împreună cu dânsul*) şi manuscrisul 1834 B.A.R., un miscelaneu la începutul căruia stă scris: *Luna lui maiu în 9 zile, Sfântul, marele mucenic Hristofor, carele au fost la anii de la Hristos 256* – f. 1^{v}-20^{r}). Pe lângă manuscrisele semnalate în *op. cit.*, am identificat prezenţa acestei vieţi şi în manuscrisul 862 B.A.R. de la mijlocul veacului al XIX-lea (f. 200^{r}-202^{r}), manuscrisul 1555 B.A.R., de la începutul secolului al XIX-lea, copie după *Vieţile sfinţilor* apărute la Mănăstirea Neamţ în 1812-1813 (f. 94^{r}-95^{v}) şi manuscrisul 339 B.A.R., din care am ales textul de faţă.

[69] Vezi Cătălina Velculescu, *Cărţi populare şi cultură românească*, Editura Minerva, Bucureşti, 1984, cap. *Variante româneşti ale prologului*, p. 75-90 şi, în special, p. 87.

[70] Atât ms. rom. 339 B.A.R., cât şi fragmentul din Dosoftei, *op. cit.*, f. 438^{r}-439^{v} au fost reproduse în transcriere interpretativă.

[71] Menţionăm câteva din însemnările ms. rom. 339 B.A.R. cf. Gabriel Ştrempel, *op. cit.*, vol. I:

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

Însemnările indicate (cea mai timpurie este din 1710) dovedesc că el a circulat în judeţul Ilfov, satul Tatina, astăzi Cetatea Veche.[72] Cele mai ample se găsesc pe fila 142^{v} (fig.VII), chiar în cuprinsul *Vieţii Sfântului Hristofor* şi constituie o sursă minimă de informare asupra universului în care trăiau diecii, o lume „ce acorda prioritate limbajului oral şi figurativ"[73]. Astfel de „notaţii" atestă circulaţia manuscrisului în lumea cărturarilor de sat: slujitorul unui mare cămăraş, preotul cu fiii lui, dintre care unul este logofăt[74] şi desenează pe-o filă, din loc în loc, câteva flori (fig. VIII).

Semnificativ este faptul că acest manuscris reprezintă o mărturie convingătoare despre interesul stârnit în rândul cititorilor români de anumite naraţiuni şi de unele personaje incluse şi de Mitropolitul Dosoftei în culegerea sa. Mucenicul Hristofor, proiectat de imagine şi text ca „simbol al inversării"[75], cu semnificaţie eshatologică[76], se dovedeşte a fi una dintre acele imagini care-şi aşteaptă reîntoarcerea în memoria colectivă.

F. 1-6: „Această carte ci să chiiamă Proolog, adecă patimile tuturor sfinţilor <iaste > a lui Anastasi, brat Doico, logofăt ot Tatine <jud. Ilfov>, sin popa Neagoe şi o am cumpărat-o la veleat 72." (rupt).

F. 69^{v}: „Această floricică am făcut-o, Frâncul, avgust 12, leat 7218" <=1710>.

F. 127: „Această floricică am făcut-o eu, Frâncul, ghenarie 4, leat 7219" <=1711>.

F. 142^{v}: I. „Acest Prolog este a lui Doico i Năstase sin popii Neagoe. Şi am scris eu Doico copilul, când învăţam la dascal *i proci*. Staico. 7235 <=1727>, iunie."

II. „Această flore am făcut-o az Radul ot vel cămăraş, în zilile preluminatului domnului nostru Io Costandin Basarab voevod Brâncoveanul, în anul de la zidire..." (rupt).

[72] Cătălina Velculescu, *op. cit.*, p. 87.

[73] *Ibidem*, p. 55.

[74] Aici sensul cuvântului *logofăt* nu este acela de mare dregător, ci de secretar, copist într-o cancelarie.

[75] Gilbert Durand în *op. cit.* introduce cazul Sfântului Hristofor chinocefalul în categoria simbolurilor inversării.

[76] Sfântul Hristofor are o semnificaţie eshatologică făcând referire la moartea şi la judecata personală.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

<VIAŢA SFÂNTULUI HRISTOFOR>

438r {<Î>n a patra an a împărăţâei lui Dechie[1] avea multă turbitură asupra creştinilor păgânicioşii boiari, că scrisă la toţ porunci fără lége şi-nvăţături strâmbe să facă sâlă credincioşilor lui Hristos[2], să mănânce de jărtvitele idolilor, bucate spurcate cu sânge de jărtviştile dracilor şi, câţ nu priimiia a să lepăda de Domnul Hristos, să le dea munci şi cazne şi să-i umoră fără milă. Deci toţ prinţipii şi igemonii[3] şi boiarii cetăţilor siliia să să arate la <î>mpăratul ascult-oi. Şi avea mare volnicie păgânii, iară creştinii supărate izgnanii.[4]

Într-acélea dzâle, cum să bătea un voevod a <î>mpăratului cu neşte limbi[5], s-au tâmplat un căpcâne ce mănâncă o<a>meni, la război. Şi l-au prins voevodul, dară căpcânul era din fire înţălept şi cu gândul la cuvântul lui Dumnădzău. Şi prăvind pre păgâni cum căznesc în to<a>te dzâle pre creştini cu féliuri de munci, să măhniia şi-i era milă ca un milos ce era. Dară neputând grăi omenéşte să-mfruntédze pre păgâni, să déde în laturi de la oraş şi cădzând la pământ féce rugă, dzâcând cu gândul: „Doamne Dumnădzău totputérnice, ascultă-m smereniii şi-ţ arată mila pre smereniia mea, deşchide-mi rostul[6] şi-mi dă a grăi să poci îmfrunta pre muncitoriul".

Şi aşea rugându-să, i să arătă îngerul lui Dumnădzău în chip luminat şi-i dzâsă: „Audzâtu-ţî-s-au ruga, Repreve, că aşea-l chema întâi[7], sco<a>lă-te să-ţ iai dar de la Domnul".

---

[1] „Vagul" hagiografic se manifestă şi la nivel temporal, dând naştere unei inexactităţi: Dechie (Decius) a fost împărat numai doi ani.

[2] Cuvintele Hristos, Dumnădzău (Dumnezeu) şi Evanghelie au fost întregite în mod tacit.

[3] Igemoniu (s.m.) – conducător, principe.

[4] Izgnanie (s.f.) – exil.

[5] Limbă (s.f.) – neam, popor.

[6] Rost (s.n.) – gură.

[7] În Dosoftei, *op. cit.*, această propoziţie este pusă între paranteze.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

Şi sculându-să, s-au atins la budzele lui îngerul şi i-au suflat în gură şi-ndată mérse în cetate. Şi vădzând creştinii munciţ, îl duru la inemă, cum vrea păţi sângur ranele. Şi dzâsă cătră elini: „O, voi trăgători de-ntunérec şi de to<a>tă fărălégea plini, nu vî-i destul că v-aţi dat sufletele lui Satan, dară încă siliţ şi pre noi carii ne témem de Dumnădzău şi ne trageţ să perim cu voi. Eu sânt creştin şi nu-m trebue a mă-nchina la Dumnădzăi mincinoş şi spurcături fără treabă."

Acéstea svântul dzâcând, l-au lovit preste gură o slugă, tâmplându-să apro<a>pe şi Vahtie. Iară fericitul fé<c>e[8] cu blândéţe: „De spăsătoriul mieu Hristos sânt legat şi pe<n>tr-aceaia nu-ţ fac certarea ce ţî să cade. Dară de m-oi măniia, n-a putea să mă înfrângă to<a>tă împărăţâia vo<a>stră".

438[v] Şi mărgând Vahtie în cetate, la <î>mpă/ratul, de-i spusă cum „în céste zâle, când căzniiam pre porunca ta creştinii, s-au ivit un gro<a>znic gigant, uriiaş tânăr, iară chipul groaznic şi sirép[9] la căutătură, colţâi eşiţ ca la gligan[10] şi capul ca de câine. Şi cu totul grozliv cât nu-l poci spune, carele suduia dumnădzăii tăi şi împărăţâia ta şi i-am datu-i o palmă. Dară el să laudă că nu să téme de to<a>tă împărăţâia ta, când ai să nu hie ascultat Dumnădzăul creştinilor ruga lor şi le-au trimis lor de-agiutoriu."

Şi-i dzâsă cu mânie împăratul: „Dară tu eşti îndrăcit şi pentr-aceia ţ-au părut aşea, nebunule". Aşea dzâsă şi-ndată trimisă 200 de ostaş dzâcând: „Păsaţ de mi-l aduceţ legat, iară de s-a vărgoli, tăiaţî-l de-i aduceţ capul să-l vădz de gro<a>znic, cum îm spune acest fricos".

Iară fericitul Reprev mérsă la besérică la creştini şi, şedzând den afară de uşe, î<n>fipsă toiagul îm pământ şi, puind capul la pământ[11], să rugă aşea: „Doamne Dumnădzău totputérnice şi totţâitoriule, acel ce pre heruvimi te odihneşti şi de serafimi te slăveşti şi de tot svinţii tăi lăudat, audză-mi nedestoinicului astădz şi să înfrundzască cest toiag al mieu ca a lui Aaron, svântului tău proroc, ca să să vadză pre mine multă bunătatea ta, ca să fiu la mărturia ta mai cu osârdie nevoitoriu, să te slăvăsc pre Tatăl şi Fiiul şi Svântul Duh în véci. Amin."

Acéstea deaca să rugă, îndată, o, minunea ta, toiagul au înfrundzât. Deci vădzând minune ca aceasta, s-au întărit mai bine şi iarăş să ruga, mulţămind lui Dumnădzău. Şi sosără oştaşii împăratului în ceasul ce

[8] Féce (vb.) – *a face* folosit cu sensul de *a spune*.
[9] Sirép (adj.) – sălbatic.
[10] Gligan (s.m.) – mistreţ.
[11] Pământ (s.n.) – în ms., la iniţială, н în loc de п.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

făcea rugă la beséricâ şi să spăriară cât îl zăriră de departe şi nu cutedza să să apropie. Iară unul mai îndrăzneţ féce: „Ce ne témem de un om fără arme, gol?" Şi apropiindu-să <î>l întrebară de unde-i şi pentru ce plânge aşea cu jeale. Iară svântul cu smerit grai răspunsă: „Plâng pentru o<a>menii cei fără minte, ce lăsară pre adevăratul Dumnădzău, de să-nchină a idoli nesâmţâţ". Şi oştaşii, deaca-l vădzură grăindu-le cu blând, luară-ndrăznire şi dzâsără: „Împăratul ne-au mânat să te ducem legat că ce nu te închini dumnădzăilor celor bătrâni, ce unui mai tânăr". Le dzâsă Reprev: „De mi-ţ lăsa, eu oi mérge slobod, iară să mă legaţ nu puteţ, că Domnul mieu Hristos a greşéleloru-mi legături le-au rumt şi
439[r] m-au / scos de la Satana, de la tată-vostru". Şi ei dzâsără: „Deaca ni-i să vii, du-te unde ţi-i voia, că noi om dzâce la împăratul că nu te-am aflat". Le dzâsă svântul: „Ba nu aşea! Ce vă rog aşteptaţ puţânel, până m-oi botedza cu svântul botedz şi deci om mérge." Ei dzâsără: „Fârşitu-ni-s-au cheltuiala de când te căutăm şi nu mai avem de mâncat". Şi le dzâsă svântul: „Aduceţî-vă acea puţână mâncare, ce aveţ să vedeţ putérea Dumnădzăului mieu". Deci puind denaintea lui bucatele acéle puţâne, au genunchiat, rugându-să: „Doamne Dumnădzău ce-ai blagoslovit cinci pâini, de-ai săturat nărod nesămuit, ascultă-mi şerbului tău şi mulţéşte păinile acéstea să vadză ş-aceştea minunatele tale, să creadză, că tu însuţ eşti Dumnădzău adevărat şi totputérnic".

Acéstea rugându-să, veni îngerul Domnului şi-i dzâsă: „Cuteadză măcenice lui Hristos, Hristofore, că m-au mânat svinţia sa să-ţ fiu într-agiutoriu, să-ţ plinesc to<a>te pre voe." Şi blagoslovind pâinile îngerul, să-mulţără minunat. Atunci dzâsă cătră oştaş svântul: / „Mâncaţ acmu, fraţâlor, cât vă trebue şi dintr-aceasta să cunoaşteţ putérea Dumnădzăului mieu, care nu numai pemineşti dăruiaşte credincioşilor, ce şi céle cereşti bunătăţ celora ce cred în svinţia sa, ca un putérnic şi bun".

Şi vădzând minunea oştaşii să-nspăimară şi cu un rost toţ strigară: „Mare-i Dumnădzăul creştinilor care mântuiaşte pre şerbii săi". Şi-nchinându-să svântului dzâcea: „Crédem şi noi în unul adevăratul Dumnădzău, căruia slujeşti ca unui putérnic întru tot şi-ţ mulţămim că te iviş la noi întunecaţâi ca un luminătoriu cu totul luminat, de ne-ai scos de
140[r] la -ntunérecul}[12] / înşălăciunii spre lumina adeverinţei îndereptându-ne. De-acum, cu tine sânt[13] şi poráncéşte să facem cum vei vrea."

[12] De-aici începe ms. rom. 339 B.A.R..

[13] Reconstituit după Dosoftei, *Viaţa şi petrecerea svinţilor*, „...de-acmu şi cu tine sântem" (f.439[r]).

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

Atunce svântul bucuros i-au învăţat de ajunsu mărturisirea spăseniii Domnului, câte cuprinde *Svânta Evanghelie*. De-acii[14] i-au dus la Antiofiia, la Svântul Vavila, episcopul, spunându-i toate carele mulţe-<m>ind[15] lui Dumnezău, i-au oglăşuit[16] şi i-au botezat pre toţ, numind pre[17] svântul, Hristofor.

Şi îmbiindu-i purcéseră la înpăratul, întărindu-i pre cale şi zicându-le: „Feţii miei şi fraţ iubiţ, ştiţ pre Dumnezeu în care crezum, decii să răbdăm pentru svinţia sa tot féliul de muncă aicea şi să nu ne lepădăm de svinţia sa, măcar ce rău ne-ar face. Ci să stăm vitejaşte, nimică să nu ne témem de îngroziri, nici[18] de groaznicile munci céle cu meşteşugiri de muncă. Iar Domnul Hristos, care am crezut, da-ne-va noao ajutoriu. De-acii legaţi-mă şi mă duceţi la Dechie cum v-au învăţat. Iar de vă témeţi de munci, voiu vă duceţi într-altă parte de vă grijiţi de să vă spăsiţi."

Acéstea auzind, lăcrămară şi nu priimiia să-şi lége pre învăţătoriul lor şi îndereptătoriul spre credinţă adev<ă>rată. Iar dup<ă> voia lui <î>l legară şi, sosind la împărăţie, cumu-l zări Dechie pre svântul, atâta s-au îngrozit cât era să-şi cază den scaun.

Şi zise svântul: „O, becisnică şi blestemată împărăţie, dară de te-ai spăreat tu de mine atâta, ticăite, de un rob al lui Dumnezău, dar cum vei să suferi mâniia svinţi<i>i sale la zua de judeţ, când te vor trage dimonii să dai seamă de sufletele ci-ai pierdut, la acel straşnic judeţ".

140[v] Şi abiia venindu-ş în fire păgânul întrebă / pre svântul să-şi spue credinţa şi neamul şi numele. Iar svântul răspunse: „Creştin sânt, Reprev mă chema întâiu, iar acuma den svântul botez mă chiamă Hristofor. Iar neamul mieu să véde dupre obrazul mieu şi mă nevoesc pentru Hristos. Şi nu mă plec porăncilor tale céle păgâneşti". Ziseiu lui Dechie: „Réce şi rău nume-ţ déteră, care nu-ţ va folosi, ticălosule". Şi svântul zise: „Réce iaste al vostru nume, că aţ lăsat pre Dumnezău şi vă închinaţ pietrilor, nebunilor." Şi iarăşii zise Dechie: „Fie-ţi milă de trupul tău şi jărtvéşte Dumnăzăilor, să-ţ facu multă cinste. Şi să te fac popă Dumnezăelor şi să nu piei rău." Iar svântul răspunse: „Să nu-mi fie a mă lepăda de adevăratul Dumnezău, tirane făr<ă> lége şi să mă închin la idoli deşărţi. Ţine-ţ tu binele cu nebunii tăi, că mie nu-mi iaste milă de trup, cum zici

[14] În ms. дечїи.
[15] Slova м acoperită de o pată de cerneală.
[16] Oglăşui (vb.) – a învăţa pe cineva dogmele unei religii, a catehiza.
[17] Slova п acoperită şi ea.
[18] În ms. ни(ч) – cu ч suprascris.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

tu, ci-m iaste milă de suflet, ca un înţelept. Şi pentru aceaia slujăscu şi mă închin la Dumnezău făr<ă> moarte. Iar mincinoşii tăi, Dumnezăii tăi, sânt draci. Şi vă amăgesc să vă ia sufletele la pierzare. De-acii să n-aibi spre mine nădéjde nimică, ci fă cumu-ţ iaste voia."

Atunce învăţă de-l spânzurară de păr şi-i legară piatră grea de picioare şi-l bătu preste tot trupul. Şi răbdă svântul bărbăteşte, zicând: „Nu mă voiu pleca ţie, necuratule, nici mă voiu închina bozilor[19] tăi. Nici bag sam<ă> caznele tale şi muncile ca nişte trecătoare. Iar pre tine te aşteaptă focul nestinsu de véci, care vei moşteni cu dracii cărora slujăşti, becisnicule."

Şi să mânie împăratul şi-l arse cu făcli<i> la susiori. Şi-l svătuiră
141r boiarii să-l ia cu bine, doară-l / va întoarce să le fie de vitejie la războae şi de ajutoriu. Deci dezlegându-l, îl ruga împăratul, zicând: „Voinice, mărturiséşte Dumnezeii noştri şi te voiu avea în carul mieu să-m fii (...)[20]".

Şi-i zise svântul: „Fă-te tu creştin şi mă vei avea la carul tău mare *post*[21] şi vei împărăţi cu Hristos în véci".

Şi văzând împăratul că să ostenéşte în zalud[22], învăţă să aducă doao curve fămei frumoase foarte, pod<o>bite cu haine scumpe, cu aur şi mărgăritariu. Şi unse cu unsori scumpe şi cu mirosuri. Şi le închiseră cu svântul într-o cămară împărătească. Şi le-au dăruit Dechie multă avére, de vor pleca pre svântul să să închine la idoli.

Şi deaca-l închise, îngenunche svântul şi să rugă aşa: „Vezi, Doamne, cumu-mi întinsără curse picioarelor şi pacoste. Ci mă izbăvéşte de strâmbii şi nerănit mă feréşte. Aşa, Doamne, nu mă lăsa că a ta iaste slava în véci. Amin."

Şi sculându-să întrebă muerile ce li-e voia. Iale, daca-l văzură, să temură şi-ş întoarseră féţele la păréte. Şi svântul iar le întrebă cu blândéţe. Iale-i ziseră: „Împăratul ne-au trimis să te svătuim să-l asculţi să nu-ţ dea moarte cu munci". Le zice svântul: „Eu nu mă tem de moarte trecătoare, ca să înpărăţescu cu Hristos în véci. Întru care şi voiu de veţ créde, ferice de voiu, că veţ dobândi de tot binele, să vă bucuraţ în raiu cu svinţii în véci." Iar fămeile daca auziră, acéstea mai mult să temură şi să sfătuiră iale, zicând: „De vom créde, omorî- ne-va Dechie, iar de nu,

[19] Boz (s.m.) – idol.

[20] În ms. **вл** [...] **пост**, iar pe marginea filei, în dreptul rândului respectiv, copistul a notat cuvântul *strator*.

[21] În ms. **пост**.

[22] Probabil folosit cu sensul: „de nebun".

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

141[v] acesta îndată ne va omorî. De-acii mai bine să crédem în Hristos / carele, de vom muri pentru dânsul, da-ne-va în locul cestor trecătoare viiaţă vécinică şi vom fi făr<ă> moarte dup<ă> moarte."

De-acii[23] ziseră luiu: „Crédem în Hristos şi te roag<ă> să ne iarte păcatele céle multe". Şi le întrebă svântul de-au ucis pre cineva sau d-au fărmecat. Iale ziseră: „Ba, Doamne, ci încă pre mulţi judecaţ spre moarte şi robi, cu plata curviei, am răscumpărat. Alt rău n-am făcut."

De-acii svântul puind mâinile în cruciş pre capetele lor, aşa să rugă: „Doamne Iisuse Hristoase, ajută roabelor tale, Achilinei şi Calinicăi[24], şi le fă oiţe de turma ta, să să numere cu svinţii tăi. Şi le iartă câte greşiră neştiind că a ta iaste slava în véci. Amin."

Şi după molitvă le învăţă tocmélele credinţei. Şi să bucura cunoscând şi slăvind pre adevăratul Dumnezău.

Şi a doo zi îi duseră la Dechie şi le întrebă de vor fi plecat pre svântul să să închine la idoli, iar iale răspunseră: „Noi mai vârtos crezum întru Hristos, care iaste adevărat şi folositoriu". Iar Dechie zise: „Precum vă văz şi voi v-ă fărmecat". Şi-i zise Achilina: „Unul iaste Dumnezău carel<e> au făcut ceriul şi pământul şi spăsêşte mântuind pre toţ carii au crezut întru svinţia sa. Iar Dumnezăii tăi sânt ţărână făr<ă> treabă şi nu pot să v<ă> ajute, ci numai vă trag la peire."

Atunce mâniindu-să Dechie, învăţă să o spânzure de cosiţe şi de picioare să le lége doo pietri de moară. Şî i să rumpea de greul pietrilor ficaţii şi piialea i s-au dezlipit den cap şi simţiia durére iute. De-acii să
142[r] întoarse cătră svântul, de-i zise: „Roa/gă-te, robul lui Dumnezău, fă rugă pentru mine, că simţiiu multe durori". Iar svântul rădică mâinile spre ceriu, zicând: „Doamne Iisuse Hristoase, miluiaşte roaba ta şi nu lăsa să să căznească mai mult, ci-i ia cu pace sufletul".

Acéstea zicând, déde-şi muceniţa sufletul în mâna lui Dumnezău, în zioa întâiu a lui aprilie.

Atunce zise cătră Calinichiia[25] păgânul: „Văzuş ce păţi aceaia ca o îndărătnică şi pricealnică. Încaile te înţelepţêşte şi jărtvêşte Dumnezăilor

---

[23] În ms. дђчїи.

[24] În ms. apare forma **Achilicăi**, o confuzie care-i aparţine copistului, după cum o demonstrează celelalte texte: cf. Dosoftei, *op. cit.*, f.440[r]; ms. rom. 1834 B.A.R., f. 9[v]; *Mineiul pe luna mai*, vol. I, ziua a 9-a, 1698, f. 33[r]; *Mineiul pe luna mai*, ziua a 9-a, 1780, f. 50[v]; Gherasim Timuş, *Dicţionar aghiografic cuprindend pe scurt „Viéţile sfinţilor"*, Tipografia Cărţilor Bisericeşti, 1898, p. 343-349 etc.

[25] În ms. acest nume propriu conţine л consoană dublă.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

să nu paţ aşa şi mai rău." Iar înţeleapta şi buna Calinichiia vru să-ş batjocurească şi să înşale pre tiranul. Şi-i zise: „De vréme ci-m porăncești, de nevoe să-ţ auzu înpărăţiii tale. De-acii duceţi-mă la besérica lor să-i cinstesc cum să cade." „Pre cuvântul tău?" Şi împăratul părându-i că va fi aşa, păru-i bine, nebunul făr<ă> minte. Şi învaţă să întinză postave albe, de la curte pân<ă> la capiştea[26] idolilor. Şi luund fuştaşii pre svânta, mergea voioş şi stropind calea tot cu mirosure de ape scumpe.

Şi sosind svânta la capişte întrebă pre spurcaţii lor popi, care Dumnezău iaste mai mare. Şi-i arătă idolul lui Zeves[27]. Şi-l apucă de mână, zicând: „Deaca eşti tu Dumnezău, grăiaşte de-m spune cumu-ţ iaste voia să fac. Că eu am venit să-ţ slujăscu." Şi văzând că nu-i răspunde, strigă tare de-i zise: „Dumnezeule elinilor[28], grăiaşte-mi!" Ci nu fu glas, nici auzire. Atunce râse, zicând: „Vai, păcătoasa de eu, Dumnezăii m-au urgisit, căci îi urâsem. Şi nu vor să-m grăiască. Sau doară ei dormu şi nu aud?"

143[r] Iar popii ziseră: „Pocăiaşte-te cu tot sufletul[29] / să te iarte. Atunce svânta scoase brâul şi brobodélnicul[30], de legă idolul cu dinsele şi, căutând spre ceriu, strigă zicând: „Doamne Dumnezeu mântuitoriu sufletelor noastre, ajută-mi la cest ceas". Şi trase brâul cât putu, de oborî[31] idolul lui Die[32] şi a lui Iracli[33] şi a lui Apolon, de să sfărâmară câte trei. De-acii surpă şi alţii câţ apucă, zicând: „Fugiţ Dumnezăii elinilor[34] şi periţi!" Iar popii o apucară să nu surpe şi pre alţii. Iar ea-i batjocoria, zicând: „Strângeţi-vă ciolanele Dumnezeilor voştri! Băgaţi sare şi untdelemnu, de-i lecuiţ!"

Şi să duseră toţ popii şi poporanii la Dechie. Dici pârâră pre muceniţa zicând: „Această turbată au surpat Dumnezăii noştri de să

[26] Capişte (s.f.) – templu păgân.

[27] Zeves – var.sl. a numelui divinităţii supreme din mitologia greacă, Zeus. Tot la un intermediar slav (între textul grecesc şi cel românesc) ne trimit şi formele Iracli, Apolon şi Die (vezi *infra*, notele 32 şi 33).

[28] În ms. cu л consoană dublă.

[29] Textul se continuă pe fila 143[r]. Aşa cum am afirmat în studiul introductiv, fila 142[v] conţine mai multe însemnări de la începutul secolului al XVIII-lea.

[30] Brobodélnic (s.n.) – broboadă, basma.

[31] Oborî (vb.) – a doborî, a răpune.

[32] Die (Dii) – var sl. a gr. Zeus, la cazul dativ.

[33] Iracli – var. sl. a celui mai mare erou din mitologia greacă, Heracle.

[34] În ms. acest cuvânt conţine л consoană dublă.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

sfărâmară. Cei mai de-a firea. Şi de nu vream pripi să o legăm, vrea surpa pre toţ turbata aceasta." Zise cătră dânsa împăratul cu mânie: „Dar nu-mi făgăduiş, muiare rea, că vei jărtvi idolilor? Şi cum cutezaşi a-i zdrobi, neomenito?" Iar ea răspunse: „Eu Dumnezăi n-am oborât, ci numai bolovani am zdrobit de piatră. Să vă ziditţ case de veţ vrea. Dar de vréme ci-i numiţ Dumnezăi, vai de voi nebu<n>ilor. Că Dumnezăii voştri de o muiare fură biruiţ şi lor nu-ş putură folosi. Dar ce ajutoriu gândiţ că veţ avea de la dânşii?"

Atunce mâniindu-să împăratul învaţă meşter de făcu lemnu în patru de spânzură pre svântă şi pătrunzându-i trupul de la cap pân<ă> la călcâe cu undréle de hier. Şi doao pietri îi legară de picioare şi alte doao la mână. Şi simţiia mari dureri svânta. De-acii căutând cătră svântul zise:
143[v] „Roagă-te, robul lui Dumnezău, pentru mine că-mi iaste prea greu". / Iar svântul căutând în ceriu să rugă zicând: „Doamne Dumnezeul svinţilor tăi, priiméşte şi pre această roaba ta, că tu sângur milostiv eşti şi iubitoriu de oameni în véci. Amin." Atuncea şi roaba lui Dumnezeu, Calinichi, adevărată bună biruitoare, zise acéstea: „Doamne, în mâinile tale dau sufletul mieu". Şi aşa zicând, răposă într-a doo zi lui aprilie.

Iar Dechie suduia cu mânie pre svântul zicând: „Tu mai bine să fii perit cu nume rău, obraz de câne, chip striin, iar nu acéle fămei frumoase, carile cu farmecele tale le înşălaş. Acum ce zici, jărtvi-vei idolilor? Au tot vei sta în nebuniia ta?"

Iar svântul rizând, ce zicea? „Bine-ţi zici Dechie, ca un priimitoriu ci eşti şi legătură facerii tătâne-tău Satanei, care te are vas[35] şi cini e la toate voile sale? Ce vei de mă ispiteşti în zadar şi-ţ pierzi vrémea făr<ă> treabă, că eu ţ-am spus de multe ori că nu mă voi închina a nesimţiţ draci şi aş vrea de aş putea să te aduc şi pre tine la adeverinţă, dar nu eşti vreadnic ca un orb a vedea luminatul soarele dereptăţii. Ci fii bărbat, sluga dracului, de muncéşte derepţii cu strâmbul".

Acéstea daca zise, văzu pre cei doao sute de ostaş ce crezură, cum era strânşi la un loc, privindu-l. Şi le zise: „Veniţ, coconi[36], de mă ascultaţ, frica lui Dumnezău să v<ă> învăţ".

---

[35] Expresia este folosită adesea în *Noul Testament* cu sens metaforic. Iată, de pildă, vedenia episcopului Anania: „Mergi, fiindcă acesta îmi este vas ales, ca să poarte numele Meu înaintea oamenilor şi a regilor şi a fiilor lui Israel" (Fapte 9: 15) apud Ioan Mircea, *op. cit.*, 551-552. În ms. această expresie are conotaţie negativă.

[36] Cocon (s.m.) – fiu, fecior, tânăr.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

De-acii ostaşii lepădară-ş armele şi hainele şi, căzând, săruta pre svântul zicând: "Bucură-te, luminătoriule, carele ne îndreptaş la lumina cunoştinţei lui Hristos!" Şi văzând împăratul că să închină toţ la svântul
144r să temu / să nu cumva fie gândit svântul să-i ia împărăţiia şi-i zise: „Mie tiran te făcuş". Iar svântul: „Nu te téme, că tu sângur vei moşteni focul de véci şi cei ci-s cu tine". Atunce ziser<ă> ostaşii: „Noi, înpărate, crezum în Hristos, când ne-ai trimis să-ţ aducem pre robul său şi am mâncat pâine cerească. De-acii nu-ţ vom tăgădui credinţa aceasta, măcar câte cazne am şi păţi." Dechie le zise: „Ce v-am greşit şi mă lăsaţ, feţii miei? Au lipsescu-vă caii sau haine sau bani? Veniţ rogu-vă de vă luaţ îndoit cât vă trebue şi nu mă părăsireţi." Iar ei răspunseră: „Ţine-ţ bogăţâiia să te bucuri cu dânsa când te vor băga dracii celor ci te închini în Tartar, că noi nici den bunul tău nu ne trebue, nici de muncile tale nu ne témem". Atunce mâniindu-să Dechie, mai vârtos temându-să să nu le râvnească ş-alţii să crează în Hristos, i-au judecat de moarte. Şi deaca-i tăiară afară de cetate, băgară în cuptoare svintele trupuri să le arză, cum le fu porânca. Dar focul nicicum nu le-au arsu. Iar credincioşii luară svintele moaşte pre ascuns şi le astrucar<ă>[37] în şapte zile de-a lui aprilie.

De-acii pre svântul iar îl închise Dechie. Şi după câteva zile <î>l aduse la judecată şi-i zise: „De nu mă vei asculta să te închini Dumnezeilor, neînţelegătoriule, nu te voi mai aştepta nici un ceas, ci te voi topi cu zeci de mii de munci". Iar svântul zise: „Nu mă înfricoşa, feciorul dracului, că tu vei ocina[38] de véci muncă. Că eu am pre Dumnezăul mieu într-ajutoriu şi nu mă tem de muncile tale."

144v Atunce învăţă împăratul de făcură cămaş<ă> de aramă cu / guri den patru părţi, să bage pre mucenicul şi să-l ţintuiască. Şi cu lémne multe făcând foc, turnând doaozeci de oale de untdelemnu şi-l aruncară în foc. Şi atâta se înălţă[39] focul cât cei ci sta împrejur toţ se cutremurară. Iar svântul sta nevătămat şi cu smerenie lui Dumnezău rugându-să cum vrea fi în loc răcoros, spunea preaslăvite şi a minţi necrezute, numai credincioşilor crezute şi primite. Zicea că să vedea un om foarte mare şi frumos cu veşminte alte albe şi împrejurând soarele cu strălucirea sa. Şi în cap avea cunună şi avea ostaş de foc împrejurul lui cu carii nişte negri şi grozavi bătându-să, fugiia înfrânţi. Iar straşnicul acela boiarin cu mânie oborî şi călcă toată putérea vrăjmaş<i>lor şi luo izbânda.

[37] Astruca (vb.) – a îngropa, a înmormânta.
[38] Ocina (vb.) – a moşteni.
[39] În ms. vb. conţine н consoană dublă.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

Şi deaca trecu ceas mult şi s<ă> stinse focul, ieşi svântul cu totul săn<ă>tos şi nevătămat cât nici un păr nu arse de la dinsul, nici hainel<e>. Şi văzând nărodul minunea crezur<ă> la o mie de oamen<i>, zicând: „Mare e Dumnezeul creştinilor, ajută-ne împăratul ceriului, că noi întru svinţiia ta crédem". Şi căzând la picioarele svântului zicea: „Derept te numiră Hristofor, că întreg pre Hristos porţi întru inima ta şi nu bagi samă muncile păgânului". Şi cătră înpăratul însă strigar<ă> zicând: „Fie-ţi frică şi te ruşineaz<ă>, Dechie, că Hristos te-au biruit".

Şi auzind acéste glasuri tiranul să înfricoşă şi, alergând, veni la curte. Iar svântul rămase ai bine. Iar elinii porniră pre împăratul să omoar<ă> pre svântul, să nu-ş piiarză şi împărăţiia.

145r Şi-a doao / zi avură sărbătoare mare elinii. Şăzând la judecată trimise mulţime de ostaş nenumăraţi să lége pre câţi au crezut în Domnul Isus Hristos şi să le tae capetele. Iar Hristofor îi îmbărbăta la mărturie şi-i învăţa să nu să spare de moarte trecătoare, ca să trăiască în véci în raiu. Iar ei auzind cuvintel<e> lui stătură cu tare inimă. Şi să svârşiră în zile a lui april ca nişt<e> mieluşăi făr<ă> răutate.

Iar răul şi strâmbul Dechie gândiia feliuri de măestrii să omoară iute pre svântul. Şi aduseră o piatră mare de 30 de înşi rădicată pântru dâns şi cu lanţ o legară la grumazii svântului. Şi aşa <î>l aruncară într-un puţ adâncu, legat de mâini şi de picioare, socotind că nu iaste putinţă să mai iasă dentr-acel adâncu puţ întunecat. Dar în deşărt s-au ostenit, că îngerul Domnului s-au pog<o>rât de l-au scos viu, întreg, nevătămat.

Şi văzând Dechie, de răutate să îndrăciia, unde nu putea să omoare un gol şi făr<ă> arme. Şi-l întrebă: „Pân<ă> când te vor ţinea farmecele, neştirb, nevătămat şi nu pot să te piarză atâta cazne ci ţ-am dat?" Şi svântul răspunse: „Până în svârşitul aceştii vieţi ai méle trecătoare şi nu bag sam<ă> céle ci tu scorneşti, având eu pre Domnul mieu Hristos ajutoriu".

De-acii învăţă de-l băgar<ă> într-un îmbrăcământ de aramă arsu şi ieşi nearsu nicicât. Şi iar tiranul grăi cuvinte réle svântului, silindu-l să să închine idolilor. Şi-i răspunse svântul: „Auzit-ai de multe ori ce te mai trudeşti, ce-ţ pierzi vrémea cea de mult preţ. Eu, Domnului mieu Hristos mă închin şi-i slujăscu pururea ca lui Dumnezău vécinic ci iaste şi cu

145v totul bun şi-m făceţ iaste voia". Şi / cunoscând neschimbatul firii svântului déde judeţul cel de apoi zicând: „De vréme ci neînfrântul cu

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

muncile şi netrébnicul Hristofor au călcat nebunéşte poruncile méle, porăncesc să-i tae capul acel urât şi grozav".[40]

Şi luundu-l slugile, îl duseră la locul svârşitului, urmând mulţime de nărod, elini şi creştini nenumăraţ. Şi sosind la loc, rugă slugile să-i dea puţină îngăduial<ă> şi stătu de făcu rugă zicând: „Doamne Dumnezău atotputérnice, mulţemescu Svinţi<i>i Tale că-mi ajutaş în toate şi ruşinaş vrăjmaşii miei şi slugile lui. Dar şi acum ivéşte-mi-te de toate, bunule Doamne. Şi-m<i> priimiaşte cu pace sufletul mieu şi mă socotéşte cu cei mai mici robii tăi. Dă şi strâmbului Dechie vrédnica plat<ă> a păgânătăţii sale, să să muncească pre vinăş de dracii, mâncându-şi cărnurile sale pân<ă> ei să va topi ca un stricătoriu. Încă mă rog bun<ă>tăţii Svinţi<i>i Tale, împărate atotputérnice, ajută cestor creştini şi altor tut<u>ror câţ să află în tot locul a stăpâni<ri>i tale şi-i izbăvéşte de zmintélele diavolului. Dă Doamne şi har în trupul mieu să gonească dracii. Măcar unde s-ar afla o bucăţea den moaştel<e> méle şi nici foame, nici stricăciune să nu strice locul acela, nici altă întristare să nu fie acolo unde vor avea den moaştele mél<e> o bucăţea mică. Iar câţ vor face sărbătoare muceni<ci>i méle şi o vor cinsti, feréşte-i întregi şi nebetejiţi ca să te proslăvească pre Svinţiia Ta, preabunul Dumnezău, că blagoslovit eşti în véci. Amin."

146[r] Acéstea rugându-să, venitu-/i-au glas den ceriu zicând: „Toate câte mi te-ai rugat ţi le voiu face deplin ca să nu te întristez<e> nimic. Dar şi aceasta-ţ zic: că de se va afla în nevoe cineva şi te va striga pomenind numele tău, da-i-voi de sârg ajutoriu. De-acii vino voios să-ţi iai să te îndulceşti în dulceaţă şi în bucurie ci ţe-am gătit."

Acéstea auzind svântul să bucură şi zise gealatului: „Fă, fiule, ceaia ci ţ-au porăncit". Iar el să apropie cu frică multă şi cu scârbă tăe capul svântului. De-acii şi tăetoriul acela să tăe pre sine singur şi muri deasupra trup<u>lui svântului mucenic. Şi era în 9 zile a lui maie.

Şi venind episcopul Ataliei, Petră, déde bani ostaşilor şi luo trupul svântului mucenic de-l înfăşă în pânze curate cu miroséle scumpe. Şi-l duse la cetatea sa, la care cetate era apă de o neca de multe ori ploile când cădea şi-i făcea multă pagubă. De-acii episcopul tocmi svintele moaştele svântului la ţărmurile apei aceiia. Şi de-atunce n-au mai făcut pagubă cetăţii pân<ă> astăzi. Aşa Dumnezeu proslăvéşte pre carii proslăvesc pre Svinţia Sa.

Iar dup<ă> svârşeniia svântului mucenic s-au trimis urgie den ceriu asupra lui Dechie ca să să umple ruga svântului. Şi i-au venit

[40] Grozav (adj.) – îngrozitor, teribil, urât.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

groaznică boală. Şi văzându-ş trupul cum să topéşte, strigă zicând: „Vai mie, ticălosului. Că pentru ce omorâiu făr<ă> vină pre sluga lui Hristos, Hristofor?“ Răspunse doamnă-sa: „Dar nu ţ-am zis eu atuncea şi nu mai ascultat. Acum rămâiu eu săracă.“[41]

Şi trimise Dechie ostaş să-i aducă den svintele moaşte sau den haine să să atingă doar ar muri să nu să căznească. Şi neaflând, aduseră
146[v] lut / de unde s-au vărsat svântul sânge. Şi slob<o>ziră cu apă şi adăpară pre Dechie.

Şi aşa-ş déderă sufletul la osândă. De carea să ne izbăvim noi credincioşii cu ruga preasvintei şi preablagoslovitei pururea Fecioarei Mariei şi a tut<u>ror svinţilor. Amin.

[41] **Săracă (s.f.) – văduvă.**

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

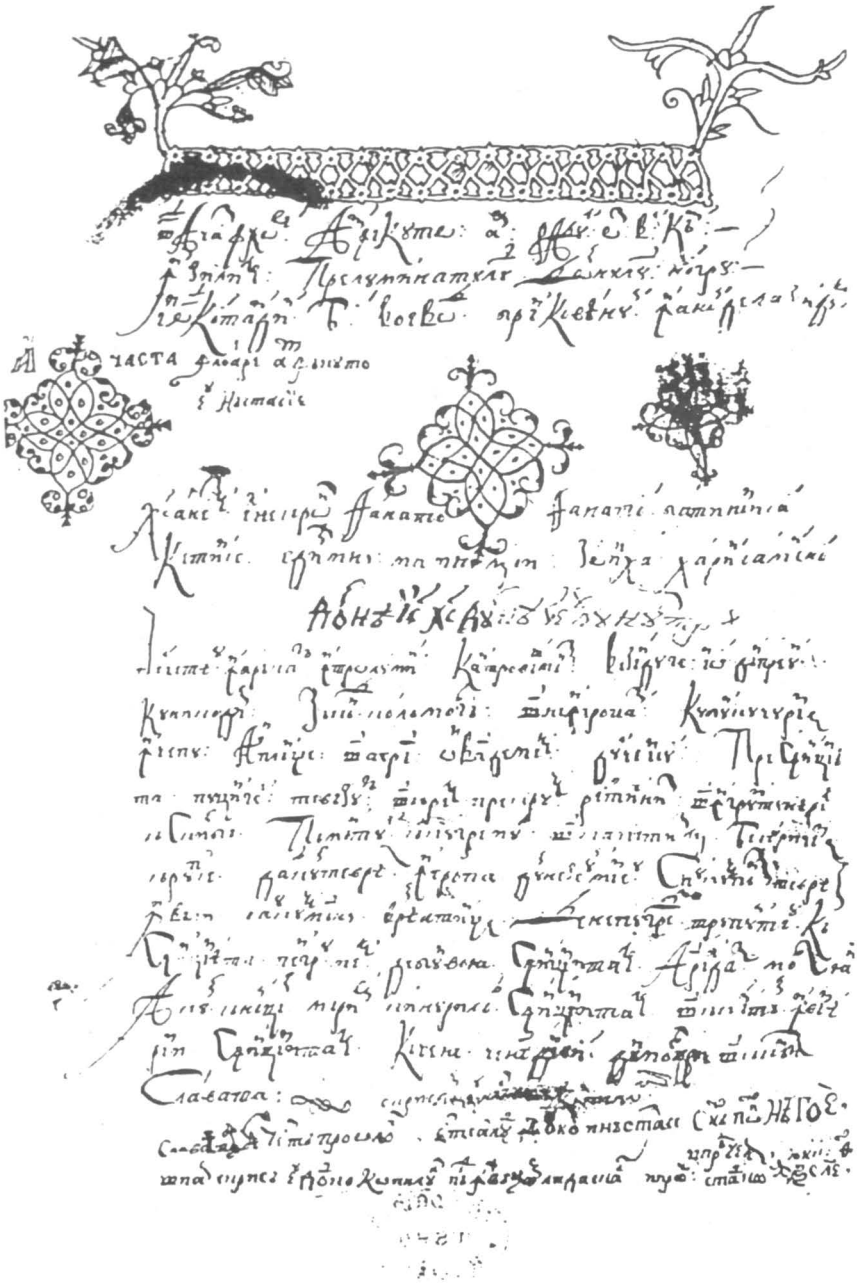

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

PENTRU FULGERE ŞI PENTRU TUNETE CUM SĂ FAC

Ediţie şi studiu introductiv
de
CĂTĂLINA VELCULESCU

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

STUDIU INTRODUCTIV

Manuscrisele româneşti cuprind file surprinzătoare prin diversitatea tematică şi extinderea temporală sau geografică a legăturilor culturale pe care le mărturisesc. Pentru cititorul obişnuit (care nu este preocupat de filiaţia manuscriselor, de istoria limbii, de complicatele drumuri ale evoluţiei temelor şi simbolurilor), conţinutul copiilor făcute cu mâna până către mijlocul secolului al XIX-lea rămâne viu prin frumuseţea indefinibilă a imaginilor, a „asemănărilor neasemenea" şi prin suflul de vechime pierdută în timp al credinţelor.

Voi prezenta fragmente selectate din scrieri diferite una de alta, dar legate între ele prin faptul că, într-un anumit punct, răspund întrebării: ce este **fulgerul–tunetul–trăsnetul?**

Într-un manuscris din primii ani ai secolului al XIX-lea (B.A.R. ms. rom. **4378**[1]) alături de *Apocalipse* apocrife, *Viaţa Sf. Alexie, Sindipa, Lavsaicon*, sunt transcrise şi câteva *întrebări şi răspunsuri*: despre ciumă, cutremure, **fulger** şi **tunet**, texte a căror sursă este (împotriva deprinderilor curente) indicată: „sfânta şi dumnezeiasca *Pravilă*" (*ms. cit.*, f. 234–236). Despre care „pravilă" este vorba, ne ajută să înţelegem un alt manuscris de la începutul secolului al XIX-lea: B.A.R. ms. rom. **1604**. Din cele 54 de întrebări atribuite lui Anastasie de Antiohia pe care copistul le-a preluat, doar la 22 ajunge să le redea şi răspunsurile. Printre cele rămase fără răspuns este şi aceea referitoare la „**tunete** şi **fulgere** cum să fac", adică tocmai una din întrebările la care se răspundea în ms. **4378**. Textul din ms. **1604** reprezintă într-adevăr un fragment dintr-o *pravilă*, şi anume din *Îndreptarea Legii* (culegere de legi tradusă din greceşte în

[1] În prezentarea manuscriselor şi a cărţilor vechi româneşti folosesc următoarele lucrări fundamentale: Ion Bianu, R. Caracaş, G. Nicolaiasa, Gabriel Ştrempel, Fl. Moisil, L. Stoianovici, *Catalogul manuscriselor româneşti*, Ediţiunea Academiei Romane, vol. I, Inst. C. Göbl, Bucureşti, 1907; vol. II, Librăriile Socec şi Sfetea, Bucureşti, Leipzig, Viena, 1913; vol. III, Editura Scrisul Românesc, Craiova,1937; vol. IV, Editura Academiei, Bucureşti, 1967; Ion Bianu, Nerva Hodoş, Dan Simonescu, *Bibliografia română veche. 1508–1830*, Ediţiunea Academiei Române,vol. I, Stabilimentul grafic J.V. Socec, Bucureşti, 1903; vol. II, III, IV, Atelierele Socec et Com., Bucureşti, 1910, 1912, 1944; Gabriel Ştrempel, *Catalogul manuscriselor româneşti*, 4 vol., Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1978–1992.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

românește și tipărită la Târgoviște în anul 1652)[2], cunoscută și sub numele de *Pravila lui Matei Basarab*. La sfârșitul monumentalei culegeri (un volum de peste 800 de pagini) se află un *Catastih [cu] multe învățături de treabă*, învățături cuprinse în *Întrebări și răspunsuri a Sfântului Anastasie, patriarhul... Antiohiei*. Capitolele referitoare la ciumă (cap. 47), cutremur (cap. 50), **fulger** și **tunet** (cap. 51) sunt cele la care trimite ms. 4378.

Studii recente au stabilit că sursa *Întrebărilor* lui Pseudo-Anastasie de Antiohia este un florilegiu de *întrebări și răspunsuri* în limba greacă, similar cu cel dintr-un manuscris grecesc păstrat la B.A.R. – București (ms. gr. **652**)[3]. Asemeni altor florilegii grecești pornește și acesta de la *Întrebările* lui Pseudo-Anastasie Sinaitul dar înglobează și alte surse. Atât sursele (Hipocrat, Galen, Caton, *Esopia*, *Lapidarii* – aici cel atribuit lui Epifanie de Salamina – etc.) cât și problematica abordată (cele patru „stihii" ce alcătuiesc trupul omenesc; cele cinci simțuri; vârstele omului; simbolica pietrelor prețioase; stadiile evoluției embrionului uman; nobletea prin naștere și nobletea meritului personal etc.) sunt asemănătoare cu *Enciclopediile* occidentale din secolul al XIII-lea, aprofundat cercetate în ultima vreme[4].

Spre deosebire de alte capitole ale florilegiului inclus în *Pravila lui Matei Basarab*, cel despre **fulgere** și **tunete** surprinde prin lipsa a ceea ce numim astăzi „elemente de fantastic" (vezi textul **1**).

O narațiune asemănătoare apare și în unele forme ale culegerii de *Întrebări și răspunsuri* cercetate și publicate de Alexandru Ciorănescu[5].

Nicolae Cartojan caracterizează culegerea drept „un curios amalgam de material biblic și apocrif, de elemente cosmologice și cronologice, de date privitoare la ierarhia bisericească și la simbolica obiectelor liturgice, de elemente eretice și ortodoxe". Cartojan menționează câteva texte înrudite din literaturile bizantină, latină, romanice, germane, slave medievale[6].

---

[2] *Îndreptarea Legii. 1652*, ediție de Andrei Rădulescu ș.a., Editura Academiei, București, 1962, p. 565–631 (*pentru fulgere și pentru tunete*, p. 624).

[3] Violeta Barbu, *Asupra izvoarelor „Îndreptării Legii", Târgoviște, 1652*, „Studii și Cercetări de Lingvistică", XLI, nr. 2, 1990, p. 135–144, nr. 3, p. 269–178; nr. 5–6, p. 475-481.

[4] Heinz Meyer, *Enzyklopädie*, în *Literatur Lexikon*, ed. Walther Killy, vol. 13, 1992, p. 216–219; *idem*, *Die Enzyklopädie des Bartholomäus Anglicus*, München, 2000; Christel Meier, *Organisation of Knowledge and Encyclopaedic „ordo"*, în *Pre-Modern Encyclopaedic Texts. Proceedings of the Second COMERS Congress, Groningen 1–4 July 1996*, ed. Peter Binkley, Leiden-New York-Köln, 1997, p. 103–126.

[5] *Întrebări și răspunsuri*, editate de Alexandru Ciorănescu, „Cercetări Literare", I, 1934, p. 47–82 (aici: p. 64 și 80).

[6] Nicolae Cartojan, *Cărțile populare în literatura românească*, vol. II, Editura Enciclopedică Română, București, 1974, p. 37–41, (ed. I, 1938).

Pentru un vechi text bizantin cu *întrebări și răspunsuri*, vezi Joseph A. Munitiz, *Religious Instruction of the mid-XIIth Century: the Evidence of an Unpublished Greek*

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

În *Întrebările* publicate de Alexandru Ciorănescu există unele atribuite lui „Iazimir" altele atribuite „împăratului Leon". Fie în unele, fie în altele dintre acestea răspunsul referitor la **tunet** şi **fulger** se dă într-un chip similar celui din *Pravilă* (vezi textul **2a**). Explicaţia trăsnetului diferă de cea din *Pravilă*: „săgeata cea de piatră care trăzneşte din *materia* <subl. n.> norilor". Continuarea ne aduce însă aminte de sfârşitul capitolului despre cutremure din *Pravilă*: **trăsnetul** loveşte „pentru păcatele noastre, ca şi cutremurul". Urmează o afirmaţie inexistentă în *Pravilă* la capitolele amintite, dar care stă în legătură cu naraţiunile pe care le voi prezenta în continuare: „iar pe cine va trăzni, zice *Scriptura* <n.n.:unde?> că va afla acela om milă şi iertare de păcate".

În unele manuscrise se introduce şi un alt răspuns (vezi textul **2b**) la a cărui înţelegere ne ajută forma lungă a *Întrebărilor lui Iazimir*.

Încă nu se poate preciza când au fost scrise aceste *Întrebări* (care cuprind numeroase elemente specifice cărţilor populare), dar ele se referă la evenimente petrecute la Constantinopol după călătoria în Apus a unei ambasade a împăratului Bizanţului. Împăratul încercase să se împace cu „francii" (nume generic pentru occidentali) – adepţi ai împărtăşirii cu *azimă* (de unde şi numele de Azimit, Azimin sau Iazimir).[7] Încercările de împăcare cu Roma făcute de împărat stârnesc însă mânia călugărilor din Bizanţ, care-i primesc cu ostilitate pe oaspeţii „papistaşi" veniţi la ei şi îi provoacă la un duel al întrebărilor şi răspunsurilor, duel menit – evident – să dovedească ignoranţa occidentalilor.

„thisauros", în *Actes du XVe Congrès international d'études Byzantines. Athènes, Septembre 1976*, Bd. 4, Atena, 1980, p. 251–258.

[7] Textul grecesc publicat de A. Vasiliev în *Anecdota graeco-byzantina*, vol. 1, Moscova, 1893, p. XL–XLII, 179–187.

Textul slavon: Andrei Popov, *Istoriko-literaturnyi obzor drevne-russkich polemičeskich sočinenij protiv latinjan (XI–XVe)*, Moscova, 1875 (Reprint London, 1972), p. III-VII, 238-286.

Datarea propusă de Nicolae Iorga: după 1369 (vezi *Cărţi şi scriitori români din veacurile XVII–XIX*, „Analele Academiei Române", Mem. secţ. lit., seria II, vol. 29, 1906–1907, p. 165–179) nu se suprapune cu cea propusă de A. Vasiliev şi Andrei Popov (vezi *supra*): după 1274.

Discuţii asupra datării la: M.L. Concasty, *La fin d'un dialogue contre les latins azymites*, în *Akten des XI. internationalen Byzantinisten Kongresses. München 1958*, ed. Franz Dölger şi Hans-Georg Beck, München, 1960, p. 86–89.

Pentru manuscrisele slavone care au circulat printre români şi pentru traducerile româneşti vezi: M. Gaster, *Literatura populară română*, Ig. Haimann Librar-editor, Bucureşti, 1883 (vezi *Indice*); *idem*, *Grundriss der romanischen Philologie*, vol. 2, Strassburg, 1901, p. 417; I. Bogdan, *Vechile cronici moldoveneşti până la Ureche*, Litotipografia C. Göbl, Bucureşti, 1891, p. 8–12; *idem*, *Cronici inedite*, Editura Librăriei Socec et. Comp., Bucureşti, 1895, p. 7– 15; N. Iorga, *op. cit. supra*; Demostene Russo, *Studii şi critice*, Bucureşti, 1910, p. 89; Al. Ciorănescu, *op. cit.*, p. 47–59, 62–67.

Un text grecesc diferit atât de cele slavone cât şi de cele româneşti este descris de G. Litzica, *Catalogul manuscriselor greceşti*, Inst. de Arte Grafice C. Göbl, Bucureşti, 1909, p. 244.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

În textul românesc (tradus din slavonă), ca răspuns la întrebarea despre **tunet** şi **fulger** formulată de Azimit, „filosoful" grec Panaiot răspunde printr-o acumulare de afirmaţii culese din surse diferite (vezi textul 3). Se face trimitere la *gromatică* (nu *gramatică* sau *retorică*, aşa cum apare în textele greceşti şi slavone!), adică la o carte despre tunete (sl. *grom.* = tunet); se citează păreri luate din *Psalmi* şi din profetul Ieremia; este amintit „meşteşugul filosofiei" şi chiar un filosof anume: Ermoghen (probabil Hermogen din Tars, sec. al II-lea d.Hr., retor la curtea lui Marc Aureliu).

S-au identificat până acum puţine manuscrise româneşti ce cuprind redacţia lungă a *Întrebărilor lui Iazimir* (cu răspunsul de tip 3)[8], în timp ce forma scurtă şi puternic prelucrată din ansamblul mai mare de *Întrebări şi răspunsuri* (vezi textul **2 b**) a avut o răspândire remarcabilă.

Tot în prima jumătate a secolului al XVIII-lea, copiştii români au mai transcris şi o altă cărticică de *întrebări şi răspunsuri* anume *Întrebările Sfântului Epifanie către fericitul Andrei pentru stihii şi pentru cele viitoare; şi răspunsuri*. Este vorba de un fragment dintr-o scriere bizantină alcătuită probabil în secolul al X-lea (autorul se numeşte pe sine însuşi „Nichifor preotul"): *Viaţa Sf. Andrei cel nebun pentru Hristos*. Andrei, sclav de origine scită, ar fi trăit prin secolele V–VI la Constantinopol, asumându-şi rolul de „nebun (gr. *salos*, lat. *stultus*) pentru Hristos"[9].

Nu mai puţin de patru întrebări dintre cele puse de Epifanie lui Andrei Salos primesc răspunsuri care conţin naraţiuni despre **fulger – tunet – trăsnet** (vezi textul 4).

---

[8] În **Anexe** reproducem textul din ms. rom. **452**, f. 15–38 (B.A.R.), localizat şi datat: Transilvania, 1747.

Alte manuscrise cu textul românesc: B.A.R. ms. rom. **63**, f. 99^{v}–123 (vezi Gaster, *Grundriss...*); B.A.R. ms. rom. **283** (D. Russo, *Studii....*). Textul publicat de N. Iorga (*op. cit., supra*, n. 7), deşi provine tot din Transilvania, secolul XVIII, nu este acelaşi cu cel din ms. rom. **452**.

[9] Migne, *P.G.*, vol.111, p. 625-888; Sarra Murray, *A Study of the Life of Andreas the Fool for the Sake of Christ*, Borna-Leipzig, 1910; Albert Erhard, *Überlieferung und Bestand der hagiographischen und homiletischen Literatur der griechischen Kirchen von den Anfängen bis zum Ende des 16. Jahrhunderts*, vol. 3, caiet 2, Berlin, Leipzig, 1952, p. 948–950; G. Da Costa-Louillet, *Saints of Constantinople aux VIIIe, IXe et Xe siècle*, „Byzantion", XXIV, 1954,fasc.1, p. 179–214; Lennart Rydén, *The Andreas Salos Apocalypse. Greek Text, Translation and Commentary*, „Dumbarton Oaks Papers", vol. 28, 1974, p. 199–261; *idem*, *The Vision of the Virgin at Blachaernae and the Feast of Pokrov*, „Annalecta Bollandiana. Revue critique d'hagiographie", vol. 94, 1976, p. 63–82; *idem*, *New Forms of Hagiography: Heroes and Saints*, în: *The 17th International Byzantine Congress. Major Papers. August 3–8, 1986*, New York, 1987, p. 547–551; O.V. Tvorogov, *Žitie Andreja Jurodivogo*, în *Slovarj Knižnikov i Knižnosti drevnej Rusi*, vol. 1, Leningrad, 1987, p. 131–132 (vezi şi p. 283, 421–423); Jacqueline Leonhardt-Aumüller,*„Narren um Christi Willen"...*, München, 1993, p. 5–56; Lennart Rydén, *The Life of St. Andrew the Fool*, 2 vol., Uppsala, 1995; Claudia Ludwig, *Sonderformen byzantinischer Hagiographie und ihr literarisches Vorbild*, Frankfurt am Main, 1997.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

Una din cele patru întrebări este profund legată de cultura orală: „Proorocul Ilie este în căruţa cea de foc de tună şi goneşte **zmeii** (gr. *drakon*)?" Răspuns: Nu! Ilie şi Enoh nu au fost ridicaţi la cer, aşa cum se spune, ci sunt încă pe pământ (ca şi Ioan Evanghelistul) şi vor rămâne aici până la venirea lui Antihrist cu care se vor lupta. În ceea ce priveşte raportul între **trăsnet – fulger – balaur** (gr. *drakon*) – **zmeu** (gr. *drakon* sau *ophis*), lucrurile stau astfel: dacă într-un şarpe (gr. *ophis*) intră dracul (gr. *diavolon* sau *daimon*), acel şarpe se transformă în **zmeu** şi „deacii nu se mai desparte dracul de dânsul niciodată ci tot petrece într-însul şi face pacoste mari. Deci acest **smeu** este fiară iute şi înfricoşată în diavol."

Amintim că în cartea *Meriki diagnosis...* a lui Damaschin Studitul (tipărită la Veneţia în secolul al XVII-lea şi tradusă în româneşte la sfârşitul secolului al XVIII-lea şi începutul celui de al XIX-lea, impropriu denumită *Fiziolog*) se spune într-unul din cele câteva capitole despre şerpi: „Sunt multe feliuri de şerpi, după locuri" şi după vârsta lor. „Că de va trăi ani mulţi să face mai mare şi să numeşte **balaur**."[10]

Revenim la răspunsul lui Andrei Salos: şarpele în care intră diavolul devine **zmeu**. **Zmeul** iese din cuibul lui în lume ca să le facă rău oamenilor.

Pentru cititorii şi ascultătorii români, cuvântul **balaur** este echivalentul cuvântului grecesc *drakon* şi al celui slavon *zmija*. Traducătorul textului din *Întrebările lui Epifanie* foloseşte **balaur** o singură dată, cu sens generic (vezi *infra*, p. 67). Pentru simbioza dintre diavol şi şarpe (prezentată, fără grija de contrazicere, fie ca un diavol în şarpe, fie ca un şarpe îmbrăcat în diavol) traducătorul român utilizează constant termenul **zmeu** (poate şi la sugestia unui intermediar slav) cu care românii numesc de obicei un monstru antropomorf la care vom reveni în paginile următoare.

Ne întoarcem la **zmeul** plecat cu intenţii malefice în lume. Dumnezeu îl vede şi, ştiind ce plănuieşte, trimite un înger cu fulgerul să-l lovească. Dar diavolul din **zmeu** îl fereşte (şi se fereşte) astfel: se ridică în aer şi se aşează deasupra unei fiinţe sau unui obiect nevinovat, sperând că, pentru a nu le nimici pe acestea din urmă, îngerul nu-l va lovi cu fulgerul. Speranţă zadarnică; la porunca lui Dumnezeu, îngerul aruncă fulgerul asupra **zmeului**, chiar dacă astfel nimiceşte obiectul sau fiinţa nevinovată. Omul care moare din această pricină este mântuit. Evident, numai o astfel de naraţiune justifică „mântuirea" omului lovit de trăsnet, mântuire la care face trimitere şi răspunsul **2a** din ediţia Ciorănescu.

În multe manuscrise româneşti a fost inserată, cel mai adesea într-o formă prescurtată, *Viaţa lui Andrei Salos*. Dar *Întrebările lui Epifanie* (al căror fragment despre **tunet – fulger – trăsnet** l-am numit 4) le-am identificat în doar două copii manuscrise din secolul al XVIII-lea[11] şi în altele două din chiar primii ani ai secolului al XIX-lea (la acestea vom reveni – vezi *infra*, p. 53).

---

[10] Cătălina Velculescu, V. Guruianu (ed.), *Fiziolog. Bestiar* (Cu un *Excurs* de Manuela Anton), Editura Cavallioti, Bucureşti, 2001, p. 10–11, 79–102 (textul citat, p.96).

[11] B.A.R. ms. rom. **2430**, f 135–144^{v} şi **1197**, f. 1–4^{v} (secolul al XVIII-lea) alcătuiesc de fapt un unic manuscris, în următoarea ordine: ms. **2430**, f. 135–135^{v}, ms. **1197**, f. 1–4^{v}, ms. **2430**, f. 136–143^{v} + text lipsă + f. 144.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

Fragmente referitoare la felul cum se produc **fulgerul – tunetul – trăsnetul** am găsit deci în patru scrieri diferite:

1 aşa-numitul tip *pravilă*

2 (cu formele **2a** şi **2b**) – *Întrebări şi răspunsuri* (forma compozită publicată de Alexandru Ciorănescu)

3 *Întrebările lui Iazimir cu Panaiot Filozoful*

4 *Întrebările lui Epifanie către Andrei [Salos].*

Ar fi de dorit să continuăm cercetarea în următoarele direcţii:

a Care sunt sursele fiecăruia dintre aceste tipuri, atât sursele prime (identificabile în scrieri total diferite, de la *De caelo* a lui Aristotel, la cartea *Regi* din *Biblie* sau la ecouri distorsionate ale unor credinţe antice)[12], cât şi sursele intermediare până la – eventual – originalul traducerii.

b Circulaţia între copiştii şi cititorii români a manuscriselor ce cuprind aceste texte şi evoluţia în recopierile succesive.

c Ce paralele există între textele amintite mai sus şi mărturii păstrate din cultura orală.

Vom prezenta în continuare câteva informaţii referitoare la punctele **b** şi **c**.

Unul dintre cei mai interesanţi copişti din Valahia la sfârşitul secolului al XVIII-lea a fost preotul Ioan Bărbătescu, călugărit în anul 1800 la Mânăstirea Bistriţa din Oltenia cu numele Ioachim. Ioan-Ioachim provenea dintr-un sat cu vechi tradiţii, aşezat în preajma vestitului centru cultural al mânăstirii ctitorite de Constantin Brâncoveanu la Horezu[13]. S-au păstrat 11 manuscrise copiate de Bărbătescu şi anume 4 din perioada 1766–1800 (deci 34 de ani de activitate, pe când trăia încă în sat şi semna

---

Biblioteca Sf. Sinod **I 80** (fost **40** la D. Fecioru, *Manuscrise din Biblioteca Patriarhiei Române*, „Studii teologice", nr. 5–6, 1961, p. 372), f. 10^{v}–17.

B.A.R. ms. rom. **2102**, f. 76–101 (din anii 1800–1802) şi ms. rom. **2786**, f. 317–350^{v} (anul 1807), amândouă copiate de Ioachim (Ioan) Bărbătescu.

[12] Vezi spre exemplu: Ch.V. Langlois, *La connaissance de la nature et du monde au Moyen Age*, Paris, 1911, p. 97–99, 147–150, 159, 368–369; J.K. Wright, *The Geographical Lore of the Time of the Crusades. A Study in the History of Medieval Science and Tradition in Western Europe*, New York, 1925, p. 22–23, 32, 103–403; Isidor de Sevilla, în Migne, *PL*, vol. 82, p. 72–73; Honorius Augustodunensis, în Migne, *PL*, vol. 172, p. 136–138, 155–188.

Capitolele despre **fulger – tunet – trăsnet** se găsesc în partea referitoare la *cer* a enciclopediilor medievale – vezi *supra* n. 4.

Vezi articolele *„Donner"* şi *„Blitz"* în *Enzyklopädie des Märchens*, vol. 2, 1979 şi vol. 3, 1981.

[13] Vezi *Bărbăteşti*, în G. I. Lahovari, I. C. Brătianu, Grigore Tocilescu, *Marele dicţionar geografic al României*, vol. I, Stab. grafic J. V. Socec, Bucureşti, 1898; N. Stoicescu, *Bibliografia localităţilor şi monumentelor feudale din România*, vol. I *Ţara Românească*, Mitropolia Olteniei, 1970.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

Ioan), unul copiat parţial ca preot mirean şi terminat ca preot monah, plus 6 manuscrise din anii 1800–1809 când devenise călugăr la Bistriţa şi semna Ioachim[14].

Într-o vreme de cumpănă a vieţii sale, Ioan Bărbătescu a transcris prin anul 1800 într-un codice, alături de alte texte (eshatologie, *Minunile Sf. Fecioare*, vieţi de sfinţi), şi *Viaţa Sf. Andrei Salos*, precedată de *Întrebările lui Epifanie*[15], întrebări în care se găseşte şi fragmentul despre **fulger** şi **tunet** (4).

Sf. Andrei „cel nebun pentru Hristos" purta – se pare – o semnificaţie deosebită pentru monahul de la Bistriţa, întrucât îi recopiază *Viaţa* cu *Întrebările lui Epifanie* într-un miscelaneu din 1807, alături de *Pateric*, de proorocirile marianice ale Sibilelor, de fragmente din *Istoria* lui Joseph Flavius etc.[16]

Din scrierile lui Dimitrie Rostovski, Ioachim Bărbătescu selectează omilia referitoare la *Acoperământul Maicii Domnului (Pokrov)* – 1 octombrie – „când Sf. Andrei şi Sf. Epifanie au văzut pe Preasfânta Născătoare de Dumnezeu în biserica de la Vlaherne stând în slavă" (B.A.R. ms. rom. **2786**, f. 350^{v}–356^{v}). Părintele Ioachim merge deci în acest miscelaneu în direcţia bine cunoscută a sărbătorii *Acoperământului Maicii Domnului*[17].

Aşa cum dovedeşte însă unul din manuscrisele ulterioare – importanţă au avut pentru el şi răspunsurile despre **fulger** şi **tunet**.

În anul 1808 ieromonahul de la Bistriţa copiază o „cărticică" tocmai tipărită în 1806 la Bucureşti (aproape 80 file manuscris), la care adaugă: calendare cu prevestiri (pentru perioada 1722–1946!), un foarte interesant *Fiziolog*, reţete medicale, *Întrebări şi răspunsuri ale împăratului Leon cel Înţelept cu dascălul său*[18]. Pe vremea aceea se credea – eronat – că Sf. Andrei Salos ar fi trăit în vremea împăratului Leon cel Înţelept (ştiut cititorilor noştri dintr-un număr impresionant de cronografe – istorii de nivel popular – traduse în româneşte[19]). *Întrebările împăratului Leon* copiate de Ioachim (vezi textul **5**) conţin varianta denumită de noi **2a** a textului despre **fulger – tunet** (f. 83). Dar copistul de la Bistriţa continuă cu o explicaţie (**nu** un răspuns, pentru că nu există o nouă

---

[14] G. Ştrempel, *Copişti de manuscrise româneşti până la 1800*, Bucureşti, 1959; *idem*, *Catalogul manuscriselor româneşti* (indice), vezi *supra* n. 1; Paul Cernovodeanu, *Variante autonome ale „Războiului Troadei"*, „Revista de istorie şi teorie literară", XXV, nr. 1,1976, p. 31; M. Moraru, C.Velculescu, *Bibliografia analitică a literaturii române vechi. Cărţile populare*, (coord. I. C. Chiţimia), Editura Academiei, Bucureşti, 1976-1978 (indice).

[15] B.A.R. ms. rom. **2101**, f. 79–81 (despre **tunet** şi **fulger**).

[16] B.A.R. ms. rom. **2786**, f. 333–335^{v} (despre **tunet** şi **fulger**).

[17] *Slovari Knižnikov* (*supra* n. 9), vol. 1, p. 131–132, 283, 421–423; C. Morawa, *Andreas der Narr von Byzanz (Stultus, Salos, Andrej Jurodivyi)*, în *Lexikon der christlichen Ikonographie*, Hrsg. E. Kirschbaum etc., vol. 5, Rom etc., 1973 (ed. a II-a, 1994).

[18] B.A.R. ms. rom. **3590**.

[19] Moraru, Velculescu, *Bibl. cărţi populare (supra* n. 14), p. 374–406; Doru Mihăescu, *Scurtă privire asupra cronografelor româneşti*, în *Un veac de aur în Moldova. 1643-1743*, ed. Pavel Balmuş, Virgil Cândea, Chişinău, Bucureşti, 1996, p. 173–193; Paul Cernovodeanu, *Introducere* la *Cronograf...*, ediţie de Gabriel Ştrempel, Editura Minerva, Bucureşti, 1998.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

întrebare) asemănătoare cu tipul 4, preluat deci din *Întrebările Sf. Epifanie* (pe care le transcrisese până atunci de cel puțin două ori – vezi *supra*).

Adaugă câteva clarificări asupra relației șarpe-**balaur**, clarificări comune cu cele din capitolul citat de noi (cf. *supra*, p. 51) din cartea *Meriki diagnosis*... a lui Damaschin Studitul.

Întreaga explicație introdusă de Ioachim are titlul: *Pentru șarpe – să spune*. („Se **spune**" trimite fie la o sursă orală fie la una scrisă.) O dată cu înaintarea în ani, șarpele se mărește. „Povestesc unii"[20], notează copistul, că există șerpi mari „cât niște buți". Acest „**povestesc**" se poate referi iarăși atât la oralitate cât și la scriere. „Precum **auzim** că au fost în vremile de demult acei șerpi de au fost țiind apele". „**Auzim**" indică o sursă imediat anterioară orală (dar aceasta putea fi și ascultarea unei lecturi). Ioachim amintește ca exemplu „șarpele acela ce l-au ucis Sfântul Ipatie". Acest Sfânt Ipatie ar fi – se spune – unul din cei 318 episcopi participanți la conciliul de la Niceea. Povestea despre felul cum a reușit să neutralizeze un balaur are multe puncte comune cu cea despre Sf. Ilarie sau Sf. Radegonda din Poitiers[21].

În capul unui șarpe „ajuns mare cât o butie, intră diavolul... de-și face lăcaș; atunci acel șarpe să chiamă **zmeu** veninat și înfricoșat". De aici povestirea continuă ca o parafrazare, poate o reproducere din amintire a tipului 4 (cel din *Întrebările Sf. Epifanie*).

Ioachim Bărbătescu nu se oprește însă la amplificarea tipului **2a** al narațiunii despre **fulger** – **tunet** cu tipul 4 (plus alte informații), ci introduce o nouă întrebare (pe care nu am mai găsit-o în alte ms. românești cu *Întrebările împăratului Leon*): „Ce sunt stelele pe care le vedem că sar dintr-un loc în altul și se risipesc; unii **spun** <n.n.: sursă orală?> că ar fi **zmei**?"

Răspunsul sună categoric: luminile mișcătoare ce se văd uneori noaptea în aer nu pot fi în nici un caz stele (pentru că stelele, ca și luna, au fost făcute de Dumnezeu să stea fixe pe cer!) și nici zmei („precum **bârfesc** unii" – n.n.: care?).

Aburii pământului și fumul focului se ridică în aer și reflectează noaptea lumina stelelor („precum oglinda dacă o ții în lumina soarelui"); „aceste două *materii*" ajung să pară stele căzătoare. Ioachim Bărbătescu continuă: „Zic unii că «a căzut o stea»; ci nu știu ei ce grăesc. Așijderea stelele sunt și ziua, dar pentru lumina soarelui nu se văd."

Deci în primii ani ai secolului al XIX-lea, un preot cărturar de sat – ajuns călugăr – combină între ele tipuri de narațiuni despre **fulger** și **tunet** culese nu doar din scrieri diferite ci – probabil – și din credințe care circulau oral. În însemnările sale pe manuscrise, ca și în comentariile incluse în chiar cuprinsul narațiunilor, Ioachim Bărbătescu

[20] Fragmente rezumate sau citate din ms. 3590, f. 84–84^{v}.

Povestirea despre luminile mișcătoare în noapte ne amintește tradiții medievale similare cu cele consemnate de Isidor de Sevilla sau Honorius Augostodunensis, ca și de alte scrieri din aceeași categorie. Această poveste pare în același timp o polemică cu credințe care au circulat oral, credințe despre care vom vorbi în paginile următoare.

[21] Gherasim Timuș, *Dicționar aghiografic*, Tipografia Cărților Bisericești, București, 1898; H. Schöpf, *Fabeltiere*, Graz, 1988, p. 148.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

dă informaţii demne de reţinut despre felul cum îşi alcătuia miscelaneele[22]. De altfel şi în *Fiziologul* pe care l-a inclus chiar în ms. **3590**, Ioachim reaşează logic pildele animaliere copiate de mai multe ori de predecesorii săi, de-a lungul întregului secol XVIII, chiar în Mânăstirea Bistriţa. El se străduieşte să respecte cele trei grupări de animale: zburătoare (păsări dar şi... albine!); patrupede; târâtoare[23].

O altă explicaţie despre luminile care se văd uneori noaptea plutind în aer, a notat-o în jurul anului 1777, la Bucureşti, Andonachi Berhecianul, copist şi ciubucciu în casa unui boier[24]. În singurul manuscris miscelaneu ce s-a păstrat de la el, ciubucciul din Bucureşti a inclus (alături de *Esopia*, *Archirie şi Anadan*, fragmente de cronograf, apocalipse apocrife, *Fiziolog* etc.) şi o variantă scurtă a *Întrebărilor lui Iazimir*, în care se găsesc repovestite, cu mici variaţii, atât tipul **2b** cât şi tipul **2a** al naraţiunii despre **fulger** şi **tunet** (f. 188^{v} şi f. 202^{v}) (vezi în **Anexe** textul **6**).

La întrebarea despre *zăpadă şi grindină*, răspunsul are o amplificare referitoare la cu totul alt subiect: „Iar care vedem lumini că sar tot din loc în loc, aceia sânt îngeri de cei ce au căzut şi au rămas în văzduh" (f. 202^{v}). La astfel de credinţe se referea Ioachim Bărbătescu atunci când, trei decenii mai târziu, afirma că „**bârfesc**" cei care spun că luminile văzute în văzduhul nopţii ar fi **zmei** (să ne amintim: **zmei** = demoni intraţi în şerpii uriaşi!). Andonachi Berhecianul, aşa cum făceau şi alţi copişti, alătură imediat o altă explicaţie, practic disjunctivă faţă de prima „Că şi la *Pravilă* zice: aburul pământului şi fumul focului..." şi continuă cu un text asemănător celui folosit şi de Ioachim Bărbătescu, referitor la luminile mişcătoare (vezi *supra*, p. 54)[25]. Trimiterea la *Pravilă* făcută de Andonachi Berhecianul ne sugerează afirmaţia asemănătoare din manuscrisele în care găsim tipul **1** de explicaţie despre **fulger** şi **tunet**. Numai că în *Pravila* din 1652 (vezi *supra*, p. 48), folosită pentru răspunsul **1**, nu am reuşit să găsim pasajul inserat de Andonachi Berhecianul. Este posibil ca acesta să fi folosit nu un exemplar tipărit ci o copie interpolată a *Întrebărilor* lui Pseudo-Anastasie (parte din *Pravilă*), sau este posibil să fi folosit o altă *Pravilă*, fără să se poată încă preciza care anume.

Ceea ce rămâne însă clar este că ciubucciul Andonachi Berhecianul, un citadin, face parte, ca şi ieromonahul Ioachim Bărbătescu, un rural, dintre acei copişti care nu

---

[22] Într-o însemnare din anul 1802 (în ms. **2102**, f. 413^{v}.), Ioachim Bărbătescu spune: „apucatu-m-am şi cu osârdie am nevoit de am scris această sfântă carte, care din multe cărţi şi istorii o am alcătuit. Că rămâind eu văduv de soţie şi jalnic, m-am îndeletnicit cu aceasta, mângâindu-mă cu scrisoarea întru tăcere, scriind-o pân'la jumătate. Apoi fiind chemat, am venit în sfânta mânăstire Bistriţa şi aici, iarăşi mai găsind istorii de ale sfinţilor părinţi, le-am scris; şi s-au săvârşit precum se vede." În anul 1807 (ms. rom. **2786**, f.1^{v}-2, 406), părintele Ioachim notează şi alte amănunte: „am cercetat cărţile şi *Otăşnicele* sfintei mânăstiri şi, văzând că acéste istorii nu sânt în cărţile sfintei mânăstiri, m-am nevoit de le-am scris şi le-am adunat la un loc într-această carte"; „eu n-am învăţat scrisoarea de la vreun dascăl, ci din firea mea m-am obicinuit cu aceasta. Şi viind aici la sfânta mânăstire şi neştiind altă rucodelie călugărească, mă îndeletniciam cu scrisoarea."

[23] *Fiziolog. Bestiar* (*supra*, n. 10, p. 8–10).

[24] G. Ştrempel, *Copişti...* (*supra*, n. 14); *idem*, *Catalogul* (*supra*, n. 1).

[25] B.A.R. ms. rom. **1151**, f. 188^{v}, 202^{v}.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

reproduceau mecanic textele, ci interveneau în transmiterea lor. Mai mult încă, ei foloseau în afara textelor scrise şi naraţiuni din cultura orală[26].

Un astfel de comportament al unora dintre copişti (nu al tuturora!), comportament pe care B.P. Hasdeu l-a studiat de acum mai mult de o sută de ani, a avut consecinţe neaşteptate asupra cercetătorilor europeni ai *Fiziologului*. Pentru că *Fiziologul* inclus de Andonachi Berhecianul în miscelaneul despre care am vorbit a fost publicat, însoţit de o traducere, acum un secol şi ceva, într-o bine cunoscută revistă cu circulaţie internaţională. Drept urmare cercetătorii străini l-au luat drept „*Fiziologul* românesc", prin excelenţă, nu drept „un *Fiziolog* românesc". În realitate, forma din manuscrisul lui Berhecianul este singulară; între manuscrisele româneşti ea se mai păstrează doar într-o copie parţială cu diferenţe chiar şi în partea de text transcrisă. Cea mai răspândită formă a *Fiziologului* românesc este de fapt cea copiată de Ioachim Bărbătescu, continuator al unei tradiţii ce dura la Bistriţa olteană din primii ani ai secolului al XVIII-lea[27]. Cât despre textul transcris de Berhecianul, el reprezintă evident rezultatul unor combinaţii între diferite forme de *Fiziolog*[28], fără a se putea totuşi stabili cu precizie cât s-a intervenit înainte şi cât după traducerea în limba română.

În *Viaţa Sf. Andrei Salos* şi în *Întrebările lui Epifanie*, autorul bizantin din secolul al X-lea a inclus alături de alte povestiri aşa-zis „populare", şi pe cea despre combinaţia şarpe-diavol din care rezultă un „dragon". Această nouă fiinţă cu inteligenţă şi comportamente „antropomorfe" mai este descrisă uneori şi ca „şarpe îmbrăcat în diavol".

În traducerile româneşti din secolul al XVIII-lea ale acestei povestiri, noua fiinţă rezultată din combinaţia şarpe & diavol este numită **zmeu**. Nu se foloseşte pentru ea cuvântul **balaur** care se suprapune exact grecescului *drakon*.

Într-o privire generală asupra diferitelor credinţe despre „Drachen", Lutz Röhrich ajunge la concluzia că antropomorfizarea dragonului se întâlneşte mai ales „im Märchengut" „vom Ungarn, Bulgarien, Griechenland"[29].

Deşi cuvântul românesc **zmeu** „derivă din vechiul slav *zmija*, cu înţelesul de *şarpe mare*, *monstru reptilian*", totuşi „**zmeul** basmului românesc este o creatură cu trăsături fizice şi caracteriale vădit antropomorfe, deosebită net, atât terminologic, cât şi

---

[26] În ms. 1151, Andonachi Berhecianul scrie, preluând formule cu foarte veche circulaţie: „Iubiţi ai mei fraţi, într-a cui mână va intra această carte să o iubiască şi să o cetească între oameni şi cine te va pohti ca să i-o dai să izvodească, cu toată inima, frate, să i-o dai, ca să o scrie cu toată inima, că de nu vei da-o, mare păcat vei avea. Frăţiorilor, vă rog cu lacrămi ferbinţi şi cu rădăcina inimii ca să daţi să o scrie cine vă va pohti. Încă şi să nu te roage cineva, dacă vezi pe cel ce iubeşte cărţâle sau iubeşte a scrie, încă îl fă cu cuvânt dulce să o iubiască şi să te roage a să nevoi de a o scrie" (f. 13^{v}) (Moraru, Veculescu, *Bibl. cărţilor populare*, p. 243-244).

[27] *Fiziolog. Bestiar* (*supra*, n. 10), p. 8–10, 65–78.

[28] Luiza Valmariu, *Studii de literatură română modernă şi comparată*, Editura Eminescu, Bucureşti, 1987, p. 99–177.

[29] Lutz Röhrich, *Drache, Drachenkampf, Drachentöter*, in: *Enzyklopädie des Märchens*, vol. 3, 1981, p. 787–820.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

sub unghiul particularităţilor definitorii, de *dragon* – în româneşte **balaur**". În schimb grecescul *drakon* şi lat. *draco* snt etimologic legate de românescul *drac* = diavol[30].

Vom enumera în continuare câteva mărturii din cultura orală în limba română, despre **fulger–tunet–trăsnet–şarpe–balaur–zmeu**–stele căzătoare[31].

A. Diavolul urmărit de Dumnezeu şi de Sf. Ilie se ascunde „sub om, sub vite, intră în casă, doar ar scăpa, dar Dumnezeu mai degrabă iartă păcatele aceluia pe care îl trăzneşte, fie cât de păcătos dar <pe diavol> îl omoară".

Dracul se poate preface, între altele, în „**balaur** cu aripi". Îi e frică de Sf. Ilie care-l trăsneşte, de aceea se ascunde. Când tună şi fulgeră, trebuie să iei măsuri ca să nu intre necuratul în tine; diavolul ascuns într-o vietate este trăsnit de Sf. Ilie.

Diavolul se poate înfăţişa ca **zmeu** cu aripi.

B. Stelele care „joacă" sunt **zmei** care cad, sau „zburători", sau draci care cad din cer în chip de scântei. Zburătorii se pot înfăţişa ca **balaur** (şarpe ce a înghiţit piatră scumpă), ca sul de foc, sau chiar ca om.

C. Despre **zmei** părerile sunt împărţite, chiar contradictorii.

Unii spun că ar fi draci mari, cu coadă, cu aripi; alţii, că ar fi draci prefăcuţi în şerpi.

„Sunt un fel de şerpi care locuiesc în cer şi, când fuge câte o stea căzătoare, spune că e zmeul care se repede să ia vreun om."

Norii când se duc să bea apă din mări sorb din întâmplare **zmei**.

---

[30] Viorica Nişcov, *„A fost de unde n-a fost". Basmul popular românesc*, Bucureşti, 1996, p. 76–78.

Interesantă ar fi o comparaţie cu studiul semnat de Ute Dukova, *Das Bild der Drachen im bulgarischen Märchen*, „Fabula", vol. 11, 1970, p. 209–252.

O primă punere a problemei la M.Gaster, *Literatura populară română* (*supra*, n. 7), p. 256-257.

[31] Voi enumera în continuare doar câteva exemple din lucrările de referinţă tipărite, deşi fiecăreia dintre aceste lucrări cercetătorii contemorani îi pot aduce numeroase critici. Desigur ar fi necesar ca specialiştii în folclor să publice o *summa* a investigării materialelor rezultate din cercetările pe teren efectuate de-a lungul mai multor decenii şi depuse spre păstrare în Arhiva Institutului de Etnografie şi Folclor din Bucureşti. Până la mult aşteptata apariţie a unei asemenea enciclopedii, voi folosi informaţii din: B.P. Hasdeu, *Etymologicum Magnum Romaniae*, Socec şi Teclu, Bucureşti, 1886–1898 („**balaur**"); Lazăr Şăineanu, *Basmele române*, Göbl, Bucureşti, 1895; *Dicţionarul limbii române*, coordonator Sextil Puşcariu, Librăriile Socec şi Sfetea, Bucureşti, 1913 („**balaur**"); Tudor Pamfile, *Mitologie românească*, vol. I, Librăriile Socec şi Sfetea, Bucureşti, 1916, p. 314–315, 317, 244; *idem*, *Văzduhul după credinţele poporului român*, Academia Română, Bucureşti, 1916, p. 46–47, 76–85; Ion Muşlea, Ovidiu Bârlea, *Tipologia folclorului din răspunsurile la chestionarele lui B.P. Hasdeu*, Editura Minerva, Bucureşti, 1970, p. 137–138, 165, 173, 182–191; Ovidiu Bârlea, *Mică enciclopedie a poveştilor româneşti*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1976, p. 458; Elena Niculiţă-Voronca, *Datinile şi credinţele poporului român*, ed. II, Editura Saeculum, Bucureşti, p. 29–32, 803–804, 807–812, 847 etc.; Romulus Vulcănescu, *Mitologie română*, Editura Academiei, Bucureşti, 1985, p. 415–416.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

Zmeii ar fi balauri înaripaţi, cu capete de cremene. Când se bat în capete, se produc fulgerele. Dar ei se mai bat şi cu buzduganele (antropomorfizare!), fulgeră din coadă, varsă scântei din cap.

Stăpânitorul **zmeilor** este Sf. Ilie (!); el îi ajută împotriva dracilor. Întâi fulgeră **zmeii**, apoi tună sf. Ilie.

„Sunt în cer nişte **zmei**, puteri ale lui Dumnezeu." La apus stă „cel de secetă", la răsărit stă „cel de ploaie". Când se bat ei *cu săgeţile* se produce furtuna.

D. Balaurii sunt de trei feluri: de apă, de uscat şi de văzduh.

Aşa i s-a povestit lui Tudor Pamfile în Moldova, la începutul secolului XX. Acum doi ani ne aflam în partea opusă a ţării, lângă Porţile de Fier ale Dunării, în satele de munte cu casele risipite fiecare pe câte o colină, nespus de frumoase şi de sărace. Un bărbat din partea locului, ne-a avertizat prietenește: „Vedeţi că la noi sunt trei feluri de **balauri**: de apă, de pădure şi de fâneaţă. Ăi mai răi sunt cei de fâneaţă. Mai hăl an am văzut unul lângă ruinele cetăţii şi am rupt-o la fugă, că era mai mare decât mine."

Noi balauri n-am văzut (deşi am fi dorit) – în schimb am văzut scorpioni, vipere (frecvent) şi şerpi de o lungime impresionantă.

Ne întoarcem acum la mărturiile culese de folcloriști.

Balaurii de văzduh sunt **zmei** şi se fac fie din oamenii ce au duh necurat, fie din şarpele ce n-a muşcat pe nimeni timp de 12 ani.

Balaurii sunt nişte duhuri rele ce se fac pe cer în timpul ploii. Se fac din şarpele ce a înghiţit piatră scumpă.

Balaurii se fac din şerpi şi stau în cer. Sunt sorbiţi de nori din ape.

Curcubeul este drumul **balaurilor**.

În basme **balaurul** este zoomorf.

În credinţele populare distingem opinii diverse, venite din sisteme de referinţă diverse. **Zmeul** pare totuşi a reprezenta ultima etapă a transformării şarpe → **balaur** → **zmeu**.

În textele manuscrise se găsesc afirmaţii concordante cu cele culese din cultura orală, dar se găsesc şi polemici evidente cu unele dintre credinţele selectate de noi: Sf. Ilie ar trăsni **zmeii**; stelele căzătoare (sau luminile din cerul nopţii) ar fi demoni sau **zmei** mişcându-se prin aer etc. Interesantă ni se pare înlocuirea în manuscrise a credinţelor contestate, cu altele nu mai puţin contestabile dar deopotrivă de frumoase.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

TEXTUL 1

B.A.R. ms. rom. **4378**, f. 234–236^{v}.

234^{r} Aici s-au scris vreo câteva capete din sfânta şi dumnezeiasca ***Pravilă***.

Şi cetind vei afla. [...] /

234^{v} ***Pentru cutremure de pământ.*** [...] /

235^{v} Cum şi aiurea scrie: că fulgerul şi tunetul şi cutremurile arată urgiia şi mâniia pedepsii a lui Dumnezeu.

Pentru fulgere şi pentru tunete cum să fac.

Norii adunându-să şi înmulţindu-să sus către cer, pripindu-i vântul să vie unul de o parte, altul de altul <sic> parte, împreună-să şi să cloncănesc[1] tare; şi lovindu-să unul cu altul aşa tare, ese foc. Deci clonconirea aceia este tunetul, iară focul este fulgerul; şi însă tunetul să face mai nainte de fulger, iară noi oamenii întâi vedem fulgerul carele să

236^{r} face / mai pre urmă de tunet. Şi să ascultaţi să vedeţi cum să fac aceasta: vederea omului, adică să vază neştine, vede curând ce va să vază, iar auzi zăboveşte a auzi ceia ce este. Pentru aceia să chiamă vederea ascuţită iară auzirea zăbavnică.

Drept aceia tunetul zăbovim a-l auzi, iar fulgerul noi vedem curând.

Şi luaţi pildă de la cei ce priveşte departe tăind lemne; şi vedem săcure numai când unde loveşte, iar sunetul degrab nu auzim, numai deaca trece puţin ceas, atunci auzim şi sunetul!

Însă să mai ştii şi aceasta că de înpreunarea şi clonconirea norilor, cum am zis, să face fulgerul carele nu este stricător, că trece curând. Iar când să lovesc norii, atunci de va cădea foc de în cer şi să să înpreune cu fulgerul, atunci acel fulger vine pre pământ şi ce află arde; carele să zice *cheramvos*[2], adică când zicem noi că trăsneşte pre fiece lucru.

236^{v} Cumu e oţelul şi / cremenea, când le cloncăneşte, ele sună şi lasă foc, aşa şi norii, daca să lovesc unul cu altul, face şi lasă sunet şi foc, adică tunete şi fulgere. Şi aşa este.

---

[1] În *Îndreptarea Legii, 1652*, *ed. cit.*, p. 624: *clocnesc*; *clocnirea*.

[2] Gr. *keravnos* = fulger, trăsnet.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

TEXTUL 2a

B.A.R. ms. rom. **3806**, f. 19, 22, 22^{v}–23, 40^{v}, 46^{v}.

19^{r} ***Întrebări şi răspunsuri.*** [...]

22^{r} ***Întrebările lui Iazimir cu ale lui Panagot*** <sic> ***filosoful.*** [...] /

22^{v} *Î:* Ce iaste şi de unde sânt ***tunetile*** şi ***tresnetile*** céle mari şi fulgerile?

23^{r} ***Răs:*** Toate din porunca lui / Dumnezeu sânt, că amestecându-să norii, fiind înfierbântaţ de aburul pământului şi de pripecul soarelui, să lovesc ca oţelul cu crémenea. Ci întâi tună, apoi fulgeră, iară pentru că vedérea iaste mai ascuţită şi auzul mai apestit[1], întâi vedem fulgerul, apoi auzim şi tunetul. Iară trăsnetul, adecă săgeata cea de piiatră care tresnéşte din *materiia* <subl. n.> norilor, pentru păcatele noastre, ca şi cutremurul. Iară pe cine ar trăsni, zice *Scriptura* <n.n.: unde?> că va afla acela om milă şi ertare de păcate. /

40^{v} ***Întrebările ale blagocestivului înpărat chir Leon*** [...]

[...]

46^{v} ***Pentru tunete s-au scris mai înainte.***[2]

[1] *Apestit* = lent.

[2] Propoziţie scrisă cu roşu în manuscris.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

TEXTUL 2b

B.A.R. ms. rom. **1619**, f.4^{v}, 9, 20-20^{v}.

4^{v} Scara aceştii hârtii: [...]

Întrebările lui Iazamir eriticul cu răspunsurile lui Panait Filosoful[1]**.**

[...]

9^{r} ***Întrebări foarte folositoare pentru un creştin pravoslavnicu şi drept***[2]**.**

Î: Ce este tunetul şi fulgerul şi de unde bate?

R: Îngerii ţin tunetul şi fulgerul şi suflare vântului. Şi să lovesc norii şi dintr-ace lovire tresneşte. Iară fulgerul esă din putere îngerilor. Şi să răsipesc norii şi iasă ploae.[...]

<N.n.: Peste câteva file, urmează textul **2a**; cf. Al. Ciorănescu, *op. cit.*, p. 64, 80>:

20^{r} – ***De unde sunt tunetele şi tresnitile şi fulgerile?***

– Toate din poronca lui Dumnezeu să împlinesc, că amestecându-să norii, fiind înfierbântaţi de aburul pământului şi de pripiala soarelui, să lovesc ca oţălul cu cremine. Şi întâi tună, apoi fulgeră. Iară pentru că vedere iaste mai ascuţită, iară auzul mai lin, întâi vedem fulgerul, apoi auzim tunetul. Iară trăsnetul, adică săgiata ce de piiatră care tresneşte din *materiia* <subl. n.> norilor, pentru păcatele oamenilor, ca şi cutremurul. Iară pre cine trăsneşte, zice *Scriptura* <n.n.: unde?> că acela om va afla milă şi ertare la Dumnezeu.

– ***Zăpada şi grindina din ce să face?***

– Zăpada să pogoară din nori, iară din răceala văzduhului să schimbă

20^{v} în zăpadă. Pentru aceia vara nu iaste zăpa / dă, pentru căldura văzduhului.

– Iară la Eghipet pentru ce niciodată nu cade zăpada?

– Pentru că iaste soarile mai aproape şi în veci soarile şi văzduhul iaste fierbinte, precum povestesc cei ce lăcuesc acolo. Care şi arapii, de pripiala soarelui, sint negri şi pârliţi.

---

[1] Filă scrisă de altă mână, cu altă cerneală. Autorul acestei „scări" identifică titlul întrebărilor lui Iazimir doar după conţinutul lor.

[2] Titlu scris cu altă cerneală, de altă mână, pe marginea verticală a filei de manuscris. Colontitlu: ***Întrebări. Răspunsuri.***

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

TEXTUL 3

B.A.R. ms. rom. **452**, f. 15–15^{v}, 22^{v}–25^{v}.

15^{r} ***Întrebări din cuvintele lui Panaghiiot filosoful cu 12 pişpeci,***
când veniră de la papa Râmului şi să întrebară în Ţarigrad pentru
15^{v} ***credin/ţa cea creştinească direaptă; şi au biruit Panaghiiot din credinţă***
pre frânci în Ţarigrad. [...]

22^{v} **Azmit** zise:

– Tunetul şi fulgerul de unde este?

Filosoful zise:

– Tunetul şi fulgerul din ce este, grăeşte prorocul David în 76 de
23^{r} *Psalmi* / „*glas groma tvoego v kolesi*"[1] – adecă: „glasul tunetului tău în roată". Şi pomeneşte şi zice *gromatica* – 4 feţe: de om,şi de vultur, şi de viţăl, şi leu, carii să grăieşte a fi 4 evanghelişti. Precum grăeşte şi prorocul Ieremiia: „cântă vulturul, strigă viţălul, ţine leul, ţine îngerul, grăeşte omul". Şi spun şi meşteşugul filosofiii[2], cum doi noori întâlnindu-să să face tunet şi tună şi es 2 vânturi: unul rece, altul cald. Şi grăeşte Ermoghen cu meşteşugul filosofiii[2] veichi: ca o apă ce să rupe dintr-un loc şi să loveşte într-alt. Precum şi amândoi noori cereşti să lovesc şi fac tunet. Şi grăeşte şi besada gromaticii[3] şi cuvintele Sihilii[4] că 300 de îngeri ţin
23^{v} ceriul şi 12 stâlpi cu apă; şi 12 / apostoli căpetani să numesc 7 ceriuri dăpă senin[5]; şi 300 de îngeri ţin marea şi 12 stâlpi cu apă. Şi 300 de îngeri ţin fulgerul şi tunetul. Şi doi nuori lovindu-să cu vânt puternic, şi după putérea loviturii trăsnéşte şi sloboade fulger din puterea îngerilor. Şi

---

[1] Text slavon păstrat de traducătorul român care îi dă însă imediat şi echivalentul românesc.

[2] Scris: *filosofii*.

[3] *Besada*: vorbă, convorbire. În textul slavon: *gramotikia*.

[4] În textul slavon: *sahiliska*.

[5] Traducere neclară a textului slavon de asemenea neclar. În textul grecesc se vorbeşte în mod logic despre cei 300 de îngeri care ţin pământul.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

bătând îngerii sloboade ploae, precum zice David prorocul: „fulgere în ploae face". Şi iarăş scoate vântul din vistiieriile sale.

Şi 500 de îngeri adunându-să spre ceriuri şi bu<cu>rându-să de slava cea dumnezăiască şi plesnesc în arepi şi de lovitura arepilor îngerilor să face fulger şi trăsnéşte.

Azmit zise:

– Dar de îmbletul soarelui în ce chip ese de la răsărit şi cum scapătă la apus?

Panaghiot zise:

24r – Ascultă, Azmite, de îmbletul / soarelui. Prorocul David zice în 134[6] de *Psalmi*: „Soarele întru puterea zilii, luna şi stelele întru puterea nopţii"; aşijderea noorii şi vânturile, toate sunt pentru lucrurile oamenilor. Şi soarele pentru oameni iaste făcut şi are 3 părţi. Statul iaste ca statul Hristosului mieu şi luminează cu puterea Părintelui şi struluceşte cu razele în chipul Duhului Sfânt. Trece ceriul peste zi şi merge de la răsărit la apus; şi de la apus până la răsărit pre ochian. Atuncea[7] un întunerec[8] de îngeri dezbracă soarele şi duc veşmântul pre scaunul Domnului. Şi dau acel dumnezeesc veşmânt stăpânului mieu Hs. Şi rămân cu soarele 3
24v îngeri şi aceia desfac marea de la apus şi / delungă valurile mării până la răsărit. Şi să luminează la răsărit şi să întoarce ceriul de 3<ori> zua şi dă 3 ori noaptea, în vederea roatei şi ca piiatra de râşniţă.

Azmit zise:

– Dar cum ceriul să întoarce, iară stelele şi luna şi soarele nu să învârtesc?

<Panaghiot>:

– Pentru că nu sunt în temeiul, iaste dar aşa cum s-ar întoarce să să învârteascâ[9]. Ce în noori sunt acăţate ca şi candilile de 370 de palme de ale lui Dumnezeu; stau de la cer şi spânzură spre aer.

Azmit zise:

– Dar cum soarele mergând, atâta străluceşte?

Panaghiot zise:

– Dă Hristos stema îngerilor şi îmbracă soarele. Şi îndată nişte
25r gripsisi înfocaţ, pasări cereşti carele să cheamă finixi şi / halidri[10], zboară

[6] După altă numerotare: 135 (verset 8–9).
[7] Scris: *apucea*.
[8] *Un întunerec*: mii, o mulţime.
[9] Traducere neclară.
[10] Gripsor, fenix, calandrinon: păsări cu valoare de simbol solar şi christic.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

înaintea soarelui muindu-şi arepile dă 3 ori în apa Ocheanului. Şi stropesc cu arepile şi stâmpără soarele, ca să nu aprinză toată lumea cu razele. Şi ard arepile acelor pasări de focul soarelui şi rămân goale cum ar fi zmulte. Şi iarăş, dacă scapătă soarele, atunci să scaldă pasările acelea în apa cea mare a Ocheanului şi să înnoesc şi iarăşi să înpenează arepile lor. Pentru aceea şi cocoşul să numeşte proroc şi are supt arepile lui semn, adecă ţimir[11] de penişoare de a celor pasări. Deci când purcede soarele de la scăpătat cătră răsărit, atunci să scârbeşte cocoşul, clătindu-i-să picioarele de acele pene. Dar când rădică îngerii cununa şi veşmântul de
25v pre scaun, / atunci să scarpină cocoşul şi descoperindu-şi capul să deşteaptă şi aşteaptă purcesul acelor pasări. Şi îndată plesnéşte cocoşul în arepi şi propovéduieşte lumii învierea.

Azmit zise:

– Ce grăeşte cocoşul când cântă întâiu?

Panaghiot zise:

– Întâiu zice de 3 ori „merge dătătoriul de viiaţă!" De acii zice: „trimis-au lumina sa lumii". Altă dată zice: „Hristos iaste viiu şi toate le plineşte precum voeşte". Şi aşa cocoşul mai doarme[12] până în zuo.

[11] *Ţimir*: mănunchi, stemă, emblemă.
[12] Şters: *puţinel*.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

TEXTUL 4

B.A.R. mr. rom. **2786**, f. 329, 333–336

329[r] ***Întrebări ale celui dintru sfinţi părintelui nostru Epifanie, către fericitul Andrei, pentru stihii şi pentru céle viitoare. Şi răspunsuri.***

Blagosloveşte, părinte! [...]

333[r] 12[1]. ***Întrebare.***

Epifanie zisă:

333[v] – Dar apa carea pogoară din nori cu picături de / ploae, din ceriu pogoară au dintr-altă parte?

Răspunsă dreptul:

– Au zis Domnul: „Pune-voi curcubeul mieu spre nori". Deci acel curcubeu, cu porunca lui Dumnezeu, strânge apele mării ca un foale şi le pune spre lărgimea norilor. Şi când poruncéşte Dumnezeu să dea pământului ploae, să dă glas de vânt foarte tare dinlăuntrul curcubeului şi vântul acela îi porneşte a luoa ape. Deci când vine vântul tunetului cel dintâiu, îngroaşe norii şi-i amestecă. Atuncea iarăşi să dă vântul apei şi al stropirii şi acela tunând umple norii de apă, ca un buréte îi umple pre dânşii. După acéia să deşchide altă visterie de are apă, şi mérge înaintea vântului <n.n.: corect este *înainte vântul*> ploii cu tunete, de face cale apei ce mérge spre nori. Deci tot aşa, de câte ori să deschid visteriile céle curgătoare de apă, tot să aud glasurile tunetului. Iar de multe ori şi făr'de tunet ploao.

Ci nu le fac iale stihiile de sineş singure, ci Domnul Dumnezeu au pus îngeri pornitori spre acéstea şi îndreptători ca şi altor stihii cereşti.

13. ***Întrebare***:

– Pentru ce pusă Dumnezeu lui Ioan Bogoslov nume „Voanerghes", ce să zice „fiul tunetului"?

Răspunsă sfântul:

- Precum mi să pare, fătul mieu, pentru căci el au umplut negrăita apa *Evangheliei*, izvorul cel fără de moarte. Că Dumnezeu era tunetul

[1] Numerotarea întrebărilor se face pe marginea filelor de manuscris.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

ce-l spusă, şi Duhul Sfânt. Că mai înfricoşat decât dânsul niminea n-au /
334[r] putut grăi. Drept aceea, Ioan Bogoslov iaste cap evangheliştilor.

14. *Întrebare*:

– Cum poartă fulgerul şi ce iaste fiinţa aceluia?

Răspunsă sfântul:

– Curcubeul adună apele din mare şi din iazăre şi din râuri, precum ţ-am spus şi mai-nainte. Şi să amestecă visteriile beznelor, şi deaca să umplu norii toţi de apă, să sue şi stau pre la locurile sale şi petrec aşa neclătiţ. Deci sânt fulgere putérnice ale visteriilor de ţin întru sine toată apa, şi amestecă şi topesc toată sărătura şi scârnăviia ce iaste din mare. Şi atuncea vine îngerul lui Dumnezeu cel ce iaste orânduit spre acéstea, cu lemnul cinstitei cruci, şi îndulcéşte apa. Iar fulgerul mérge înaintea tunetului de face pornire între nori să scoaţă apă din mare şi o gătéşte şi o curăţéşte. Şi de să întâmplă de multe ori a fi de laturea norilor, să varsă şi spre văzduh; şi vărsându-să să pogoară şi până la pământ, strălucind şi luminând. Iar de multe ori iaste de iasă din pornirea lui şi, ajungând până la pământ, să arată luminând şi, deaca cade pre pământ, cuprinde şi topéşte şi arde, că are putére arzătoare, mai iute decât focul cel pământesc. Şi precum are soarele lumină spre strălucirea sa, aşa şi lumina fulgerului iaste foc ceresc, precum să zice că iaste deasupra aceştii învârtoşări de care ţ-am spus ţie. Deci *materia* <subl. n.> acestui foc iaste
334[v] întru o fire / şi întru o tocmeală cu focul cel ce aduse Sfântul proroc Ilie cu rugăciunea la munte, spre arderea jervelor şi spre arderea acelor proroci mincinoşi ai Ezavelii, pre carii făcu de-i arsă cu foc.

15. *Întrebare*:

– Oare adevărat grăesc cei ce zic că prorocul Ilie iaste în căruţa cea de foc, de tună şi goneşte smeii?

Răspunsă sfântul:

– Să nu fie una ca aceasta, fătul mieu, să fie aşa! Că om cu mintea vătămată au zis să fie acéstea aşa. Iar Ilie la ceriu niciodată nu s-au suit, pentru că niminea la ceriu nu s-au suit, numai cel ce s-au pogorât din ceriu, Fiul Omenesc. Iar Ilie viu iaste şi iaste pre pământ. Şi nu poate nimenea să-l cunoască pre dânsul, numai cel ce slujaşte lui Dumnezeu cu dreptate.

Şi Enoh cel dintâi iaste viu şi necunoscut. Iar şi Ioan Bogoslovul iaste viu şi iaste în lume, ca un mărgăritari în mijlocul unii tine. Fu lăsat să trăiască în trup, în chipul lui Iisus Hristos, ca să curăţască păcatele noastre şi să întoarcă a lui Dumnezeu dreaptă mânie, când să înmulţesc păcatele noastre. Şi mulţi din cei drepţi l-au văzut, ci nu l-au arătat pre

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

dânsul pentru necredinţa şi răotatea oamenilor. Drept acéia, aceşti trei sânt vii şi vor fi vii până la sfârşitul veacului; şi luptându-să cu Antihrist,
335[r] vor birui mânia lui şi să vor încununa cu / cununi de mucenic de la Hristos, Dumnezeul nostru. Deci acestea aşa vor fi.

Iar pentru **bălaur**, adevărat aşa iaste că îngerul lui Dumnezeu ce iaste orânduit spre această slujbă <n.n.: îl trăsneşte>. Socotéşte pre diiavolul adecă pre **smeu**, şi unde să laudă el să meargă, îi iaste ajutoriu şi acel lucrătoriu de răotăţi. Şi mai nainte, găsind el vréme, întră dracul în şarpe[2] şi să face **smeu** zburătoriu[3] şi face năluciri multe şi mari; şi după acéia nu să mai desparte de dânsul niciodată, ci tot într-însul petréce, de face răotăţi mari. Deci acest **smeu** iaste hiiară iute şi înfricoşată, înbrăcat în diiavolul, şi fac răotăţi multe, precum să spune că „află Satana pre diiavolul".

Deci când gândeşte diavolul acesta ce iaste în **smeu** a eşi din cuibul lui să vatăme, sau să păgubească, sau să ucigă vreun om, véde Dumnezeu de sus şi ca un iubitori de oameni nu voiaşte să se facă răotăţi de la înşelătoriul acela şi vrăjmaşul binelui, dracul.

Deci poruncéşte îngerului carele iaste orânduit cu fulgerul şi îndată să pornesc spre **smeu** fulgerile şi tunetile. Şi trimite îngerul curcubeul cel de fulger spre dânsul, să-l arză. Şi-l râdică[4] pre el în văzduh şi fuge de frica înfricoşatului fulger, fuge de nevoe şi să nevoiaşte să se spânzure deasupra vreunui om, că i să pare osânditului că va scăpa. Ci Dumnezeu cel ce ştie mai-nainte şi céle ce sânt negrăite, ştie şi gândul lui. Ci dă sămn îngerului celui cu fulgerul ca oriunde va ajunge pre dânsul, ori în
335[v] copaci, ori în casă, ori / în vreo corabie, ori spre om, oriunde-l va ajunge pre dânsul, să-l facă cenuşe. „Iar de va alerga să scape la om, arde-l pre dânsul dimpreună, precum ţ-am poruncit. Iar eu pre robul mieu la mai mare mângâiare îl voi învrednici." Iar pre **smeul** acela al Satanii, pre dracul, îl pune întru legătură nedezlegată, arzându-l cu fulgerul ca să stea până la sfârşitul a toată zidirea.

---

[2] Pentru că traducerea românească este neclară, reproducem traducerea engleză dată de L. Rydén (ed. 1995, vol. II, p. 219–220) textului grecesc: „But the statement that the lightning burns a dragon I do not dispute, for it is true. However, it is not St. Elijah who flashes, but the angel of the Lord, who is forever assigned to this task.

A dragon is formed in the following way. The demon looks at the serpents and enters one with whom it is pleased, cleaving to him and becoming his companion and fellowevildoer.„

[3] *Zburătoriu* lipseşte în ms. 1197.

[4] În ms. 1197; „Iar diavolul fiind în zmeu îl fereşte pre dânsul şi-l rădică pre el în văzduh...„

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

16. ***Întrebare***:

– Dar zăpada din ceriu să pogoară aşa sau cum înghiiaţă de să face şi să schimbă întru zăpadă?

Răspunsă sfântul:

– La arătare iaste că apa carea iaste din curcubeu, fiind în sânurile norilor, să schimbă întru ghiiaţă de iutele ger. Şi pogoară din ceriu cu porunca lui Dumnezeu vânt alb şi vine spre nori, încă fiind ei plini de apă şi albéşte apa foarte, în ce chip şi roaoa vara. Deci pogorând apa din văzduh dulce şi albă, să închiiagă de să face zăpadă de nevoia răcélii văzduhului. Ci la ceriu nu iaste zăpadă aşa cum o vedem noi aici pre pământ, ci iaste foarte cu mult mai albă. Ci pogorând dintru acea înălţime înfricoşată, să înparte întru multe fărămituri şi presărături.

Deci ia vezi ce iaste putérea lui Dumnezeu, cum uneori iaste ca nişte grăunţă în vedére şi să pogoară încet şi cu firea iarăş să face de iaste moale ca lâna; şi aşa să pogoară pre pământ şi iarăş poruncéşte de să schimbă apa întru ghiiaţă şi iarăş ghiiaţa întru apă. Că aşa iaste de minunat Dumnezeu întru lucrările sale.

17. ***Întrebare***: /

336[r] – Ce iaste, părinte, fiinţa soarelui şi în ce chip iaste faţa lui, că unora li să pare că iaste în chipul omenesc.

Răspunsă sfântul:

– Să nu fie acel lucru să fie primit acel cuvânt. Că din început au zis Dumnezeu cu cuvântul şi s-au făcut şi iaste lucrarea lui, ca focul, de la Dumnezeu aprins împrejur şi nestins. Iar întru adevăr îţi spui că mărimea lui iaste mai mare decât tot pământul, ci pentru căci iaste aşa de sus să véde mic. Şi îngerii lui Dumnezeu şed în mijlocul lui. Şi cu cuvântul puterii lui să pleacă şi mérge pre cale dreaptă; şi cu orânduiala căilor celor drépte umblă cătră locul apusului şi cu grabă mérge de călătoréşte, aleargă şi în zi, şi în noapte. Şi când să pleacă cătră apus, să pogoară dintru învârtoşare, că zic că dintru acea învârtoşare, spre care ceriul ca cu o cămară iaste întărit. Deci să pogoară şi călătoréşte spre laturea despre amiazăzi şi preste toată noaptea vine spre răsărit şi acolo să sue spre învârtoşarea ceriului. Aşa face a lui dreaptă lumină.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

TEXTUL 5

B.A.R. ms. rom. **3590**, f. 81, 83-84^{v}.

81^{r} ***Întrebările şi răspunsuri ale blagocestivului înpărat Leon cel Înţelept cu dascalul său, din teologhiia sfinţilor bogoslovi.*** [...]

83^{r} ***Întrebare:***

De unde sânt tunetele, fulgerile şi trăsnetele?

Răspuns:

Din porunca lui Dumnezeu toate să fac. Că amestecându-să norii, fiind înfierbântaţ de aburul pământului şi de pripecul soarelui şi de iuţimea vântului, să lovesc norii ca oţelul cu cremenea. Ci întâiu tună, apoi fulgeră. Dar pentru căci vedérea iaste mai grabnică decât auzirea, pentru acéia întâiu vedem fulgerul, apoi auzim tunetul.

Iar trăsnetul, adecă săgeata cea de piiatră carea trăsnéşte din
83^{v} *materiia* <subl. n.> norilor, pentru păcatele noastre, / ca şi cutremurile. Iar pre cine trăsnéşte, zice *Scriptura* că va afla acel om milă de la Dumnezeu şi ertare de păcate.

Pentru şarpe să spune:

Şarpele deaca îmbătrânéşte, el să măréşte. Cum ai zice, nu să asamănă altor fiară, să crească numai până la o vréme, ci cât ar trăi, tot créşte şi să măréşte. Pentru acéia povestesc că să află şerpi groasnici, mari şi groş ca nişte buţi, precum *auzim* <subl. n.>că au fost în vremile de demult acei şerpi de au fost ţiind apele. Şi şarpele acela ce l-au ucis Sfântul Ipatie, au fost de 60 de coţi de lung. Deci deaca să măréşte atâta, întră diiavolul în capul şarpelui de-ş face lăcaş; atunci acel şarpe să chiiamă zmeu veninat şi înfricoşat.

Atunci diiavolul dintr-însul, ca un vrăjmaş neamului omenesc, dă îndemnare zmeului ca să meargă să păgubească vreo parte de loc, să strice oameni sau ţarini sau altcevaş. Iar Dumnezeu, ca un iubitoriu de oameni, ştiind sfatul diiavolului din şarpe, trimite mâniia sa în nori,de-i turbură. Diiavolul cunoaşte că pentru dânsul iaste acea turburare şi fuge nevăzut. Şi unde ştie că iaste vreun rob al lui Dumnezeu, sau la besérică,

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

84[r] acolo să ascunde, ca să scape. Dar nimic nu-i folosește, / că îngerul Domnului stă în fulger şi tot îl trăznește pre diiavolul, iar pre om îl pârlește şi moare de groaza trăznetului, sau besérica, din porunca lui Dumnezeu. Că aşa iaste poruncit de la Dumnezeu: unde-l va ajunge, acolo să-l prăpădească. Iar omul ce va muri de trăznet, de va fi drept, are mult dar de la Dumnezeu; iar de va fi păcătos, îi iartă Dumnezeu păcatele.

Întrebare:

Cum va să fie, că vedem nişte stéle că sar dintr-un loc într-alt loc şi să răsipesc; unii zic că sânt **zmei.**

Răspuns:

Părére le iaste celor ce zic că sânt stéle sau **zmei**, că cum ar putea stélele să se mişce, sau luna, că Dumnezeu le-au întemeiat să nu să clătească; sau să fie **zmei**, precum *bârfesc* <subl. n.> unii.

Ci tocmeala iaste aşa: aburii pământului şi fumul focului să sue în sus şi să îngraşe şi să îngroaşe. Şi apropiindu-se de lumina stélelor, numaidecât să strălucéşte şi să răsipéşte, precum oglinda deaca o ţii în lumina soarelui, strălucirea ei să abate într-altă parte. Acéste doao *materii* <subl. n.> văd oamenii: adecă aburul pământului şi fumul, luminându-se din lumina stélelor.

Zic unii că au căzut o stea; ci nu ştiu ei ce grăesc.

84[v] Aşijderea stélele sânt şi zioa, dar pentru / lumina soarelui nu să văd.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

TEXTUL 6

B.A.R. ms. rom. **1151**, f. 186, 188^{v}, 197^{v}, 202^{v}-203.

186^{r} ***Întrebarea lui Iazimir cu a lui Panaiot Filosoful.*** [...]

188^{v} – Ce este tunetul şi fulgeriul şi de unde bate?

– Îngerii ţin tunetul şi fulgeriul şi suflarea vântului. Şi să lovesc doi nori şi dintre-acea lovire trăsneşte. Iar norii este din puterea îngerilor. Şi să răsipesc norii şi ese ploia. [...]

197^{v} ***Întrebări ale blagocestivului împărat chir Leon din teologhiia a sfinţilor blagocestivi.*** [...]

202^{v} – De unde este trăsnetul?

– Din nori, că fiind înfierbântaţi de pripicul soarelui şi de aburul pământului, el trăsneşte.

Iar săgeata ceiia ce străsneşte pre om, aceiia este din *materiia* <subl. n.> norilor. Să plodeşte pentru păcatele noastre.

Şi pre acel om ce-l trăsneşte, zice *Sfânta Scriptură* că acel om va afla milă şi ertare de păcate.

Zăpada, aşa spun filosofii că să face: din apă, fiind iarna văzduhul răce pentru că să depărtează soarile, iarna, pentru aceiia să întăreşte apa.

Iar la Eghiptu, iarna nu cade zăpadă, că este soarile mai aproape. Şi la harapii cei albi şi negri, iarăşi *i pac*[1] aşa.

Iar grindina este din văzduh iute şi răce.

Iar care vedem lumini că sar tot din loc în loc, aceiia sânt îngeri de cei ce au căzut şi au rămas în văzduh.

203^{r} Că şi la ***Pravilă*** / zice: aburul pământului şi fumul focului, rânduiala lor le este de să sue în sus. Şi dacă să sue, să îngroaşă şi apropiindu-se de

[1] Slavonism: *de asemenea.*

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

lumina stelilor, numaidecât străluceşte ca o oglindă: dacă o ţii în lumina soarelui, strălucirea ei abate într-altă parte.

Această *materie* <subl. n.> văd oamenii, adecă aburul şi fumul luminând de lumină stelilor. Şi zic unii că au căzut stea, ce nu ştie ce grăesc.

Aşijderea sânt şi ziua şi noaptea; ce zioa pentru lumina soarelui, nu să văd.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

„OMUL CA IARBA, ZILELE LUI...“

(O carte de înţelepciune românească originală de la sfârşitul secolului al XVIII-lea)

Ediţie şi studiu introductiv
de
ADRIANA MITU

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

STUDIU INTRODUCTIV

Majoritatea „cărților de înțelepciune", fie ele „de comportare" sau din categoria „oglinda princepelui", cum sunt cunoscute[1], care au circulat în cultura română, sunt traduceri sau adaptări după scrieri moralizatoare din cultura universală. Literatura română a secolului al XVIII-lea s-a racordat la gustul pentru sapiențial al epocii, dar nu a excelat prin scrieri originale, ci printr-o deosebită receptivitate față de scrierile moralizatoare europene, „cărțile de înțelepciune" fiind traduse, integral sau parțial, adaptate, unele fiind tipărite, dar majoritatea circulând în cópii manuscrise.

Identificarea, în noianul de manuscrise conservate în biblioteci și arhive, a unei „cărți de înțelepciune" originale, scrisă de un cărturar luminat și patriot la sfârșitul veacului al XVIII-lea, adaugă noi valențe acelei epoci, atât de sărace în scrieri originale, dar de mare efervescență în planul schimbării mentalităților.

Manuscrisul miscelaneu nr. **1667** de la Biblioteca Academiei Române a fost cunoscut, publicat parțial, republicat, comentat de mai toate generațiile de literați români, de la Kogălniceanu și până astăzi, stârnind uneori controverse, textele ce-l compun fiind abordate inegal, dar **niciodată ca un tot, ca o „carte de înțelepciune" originală.**

Are 66 de file mari, de format in folio. În primele 23 de file se află cinci texte literare originale, scrise de un anonim: *Cuvânt de îngropare, ce să zice grecește epitafion, vechiului Ștefan Vodă al cincile, domnul Țării Moldovii, cel ce s-au numit Mare pentru marile vrednicii și vitejii ale sale* (f. 1[r]–9[r]); *Cuvânt a unui țăran către boieri* (f. 9[v]–11[v]); *Cuvânt pentru răbdare* (f. 12[r]–14[v]); *Epistolie cătră Evagoras pentru cinste* (f.15[r]–19[v]); *Corespondenție între doi streini asupra obiceiurilor Moldovii și Țării Muntenești* (f. 20[r]–23[r]). Miscelaneul mai cuprinde, între filele 24[v]–66[r], copiile unor documente referitoare la evenimentele anilor 1769–1771 din Moldova[2].

Manuscrisul provine din Moldova, de la Costache Hurmuzachi care l-a trimis, pe la 1841, lui Mihail Kogălniceanu ca să-l publice în „Arhiva românească", însoțit de o scrisoare în care arăta că l-a găsit la „cavalerul Costachi Stamati" și că provenea din Mitropolie. După publicarea primului text, *Cuvântul de îngropare a lui Ștefan...*, în

---

[1] Al. Duțu, *Cărțile de înțelepciune în cultura română*, Editura Academiei, București, 1972.

[2] G. Ștrempel, *Catalogul manuscriselor românești*, II, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1983, p. 31.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

primul fascicol al revistei pe acel an, text ce a produs multă senzaţie[3], Kogălniceanu arată că a primit o scrisoare de la Antohi Sion, în care acesta afirma că el a copiat manuscrisul, pe când era tânăr, pe la 1806, fiind „vel visternic răposatul Alecu Balş, m-au însărcinat de l-am prescris acasă la răposatul cluceriul Iordache Ilschi, supt a sa privighere, aflându-mă eu scriitor în Visterie, de pe o condică veche scrisă cu mâna vechiului logofăt al Mitropoliei Moldovei, Grigoraş". Într-adevăr, manuscrisul miscelaneu nr. 1667 de la B.A.R. este *autograful lui Antohi Sion*, autenticitatea grafiei putând fi dovedită prin comparaţia acestui manuscris cu copia cronicii lui Neculce, făcută de el în anul 1804, aflată în manuscrisul nr. 114 de la B.A.R. şi cu manuscrisul nr. 298 de la B.A.R. al aceluiaşi.

De la Kogălniceanu şi până astăzi, în istoriografia literară, cele cinci texte, aflate la începutul miscelaneului, s-au bucurat de o atenţie inegală, fiind abordate separat. Primele două, captând interesul în mod deosebit, fiind singurele considerate originale, au fost publicate, republicate, analizate, comentate, atribuite unor diverşi autori, la date diferite, care acoperă jumătate de secol, de la sfârşitul secolului al XVIII-lea până la perioada paşoptistă. Ultimele trei texte, cu excepţia lui N. Iorga, care la 1901[4] se arată entuziasmat de toate şi le consideră originale şi, mai recent, a lui N. A. Ursu, sunt puţin abordate de istoricii literari şi catalogate, superficial, drept traduceri.

Primul text, *Cuvântul de îngropare a lui Ştefan...* este un panegiric ce se înscrie în categoria acelor *Oraisons funèbres*, gen literar des întâlnit în literatura moralizatoare europeană a vremii (Bossuet, Flèchier). Publicat pentru prima oară de Kogălniceanu, republicat de Aron Pumnul (în vol. III al *Lepturariului românesc*, Viena, 1862, p. 253–271), textul a fost cunoscut şi comentat de mai toate generaţiile de literaţi de până astăzi, stârnind numeroase controverse în încercarea de stabilire a paternităţii şi de datare a discursului. Atribuit mai întâi logofătului Grigoraş de la Mitropolia din Iaşi, la sfârşitul secolului al XVIII-lea (Antohi Sion şi mai târziu B. P. Hasdeu[5]), apoi mai curând „unui cărturar bisericesc decât un laic" din aceeaşi perioadă (N. Iorga, la 1901), lui Vartolomei Măzăreanu (N. Iorga[6] şi I. Bianu[7], la 1904), lui Ionică Tăutul pe la 1821 (N. Iorga[8], la 1936), unui literat paşoptist (Ovid Densusianu[9],

---

[3] În nota intitulată *Despre necrologul lui Ştefan cel Mare şi despre manuscriptul în care s-au aflat*, „Arhiva românească", 1841, p. 133–139.

[4] În *Istoria literaturii române în secolul al XVIII-lea*, I, Tip. Minerva, Bucureşti, 1901, p. 540–542.

[5] În „Ateneul român", I, 1861, p. 202.

[6] În *Istoria lui Ştefan cel Mare povestită neamului românesc*, Editura Minerva, Bucureşti, 1904, p. 298–302.

[7] Cu prilejul împlinirii a patru sute de ani de la moartea lui Ştefan cel Mare, în broşura intitulată *Cuvânt de pomenire a vechiului Ştefan Voievod cel Mare, domnul Moldovei, făcut pre la 1762 de Vartolomei Măzăreanul, egumenul Mănăstirii Putna*, Bucureşti, 1904.

[8] În conferinţa *Un „jacobin moldave" au XIX-e siècle*, Paris, 1936, p. 13–17.

[9] În articolul *O falsificare literară: „Panegiricul lui Ştefan cel Mare"* din „Viaţa nouă", V, 1909, nr. 13–14, p. 278–285.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

Sextil Puşcariu[10] şi relativ recent Dan Mănucă[11]), sau lui Gherasim Putneanu de la Roman, la sfârşitul secolului al XVIII-lea (N. A. Ursu[12]), textul a cunoscut cele mai variate aprecieri. Considerat de Kogălniceanu „un cap d'operă de elocuenţie şi singurul cuvânt din limba noastră care să poată fi comparat cu compunerile lui Bossuet", „un model de elocinţă română" de Eminescu[13], *Cuvântul* îl fascinează pe Iorga care, la 1901, arată că „e bine pentru onoarea literaturii române că s-a putut scrie astfel într-o perioadă care n-a fost strălucitoare şi care a fost puţin preţuită"[14]. La antipodul acestor aprecieri, Ovid Densusianu îl consideră „o falsificare literară", iar pe autor un plagiator după Fléchier şi Bossuet cu ale lor *Oraisons funèbres*, iar Sextil Puşcariu, preluând concluziile sale, arată că textul a fost scris de un membru al grupului de literaţi de la „Arhiva românească" a lui Kogălniceanu, obişnuiţi „a atribui scrieri polemice unor vremuri mai vechi". Controversele au pornit întotdeauna de la ideea că limba şi stilul panegiricului sunt prea frumoase pentru a fi opera unui cărturar al veacului al XVIII-lea, Iorga însuşi ajungând să-şi reconsidere părerea exprimată în 1901 şi să-l atribuie mai târziu lui Vartolomei Măzăreanul, apoi lui Ionică Tăutul, care l-ar fi scris pe la 1821.

Cuvântul unui ţăran către boieri, al doilea text, este primul pamflet în proză din literatura română. A fost atribuit, ca şi precedentul, lui Vartolomei Măzăreanul (N. Iorga), precum şi lui Ionică Tăutul (în nota redacţiei la publicarea sa din 1848). Cercetări mai recente îl atribuie „unui membru al cercurilor politice progresiste moldoveneşti dintre 1840–1848" (Dan Mănucă) sau lui Gherasim Putneanul, egumenul Mănăstirii Precista din Roman la sfârşitul secolului al XVIII-lea (N. A. Ursu). Pamfletul a fost menţionat pentru prima oară la 1841 de Kogălniceanu, care a intenţionat să-l publice în „Arhiva românească" (inclusiv *Corespondenţia între doi străini*) fiind oprit de „unele stavili cam grele ce se împotrivesc la tipărirea lor". A apărut abia în 1848 în „Poporul suveran"[15]. Fără să ştie că mai fusese publicat, C. Erbiceanu dă o nouă transcriere pamfletului, cu numeroase greşeli, în „Arhiva Societăţii ştiinţifice şi literare din Iaşi" (IV, nr. 5-6, 1893), considerând, într-o notă de la sfârşitul textului, că autorul era „un anonim moldovan, din ultimul sfert de veac 18". Următoarele două texte din manuscris, *Cuvânt pentru răbdare* şi *Epistolie către Evagoras pentru cinste*, au fost publicate numai de Kogălniceanu în revista sa, în următoarele fascicole din 1841, „urmând rânduiala păzită

[10] În *Istoria literaturii române. Epoca veche*, ed. a II-a, Editura Krafft-Drotleff, Sibiu, 1930, p. 241–242.

[11] În *Argumente de istorie literară*, Editura Junimea, Iaşi, 1978, p. 53.

[12] În articolul *Un scriitor român necunoscut din secolul al XVIII-lea*, din „Anuarul Institutului de Istorie şi Arheologie «A. D. Xenopol»", Iaşi, XXIII, I, 1986, p. 239–254.

[13] În reportajul intitulat *Serbarea de la Putna întru memoria lui Ştefan cel Mare*, apărut în „Curierul de Iaşi", nr. 92 şi 93 din 22 şi 25 august 1871, scris de Eminescu (cf. N. Barbu, *Un articol necunoscut al lui Eminescu despre serbarea de la Putna*, în „Convorbiri literare", nr. 11 (95), nov. 1977, p. 3–4 şi nr. 1 (97), ian. 1978, p. 14).

[14] N. Iorga, *op. cit.*, p. 542.

[15] În foiletonul numărului 20 al gazetei din 20 august 1848, cu menţiunea că „se presupune că ar fi fost scris de răposatul Tăutul".

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

în manuscriptul pomenit", dar omiţând, aşa cum am văzut, două texte, de teama cenzurii. N. Iorga le pomeneşte, fără a le analiza atent, considerându-le „traduceri sau imitaţii", care „n-au altă însemnătate decât cea a formei, ele ne mai arată încă în scriitor un om învăţat, care alege exemplele din antichitatea clasică şi din *Scriptură* pentru a justifica soluţii morale vechi ca lumea"[16]. Sextil Puşcariu le aminteşte şi el, în a sa *Istorie a literaturii române*, afirmând că „sunt scrise de acelaşi autor" ca şi celelalte texte şi că „acelaşi spirit moralizator le stăpâneşte <...> aceleaşi idei avansate, care nu pot fi ale unui scriitor din veacul al XVIII-lea", atribuindu-le „generaţiei care a dat *Cântarea României*"[17]. Restul istoriografiei literare păstrează tăcerea faţă de aceste două texte, luând, probabil, de bună afirmaţia lui N. Iorga. Numai N. A. Ursu consideră toate cele cinci texte din manuscris originale, opera aceluiaşi autor, probabil Gherasim Putneanul de la Roman[18].

Ultimul text, *Corespondenţia între doi streini asupra obiceiurilor Moldovii şi a Ţării Munteneşti*, are cam aceeaşi soartă ca precedentele. Nu este publicat de Kogălniceanu şi vede lumina tiparului abia la sfârşitul secolului al XIX-lea, în numerele 7 şi 8 ale „Arhivei Societăţii ştiinţifice şi literare din Iaşi", sub îngrijirea lui C. Erbiceanu, care, la sfârşit, face observaţia: „această corespondenţă se vede că e tradusă din limba germană". N. Iorga abordează textul considerându-l original, opera aceluiaşi autor, care, după ce „atacă violent viciile boierimii decăzute <...> aduce înainte, pentru a-i face să osândească starea de lucruri din timpul său, pe doi străini, cărora le dă numele nemţeşti de Cristian şi Augustin". Deşi considera la începutul secolului nostru că textele sunt opera unui „cărturar bisericesc mai curând decât un laic" al veacului al XVIII-lea, mai târziu le atribuie lui Vartolomei Măzăreanul, apoi, în 1936, convins de demonstraţia lui Densusianu, renunţă complet la atribuirile făcute anterior şi afirmă că ele sunt scrise de Ionică Tăutul pe la 1821[19].

Analiza conţinutului celor cinci texte ne reliefează o **„carte de înţelepciune" originală**, poate prima din literatura noastră scrisă după modelul celor occidentale, „de o rară frumuseţe şi energie de formă", după cum arăta N. Iorga. Textele nu pot fi abordate separat, cum a făcut-o majoritatea literaţilor, ci ca un tot, fiecare tratând aspecte diferite ale personalităţii umane, fie ea domnitor, boier, ţăran, tânăr sau vârstnic. Sunt preamărite virtuţile general umane, ca smerenia, credinţa adevărată, spiritul de dreptate, răbdarea, modestia, buna-cuviinţă.

Scris în genul „oglinzii principelui", *Cuvântul de îngropare a lui Ştefan...*, adevărat poem în proză sub forma *discursului panegiric*, înfăţişează un domnitor glorios al trecutului şi trăsăturile sale morale cu intenţia clară de a prezenta domnitorilor contemporani portretul ideal al oricărui domnitor „pentru că acesta, nu numai lauda unui mort, ce şi pildă de îndreptare celor vii să fie". Construit după modelul acelor *Oraisons funèbres* ale lui Fléchier, influenţat şi de Bossuet, *Panegiricul* este alcătuit dintr-un

[16] N. Iorga, *op. cit.*, p. 540.
[17] *Istoria literaturii române. Epoca veche*, p. 241–242.
[18] În articolul: *Un scriitor român necunoscut...*, p. 239–254.
[19] În conferinţa citată, p. 13–17.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

preambul şi trei părţi, ca şi *Oraison funèbre de M. Turenne* a lui Fléchier, după cum observase şi Densusianu, dar care exagerase considerându-l simplu „plagiat". Limba şi stilul său retoric elevat sunt, aşa cum remarcaseră şi Kogălniceanu, Erbiceanu şi Iorga, comune tuturor textelor din manuscris, care nu mai au, de data aceasta, corespondenţe cu opera lui Fléchier. Formulări similare, precum şi unele idei şi comentarii se întâlnesc şi în *Oraison funèbre de Louis-le-Grand, roi de France*, a lui Massillon:

„Dar ce minte aşa de bogată în gânduri, ce limbă aşa de îndestulată în voroavă, ce meşteşug aşa iscusit la împlinirea cuvântului să poată împodobi atâte răsipe a vrăjmaşilor, atâte sfărâmări de cetăţi, atâte zidiri de lăcaşuri sfinte şi atâta înţelepciune a acestui bărbat, care cu vitejie ne-au apărat, cu înţelepciune ne-au chivernisit şi în cât au trăit, voinicia şi fericirea noastră au înflorit şi carele pe toate lucrările lui cu credinţa lui Is. Hs. le-au pecetluit; la războaie biruitor, smerit, la pace domn drept şi bun, în viaţa sa din parte credincios adevărat!"

După un portret demn de pana unui La Bruyère, schiţat în preambul şi dezvoltat în prima parte, în partea a doua sunt cuprinse sfaturi pentru o bună ocârmuire:

„Ce(a) mai dintâi poruncă ce dă Dumnezeu, stăpânitorii pământului să păzească iaste dreptatea, prin care toate folosurile supuşilor ca printr-un foc petrecându-le, să le lămurească" căci „cu greu iaste, auzitorilor, stăpânitorii să fie drepţi, dar cu cât iaste mai greu, cu atâta iaste la ei mai de laudă dreptatea".

Ultima parte arată că orice cârmuitor trebuie să fie un bun creştin, care se cuvine să deţină patru virtuţi: „credinţă nesmintită, nădejde în Dumnezeu neschimbată, fapte bune necontenite, grijă de sfârşit bun şi după lege", Ştefan fiind pildă în acest sens.

Frumuseţea şi valoarea literară a acestui text vechi nu putea scăpa atenţiei lui M. Eminescu şi celorlalţi organizatori ai serbării de la Putna, din 15–16 august 1871, de comemorare a lui Ştefan cel Mare. Citirea integrală a lui de către stareţul mănăstirii a reprezentat unul dintre „momentele cele mai însemnate ale serbării", după cum se relatează într-un reportaj scris, se pare, de Eminescu[20], unde acest panegiric este considerat drept „un model de elocinţă română", care „până şi azi el te pătrunde până în adâncul sufletului şi te farmecă prin stilul său plăcut şi energic".

Cuvântul unui ţăran către boieri, pamflet de o rară forţă, este primul rechizitoriu al boierimii, făcut în numele ţărănimii împilate, din literatura noastră. După cum remarca şi N. Iorga, ţăranul din acest pamflet „vorbeşte într-adevăr ţărăneşte, cu patosul rezervat, cu înţelepciunea răbdătoare, cu scurtimea profundă a ţăranului, care ţine minte fără să o spună şi urăşte fără să-şi strige ura pe toate cărările, care adună şi aşteaptă răzbunarea ce vine de la Dumnezeu". El vorbeşte cu graiul său aşezat „nu numai pentru uşurarea noastră, ci şi pentru folosul Dumnilor voastre". Însă, diatriba se transformă treptat în amărăciune şi regret pentru decăderea boierilor care-şi uitaseră rolul lor străvechi, trăind numai în plăceri şi desfrâu:

„Am rămas cu toţii, spune el, să ne prăpădim ori să venim la o deznădăjduire amară. Că, de câte ori unii de ai noştri, împinşi de greutăţile ce i-au cuprins, au alergat

[20] Vezi nota 13.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

către Dmv., nimic n-au folosit, ci s-au întors cu lacrămile pe obraz şi cu jale neastâmpărată în inemă...".

În cea de-a doua parte, autorul zugrăveşte un tablou sumbru al stării ţăranilor, părăsiţi de cei în al căror sprijin avuseseră odinioară încredere: „Ce am avut, am dat; acei zlotaşi cumpliţi vin de ne leagă muierile şi copiii şi pe noi în tot chipul ne ocăresc, ne suduie şi ustură în bătăi, cât ne-am săturat cu viaţa... Până am avut, am dat; aceasta am sfârşit, dar nu ne cred. Ne bat ca să dăm ce nu avem şi de unde." Dar avertizează că pieirea ţăranului va însemna şi pieirea ţării: „Nu vă amăgiţi că veţi rămâne Dmv. dacă ne vom prăpădi noi: că, dacă se strică temelia, degrabă se strică şi casa". Îşi aminteşte cu tristeţe de „vremile cele de aur" când „de câte ori le venea vreo nevoie asuprâ, greutatea lor era pân' venea de arăta jalbile lor la boieri şi îndată uşurare şi mângâiere aflau, încât nu pohtea altă, fără numai a boierilor putere să ţie şi boierii nu socotea mai mult şi înţelepciune şi putere şi cinste, cât a căuta folosul ţării". Prin contrast, chipul boierilor contemporani autorului este jalnic: „În locurile lor şedeţi, dar acelea ce le făceau ei, nu faceţi. Ale lor nume purtaţi, dar alte căi aţi luat <...> nişte venetici vă supun şi cu câtă ocară vă linguşiţi şi vă cuciorati pe lângă dânşii, ca să agonisiţi un nume deşărt, şi cum vă stăpânesc şi noi săracii cum ne pedepsim!" Şi continuă: „Aţi zidit case mari, aveţi număr mare de slugi moi, iar nu harnici; umblaţi îmbrăcaţi, împodobiţi ca nişte muieri, sunteţi fără de bune obiceiuri, în leftice primblaţi, până încât şi a merge călare nu ştiţi... vă asemănaţi cu Dumnezeu; puţin au rămas să cereţi să vă tămâiem..., de osândă nu vă e frică, căci pesemne nu credeţi că este Dumnezeu răsplătitor faptelor tuturor..." Tonul se schimbă către final, devenind acuzator şi ameninţător: „De este aşa precum prepunem, să ştiţi că, măcar că suntem mojici, cum ziceţi voi, fără minte, noi sânguri ne vom apăra: că totdeauna noi putem mai mult, dar n-am socotit că trebuie să facem cum putem, ci cum se cade...! Destul! Până aicea. Răbdarea mai mult nu poate. Ori ne faceţi dreptate, ori ne vom face!"

Vizibil influenţat de gândirea iluministă, autorul construieşte pamfletul pe baza ideii de egalitate naturală între oameni: „Voi nu sunteţi din alt lut zidiţi... Fiind oameni şi noi, trebuie să avem cele trebuincioase".

Frazele cu cadenţe biblice alternează cu interpeiări retorice, expresii figurate, frecvente, sunt alese în aşa fel încât menţin constant vehemenţa apostrofei, iar tonul este de prevestire apocaliptică, rostită cu o impresionantă energie.

Autorul acestor prime două texte l-a cunoscut, fără îndoială, pe lângă alţi moralişti, şi pe Antonio de Guevara, cu al său *Ceasornic al domnilor*, poate în varianta românească prelucrată de Nicolae Costin, în care se află *Voroava unui lăcuitoriu de la apa Dunării, ce venise la divan, cătră sfat, de s-au jăluit pentru tiranie, care au arătat râmlenii pe patria lui*[21]. Celebrul discurs al *ţăranului de la Dunăre* în Senatul Roman a fost intercalat de Guevara în cartea a treia, consacrată sfaturilor după care trebuie să se

[21] Antonio de Guevara, *Ceasornicul domnilor*, traducere din limba latină de Nicolae Costin, ediţie critică şi studiu introductiv de G. Ştrempel, Editura Minerva, Bucureşti, 1976, p. 142–164.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

poarte domnitorul şi principiilor de guvernare ale ţării, pentru a arăta răul pe care îl poate pricinui abuzul şi nedreapta judecată, dar şi pentru a sublinia caracterul milos şi blând al lui Marc Aureliu. Umilul ţăran de la izvoarele Dunării, a cărei înfăţişare de sălbatic contrasta cu vorba sa aleasă şi măsurată, a venit în Senatul Roman pentru a se plânge împotriva cenzorului trimis acolo, „care cu groază mare cârmuie pre lăcuitorii săi".

După primele două texte, ce conţin un aspru rechizitoriu la adresa boierimii decăzute şi a domnitorilor „venetici", a regimului fanariot, văzut nu ca un rău depăşit, ci ca o calamnitate politică prezentă, în contrast cu acele „vremi de aur" trecute, cu domnitori pământeni înţelepţi şi boieri ataşaţi de norod, autorul, cuprins parcă de deznădejdea neputinţei de a schimba ceva din starea actuală de lucruri, recomandă, în următorul text, răbdarea. Scris de un adevărat moralist, fapt care i-a determinat pe majoritatea literaţilor să-l considere o traducere, *Cuvântul pentru răbdare* este opera aceluiaşi cărturar anonim, limba şi stilul stând mărturie[22]. Virtute umană prezentă în toate scrierile moralizatoare, de la stoici până astăzi, răbdarea „iaste un dar, care amărăciunea durerii îndulceşte, turburarea sufletului alină şi pre nenorocire biruieşte <...> şi aşa, uitând, cele viitoare neputându-mi fi cunoscute, toată mâhniciunea am pierdut şi am rămas ca când nemica n-aşi fi pătimit". Om cultivat, moralistul îşi alege exemplele din lecturile sale şi din istorie, unde întâlneşte „mari bărbaţi înţelepţi, înşişi împăraţi de profira lor dezbrăcaţi şi din vârful măririi şi a slavei coborâţi în nevoie şi în ticăloşie, suferindu-le cu răbdare şi mulţămind lui Dumnezeu le-au trecut". Întreg textul, frumos construit, presărat cu întrebări şi exclamaţii, se încheie cu îndemnul: „Nu întârâta pre Dumnezeu! Socoteşte că cine să teme să nu piardă, încă n-au pierdut tot!"

Epistolia către Evagoras pentru cinste, care urmează, încearcă să explice dorinţa firească a oricărui „om, oricât de bogat, cinstit sau puternic să poftească mai sus să suie", căci „hotară nu are această nesăţioasă pohtă şi cele trecute nesocotindu-le, întinsă stă cu privirea către cele viitoare". Şi exemplele sunt din nou luate din istorie, sunt citate pildele filosofilor, din care ajunge la concluzia că „a descoperi izvorul cinstii cei curate, adecă să agonisim cinste pentru că facem bine, iar nu să facem bine numai pentru că ne cinstim, căci atuncea, lăsând cele mai de folos, ne facem ca un criştal, carele în ochii celor necunoscători să pare de preţ, iar cei cunoscători aceea ce iaste să cunoaşte şi rămâne nebăgat în samă".

Ultima filă a textului, total diferită în conţinut, abordează problema care i-a frământat pe toţi filosofii de-a lungul veacurilor: ce este sufletul? Cărturarul român trece în revistă sumar părerea principalilor filosofi antici: „Multe păreri ale celor înţelepţi pentru suflet au fost că unii ziceau să fie un foc, carele pre toate părţile trupului inviază, judecând de pe moartea trupurilor că, îndată ce le părăseşte sufletul, ele răcesc, iar alţii adevereau că iaste o armonie din a tuturor părţilor frumos alcătuite, care din fire iaste aşa de întinsă ca o liră cu strunele sale, de unde toată lucrarea încheieturilor purcede". Cum manuscrisul este o copie, originalul pierzându-se, credem că acest fragment a făcut parte

[22] Vezi demonstraţia la: N. A. Ursu, *art. cit.*

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

dintr-o cugetare mai mare asupra sufletului. Probabil, din original lipsind nişte file, copistul a transcris la rând ce a găsit, fără a-şi da seama că s-a schimbat tema.

Având formă epistolară (*epistola*, gen literar des folosit de toţi moraliştii, mai ales în veacul al XVIII-lea) şi acest text a fost considerat până acum o traducere, poate din limba greacă, mai ales că epistola este adresată unui anume Evagoras. Moralistul român alege numele adresantului său din lecturile scrierilor filosofice[23], aşa cum va proceda şi în următorul text. Se ştie că în secolul al XVIII-lea, în Academiile greceşti din Bucureşti şi Iaşi, în cadrul cursului de limbă şi literatură, se folosea foarte mult *Enciclopedia* în patru volume a lui Patusa[24], care cuprindea tot ce era necesar elevilor pentru dobândirea unei culturi enciclopedice. Printre numeroasele opere ale antichităţii, ce se studiau în şcolile greceşti, *Enciclopedia* cuprindea şi *Discursurile lui Isocrate către Nicocles şi Evagoras* (regi ai Ciprului), primul discurs (apărut la Veneţia în 1779) fiind tradus în neogreacă şi franceză de Mesiodax, directorul Academiei ieşene. Autorul textului nostru îi adresează lui Evagoras o „epistolie", numindu-l, ca pe un prieten, „iubitul mieu Evagoras!"

Tot genul epistolar îl va folosi şi în ultima scriere a acestei „cărţi de înţelepciune", intitulată: *Corespondenţie între doi streini asupra obiceiurilor Moldovii şi a Ţării Munteneşti*. De data aceasta, numele celor doi străini poposiţi, chipurile, pe meleagurile noastre, unul la Iaşi, altul la Bucureşti, sunt împrumutate de autor din *Colocviile* lui Erasmus din Roterdam[25]: *Augustin şi Christian*[26]. Numele acestora, de rezonanţă germană, i-au derutat pe literaţii de până acum, care, nestudiind cu atenţie textul, l-au considerat o traducere, probabil din germană.

Autorul imaginează un schimb de scrisori între aceşti doi străini, în care-şi împărtăşesc impresii asupra societăţii moldoveneşti a acelor vremuri, accentul fiind pus pe nivelul scăzut de cultură şi educaţie al tineretului: „Adevăr că sunt unii oameni plini de duh şi de înţelepciune, dar goi de toate învăţăturile, atâta numai firea ce au putut lucra, măcar că nefiind crescuţi cu bunăcreştere, ci singuri urmând firea lor, acum îi vezi, din vârful darurilor fireşti, căzând la cele mai groase năravuri, fiind asemenea unii

---

[23] *Filosofia greacă până la Platon*, Editura Academiei, Bucureşti, vol. II, partea 1, p. 811.

[24] Apărută la Veneţia în mai multe ediţii, cf. nota 103, p. 129, din Ariadna Camariano-Cioran, *Academiile domneşti din Bucureşti şi Iaşi*, Editura Academiei Române, Bucureşti, 1971.

[25] *Familiarum colloquiorum formulae et alia quaedam per Desiderium Erasmum Roterodamum*, Basel, 1518, sau o ediţie mai târzie.

[26] În 1495, Erasmus se afla la Paris, unde-şi pregătea doctoratul în teologie. Neîmpăcându-se cu rigorile vieţii de internat, la Collège Montaigu, se mută în oraş, la o gazdă, unde se întreţine dând lecţii particulare unor tineri bogaţi. A avut ca elevi doi fraţi, fiii unui negustor din Lübeck: Christian şi Heinrich Northoff, care locuiau la un anume Augustin Vincent Caminade. Atunci a început să redacteze vestitele sale *Colocvii familiare*, ca pe nişte exerciţii de limbă latină, Augustin şi Christian devenind personajele unora dintre ele (cf. Johan Huizinga, *Erasm*, Editura Minerva, Bucureşti, 1974, p. 46).

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

tini cu răzături de aur amestecată, unde, nefiind meşter să-l aleagă, de să şi vede în mijlocul urăciunii strălucind, dar nu-i nici de o treabă".

Descrierea societăţii moldoveneşti nu este făcută cu detaşarea străinului, ci cu implicarea afectivă a autohtonului: „aceste le văz şi gem din inimă privind nişte mlădiţe din care s-ar putea face cei mai aleşi pomi şi cresc nodoroase, ceotoroase, strâmb, nefiind curăţite sau îndreptate de cineva". Şi continuă portretul tinerilor care sunt: „mândri, simeţi, nesupuşi, dârji, fără dulceaţă, leneşi, daţi pohtelor, jocurilor, necunoscători darurilor şi năravurilor, iubitori de straie şi podoabe, cheltuitori peste măsură, neştiind datoria omenească către Dumnezeu şi cea firească către părinţi". Demn urmaş al lui Miron Costin, autorul anonim se plânge că aceşti tineri n-au „nici gustul cetirii, care iaste zăbava cea mai desfătată şi mai folositoare ce poate avea omul", idee pe care am regăsit-o şi în *Cugetările lui Oxenstiern*, traduse din franceză în Moldova acelui sfârşit de veac al XVIII-lea, de care moralistul nostru nu era străin[27].

Durerea autorului faţă de starea de lucruri atinge apogeul în ultima scrisoare, în care îi descrie pe „acei străini care îi stăpânesc pe moldoveni". Dacă în celelalte texte autorul face numai aluzie la „veneticii" care asupresc poporul, aici nu se mai sfieşte să-i identifice pe grecii fanarioţi care „cumpără domnia de la turci", făcându-le un portret extrem de dur: „slugi înşelătoare, stăpâni tirani, la primejdii fricoşi, la norociri simeţi şi mândri, la luat lacomi, la dat scumpi, priatini vicleni, vrăjmaşi neîmpăcaţi şi, în scurt, şuvăitori la toate". Şi continuă mai jos arătând că: „Aicea stăpânirea iaste domnie cumpărată de la turci şi schimbă atâta de des, cu cât se găsesc mai mulţi cumpărători şi adaog la preţ. Acum îi putea socoti cât îi de statornică domnia lor. Iar când cauţi cum să poartă, vezi un tiran a unui neam blăstămat. Strâmbătăţile, răutăţile, prăzile ce fac nu-ţi poci scrie. Atâta numai, să-i socoteşti ca pre Dionisie şi Pisistrat tiranii, sau ca pre nişte Neroni şi Dometiani *i proci*."

Pasajele citate, ca şi ameninţarea cu răscoala, de la sfârşitul *Cuvântului unui ţăran către boieri* („Până n-am cruntat topoarele noastre în sângele lor, nu ne-am pus la cale"), arată, în egală măsură, că afirmaţia lui Antohi Sion că a copiat aceste texte acasă la Iordahe Ilschi, „supt a sa priveghere", nu este o precauţie luată de el „ca să nu se nască nici o îndoială asupra autenticităţii textului", cum crezuse Densusianu, ci un fapt verosimil şi explicabil prin caracterul politic, incendiar pentru acea vreme, al unora dintre aceste scrieri. Înţelegem astfel şi de ce moralistul moldovean nu şi-a semnat opera. În acest context, credem plauzibilă întreaga demonstraţie asupra paternităţii şi datării textelor, făcută de N. A. Ursu, care, în articolul intitulat: *Un scriitor român necunoscut din secolul al XVIII-lea*, după ce trece în revistă întreaga istoriografie a subiectului, stabileşte veridicitatea mărturiei lui Sion şi, pe baza unei atente analize a limbii şi stilului scrierilor, comparate şi cu alte texte din epocă, demonstrează că acestea au fost scrise la sfârşitul secolului al XVIII-lea şi nu mai târziu, în cercul de cărturari progresişti format la Roman, în jurul episcopului Leon Gheuca (1769–1786). Autorul cel mai probabil este călugărul Gherasim Putneanul, egumenul Mănăstirii Precista, care se

[27] Adriana Mitu, *Din vechile cărţi de înţelepciune la români. Cugetările lui Oxenstiern (sec. XVIII)*, Editura Atos, Bucureşti, 1996.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

înscrie, prin opera sa, în acel adevărat „program politic şi cultural" de emancipare naţională al cercurilor masonice din Moldova, sub îndemnul şi coordonarea viitorului mitropolit, Leon Gheuca[28].

Oricare ar fi fost autorul acestor scrieri moralizatoare, rămânând anonim până la descoperirea unor dovezi certe, el a realizat un pas important în literatura noastră sapienţială, dominată până atunci doar de traduceri. Om cu şcoală, cultivat, cunoscător a mai multor limbi (reminiscenţele de lectură o dovedesc), care cu siguranţă a fost şi traducător, el este, după D. Cantemir, cel mai important autor de literatură moralizatoare din epoca premodernă de la noi.

Prin conţinut, formă şi stil, această „carte de înţelepciune"se încadrează perfect în „barocul târziu" românesc. Se regăsesc aici satira sau epistola, ca la Boileau, pamfletul ca la Pascal, zugrăvirea unor „caractere", ca la La Bruyère sau cugetări şi reflexii morale, ca la Massilon, Montaigne şi Oxenstiern. În descrierea societăţii în care trăieşte, se regăsesc ideile iluministe asupra egalităţii oamenilor prin naştere, expunerile sale pline de vervă, sfârşind adesea prin accente de revoltă, moralistul dând sfaturi de comportare, atât pentru domnitori, cât şi pentru boieri, pentru părinţi cum să-şi educe copiii, pentru tineri cum să devină oameni maturi şi cultivaţi. Asemeni lui Oxenstiern, care compară educaţia copiilor cu cultura plantelor, autorul nostru anonim îl consideră pe tânăr o „mlădiţă" care, neîngrijită, deci needucată, devine un pom noduros şi strâmb. El merge astfel pe linia lui J. J. Rousseau, cu opera sa de referinţă în materie, *Emile*. Formulează despre lectură, ca modalitate de cultivare şi petrecere a timpului, o frază aproape identică cu cea a înaintaşului său Miron Costin. Nu ajunge până la măiestria lui Cantemir în a construi un *Divan*, o gâlceavă a trupului cu sufletul, dar îl preocupă dualitatea trup-suflet, temă abordată, printre ultimii în Europa, şi de Oxenstiern[29]. La temele enumerate în textele ce fac din această „carte de înţelepciune" o operă deschisă (ce putea fi continuată), se adaugă şi altele de veche tradiţie în literatura sapienţială, ca *fortuna labilis* sau *vanitas vanitatum*. Autorul deplânge „ticăloşia firii omeneşti", „pogorârile şi necontenitele învârtituri ale vieţii", alegându-şi ca moto al textului cuvintele proorocului David: „*Omul ca iarba, zilele lui...*".

*

Transcrierea textului s-a făcut respectând normele filologice în vigoare. Acolo unde fila manuscrisului este deteriorată, fragmentul lipsă a fost refăcut logic şi scris între paranteze drepte [ ]. Cum textele sunt uşor de citit şi astăzi, nu am considerat necesară alcătuirea unui glosar; numai în unele cazuri am dat, la subsolul paginii, semnificaţia unor cuvinte mai rare.

---

[28] *Ibidem*, p. 82–93.

[29] Dimitrie Cantemir, *Divanul*, ediţie îngrijită şi studiu introductiv de Virgil Cândea, Editura Minerva, Bucureşti, 1969, p. XXV-XCXVI.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

<„OMUL CA IARBA, ZILELE LUI...“>

1r CUVÂNT DE ÎNGROPARE, CE SĂ ZICE GRECEŞTE EPITAFION, VECHIULUI ŞTEFAN VO<IEVO>D AL 5-LÉ, DOMNUL ŢĂRII MOLDOVII, CE S-AU NUMIT MARE PENTRU MARELE VREDNICII ŞI VETEJII ALE SALE

Omul ca iarba, zilele lui...[1]

Întru acesta chip prorocul şi împăratul David, uitându-se la nestatorniciia vieţii noastre, îngreoiat de ani, în puţină rămăşiţa zilelor sale, în mulţimea supărărilor sale şi a scărbilor, plângea ticăloşiia firii omeneşti, şi acu cu un fum, ce suflarea vântului îl împraştie, acu cu o umbră, ce se întinde, fuge şi de soare să goneşte, mai apoi cu florile, care dimineaţa să deşchid, pe amiazăzi slăbăsc şi să pliacă şi în apusul soarelui să veştejăsc, să usucă şi cad, întru durerea sa o asa[mână]. Şi văzând adesele ale lucrurilor prefaceri şi prime[nele], iuţile şi oţărâte ale întâmplărilor lovituri, bucuriele [cu sus]pinuri amestecate, puterile slăbiciunii supuse, vesăliile cu scârbe sfârşite, suirile, pogorârile şi necontenitele învârtituri ale vieţii, mai apoi pământul cu gura deşchisă ca pre [toţi] fără alegere să ne înghiţă, de orbirea noastră cé întunecată minu[nându-să] că trăim, ca cum n-am fi să murim, strigă: „Omul ca iarba...“ Aşa căind ticăloşiia vieţii omeneşti, sorţul celora ce făr'de lege şi păcătoşi mor, cu adevărat
1v tânguieşte, iar pre cei credincioşi care/ în toate lucrările lor frica lui Dumnezeu păzăsc, poroncile legii le cinstesc şi le fac, întorc ochii lor de la strâmbătate şi de la rău, pre sărac şi pre văduvă ocrotesc, întru nevinovăţiia şi curăţie petrec şi pre cei asupriţi sprijinesc, ca nişte finici[2] înfloriţi, de holburile vânturilor nescuturaţi, puternici pre pământ, plini de mărire şi bogăţiia, săminţiia lor blagoslovită, pomenirea lor lăudată, în veac neclăntiţi şi cu nemurire îmbrăcaţi ni-i arată. Cu adevărat, auzitorilor, pentru fiii legii cei plăcuţi lui Dumnezeu nu iaste moarte, ci, ca dintru o temniţă de aice la desfătatele locuri celor cuvioşi gătite, călătorindu-se merg unde în veacu să bucură. Ci, dar, pre acei ce sânt făr' de lege, când nemilostiva moarte curmă zilele lor, se cade a-i plânge, încă şi cu amar

[1] *Psalmul* 102,15.
[2] Fening – palmier, curmal.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

a-i tângui, carii îmbătaţi de pofte urâte, în brăţile trândăvirii cufundaţi, în spurcăciuni îngreţoşata lor viaţă dormitând au petrecutu-o, pre carii, zic, murind, Gheena în şi pântecele Iadului îi aştiaptă. Iar noi, laudă lui Dumnezeu, întăriţi pe credinţa lui Iisus Hs., în făgăduinţele Lui nădăjduim, împlinirea poroncilor Lui sprijiniţi, nu avem a plânge şi a suspina de moartea fraţilor noştri, ci mai vârtos să ne bucurăm că, scăpând de mrejile păcatelor, au mers la sânurile lui Avraam, ca să se bucure în desfătarea cé nesfârşită a Raiului. Au doară socotiţi, o, auzitorilor, că am venit aice să plâng pe vreun om [lu]mesc, ce în toată viaţa după măriri deşarte s-au zăbovit, [pohtin]d mai ales o umbră de slavă, decât adevărata mântuire [să do]bândiască? Vai mie, când denaintea acestui sfânt oltar, unde să [ră]dică jărtfa cea fără de prihană în lăcaşul lui Dumnezeu, [aş] îndrăzni deşărtările lumeşti să laud şi mincinoasele măriri acestui trecător veac, cu credinţa lui Hs. să le alăturez! Nu iaste nicidecum acista scoposul mieu ci, depărtând de mine toată minciuna, pre tine, cerescule adevăr, întru ajutoriul mieu te chiem! Tu la lauda prea înălţatului, prea luminatului, prea vetiazului domn Ştefan Voievod,
2r graiurile mele să cumpăneşti şi, cu pecetea/ ta însămnată să adevereşti, pentru ca aciasta nu numai lauda unui mort, ci şi pildă de îndreptare celor vii să fie! Dar, ce minte aşa de bogată în gânduri, ce limbă aşa de îndestulată în voroavă, ce meşteşug aşa de iscusit la împlinirea cuvântului să poată împodobi atâte răsipe a vrăjmaşilor, atâte sfărâmări de cetăţi, atâte zidiri de lăcaşuri sfinte şi atâta înţelepciune a acestui bărbat, carele cu vitejie ni-au apărat, cu înţelepciune ni-au chivernisit şi, în cât au trăit, voinicia şi fericirea noastră au înflorit şi carele pe toate lucrările lui cu credinţa lui Iisus Hs. li-au pecetluit? La războaie biruitor smèrit, la pace domn drept şi bun, în viaţa sa din parte credincios adevărat! Să luăm, dar, aceste cuvinte care or fi împărţirea cuvântului acestuia al nostru şi să alcătuim laudele lui.

Partea dintâi

Obiceiul ritorilor, când laudă, iaste niamul între laudele cele strălucite să puie. Iară noi de aceasta nu avem trebuinţă, pentru că mărimea faptelor acestui domn covârşaşte înălţimea neamului din care au ieşit. Cine nu ştie că Ştefan dintr-acea domniască rădăcină au odrăsluit, care pe pământul Moldovei cu înalte vrednicii l-au umbrit? Dar, în loc că niamul cel luminat aţâţă trufiia altora, acesta cu cât s-au văzut mai de niam, cu

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

atâta mai vrednic să să facă au silit, căci judeca că din fapte, ori să întunecă, ori să strălucească niamul. Pentru aciasta, nimeni de acest nume a niamului să să trufască l-au văzut depărtâdu-se cu totul de socotiala acelora carii, moşi şi strămoşi lăudaţi numărând, celor mai necuvioase fapte urmiază supt acel nume strălucit, gândind că hărnicia părinţilor iaste a lor. Iar acesta, uitând acelea a moşilor, de era niscaiva fapte lăudate, nu-şi aducea aminte fără numai ca să le facă, ori să le întriacă. Aşadar, la ostenială fără preget, la odihnă fără desfrânare, la primejdii fără de frică s-au făcut acele ce au cinstit pre a sa seminţie, iar nu pre dânsul strămoşii./

2v Aduceţi-vă aminte, auzitorilor, de acele vremi turburate când nu venia domnii în Moldova fără numai cu puterea armelor, întrând ca întru o ţară streină, ce ştia că nu va să le rămâie, nu să caute să ocârmuiască, ci jăfuia şi apuca care cum putea, făcând un theatron a ticăloşielor, vrednică de lacrămi. Dar aceste lacrămi duioase, aceste suspinuri ale patriei şi plânsuri, după ce s-au întărit în vrăstă, Ştefan, ştergându-le li-au potolit şi, ca într-o turburare de valuri şi de vifor, cu sine lineşte au adus şi, drept fiu al patriei, bun domn şi adevărat creştin, prin fapte s-au arătat. Pe ţară au uşurat-o, obiceiuri bune au întărit şi pravoslávia[3] au păzit. Dar, atuncea când el toate le aşezase şi rădăcina pricilor rupsăse şi să gătia să guste o pace iubită lui Dumnezeu şi oamenilor când, zic, începuse ţara şi supuşii lui să înfloriască şi veacul cel de aur să să înnoiască, iată dimonul gâlcevilor, cu făclia zavistiei[4] aprinsă, arde inemile celor de primpregiur megieşi carii, cu ochiu lacom, sfăzile domnilor mai denainte privind, sta gata să ne înghiţă. Şi, văzând că au luat cârma domniei acela pre carele nu numai volburile şi mănioasele valuri nu-l sparie, ci şi furtunile potoale şi, drept ţiind drumul său, cătră scopos aliargă, sar cu toţii, răsună trâmbiţa, fulgeră armele şi, ca o apă din munte să ne înece, cu mulţimea oştilor se pornesc.

Dumnezeule sfinte! Tu eşti împărţitoriul biruinţelor şi, voind, Tu şti alege organ prin care să aperi pre cei iubiţi ai tăi şi să răsplăteşti acelora carii n-au plăcut Ţie! Aşa Ştefan, ca un alt Macaveu[5], strângea ostaşii săi lângă sine şi, prin sângură a lui vetiază îndrăznială, şi inemile tuturor alină şi de nădejdea biruinţii le umple. Iesă înaintea celor ce nădăjduia braţului lor şi pre noi cu ochii mai-nainte ne înghiţia, bate pre

[3] Pravoslavie – ortodoxie.
[4] Zavistie – invidie, duşmănie, ură.
[5] In *Biblie*, *Macabeu Matias*, şef al rezistenţei iudeilor contra lui Antiochos (165 î.Hr.).

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

unii cu tărie, opreşte pre alţii cu chibzuiala sfatului, pre ceilalţi ca pre o pulbere îi împrăştie şi rămâne biruitoriu.

Oare ce socotiţi că după biruinţa aceasta au făcut? Au urmat acelora carii zic: „Eu izbândii, cu puterea mia am biruit, sabia mia pre vrăjmaşi au răsturnat!" Să strige în bencheturi şi să chiuiască? N-au făcut aşa Ştefan Voievod, ci îndată aliargă cu mâinile întinse la oltariul lui
3r Dumnezeu,/ îngenunchie şi zice: „Tu ai biruit, Doamne, a Ta iaste izbînda, eu sânt o nemică înaintea Ta!" Căci, ştia că în zadar se ostineşte cel ce priveghează, dacă nu păzeşte Domnul cetatea.

Veniţi acum, o, voi, carii vă lăudaţi în puterea braţului vostru şi vedeţi cum vetiazul acesta este mai groznec cu rugăciunea în gură decât voi cu sabia în mână! Şi mai apoi vedeţi, zic, trupurile celor asemenea vouă mâncarea câinelor şi sufletele lor la Iad trimise!

Dar această biruinţă, o, auzitorilor, nu fu decât zorile de zioă care lumina soarelui ne vesteşte. La altele şi mai mari şi mai strălucite dumnezăiasca Pronie îl păziia vrând, printr-însul, ca oarecând, în vremile de demult, lumii să arate că mulţimea şi tăria împrotiva dumnezăeştii puteri nemica nu folosăsc, ci miluieşte pre carele vrá şi nu să îndură de carele îi iaste milă. Departe de aicé toată măgulirea care dă voievodului lauda biruinţii şi uită pricina cé mai dintâi şi ajutorul de Sus, făr'de care nemică nu se poate isprăvi. Însă şi pre acea mişea slăbiciune şi lene să o gonim care, toată zioa trândăvindu-se, mâncarea făr'de osteneală o cere, ca când lui Dumnezeu n-ar fi mai urâţi cei leneşi decât cei obrazneci. Aşadar, puind temei nădejdea în Dumnezeu şi adăogând spre sporirea lucrului şi omeniască selinţă, vom face acea creştinească biruinţă, care pre armele nevăzuţilor zdrobeşte şi, ca un vânt iute, pre cei mai înrădăcinaţi copaci ai simiţiei lumeşti rupând îi răstoarnă.

Întru aceste cuvinte ce am zis nu aţi cunoscut chipul vetiazului ce plângem? Cine ca dânsul toată isprava lucrărilor lui Dumnezeu o da, cine mai mult asuda ca să nu lase nemică dintr-acele ce omeniasca sălinţă ar putea face? Era trebuinţă de sfat bun? Gata era a tuturor să le asculte. Folosea graba? Somnul nu-l ţinea, odihna nu-l încâlcea, zbura ca pasărea! Era îndrăznială de ajutor? Viaţa nu cruţa, cu sabia în mână pre însăşi moartea înfrunta! Aşadar, cu picioarele de-apururea pe piatra ajutorului de Sus, măsălele vrăjmaşilor săi zdrobia. Şi ce trebuiesc cuvinte? Însăşi
3v întâmplările au dovedit! Pre voi locuri/ cruşite de sângele vrăjmaşilor vă chiem martori, voi spuneţi mărimea sufletului său, voi ale lui biruinţe, voi a lui vrednicie arătaţi! Biruitoriu l-aţi văzut, dar niciodată mândru, atuncea însăşi când călca cerbicia vrăjmaşului şi, cu sabia în mână, junghia pe

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

neprietini, plin de smerenie, nu de poftă a vărsa sânge, ci pentru că îndărăptnicia neprietinilor săi îl silea!

Dar, ce vom zice pentru a lui dulce milostivire? Ce casă, ce familie în pământul acesta din pricina lui s-au cernit? Plânsul şi lacrămile erau pentru vrăjmaşii noştri, iar noi, ca nişte fii în casa părintiască, în bucurie petreceam. Acum la neputinţele noastre ajutând, slăbiciunele noastre rădicând, cu durere de maică pre cela mustra, pre cesta mângâia, pre unii încălzia, pre alţii hrănia! Dar, ah! Aceste obşteşti buni norociri, această dulce linişte n-au fost statornice pentru noi, căci pentru dânsul tăinuitele cele de Sus orânduiele ducându-l către vârful măririi, dulceaţa odihnei de la noi o gonia. Şi, când o lină tăcere despre turbarea viforălor să făcuse, atuncea se aduna nuorul cel ponegrit şi gros şi puterea vânturilor să strângea ca, deodată, izbucnind cu repejune, întunecata vijălie asupra noastră iute să o pornească.

O, fraţi, o, maice, o, părinţi ticăiţi[6], câte dureri şi lacrămi pentru voi să gătesc! Să apropie vremea când pre voi o amară jale va să vă cuprindă. Soseaşte ciasul când ai voştri pré iubiţi, prin sâmcea de sabie perind, vor să să despărţască de voi şi să-i plângeţi în zadar! Dar vine şi civertul adaogerii a slavii voastre, căci sfaturile Celui Preaînalt să plinesc şi cu sânge biruinţa cumpărăm. Atuncea zic, când în toată liniştea ne bucuram de milostiva şi înţăliapta chivernisire a vetiazului nostru domn, iată acea groaznecă fiară, Împărăţia Turcească, asupra noastră năvăleşte. Acum trecuse Dunărea şi în pământ cu sânge ne amesteca şi, cu cât mai slabi ne găsia, cu atâta mai cumplit ne zdrobia. Spaima inemile tuturor îngheţasă, cutremur mare pre toţi cuprinsăse şi era potop de obşte, o tăcere surdă în toată ţara. Moartea în feţele tuturor zugrăvită să vedea.
4r Grijă/ era nu să trăim, ci cum să murim. Durere amară, suspinuri duioase, jale amuţită din toate părţile să vedia şi să auzia.

Însă, Acela Carele pentru toţi priveghiază şi în mâna Lui frâul împărăţielor ţine, din mijlocul înaltului ceriu, pre scaonul Său cel de foc şezând, Acela Care toate lucrurile cumpăneşte şi pre cei mândri surpă, pre cei puternici ai pământului sfarmă, pre cei răniţi şi slabi din mijlocul peirii rădică şi-i duce ca să zdrobască capetele celor buiaci[7], să cunoască toată făptura că nu să împlinesc toate câte-şi făgăduiaşte lui-şi omul. Acest înalt Dumnezeu, zic, Carele vântură ca pliava coroanele împăraţilor, ia pre Ştefan, sluga Sa, de mână, îmbărbătiază inemile norodului

[6] Ticăit – care lucrează încet, mocăit sau nenorocit, sărman.
[7] Buiac – zburdalnic, nebunatic, nechibzuit.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

celui pân' la moarte înspăimat şi pune biruinţa în mâna lui Ştefan. Purcede cu toţi ai săi, întâmpină pre vrăjmaşi, lovesc fiara, o sparie, o gonesc, o rănesc: ne mântuim!

Cine ar putea crede, auzitorilor, de nu aşa s-ar fi întâmlat, că o ţară mică ca aceasta ar fi putut birui acea împărăţie care preste multe scaone răsturnate puterea sa au întărit? Nu să poate asămăna biruinţa aceasta cu cele mai strălucite izbânzi ale norodului lui Dumnezeu? Nu să poate zice că şi aicea îngerul nevăzut pre cei streini de feliu i-au răsipit? Nu să cunoaşte mâna Celui Înalt în inema povăţuitoriului oştirii? Nu să vede ca lumina zilii bunătatea aceluia ce s-au învrednicit ajutoriului de Sus? Aşa, auzitorilor, şi mila Aceluia Ce au ajutat mare şi bunătatea celui ajutat, de socotim şi smerenia lui de rădicat la ceriu!

O, cât iaste de greu, auzitorilor, în mijlocul biruinţelor, a păzi smerenia! Atuncé când sufletul, îmbătat de norocirea izbândirii, plin de sine însuşi, vesălit de împlinirea sfatului, mai apoi sunetul armelor, groaznecele strigări ale biruitorilor, duioasele glasuri şi vaiete ale celor biruiţi lovesc pe atâte părţi sufletul (biruitorului), cât nu-i cu putinţă a nu-l mişca, mai ales când pre dânsul unul pricină biruinţii îl socotesc şi întru aceiaşi vreme însăşi, când pre puterea cea nevăzută o cunoaşte şi planul ostaşilor lui Dumnezeu îi închină, cu greu iaste, zic, atuncea pre ascuns în inema sa să nu rămâie vreo gândire pentru sine. În vremi ca acestea cei făr'de lege, buiucindu-se[8], la ceriu cu mîndrie caută: „Noi sântem (zic ei) şi cine poate a ne sta împrotivă?" Iar cuvioasa iscusinţă atuncea mai tare razile săle sloboade, când nebunia mai desfrânat
4v aleargă./ Aceia saltă, joacă, de trufie umplându-se pierde judecata, iar aciasta, smerită, cu mâini rădicate cătră ceriu, de sfinţănie îmbrăcându-se, agoniseşte plăcerea lui Dumnezeu.

Aşa făcu Ştefan, vetiaz biruitoriu, voievod pământian! Dincolo biruiaşte mândria, dincoace pre vrăjmaşi sfarămă. Oastea, pre de altă parte, cu mare sămţire povăţuiaşte şi, preste toate, ca o pavăză ţării sale să face, de toate loviturile sprijinindu-o şi apărându-o. Şi, în loc ca din izbânde să să înalţe, dintre aceste mai mult slăbiciunea ominiască cunoaşte. Nu sabiei, ci rugii, nu taberii, ci besearicii nădăjduieşte şi, cunoscând fântâna biruinţelor, cătră ea aleargă. Au nu vă aduceţi aminte că în noaptea ceia despre bătălie la acel om care, lepădându-se de lume şi de pohtele lumeşti, în pustii numai spre a lui Dumnezeu laudă să închisăsă? La acel loc (zic), necălcat de urme omeneşti, în mijlocul pădurelor, în

[8] A se buiuci – a se zăpăci, a se îngâmfa.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

culcuşul fiarelor sălbatece, către acel săhastru Ştefan au nezuit şi, plecând armele petrahilului[9], din codri caută şi aduce biruinţe în tabere? Vie acum aceia carii în puterea braţului lor să nădăjduiască, vie aciia carii numai armele cred, vie aceia carii zic că vitejia n-are amestec cu legea şi vază pre cel mai mare biruitoriu căzut pre faţa lui denaintea unui om prost, pre cel puternic denaintea celui slab îngenuncheat, cu lacrămile pe obraz, zicând: „Părinte, roagă să biruim!" Şi cunoască că biruinţele nu sânt ale oamenilor, ce ale lui Dumnezeu!

Văd, auzitorilor, că nu iaste cu putinţă biruinţele vetiazului acestuia să le sfârşim, că ce curgere de voroavă poate fi aşa de îndestulată ca pre toate să le cuprinză? Pentru aciasta, nici eu n-am gând ca pre toate cu de-amăruntul să vi le zugrăvesc, ci numai, pomenindu-le, să vi le aduc aminte mă mulţămesc. Care voievod mai multe războaie au avut, care domn mai mari biruinţe au făcut? Şi acestea în deosebite vremi şi locuri, cu deosebite niamuri, ca fulgerul de la răsărit la apus au străluminat. Marturi sânt leşii, carii cu sângele lor pământul nostru au cruşit, marturi ungurii, carii pre satele şi cetăţile lor de foc topite li-au văzut, marturi sânt tătarii, carii cu iuţimea fugii lor de fierul lui n-au scăpat, marturi sânt turcii, carii în fuga lor nu putură afla mântuirea, marturi sânt muntenii, carii de călărimea noastră s-au zdrobit, marturi sânt toate niamurile de
5r prinpregiur, care ascuţitul sabiei lui au cercat, / marturi sânt iar aceste niamuri, nu mai puţin biruinţelor, cât şi bunătăţilor lui! Dar să lăsăm aceste, să nu mai lungim a însângeratelor arme voroave că, măcar că în mijlocul lor, ca denaintea oltariului lui Dumnezeu au petrecut, însă acea idee, care din spunere se face, ne umple de cutremur şi oţărâre, ce să vă arătăm că n-au fost numai la biruinţe smerit, ci şi la pace drept. Şi aceasta iaste partea al doilea ce vom să urmăm.

Partea a doa

Cé mai dintâi poroncă, ce dă Dumnezeu stăpânitorii pământului să păzască, iaste dreptatea, prin care toate folosurile supuşilor, ca printr-un foc petrecându-le, să le lămuriască. Şi, aşa de ades le voi aduce aminte cât, de să vor abate de la ea, că să vor osândi cunoscut să face, după cum

[9] Petrahil – epitrahil, patrafir.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

şi celor ce au păzit-o, prin multele fericiri ce li-au dăruit, că nemică nu i-au mai plăcut înaintea Lui decât un stăpânitoriu drept, deşchis în vedere au lăsat. Şi aciasta nu numai celor unşi, nu numai celor mari şi puternici, ci şi celor proşti şi săraci învăţătură au dat, în toate lucrările noastre dreptatea să cătăm şi după ea curgerea traiului nostru să o îndreptăm şi numai sângură aciasta făcând, putem şi înaintea înfricoşatei a Lui judecăţi fără frică să mergem, şi aicé în odihnă să petrecem, de nu fericiţi, dar mulţămiţi, de nu lăudaţi, dar îndestulaţi. Şi, de nu vom şi avia deplin norocirea lumiască, încă ne vom mângâia de fericirea sufletească. Fiind încredinţaţi de acea făgăduinţă dreptţilor dată că vor moştini pământul şi săminţia lor să va blagoslovi, în bucurie petrecem. Însă, cu toate amerinţările lui Dumnezeu asupra strâmbilor că-i va sfărâma, cu toate făgăduinţele că pre cei drepţi îi va ferici, nu ştiu cum, atuncea când cu gura înălţăm dreptatea până la ceriuri, cu inema la strâmbătate ne plecăm şi, uitând ale noastre, căutăm la ale vecinului care ne par mai frumoase decât acele ce avem şi îndată lăcomia cuprinzându-ne, zavistia orbindu-ne, vălătucul cătră strâmbătate ne trage, uităm omenia, legea călcăm, pre Dumnezeu nu-L socotim şi aşa fiii periciunii ne facem.

O, voi carii v-aţi spurcat în jafuri şi strâmbătăţi, carii v-aţi învăţat
5v a/ dezbrăca sărmanul, carii v-aţi deprinsu a scurge pre nemernici şi sângele săracilor scurgeţi, spuneţi-mi, spuneţi-mi, ce aşteptaţi? Ce nădăjduiţi? Aicé sânteţi îngreţoşarea firii, dincolo prada nemilostivilor dimoni. Spuneţi-mi, zic, denaintea Acelui înfricoşat judecător, Carele pre cei drepţi încoroniază, ce veţi răspunde? Câtă va fi ruşinea voastră şi, dimpotrivă, ciuda când veţi vedia pre cei drepţi moşteni împărăţiei lui Dumnezeu şi veţi aduce aminte că aceia şi pre pământ lăudaţi şi cinstiţi au fost?

Căci aşa iaste, auzitorilor! Drepţii nu numai dincolo viaţă vecinică dobândesc, ci şi aicé lăudaţi şi numele lor de cinste pân' la cea mai de pe urmă buciunată iaste. Şi ce ne trebuie noă altă pildă că, osăbit de dovada istoriei a trecutelor veacuri, destul iaste însuşi acesta pre carile astăzi îl plângem, carele, în cât au stăpânit pre norodul acesta, nu domn volnic, stăpânitor cu putere ca ce-i va fi voia, ci drept giudecătoriu ca ceea ce să cuvine să facă s-au cunoscut! În zilele lui strâmbătatea era înăduşită şi legată, dreptatea săracului cel bogat nu o putea întuneca, cel puternic nu o putea călca, cel de niam nu o putea ponegri. Cumpăna prin care toate să cumpănea era la mijloc de faţă. Şi ce mă zăbovesc eu după acestea mici? Însuşi şi până astăzi ţara aciasta cu dreptele lui aşăzări să ţine. Departe de la el era toată măgulirea, minciuni în Curtea lui nu putea întra. Năpăs-

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

tuitoarele pâri şi clevetiri era izgonite. Acei oameni fățarnici, carii să lipăsc pe lângă domni şi, printr-o răutate ascunsă, voroavele lor cumpănind, să arată ca nişte slugi drepte, iar în gândul lor nu iaste alta fără numai să înşale pe stăpân şi, pentru ca să poată spori în meşteşugurile lor, prin cuvinte dulci şi zugrăvite, întră în inema domnilor şi gonesc pre cei buni şi drepți şi, mai pre urmă, robind pre stăpân, îi cere a lucra la ivală răutățile lor şi numai că ei să îngraşă de jafuri şi de bunurile celor buni, ci încă şi numele stăpânului îl strică şi acel stăpîn, care ar fi bun din fire, având slugi ca acestea, tiran să socoteşte. Acest feliu de oameni (zic) lângă el nici o trecere nu avea, nici înaintea lui să afla, Curtea lui deş-
6r chisă,/ sărmanul, asupritul şi văduva, dreptatea lor lui o arăta. O, vreme fericită! O, stăpânire luminată! O, țară norocită, unde dreptatea ta nu mai puțin decât domnul stăpâneşte şi unde fieştecarele, rândul său ştiind, din cărarea orânduită nu să poate abate!

Cu greu iaste, auzitorilor, stăpânitorii să fie drepți, dar cu cât iaste mai greu, cu atât iaste la ei mai de laudă dreptatea. Păgânii, pentru că Minos[10], împăratul Critului, să socotise că au fost drept judecător, zicea cum că dumnezeii lor l-au făcut giudecătoriu sufletelor în ceia lume, atâta de mare lucru le păru judecata driaptă la un împărat. Dar noi pentru Ştefan ce vom zice atuncea când îl ştim drept judecător şi dreptatea de Dumnezeu cel nemuritoriu lăudată? Oare nu l-am socoti, mai cu încredințare decât aceia, că iaste în sânurile lui Avraam? Cu adevărat, auzitorilor, nu trebuie altă faptă unui stăpânitor, ca să intre în Iad, decât strâmbătatea, pentru că ce sabie tâlhăriască atâta sânge poate să verse, ce otravă atâte morți poate să facă, decât strâmbătatea la unul ce de nimeni nu să sfieşte, ce a tuturor frâul în mâinele sale ține? Căci, de poate un judecător strâmb multe răutăți a face, dar pentru un stăpânitor nedrept ce socotiți? Au, nu poate omorî, nu poate jăfui, nu poate asupri, nu poate necăji făr' de frică şi cu atâta mai amar cu cât nici a te jălui n-ai cui? Aşa, auzitorilor, un stăpânitoriu strâmb, facă toate faptele celelalte <ale> legii (măcar că în strâmbătate nemică nu iaste bun), umple lumea de milostenii, besearici zidiască cât de multe! Acelea nu numai că nu-i folosesc, ce încă întru pomenirea urăciunii rămân şi pe toate bunătățile lor lacrămile şi suspinurile celor asupriți le şterg, le înăduşesc şi la răsplătirea osândirii fără întoarcere îl duc, după cum şi sângură dreptatea pe toate celelalte păcate le şterge şi curat înaintea lui Dumnezeu îl pune!

[10] Minos, rege al Cretei, fiu al Europei şi al lui Zeus, legislator sever şi înțelept.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

6v O, împăraţi, o, crai, o, domni, o, stăpânitorii noroadelor, ţineţi urechile voastre deşchise şi *Scripturile* ascultaţi când / strigă: „Iubiţi dreptatea, cei ce judecaţi pământul!" Auziţi (zic) şi, de o faceţi, vă bucuraţi, dar cutremuraţi-vă, când nu o faceţi şi să nu aşteptaţi alta fără numai cumplitele munci ale vecinicului Iad. Luaţi pildă de pre acesta, carele puternic ca şi voi au fost, dar puterea lui n-au slujit spre alta fără numai spre razimul dreptăţii; au fost fericit pentru ca pre cei buni fericiţi să-i facă. Atâta au vrut să să poată şi atâta au putut, ca pre mulţi să mângâie şi să ajute.

Ştiţi, auzitorilor, că de multe ori cei temători de Dumnezeu şi buni sânt ruşinoşi şi neîndrăzneţi. Ei ştiu pre domni să-i slujească, dar să-i măguliască n-au deprinsu. Pentru aceasta sânt depărtaţi, goniţi şi cu strâmbătate părăsiţi, căci cei răi, mincinoşi şi obraznici cu unii ca aceştia, a căror viaţă iaste mustrare năravurilor lor, la un loc nu pot trăi. Iar Ştefan pre aceştia nu i-au lăsat depărtaţi, ci au făcut dreptate darurilor lor, i-au scos de la întunerec, din ticăloşie i-au scuturat şi cu atâta domnia lui au fost mai fericită, cu cât pre cei buni pre lângă sini slugi, prietini şi sfătnici îi avia. Departe de curtea lui toată minciuna, zavistia legată, pizma ferecată, înşălăciunea izgonită, strâmbătatea de istov împilată. Dreptatea pre scaon împărăţia, şi nu ea lui, ci el ei supus şi slujitoriu era. De apuca armile, de la ea să sfătuia; de judeca, pre dânsa asculta; de cinstia, ei urma; şi toate, ca o slugă, din porunca ei le făcea. Cei vechi, că dreptatea dintre oameni au fugit băsnuia, iar la noi că stăpânea puteam dovedi. O, viaţă fericită, o, obiceiuri de aur, o, dulce stăpânire întru care strămoşii noştri au petrecut! Oare mai veniţi vreodată? Oare ne vom mai învrednici şi noi a vă avea? Ori aţi fost numai şi aţi trecut lăsându-ne nouă numai o amară pomenire de voi! Atâta-i de dulce dreptatea la o stăpânire şi atâta-i strâmbătatea de amară! Noi, după atâte veacuri, pre un domn drept plângem, atuncea când pre cei strâmbi sau îi uităm, sau nu ne aducem aminte de ei fără numai să-i hulim.

Însă, auzitorilor, acestea ce li-am zis pân-acum, întrebu-vă, ce sânt? Toţi mi-ţi răspunde: „Vitejii luminate, izbânde vestite, fapte lăudate, biruinţe slăvite a unui domn desăvârşit!" Nici eu nu zic amintere:
7r toate faptele lui Ştefan, ori despre care parte să vor căuta, / sânt minunate, toate darurile lui covârşitoare. Dar, cu toate acesté, ce au rămas? Au, numai un nume deşărt, au, numai o gândire de lucruri mari dar care au fost şi s-au trecut? Aşa iaste că toate lucrurile lumii sânt deşarte, o umbră, un vis, o apă care curge şi nu să poate opri, nici a să întoarce şi toate

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

putrejunii supuse! Unde-i Chiros[11], groaza lumii? Unde-i Alexandru, carele au răsturnat Persia? Unde Schipion, tunetul Râmului? Unde-i Chesar, fulgerul războaielor? Unde sânt puterile, avuţia, slava şi vâlfa lor? Ce s-au făcut? Au, nu să par că au fost un vis şi o nălucire? Pân-au trecut acei vestiţi biruitori, răsuna lumea de războaiele lor. Au murit, s-au îngropat, abia numile lor le auzim!

O, moarte, moarte, cît eşti de lacomă! Pre atîţia nenumăraţi ai înghiţit şi înghiţi şi nu te mai saturi! Şi iarăşi, o moarte amară, o moarte groaznecă, o moarte înfricoşată, însă pentru cei necredincioşi că, după aciastă viaţă, nemică nu le rămâne! Iar noi, laudă lui Iisus Hs., de tine nu ne temem că prin tine, nu ca ceia cătră osândă ci, ca drepţi fiind legii, după cum credinţă şi după fapte, cătră fericire mergem.

Aşadar, de rămâne pe Ştefan numai pentru faptele lui cele lumeşti să-l lăudăm, puţină iaste lauda care, curund trecând în întunerecul uitării, să vindecă. Dar, cu atîta mărirea lui mai vecinică iaste şi mai luminată, cu cât nu dintru a lumii, ci din plinirea poruncilor lui Hs., împăratul veacurilor, au agonisit-o. Şi toate acele care pîn-acum le-au văzut, fericite odrasle a acei rădăcini sfinte au fost, căci legea, nu ca alţii pentru că de la părinţi au apucat-o, ci încredinţat fiind de al ei folos, au ţinut-o. Şi aceasta ni-au rămas care v-am făgăduit să vă arătăm.

Partea a treia

Nu ştim cum că *Sfintele Scripturi*, pomenirea împăraţilor norodului oarecând ales în scris lăsându-o, pre acei puternici veteji mai supt tăcere îi lasă, în loc că pe împăraţii cei binecredincioşi cu toată desfătarea voroavei ni-i arată, pîn' şi cele mai mici a lor lucrări zugrăvindu-ni-le, căci cărţile ci să numesc ale împăraţilor întâi, a doa şi a treia, numai pre Saul, pre David şi pre Solomon ni-i arată, iar în cea de pre urmă
7v rânduiaşte pre atâţia, arătându-le numai nu/mele şi istorisind viaţa lui Ilie sau Elisei. Dar, oare pentru ce? Pentru că Dumnezeu aceste vetejii mari, puteri silnice, avuţii desfătate, dacă nu purced din izvorul credinţii, nici lăudate, nici priimite le are. Aşadar, mai toată împărăţia lui Saul cuprinde lauda lui Samuil şi lui David, iar cartea a doa iaste numai a lui David.

[11] Cirus II, rege al perşilor (558-528 î. Hr.), fondator al Imperiului Persan.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

Dar, să vedem oare cum îl laudă că au sfărâmat cetăţi, că au dobândit războaie? Ba! Ci întâi, pune temeiu şi zice: „Pré plăcut iaste înaintea Mea copilaşul" şi mai pre urmă arată şi celelalte a lui fapte strălucite.

Oare, aicé, auzitorilor, n-am făcut noi o greşală văzută că, lăudând ale domnului Ştefan lumeştile fapte ale credinţii, care sânt şi mari şi văcinice, le-am tăcut pân-acum? Însă ce face aceasta? Noi am mirosit florile, nelepădând pomul. Dulceaţa rodurilor am mărit şi cu atâta mai mult pre rădăcină am lăudat. Şi măcar că lauda vetiazului acestuia am purces îndărăpt, însă numai să nu lăsăm ceva. Greşala nu va fi de cap, dar aicea sîmt cum puterea mea slăbeşte, amorţăsc cu totul, greutatea mă atârnă şi, pre acest câmp lat şi desfătat a credinţii acestui biruitoriu, nu să alerg, ci cu frică păşesc. O, de mi s-ar da mie duhul înţălegerii, duhul priceperii ca să poci avea acel meşteşug nu numai laudele, ci şi credinţa lui în inemile voastre să zugrăvesc! Mare Împărate, de a Căruia clipală spânzură lumea, ce iaste cu neputinţă la Tine? Şi, de nu-mi dai mie acea iscusinţă, rogu-mă, Stăpâne a toată făptura, auzitorilor acestora o mică parte din înţălepciunea Ta dă, ca dentr-al mieu prost cuvânt, nu aceea ce zic, ci aceea ce-ar trebui să auză, să înţeleagă! Dar să începem, măcar că cu greu iaste şi dincotro ca un noian văz, însă să începem.

Pare-mi-să, creştinilor, că patru lucruri, mai întâi, trebuiesc să să afle la creştin: credinţă nesmintită, nădejde în Dumnezeu neschimbată, fapte bune necontenite, grijă de sfârşit bun şi după lege. Acestea sânt pre care toată legea razimă, acestea, de le vom avea, ne vom mântui, iar de nu, ne vom osândi. Acestea sânt razimul, stâlpul, întărirea, acoperământul şi temeiul legii noastre. Să le cătăm, deci, pre fieştecare dintr-acestea şi să vedem de s-au aflat în Ştefan.

Dar, ce îndoială de credinţa lui putem avea, carele pe creştinătate
8r nu cu cuvinte numai, ci din inimă cu căldură au mărturisit-o? Să/ întoarcem puţin ochii noştri spre faptele lui şi să vedem, nu sânt toate roduri ale unii credinţe fierbinţi? Însă, pre care întâi să pomenim? Evlavia ce avea cătră slujitorii lui Iisus Hs., ori dragostea cu care să aprindea cătră împlinirea poruncilor Lui? Curăţenia vieţii în care petrecea, ori rugile lui cele neîncetate cătră Mântuitoriul? Dar pentru acea râvnă care avea spre întărirea legii, ce voi zice? Că nu da somn ochilor săi, nici genelor sale dormitare. Aceasta gândia, aceasta cugeta, cătră aceasta să nevoia, ca beserica lui Hs. să să măriască şi să să lăţască. Apuca armele nu ca să-şi lăţască domnia, ci ca să apere legea. Însă, ce ne trebuiesc atâté cuvinte, ca când ar fi îndoială asupra credinţii lui, cu care s-au adăpat din curatele şi neamestecatele izvoară a pravoslavnicii beserici din copilăria lui? Şi nici

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

eresurile cele înşelătoare, nici focul vrâstei tinereşti n-au putut-o sminti, ci au rămas întărit pre piatra care iaste însuşi Hs. (după Apostol), pre a Căruia cruce de-a pururea îmbrăţăşată la pieptul lui ţinându-o, viaţa sa Lui au închinat-o, nădejde nesmintită printr-Însul la Părintele veacurilor având, prin care pre toţi vrăjmaşii săi au gonit, au înfrânt, au surpat. Aduceţi-vă, vă rog, aminte ce zicem la izbânzile lui. Au, nu cu singură nădejde ce avea în Dumnezeu, cu puţini ieşia înaintea celor mulţi? Au, nu biruinţa de la slujitorii oltarelor lui Dumnezeu o cerea? Orb trebuia să fie cineva şi să nu le cunoască acesté.

Dar, pentru că ştiţi, creştinilor, că credinţa făr'de fapte iaste ca un trup făr'de suflet şi el sângur ştiind-o aceasta, cu dorire era pentru fapte şi cu nevoinţă ca să le săvârşască. Şi cu cât mântuirea sufletească îi era dorită, cu atâta silinţa lui era aprinsă şi de-a pururea căta orice loc, orice vreme i s-ar întâmpla îndemână să n-o lase în deşert să triacă şi, cu cât norocul îi dădeasă putere, cu atâta credinţa îi însuflase voirea ca să facă bine. Ştia bogăţiele cât rău sufletului pot să aducă când ne stăpânesc ele pre noi şi, dimpotrivă, cât folos ni să câştigă când le cheltuim bine. Aşadar, dând lumii cât să cădea, cu totul spre sporirea duhovniceştilor fapte să întorcea şi, ca o apă limpede şi rece, pre cei topiţi de arşiţile lipsii răcorea. Pre câţi de aceia pre carii norocul i-au pus într-un loc înalt, dar în lipsă, pentru ca mai tare să-i necăjască, căci aceia a lucra să agonisească sânt nedeprinşi, a cere să chivernisească le iaste ruşine şi cu atâta starea
8v lor iaste mai grea, cu cât nevoia şi lipsa lor iaste mai ascunsă, / pre câţi (zic) dintr-aceia ajuta! Câte fecioare sărace de părinţi mângâiate, câte femei hrănite! Din sânul lui ca dintr-un izvor nesfârşit milele curgând, pre cei ce avea trebuinţă îi adăpa! Însă acesté, potrivindu-se cu acele ce au făcut pentru Dumnezeu, sânt foarte mici şi pier din ochii noştri.

Ce loc au lăst în pământul acesta unde să nu fi rădicat oltare lui Dumnezeu? Pre cât de izbânzile lui pământul acesta suna, pre atâta de des slujbele ce să cânta în besearicile ce au zidit răsuna. Şi de câte <ori> pre vrăjmaşi au împilat, de atâtea ori, spre mulţămită, case lui Dumnezeu au zidit. Patruzăci de lăcaşuri sfinte, de unde neîncetat în toate zilele buna mireasmă a rugilor cătră Dumnezeu pentru pământul acesta să rădică. Aşa Ştefan, în cât au trăit, cu armile ni-au apărat şi după moarte sfintele acele rugi până astăzi le ţin. O, fericit suflet, pentru carele atâte jertve să rădică spre iertarea păcatelor şi curăţit lângă Mântuitoriul lăcuieşti! O, pământian blagoslovit, că aşa ai trăit, ca viaţa aciasta să-ţi fie o lesne mijlocire prin care nemurirea să agoniseşti! O, stăpânitoriu cuvios, căruia

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

puterea şi averea spre împlinirea legii lui Hs. i-au slujit şi, mai pre urmă, creştin adevărat, căruia în toată viaţa grija sfârşitului celui bun i-au fost!

Aceasta, iubiţii mei auzitori, trebuie să fie în gândul şi cugetul nostru: nu cum să trăim, ci cum să murim, că de aceasta razimă toată mântuirea noastră. Au, nu şi la lucrurile lumeşti de sfârşit spânzură toată isprava trăbii? De unde şi acel iscusit cuvânt au născut: „Sfârşitul încoroniază lucrul!" Şi, de vreme ce buna-cuviinţă la acele fragide şi putrede o păzim, cu cât mai vârtos ale sufletului să cade. Aciasta, aciasta, în ochii săi avându-o, Ştefan, viaţa sa toată era o curgire spre bunul sfârşit. De câte ori în mijlocul taberii, atuncea când puţină odihnă are un voievod, neclântindu-să şi nemişcându-să de apropierea oştilor vrăjmăşeşti, statornic întru sine, trimeţând tămâia rugilor sale la Dumnezeu, cum ar birui păcatul cugeta. De câte ori (zic) cu posturi lungi şi săci îşi zămora[12] trupul şi-şi curăţia sufletul ca să-l dia făr' de prihană în mâna Aceluia de la Carele l-au luat. Dar, ce voi zice pentru acel dor şi dragoste ce avia, mai de-a pururea, cu sfântul şi precuratul trup şi sânge a lui Hs. să cuminece! Însă, nu din nesimţire, ca mulţi alţii, ci din căldura ce avea ca, gătit făr'de frică şi cu tărie, lovitura morţii să primască. Şi, pentru că
9r nu ştia ciasul acela care pre mulţi/ când nici gândesc îi înghite, pentru aceea, de-a pururea, priveghea ca să fie gata. De mergea la oaste, ca o oaie cătră cuţit era! De petrecea în pace, cu smerenie şi tăcere, poronca Celui de Sus aştepta! De-a pururea urechia lui la glasul besăricii era ca să asculte şi să facă cele pentru bun sfârşit!

Sfinţii lui Dumnezeu, voi ştiţi de câte ori vouă să ruga, nu cerea viaţă îndelungată, nu averi multe, nu izbânde luminate, ci cum să sfârşască bine. Voi, sfinţi îngeri, auziţi suspinurile şi plânsurile lui! Voi l-aţi auzit (zic) şi legheoanele voastre cele nevăzute împrejurul lui aţi pus şi din atâte primejdioase războaie l-aţi scos nevătămat! El au cunoscut ajutorul vostru şi, după cum v-au făgăduit, au făcut. Acum, îngreoindu-l anii şi bătrâneţile viind preste dânsul, neputinţele trupeşti adăogându-i-să, în post şi în lacrămi zioa cea straşnecă aşteaptă. „Veniţi, zice, fiii miei, şi să vă zic vouă: în calea lui Dumnezeu umblaţi, pre supuşii voştri apăraţi, dreptatea păziţi, pre cei slabi ajutaţi!"

O, învăţătură, care nu numai cu slove de aur să să scrie prin toate oraşele să cade, ci şi pre lespidea inemii sale fieştecare domn să o tipăriască! Vedeţi mărimea inemii acestui domn, vedeţi a lui cugete

[12] A zămori – a-şi astâmpăra foamea, setea, a mânca puţin cât să-ţi duci zilele.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

sfinte, vedeți a lui cuviosie creștinească? Deșteptați-vă, stăpânitorii noroadelor, ascultați, îndemnați-vă, urmați!

Acestea după ce zice, pleacă grumazul său și primește lovitura morții. Au murit. Așa de în grabă la acest loc de îngropare sosim? Atâtea laude, slave, măriri întru aciasta să încheiară? Aicea să obârșiră toate lucrările lui? Acest vetiaz nebiruit, acest domn vestit, acest stăpânitoriu puternic, au, doar țărnă va să să facă? Într-acest mormânt vor să să închiză toate vredniciile lui? Acest trup carele cu armele fulgera preste vrăjmași și ca un trăsnet îi obora, ce, acum pre năsălie, făr'de mișcare, gătit spre putrejune și mâncare viermilor? O, cias groznec, o, stâncă primejduioasă, de care toți ne lovim, unde nădejdele noastre cele dulci pentru puterea noastră să sfarâmă și norocirea cade! Moarte nemilostivă, care pre toți ne cerneşti, ne rumpi întâi inemile răpind pre fiii, pre frații, pre părinții noștri și mai pre urmă și pre noi ne îngropi în pământ! Viață amăgitoare, care ne îndulcești toate sâmțirile, ca mai cu amar să le pierdim! Dar, încă de <ne-ai> deștepta să cunoaștem că cei ce fac faptele legii, trăind și murind întru Hs. Iisus, să învrednicesc nesfârșitei bucurii întru a Sa cerească împărăție! Amin! /

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

Întâi mă rog lui Dumnezeu, Dmv. boiari, ca mie săracului să-mi fie întru ajutoriu şi Dmv. să vă înduplece inema ca să mă ascultaţi în tăcere, pentru ca din spusul nevoilor noastre cunoscând ticăloasa stare în care ne aflăm, să vă milostiviţi şi să ne sprijiniţi, ca până când noi vom fi în vârtute şi vom putia rădica nevoile, Dmv. nu veţi pătimi, ci veţi petrece în desfătare, din care a cădia după ce s-au deprins cineva cu greu iaste şi cu amar. Drept aceeia, cuvântul mieu iaste nu numai pentru uşurarea noastră, ci şi pentru folosul Dmv. Că, credeţi-mă, boieri, că dacă nevoia aceia care după ce vine te sileşte, ori să o suferi, ori să găsăşti chipul a te mântui de dânsa, de nu m-ar fi strâmtorit, niciodată eu din bordeiaşul mieu n-aş fi ieşit, că acolo am petrecut pân' la aciastă vrâstă îngreoiată de ani, de multe ori nemâncat, nebăut, neavând cu ce-mi învăli ticălosul mieu trup pre frigurile cele mari a iernii. Dar acelea toate li-am suferit, una că cu sărăcia eram deprins, al doilea că nu socotiam mai mare fericire decât a petrece în depărtare şi cu odihnă. Însă au venit acum altele asupra noastră, care ni-au făcut să uităm pe acelea şi încă să le socotim ca nişte mari fericiri şi să ne rugăm lui Dumnezeu ca să nu-mi lase pe acelé care le blăstămam, atâta starea noastră aciasta iaste de ticăită şi încă decât toate aceste nevoi, una iaste mai mare, că nu avem la cine să ne suim, nu avem cui spune ticăloşiele noastre, nu avem la cine tinde mâinile noastre şi să milostivască să ne priimască şi să ne ajute şi am rămas cu toţii să ne prăpădim ori să venim la o deznădăjduire amară. Că, de câte ori unii de-ai noştri, împinşi de greutăţile ce i-au cuprins, au alergat către Dmv., nemică n-au folosit, ci s-au întors cu lăcrimile pe obraz şi cu jale nestâmpărată în inemă şi mulţi carii au fost mai slabi de ciudă au şi murit, pentru că nu numai că nemică nu s-au mângâiat de către Dmv., ci încă şi cu cuvinte de ocară au fost scoşi afară. Atâta obiceiurile pământului acestuia s-au schimbat şi s-au stricat, pesămne că aceasta nu iaste alta

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

10r fără numai un blestem dumnezăiesc care au turburat/ sfaturile cele bune şi ne-au cuprins întunericul păcatului ca să să prăpădească ţara aceasta. Dar, nu vă amăgiţi că veţi rămânea Dmv. dacă ne vom prăpădi noi, că dacă să strică temelia, degrabă să răsipeşte casa. Bătrânii noştri ne spunea (şi pesămne aceia au fost în vremile cele de aur) că de câte ori le venia vreo nevoie asupră, greutatea lor era pân' venia de arăta jalobele lor la boiari şi îndată uşurare şi mângâiere afla, încât ţăranii nu pohtia altă fără numai a boiarilor putere să ţie şi boiarii nu socotia mai mare şi înţelepciune şi putere şi cinste decât a căta folosul ţării. Mulţi pe atuncea din boiari numai pentru starea ţării sânguri împrotiva celor ce vrea să o strice şi-au vărsat sângele, a cărora pomenire pân' astăzi la noi iaste cinstită şi sfântă şi a cărora moarte şi fapte încă vă ţin pe Dmv. de sânteţi ceva. Ia, aduceţi-vă aminte de vremile acelea, ce cinste avea boiarii şi ce strajnicie! Au, numai pentru că să numia cu acest nume? Nu, credeţi-mă, ci pentru că fieştecarele ştia câtă îndrăznială era într-înşii, câtă simeţie povăţuită de bun cumpăt şi de mare înţelepciune, carii, ca nişte buni păstori apăra turma şi de lupi şi-i mânca şi laptele. Şi, socotiţi ce au rămas la Dmv. fără numai un nume deşărt, o umbră şi un fum! Şi, pentru că Dmv. nu sânteţi după cum s-ar cădea, ne necăjim noi. Aduceţi-vă aminte de moşii Dmv. şi vedeţi fericiţii aceia bătrâni cum să purta! Oare şădea să petreacă viaţa lor într-o ocărâtă lene? Oare să zăbovia după porturi muiereşti şi după întreceri de a-şi face case mari? Ba! Una pregeta, una făcea, către aceea întorcea şi gândurile şi sfaturile lor, către folosul, zic, a pământului şi a ţării. De multe ori pribegi, de multe ori închişi, dar totdeauna biruitori, cinstiţi şi lăudaţi să întorcea voioşi în mijlocul norodului, care le da mii de blagoslovenii şi să ruga lui Dumnezeu pentru dânşii, părinţi şi apărători pământului numindu-i. Aceia, zic, era vrednici să să numască boieri! Într-înşii, noi săracii găsiam apărarea şi odihna noastră şi zid nesfărâmat împotriva tuturor nevoilor, că nici punga, nici cinstea, nici viaţa lor cruţa pentru folosul pământului. Destulă cinste şi slavă socotea că le rămâne când putea să-şi apere ţara lor, dar nu ştiu acum cum s-au prefăcut lucrurile, nu ştiu obiceiurile cum s-au stricat, că
10v nici unele care la bătrânii Dmv. era nu sânt. În lo/curile lor şădeţi, dar acelé care făcea ei, nu faceţi! Ale lor nume purtaţi, dar alte căi aţi luat! Când îmi aduc aminte eu de aceia boieri, cu ce prostie trăia, cu ce cumpăt, cu câtă luare-aminte, fără mândrie, fără multe slugi, pre uliţe printre norod umbla şi era arătaţi şi cunoscuţi, nu din podoabele hainelor, ci din strălucirea faptelor lor celor vrednice şi cu ce unire ei în de ei

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

pentru folosul ţării trăia! Şi vă văd pe Dmv., mi să răneşte inima şi am o jale atâta de mare, cât nu-mi pot ţinea lacrămile. O, vremi scumpe, obiceiuri nepreţuite, unde sânteţi? De ar veni acum unul din bătrânii aceia boiari şi să vază podoabele voastre, casele şi mesele, cred că deodată ar socoti că sânteţi cei mai fericiţi, cei mai fericiţi! Iar când ar căuta mai de aproape şi să vază aceia a voastră slăbiciune şi cum nişte venetici vă supun şi cu câtă ocară vă linguşiţi şi vă cucioraţi[13] pe lângă dânşii ca să agonisiţi un nume deşărt şi cum vă stăpânesc şi noi săracii cum ne pedepsim, ştiu bine că suspinând ar zice: „Bine era murind noi şi săminţia noastră să nu fi rămas, decât într-atâta nevrednicie să petreacă ei, să să veselească într-o ocărâtă robie şi săracii să plângă şi să se necăjească, nimé să nu-i apere, nimé pentru dânşii să nu gândiască". Ca să zicem adevărul: Dmv. nu puteţi a face lucrurile ce făcea bătrânii voştrii, că aţi zidit case mari, averi, număr mare de slugi, moi iar nu harnici; umblaţi îmbrăcaţi, împodobiţi ca nişte muieri; sânteţi făr'de bune obiceiuri, în leftici primblaţi, pân-încât şi a mărge călare nu ştiţi. Voroava voastră nu-i alta fără numai ce-ţi mânca mai bun şi ce-ţi bea. A cinsti, pohtă nici să află în inemile voastre, nici o ştiţi ce iaste. Pohtiţi să suferiţi orice, numai din casele voastre să nu ieşiţi. Aţi pierdut şi voroava. Unde sânt acelea a bătrânilor voştri cuvinte de care veneticii aceştia să sfia? Unde aceea îndrăzneală, unde acele sfaturi chibzuite? La voi nu sânt, că nici a le avia aţi vrut sau v-aţi silit. Priviţi nevoile cum ne sfaramă, cum ne înghit de vii, auziţi glasurile noastre, plânsurile văduvilor, a nemernicilor suspinuri, nemică nu vă deştiaptă! Dormiţi neîntorşi în sânul lenii şi a trândăviei. Atâta numai sânteţi deşteptaţi ca să vă ascuţiţi dinţii unii împrotiva altora. Pizma şi zavistia dintre voi nu lipseşte şi, pentru că voi
11r nu vă sfădiţi, noi ne pedepsim. Că ce nu pătimim, că/ ticăloşii, ce-am avut, am dat tot! Acei zlotaşi cumpliţi vin de ne leagă muierile şi copiii şi pre noi în tot chipul ne ocărăsc, ne suduie şi ne ustură cu bătăi, cât ni-am supărat şi cu viaţa. O, săracii de noi, ce să facem? Pân-avut, am dat, acum am sfârşit, dar nu ne cred. Ne bat ca să dăm ce nu avem şi de unde. La voi venim, nu ne ascultaţi! Acasă, de aceste cazne, nu putem trăi. Suntem învăluiţi într-atâte necazuri, cât am pierdut toată nădejdea. Acestea sunt nevoile care le suferim din pricina voastră. Că, de ar fi alţii mai vrednici, n-am suferi atâta, ar fi carii ar căuta şi de rândul nostru, iar voi nu numai că nu ne căutaţi, ci încă în tot feliul ne ocărâţi şi, socotindu-ne în rândul

[13] A se cuciora – a se gudura.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

dobitoacelor, ziceţi: „Mojicii n-au minte, nu le trebuiesc nemica, ci aur să cade să li să ia". Nu ştiţi că cu aciasta faceţi două greşale. Întâi, că voi nu sunteţi din alt lut zidiţi; al doilea că, fiind oameni şi noi, trebuie să avem cele trebuincioase. La voi toate prisosăsc şi nu vă mulţămiţi, ci şi la lipsa noastră lăcomiţi. În loc ce boierii era odată apărătorii, acum sânt jăfuitorii noştri. În toată dreptatea aţi pierdut, încă, de iaste Dumnezeu dreptăţii sprijinitoriu, nu vă aduceţi aminte. Unde să să auzé vreodată de mită în pământul acesta, ce era mai ocărâtă decât mâzda[14]. Că adevărat, cine o primeşte iaste lepădătura oamenilor, iar acum pentru ca să-şi afle cineva dreptatea trebuie să plătească. De ar străluci ca soarele adevărul, făr'de dare să întunecă. O, săracii de noi! Şi judecata care iaste a lui Dumnezeu nu o videţi. Oare mai putem noi ceva a nădăjdui de la voi, când pre însăşi rudeniele voastre lăcomia şi zavistia voastră nu le cruţă? Cum îţi putea noă să ne faceţi vreun bine, când fraţilor voştri faceţi rău? Cum poate gândul binelui să să lipască de voi, când sânteţi cuprinşi de minciună şi vă vedem cu atâta pizmă porniţi înşivă unul asupra altuia? Dinspre aciastă parte, cine v-ar căuta v-ar vedea cei mai harnici şi neadormiţi, iar despre cealaltă parte, cei mai trândavi şi fără vrednicie, gonind lucruri mici şi muiereşti şi întinzându-vă să prindeţi vântul, carele niciodată nu să prinde, nici stă în legături şi preste toate păcatele noastre. V-au îmbătat mândria, nu vedeţi pre nimé, nici cunoaşteţi, vă asămănaţi şi cu Dum-
11v nezeu. Puţin au rămas să cereţi să vă tămăiem!/ Şi, de ar fi vreo statornicie în starea voastră, nu mi-ar fi nici o ciudă, dar sânteţi şi voi supuşi unor întâmplări, cât pre mulţi din niamul boieresc, astăzi ţărani de trag cu mine în jugul dăjdilor îi ţiu. Nu socotiţi că poate şi feciorii voştri vor da preste această întâmplare. De osândă, nu vă-i frică că pesemne nu credeţi că iaste Dumnezeu răsplătitor faptelor tuturor şi mai cu de-adinsul împotrivitor mândriei. Câte eu sângur de aceste prefaceri am văzut, câte prin ochii miei s-au petrecut n-au număr!

Aceste să nu fie nemic, boieri! Dumnezeu să nu răsplătească faptele! Mândria să nu o urască! Dar, oare cumpătul vostru cel rău, nu vi-i frică că vă va da de mal, că vă va prăpădi? Au, nici aciasta nu credeţi? Fie aşa, măcar că eu ştiu că-i prea adevărat că totdeauna neunirea din casă aduce vrăşmaşul de afară, care o potoale cu adevărat, dar cu stricăciunea şi cu prăpădenia amândărora părţilor, că iaste aproape cât să plinească, ce zic eu? Ţara s-au stricat după a căria răsipă în grabă a

[14] Mâzdă – mită, camătă.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

voastră trebuie să urmeze. Voao nu vă pasă, cheltuiţi vremea în beneheturi, atuncea când noi murim de foame! Vă veseliţi cu cântări şi noi plângem, suspinăm şi nu ne ascultă nimé. Obiceiurile toate s-au strămutat, s-au stricat şi nimé nu ia aminte. Pesămne aice-i unde trăiaşte fieştecine cum poate, de iaste aşa după cum prepunem, să ştim şi măcar că suntem mojici, cum ziceţi voi, fără minte, noi singuri ne vom apăra, că totdeauna noi putem mai mult, dar n-am socotit că trebuie să facem ce putem, ci ce să cade, adecă să vă ascultăm, să ne supunem voao, care am făcut-o! Dar voi, orânduielilor celor bune nu vă supuneţi, pre noi nu ne apăraţi, de moşiili din spatele noastre să purtaţi şi cu sudoarea noastră să vă hrăniţi, să ne trudim ca să strângeţi voi! Destul, pân-aice! Răbdare mai multă nu poate! Ori ne faceţi dreptate, ori noi ne vom face, că bătrânii noştri ne povestia că nu ştiu, de mult, oare, când asemene s-au fost buierit boierii, au fost pierdut orânduielele cele bune, toate mergea după părerile lor în dreptate şi ne zicea: „Pân' n-am cruntat topoarele noastre în sângele lor, nu ni-am pus la cale!" /

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

CUVÂNT PENTRU RĂBDARE

Iobite frate, întâmplările întru care din zavistia pizmaşilor sau din vina norocului am căzut nu mi-au părut atât de grele şi de amară sau, mai ales să zic, nici li-am simţit, după ce am găsit şi am luat liacul acel, de vechii înţălepţi rânduit, răbdarea zic. De să şi păria că norocul vrea să mă supuie câteodată, îndată de gândeam la minunele ce au făcut răbdarea, nu numai că întristarea goniam, cé încă şi oarecare bucurie îmi venia. Şi aşa, uitînd cele trecute, cele de faţă nesocotindu-le, ca pre nişte trecătoare şi cele viitoare neputându-mi fi cunoscute, toată mâhniciunea am pierdut şi am rămas ca când nemica n-aş fi pătimit. Cetiam mai înainte şi de oameni cinstiţi şi înţălepţi auziam că răbdarea iaste un dar care amărăciunea durerii îndulceşte, turburarea sufletului alină şi pre nenorocire biruiaşte. Dar aceste cuvinte înalte îmi părea mai frumoase decât adevărate iar acum, după ce vinovăţiele norocului m-au lovit şi în holburile rălelor întâmplări l-au învăluit, prin ispită am dovedit că nicăieri dintr-această mare întărtată a vieţii omeneşti n-am avut scăpare, nici n-am putut adăposti, fără numai în limanul răbdării, măcar că nu mici ciude mă lovia şi de multe ori în sine însumi cugetând ziceam: călătoriu nou în drumul vieţii sânt, de-abia doi sau trei poşti într-această cale am făcut şi aproape de cădere m-am potecnit. De vor fi şi împiedecările după lungimea căii ce aştept, mâhniciuni, scârbe şi nenorociri! Însă când rădicam gândul mieu la veacurile trecute şi vedeam atâţia bărbaţi şi mai înţălepţi şi mai norociţi şi, ce zic, înşişi împăraţi, de porfira lor dezbrăcaţi şi din vârful măririi şi a slavei oborâţi, în nevoie şi ticăloşie, suferindu-le cu răbdare şi mulţămind lui Dumnezeu, mie sângur îmi era ruşine şi mă aprindeam pe obraz de slăbiciunea mea. Cum ziceam, de Chiros şi de Darie şi-au bătut joc norocul şi pe mine să mă lase în pace? Pre acela care au detunat lumea cu braţul lui, o muiare. Pre acesta puternic îm/părat, slugile lui l-au omorât şi eu încă mă plâng! Pompilie, acela carele mai multe războaie au

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

bătut decât alţii au cetit, la urmă au căzut şi eu mă tânguiesc! Îndată după aceste socoteale, răsipindu-se negura gândurilor, rămâniam în pace. Deci dar, pentru că la ticăloşiele mele mai bun vraci decât pe răbdare n-am găsit şi pentru că şi tu în laţurile norocului te afli, am hotărât ceva şi la tine pentru răbdare să scriu, nu ca de acum să o ispiteşti câtu-i de bună, ci pentru că ai ispitit-o, să te bucuri.

Un lucru ar trebui să socotească aceia carii cad la niscaiva nenorociri: că viaţa aceasta nu ne iaste dată pentru desfătare, nici putem, după ce nevinovăţia am pierdut, să trăim fericiţi, afară de când, prin o mare nădejde în Dumnezeu întăriţi, valurile lumeşti nu le vom băga în samă. Atuncea, numai gândind la cele vecinice putem aduce linişte în sufletul nostru, că nici puterea, nici avuţia, de la omeneasca slăbiciune nu ne pot apăra, ci, dar, toţi oamenii ticăloşi sânt, ticăloşi cu adevărat. Atâta iaste despărţire că unii sânt mai mult, alţii mai puţin. Socoteşte întâi slăbiciunea vieţii noastre şi, zii, de să poate numi fericită şi cu ce să o asemeni? Cu o floare, cu o umbră, cu un fum? Încă tot mai puţin ceva şi mai slab şi mai nestatornic iaste că, afară de moarte, care preste tot ceasul stă diasupra grumazului nostru, încă are multe trude şi surpări, dar ce voi zice de boale, de închisori, de goane şi de celelalte nevoi şi grăle pătimiri care toate adaog a face viaţa noastră nefericită. Au doar, s-au văzut vreo stare în lume de la început până la sfârşit statornică? Şi iarăşi, acea zare de fericire ce câteodată să iveşte, nenorocirile ce vin negreşit după ea, mai amară o fac, după cum cu greu iaste a fi sărac, iar cu mult mai greu şi mai amar iaste din bogat a fi lipsit. Deci, iubitul mieu frate, de vreme ce viaţa noastră iaste aşa de fragidă şi aşa de turburată de pornirile norocului, mare nebunie iaste a ne supune durerii şi când sorţul nostru să cârtim, celui (celui) ce ca un stăpân ale sale cum au vrut au orânduit. Şi,
13r de am fi numai noi nenorociţi, măcar că atuncea mai tare/ ar trebui să arătăm mărimea inimii, aş zice că am avea oarecare dreptate să plângem! Dar, de vreme ce de obşte tot niamul omenesc pătimeşte, de ce noi mai cruţaţi să fim decât alţii? Aceasta ni să cade mai bine ca, printr-o răbdare bărbătiască, pe alţii să biruim şi cu aciasta să ne arătăm de creştini şi înţălepţi. Au, dar, socoteşti că lumea aceasta iaste pentru noi şi aicé vom să văcuim? Nu, frate, un drum, o cale iaste din care, cu cât mai degrab voi ieşi, atâta cătră fericire mai curând vom merge. Nu iaste, nu iaste aicea fericire! De ce dar, când cădem în vreo tâmplare ne ovilim pân-într-atâta? Ce ne pot strica oamenii? Vor să ne ia averea, dar pot să ne lipsască de cele trebuincioase? Tot să ne ia, pronia dumnezeiască ni-ar lăsa lipsiţi de cea trebuincioasă hrană şi îmbrăcăminte? Noi o datorie

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

avem: să nu ne facem vinovaţi, iar nevinovat fiind, de nimé nu mă tem! Mă omorî? Dar eu tot voi să mor! Mă jefui? Dar eu n-am nemică! Că nu poci numi ale mele acele pre care norocul poate a le da şi a le lua. Stilpon, filosoful, după ce Dimitrie Poliorchitis[15] au biruit cu războiu şi au luat cetatea Megara, au ieşit din cetate nescoţând nemică. Pre carele văzându-l, Dimitrie, spuniam, i-au zis: „Ce ţi-au luat ostaşii ca să-ţi scot?" Iar el: „Nemic nu mi-au luat, au răspuns, căci eu ce am, cu mine port". Şi el era gol, pîn' la atâta acela ce sfărmase cetatea şi răsipise tunurile ei, inema unui om nu o putu supune şi norocul carele toată cetatea aceea au întors în cenuşă, pre Stilpon nu-l putu clănti, nu pentru că ştia cu ce să răspunză nebuniei, ci pentru că învăţase a răbda şi aşa nu se temé de noroc. Dar, vrei să zici: „Lesne iaste a le zice acesté, da a le face, greu!" Însă şi eu, frate, din valuri îţi scriu ca cel ce nu sânt mai puţin gonit de noroc şi te întreb încă un lucru: acele ce ne vin asupră, nerăbdându-le, le putem abate? De le putem, zicu-ţi, frate, nu răbda! Strigă, plânge, jăleşte! Dar, dacă printr-acesté nemică nu isprăvim, ce nebunie iaste să lepădăm răbdarea şi să venim la deznădăjduire? Adu-ţi aminte de Iov cum din bogat sărac, din puternic nebăgat în samă să făcu şi, preste aceasta, plin de bube, în gunoi şi vezi ce răbdare arăta. Scăpatu-i-au vreun cuvânt de hulă asupra lui Dumnezeu? Caută cum îl loviră bătăile una preste alta şi tot spre mai mare mergând, dar nici pierderea avuţiei, nici a cinstii, nici
13[v] moartea feciorilor săi şi a fetilor nu-l smintiră, / ci ca un zid de aramă stă împrotivă. Îl loveşte norocul dar nu-l clâ<n>teşte, ci sângur să sfarâmă. Îngrădeşte inema lui cu răbdare şi ca o stâncă neclă<n>tit împrotiva vânturilor stă. Dar, nu cetim noi că mai la urmă Dumnezeu îndoită bogăţie şi fericire i-au dat? Aşa pentru că şi aicé şi după schimbarea de aicé, răbdarea să încununiază. Dar, ce voi mai zice de unii din păgâni carii lege nu avia, nici cunoştia şi atâta răbdare au avut, cât trebuie să ne ruşinăm noi cei ce cunoaştem credinţa cea adevărată. Socoteşte puţin pre acela Zinon Amatis[16] carele, pus pe roată de Falarid, tiranul, toate durerile au răbdat, nedescoperind nicicum pre sfetnicii cei ce sfătuise moartea tiranului. Socoteşte pre acei filosofi vechi carii, nemica având, toate avea. Putea lor ceva norocul să le strice? Socratis, acel mai înţelept decât toţi, afară de sărăcie, răbda încă şi ocările unii muieri nebune şi rele. Plângea el vreodată? Pre urmă, pe strâmbătate de athinei osândit la moarte, bănuit-au dumnezeilor lui sau cetăţenilor? Acolo, la închisoare fiind, încă

[15] Demetrios Poliorcetos, rege al Macedoniei (293-287 î. Hr.).
[16] Zenon din Citum (sec. IV î. Hr.), filosof, fondatorul stoicismului.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

păharul cu otravă în mână, vesel vorovia, pre carele văzându-l muierea lui şi plângând că iaste pe strâmbătate osândit, dar cum i-au răspuns el? „Au, pe dreptate să fiu, ţ-au fost voia!" Aşa i să părea lui că, nefiind vinovat, nu muria. Dar, îl omora, fie! El să nu fie pricină! Socoteşte la urmă şi alta: că Dumnezeu pre cei aleşi ispiteşte. Precum asta fu la Iov. Adu-ţi aminte, frate, de Lazăr şi de bogat. Cela în gunoi, cesta în aşternuturi desfătat. Cela murind de foame, cesta neputând a mai mânca. Lazăr bolnav, plin de bube, gol în frig, însătat. Bogatul cu mulţime de slugi, sănătos, în case desfătat. Încât Lazăr să vedia ticălos, atât bogatul fericit. Însă lucrul nu fu aşa. Cela dormi şi îngerii duseră sufletul lui în sânul lui Avraam, cestălalt muri şi să îngropă în pântecele Iadului. Cu toată durerea, nevoia, lipsa, chinurile ce au tras Lazăr, de n-ar fi avut răbdare, trebuia şi acestea să le pătimască şi dincolo să să muncească. Neuitându-se la cele pământeşti, căutând la preţul răbdării, călca cu bărbăţie toate scârbele. Dar, ce vom zice de vrednicii de laudă a lui Hs. ostaşi mucenici? Câtă vetejie, câtă răbdare arătară! Şi pentru aceasta, cununile biruinţelor luară! Dar, poate că-mi vei zice: „Nu-mi spune
14r acestea că eu nu voi să mă fac sfânt, eu sânt / om de lume!" Dar, pentru că eşti om de lume, nu eşti creştin? Care leac mai bun şi mai de folos în valurile lumeşti poţi găsi decât răbdarea? Că datoria noastră în lume iaste, după legea firii, să vieţuim, în toate sfatului celui bun urmând, lucrând şi făcând acelea care se cuvin stării noastre. Deci, acestea făcându-le şi întâmplându-se ceva să ne vie asupră, de care nici cu sfatul, nici cu silinţa omenească putem scăpa, ce trebuie să facem? Au, doară acelor mişei varvari păgâni, carii pentru nenorocire se omora, să cade să urmăm? Au, crezi tu că acel vestit în toată istoria, Caton, iaste vrednic de laudă? Căci pe toate faptele lui, purcese cu adevărat dintr-o mărime de inemă nespusă, cu cea de pe urmă li-au şters şi li-au ocărât şi cunoscut ni-au lăsat că, fără răbdare, toate darurile nemică nu ne folosesc. Acela, pentru ca să nu-l prinză Iulie Chesar, s-au omorât dintr-o mişea slăbăciune şi mândrie pentru că nu ştia a răbda amărăciunea norocului şi aşa să să păzească patriei pe altă vreme; pentru ca să arate trufaşa lui simeţie şi pre sine s-au omorât şi patria sa au pierdut. Au, trebuie noi pre acesta să-l urmăm? Au, nu iaste mai bine cu răbdare să aşteptăm îndulcirea norocului? Cu cât iaste mai lăudat Chimon Athineul[17]! Acesta, după atâte izbânzi, după ce au rădicat patria sa la cinste prin a sale biruinţe, fu la urmă de athinei făr'de vină izgonit. El, în loc ca să să mânie, după

[17] Timon Atenianul, nobil din timpul lui Pericle, vestit prin ura sa faţă de oameni.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

dreptate, în loc să huliască strâmbătatea cetăţenilor săi, în loc să bănuiască norocului, care pân-acolea atât de bine îl ajutase, iar el iese din cetate şi se duce pohtind norocirea patriei sale, să nu mai aibă niciodată trebuinţă ca să-l cheme. O, adevărată mărime de inemă! O, slavă a răbdării mai mare decât a biruinţelor tuturor! O, răbdare nebiruită! Ce gândeşti că au fost în inema lui Chimon? Şi ce s-au lucrat când au zis şi au făcut acestea? Vrednice de slava tuturor vacurilor dar, aceea care văzuse mai înainte Chimon s-au întâmplat că, nu preste multă vreme, biruindu-se, athineii, ruşinaţi de hotărârea lor, la hărnicia lui Chimon năzuiră. Şi, să lăsăm pildele, mai de aproape să vorovim! Spune-mi, care îţi iaste durerea ce te strânge atâta de iute ca să nu-ţi poţi opri gura de jalobe, ochii de lacrămi şi inema de suspinuri? În robie eşti, sabia diasupra grumazului îţi stă, într-un păr, spânzurată. Au, ce alta? Ba, dintr-acestea nemic! Voinicia mea o am, cele trebuincioase nu-mi lipsesc,
14v dar eu nu mă pot îmbrăca/ ca cela, n-am cirezi ca cesta, cestălalt, vezi-l, cu câte slugi merge! Eu dintr-aceste, nemic n-am. Dar, o, slăbănogule, tot mai sus decât tine îi căuta! Vreodată înaintea ta nu-ţi arunca ochii, să vezi câţi sânt mai lipsiţi, mai ticăloşi şi mai nemernici decât tine? Tu ai hrană de prisosit şi nu vezi pre cela că nu are cu ce să-şi stâmpere foamea? Tu eşti îmbrăcat şi cela abia are cu ce să acoperi şi încă nu te mulţămeşti, încă plângi şi te tânguieşti! Dar, cu cât eşti tu mai bun decât acela?

Iartă-mă, pohtesc, că m-am mânâiat şi pune sfârşit durerii tale! Nu întărâta pre Dumnezeu! Socoteşte că cine să teme să piardă, încă n-au pierdut tot! /

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

15[r] EPISTOLIE CĂTRĂ EVAGORAS PENTRU CINSTE

Mare silinţă, iobitul mieu Evagoras, toţi oamenii pun ca cinste să dobândiască. Nu iaste om oricât de bogat, cinstit sau putearnec să nu poftească mai sus să să suia. Înşişi împăraţii, măcar de sunt numai lui Dumnezeu supuşi şi, deşi toate despre toate părţile prisosesc, întotdeauna mai sus căutând, din triaptă în triaptă de li-ar ajuta norocul să calce, pare-mi-să că întru nesfârşit cu cinstea să miargă ar cere, de care niciodată nu să sătură sufletul. Şi ce iaste aciasta între ciaste, dinafară căutând, să aflăm nu să poate. Începutul vom găsi, iar sfârşitul mintea nu-l poate cuprinde. Hotară nu are această nesăţioasă pohtă şi cele trecute nesocotindu-le, întinsă stă cu privirea către cele viitoare. Am supus vrăjmaşii, cetăţi am răsipit, am zidit altele. De noi lumea să cutremură, dar setea cinstii nu să astâmpără. Ca o pară ce toate le mistuieşte şi cu cât mai mult aruncăm într-însa, cu atâta mai mult să aprinde. Înţălepţii cei vechi ales-au cinstea a fi din faptele cele vrednice. Vâlhva ce să câştigă, către care a ne nevoi, slava ne îmboldeşte, drept necunoscând-o, amestecare lucrurilor să face şi de multe ori adevărata ţintă a cinstii nu bine ochindu-o, aiure ne lunecăm. Mulţi din podoaba hainelor sau dintr-a caselor iscusite zidiri cum şi dintr-a meselor desfătate mâncări că cinste or afla socotesc, care ca nişte pietri mincinoase, dând deodată oarecare raze, ochii mulţimei amăgesc şi către acela ce aceste le are, oricum de ar fi agonisite, pentru că cu toţii aliargă nu-i de mirare, căci pierzând calea cé dreaptă şi a o cunoaşte nevrând, pe neumblate căi să rătăcesc. Iar noi, ale mulţimei socoteale lăsându-le într-o parte, să căutăm întâi de unde să poate agonisi cinstea, al doilea şi care iaste pricina nesaţului sufletului omenesc pentru ea. Aşadar, puind temei, după cum am zis, pe faptele cele vrednice, prea lesne vâna izvorului vom afla. Deci, să căutăm care sânt acele fapte de unde răul acesta purcede. De vom întreba pre filosofi, ei ne
15[v] răspund că / faptele acelea sunt dreptatea, înţelepciunea, cumpătul cel

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

bun şi cinstea cătră Dumnezeu. Iar biserica ne învaţă cum că decât toate, mai întâi pre Dumnezeu să iubim şi poroncile lui să urmăm. Politicii încă ne zic ca folosul obştiei sau şi al nostru din parte, prin dreptate să-l căutăm. Acestea sânt care trebuie a le face să ne nevoim pentru ca să nu vie cinstea şi noi să nu o cercăm, căci ea fuge de cel ce umblă să o prinză. După cum voim să părem oamenilor, aşa să şi fim. De să asupreşte patria noastră despre vrăşmaşi, să ne silim a o mântui. Fiind vrednici la aceasta, nemic să nu cruţăm. Averea, cinstea şi însuşi viaţa să o dăm, însă nu pentru nădejdea că ne vom cinsti sau slăvi, căci aceea iaste păgâniască mândrie, ci pentru că aşa să cade şi aceasta iaste datoria noastră din care cinstea nechemată ne vine. Mărit-au cu laude înalte toţi cei vechi pre vestitul Caton, nu atâta pentru că au vieţuit filosofeşte, cât pentru că nesuferind a vedea patria sa de tirani cuprinsă, cu mâna sa viaţa şi-au sfârşit. Iar eu, fie fără păcat tuturora că nu poci să-l laud căci zăresc că toate faptele lui nu atâta pentru însăşi bunătatea, cât pentru lăcomia de cinste le făcea şi întru cé stoicească mândrie umbla vânând gândurile oamenilor, iar nu fapta bună că şi acel atâta lăudat de toţi de pe urmă al lui ceas mai mult îl socotesc din slăbiciune decât din tărie pentru că, neputând suferi acea mândrie să fie lui Chesar supus, sângur pre sine s-au omorât. Şi, să căutăm cu socotială moartea lui ce folos putea să aducă patriei. Să lăsăm într-o parte că nu să cade nimé a-şi lepăda viaţa, decât când Dumnezeu va să o ia, dar nu era mai bine să să fi păzit până când vremea ar fi adus prilej să mântuiască patria lui? Dar, poate că zice cineva: Caton nu putea s<u>feri să fie rob. Nici, îi zic eu, să fie şi nici nu putea a fi, după însuşi a stoicilor învăţătură care zicea că înţăleptul în închisoare şi în lanţuri de ar fi, volnicia lui nu o piarde. Asuprit poate fi, iar nu silit. Deci dar, de acolo să urmează, întâi că chiar de l-ar fi legat Chesar, Caton nu era rob; al doilé, că era mai mare tărie a suferi loviturile norocului decât a fugi de dânsele cu moartea. Aşadar, după cum ostaşii
16r aceia, pre care armile şi groaza morţii / îi înfricoşază şi fug, becisnici[18] sânt socotiţi, asemenea şi de Caton putem zice că, puind în gândul lui acelea ale tiranului asuprele şi pe dânsul s-au ocărât printr-o slăbăciune de defăimat şi pe patria lui făr' de ajutor au lăsat-o, măcar că despre alte părţi socotind, poate că pre Caton nu o slăbăciune ca aceasta l-au silit la un lucru ca acesta, ci, după cum mai sus am zis, acea păgâniască sete de cinste, canunele lui la cei de pe urmă să rămâie în cinste şi să fie socotit că au avut bărbăţia vetejească, atuncia când cei cu minte zăresc pricina

[18] Bicisnic – vrednic de milă, neputincios, lipsit de personalitate, de inteligenţă.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

cea adevărată. Pentru aceasta, nici singuri păgânii toţi nu l-au lăudat, iar mai ales creştinii nici unii.

Dintr-aceasta vezi, frate Evagoras, că acei ce cearcă mai mult cinstea decât faptele ce o pricinuiesc, cinste nu pot agonisi. Şi, pentru că păgânii nu cunoştiau pricina cé adevărată, după umbră alerga, viaţa lor însuşi necruţând, pentru aceasta toată silinţa noastră acolo să o aducem ca pentru însuşi bunătate fapte bune să facem. Că eu, într-a celor vechi fapte căutând, abia oi găsi pe vreunul sau doi să nu fi avut făţărnicie. Să venim întâi la aceşti chiniceşti filosofi. Dumnezeule sfinte, câtă mândrie avia! Şi câtă obrăznicie! Pentru ce ei goli pe cele mai mari geruri umbla? Ce, au doară ca să să spăsască? Ba, ci numai acea trufie îi silia să arate că ei n-au de nimică trebuinţă şi pentru ca să câştige cinste, atâta necuvioase lucruri făcea. Să vedem şi de stoici, au sânt ceva mai mult? Nemică nu-i adevărat, atâta numai că aceşti chinici îmbrăcaţi să pot numi şi cu acele înalte învăţături învaţa, că pre cel înţălept numai cu vecinicia îl întrece Dumnezeu. De unde să vede că de pohta cinstii îmbătaţi, numai pre sine socotindu-se, pre celălalt neam omenesc nu-l băga în samă, iar tina epicurăilor şi glodul în care să tăvălea, să nu pomenim! Că aceştia nici avea cinste, nici putea să o aibă dând toată fericirea la aprinderea pohtelor. Cum şi pre somnorosul Pirod să-l lăsăm că, după cum de toate să îndoia, aşa nici ce iaste cinstea nu putea alege. Iraclit încă, scurgându-şi ochii în lacrămi, totdeauna plângând, nu era vrednic nici pre
16v sine să să îndrepteze, nici/ pre alţii să înveţe, ca unul ce deoalaltă jălia lumea precum, dimpotrivă, Dimocrit, toate luându-le în râs, de râs să făcea. Poate că Socrate întreg va scăpa, căci în toată viaţa lui îl văd cu un port prost, puind mai multă luare-aminte la faptele cinstite, decât la însuşi cinste. Lăsa pre cei nebuni să-l ocărească căci el cunoştea că de ocară nemic nu face şi a lui însuşi moarte de osândă mai mult l-au cinstit, pentru că vinovat cu nemica nu era. Aşadar, într-însul o umbră a creştineştii bunătăţi zăresc. Pentru aceasta, cu cât mai tare de cinste au fugit, cu atâta s-au mărit, de unde şi ca un soare în gloata celoralalţi filosofi străluceşte. Pre acel ce pân-a nu să naşte că au fost credea, pre Pithagoras zic, l-oi lăsa într-o parte, cu bobul lui şi cu toţi ucenicii lui, că iaste cunoscută basna şi făţărnicia lui. El era cu adevărat călugăr papistăşăsc căci, pentru ca să amăgiască şi să agonisească cinstea ce nu făcea. Mă grăbesc să ajung la Aristotel, carele au tiranisit niamul omenesc pân-într-atâta că voia ca oamenii mai bine să rătăciască cu dânsul, decât să nemerească cu alţii, atâta pe minte şi înţălegere robise, carele cum să poate zice că ceva de cinste au făcut, când pe mânie asculta, patimă care sângură destul ne

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

stăpâneşte, cu cât mai vârtos când îi vom da şi frâu. Dar apoi de acea mândrie că nu putea pricepe adăogirea şi scăderea ocheanului de s-au înecat, ce vom zice? Toate acestea sunt fapte arătoase, iar nu pentru care cinstea să vie. Nu să poate şi lui Platon meteahnă să nu i să afle, cu toată a lui multă şi înaltă minte, căci făclia adevărului neavând, întru întunerec să rătăcea, măcar că el toată negura neştiinţii străbătând, aproape de ştiinţa lui Dumnezeu au ajuns şi într-aceasta adevărata cinste îl urmiază, de unde mi să pare, iubitul mieu Ev<agoras>, că prin cele ce am zis, am descoperit izvorul cinstii cei curate, adecă să agonisim cinste pentru că
17r facem bine, iar/ nu să facem bine numai pentru că ne cinstim, căci atuncea, lăsând cele mai de folos, ne facem ca un crişstal, carele în ochii celor necunoscători să pare de preţ, iar de cei cunoscători aceea ce iaste să cunoaşte şi rămâne nebăgat în samă. Că nu iaste cu putinţă făcând bine a nu necinsti cum şi, după cinste umblând, bine a face nu să poate. Camilus, acel de-al doilea ziditoriu Râmului, socotit de râvna patriei fiind aprins ca să o folosască, primejdiei să da şi măcar că şi izgonit au fost, însă zavistia au încetat când au sosit vremea de s-au cunoscut mărirea inimii lui. Aşa, numai după folosul patriei dându-se, pre sâne uitându-se, dragostea râmlenilor şi frica vrăjmaşilor denafară s-au făcut. Drept aceea, mare cinste au agonisit şi pân-astăzi laudele lui să cântă. Iar mai mult, pentru că toate lucrările lui acolo le aducea, adecă ca să agonisească cinste, vezi-l la ce au rămas, măcar că ale lui fapte decât ale lui Camilus mai mici n-au fost, el cu sabia în mână năvala galilor de au apărat, Capitoliul au sprijinit. El datoriele cetăţenilor săi plătea, el pre cei slabi apăra, leapădă numai de la dânsul acea nesăţioasă pohtă de cinste şi iată-l părintele patriei. Dar, pentru că pe toate aceste mari lucruri nu pentru alt le făcea, nici pentru dragostea a însuşi binelui, pentru aceea, cinste n-au putut agonisi, ci încă din locul acela unde cé mai mare vetejie făcuse, jos de s-au zdrobit aruncat fu. După cum Livie mărturiseşte, lesne iaste acum a judeca care sunt faptele acele vrednice de cinste. Poate să zică neştine că pentru pohta cinstii făcând ceva vreun bine care aduce folos patriei în parte sau de obşte. Să cade acel bine să să lepede? Ba, nu! Ci, acel bine bun iaste întru sine, dar făcut cu acela scopos. Aceluia ci l-au făcut, adevărată cinste nu poate aduce, pentru că au făcut bine ca să fie cinstit, iar n-au vrut să fie cinstit, pentru că au făcut bine, necum că acele fapte mari, de să şi văd că aduc folos, nefiind pază, stricăciune pricinuiesc, după cum Manlăus[19] apăra pre cetăţenii săi de strâmbătăţile celor mari,

[19] Menelaus, rege al Spartei.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

nu pentru că iubia volnicia patriei, ci pentru că cu acest chip înşălând, tiran să să facă, asămenea şi Lisandrul Sparteanul, pre vrăşmaşi de afară
17v biruind, împletea un meşteşug / ascuns, volnicia patriei să strice. Aşadar, nu numai că nu s-au cinstit, ci şi viaţa au pierdut, după cum biruinţele lui surpare patriei gătia. Să cade să facem lucruri cinstite pentru că sunt bune, nu pentru că câte să văd cinstite, toate sunt bune, că de ar fi gândul acesta în inemile oamenilor, ca numai pre cele bune să cinstiască, această nedreptate şi a tuturor lucrurilor nestatornică amestecare, de cei răi sânt socotiţi şi cei buni lepădaţi, nu s-ar vedea, dar pentru că numai din ochi şi pe dinafară a judeca oamenii s-au învăţat, nemic ceva şi mai înlăuntru cercetând, cu gurele pline, orbeşte lăudând, la urmă dar târziu adevărul înţăleg, nedreptatea şi nebunia, care judecata li-au întunecat, în zadar cunosc, asămenea cu aceia cari după ce s-au feştelit, apoi cunosc că au intrat în glod. Cine nu vede, mai vârtos în vremile de acum, că cu cât cineva mai isteţ la minciuni şi la înşelăciuni să află, cu atâta mai lăudat şi mai numit să arată, ca unul ce din toate chipurile cele făr' de omenie folosul său află şi bogăţie agoniseşte. Din bogăţie a tuturor lucurilor îndestulare de acolo a multora lipire, căci fieştecarele al său folos caută, de la carii urmiază laudele, apoi şi cinstea cea făr' de măsură, până unde minciuna şi strâmbătatea în pizma a însăşi legii să încoroniază, măcar că toate acestea fericiri în mâna norocului fiind, după cum un pârâu umflat de puhoaie în plin şi cu răpejune curge, aşa neavând viţa izvorului celui nedeşărtat, curând să usucă şi atuncea acela carele de mulţimea celor ce-l slujia era încongiurat, acela căruia toţi cu faţă veasălă îi grăia, pre la mese şi la bencheturi îi poftia, sângur rămas ca într-o pustietate, de la el toţi îşi întorc dosul şi pre carele alaltaieri înălţa cu laude pân' la ceriu, astăzi îl defaimă, ori nici îşi aduc aminte de el pentru că după cum şi Seneca zice: „Acele ce în mâna norocului sânt, nici cinste nici fericire ne aduc; nu să pot numi ale noastre acelea care de la noi să pot lua". Aşadar, bogăţiele, boieriele cinste nu ne poate aduce, fără numai sângură bunătatea, pre care grecii o numesc areti, iar romanii virtus. Dimitrie Poliorchitis au luat
18r Megara unde era Stilpon filosoful, pre carele dezbrăcat de os/taşii săi văzându-l, i-au zis: „Spune-mi ce ţi-au luat ostaşii mei, să-ţi scot". Iar el răspunzând: „Nemic, zice, nu mi-au luat, căci ce am al mieu, cu mine iaste" şi el era gol. O, mărime de suflet neauzită! O, bărbat pre carele nemic nu-l poate birui! Aşa, el pre sângur biruitoriul au biruit şi într-acea cu sunet a cetăţii cădere, când cu focul toate mistuia, între armele goale ci pre atâţia omora, între cel de obşte a cetăţii potop, el nemic nu pierdea. Nu, pentru că cunoştinţa adevărului, dreptul cumpăt, curăţenia şi

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

înţălepciunea de la dânsul nimé nu le poate lua. De unde să urmează că şi cinstea care de la acestea vine, vecinică iaste. Cine ca Chesar Iulie vetiaz au fost, cine mai învăţat la voroavă, cine şi la sfat mai bun, cine şi mai multe biruinţe au făcut? Dar, cu toate acestea lucruri şi fapte strălucite, nu numai că nu s-au cinstit, ci încă şi tiran patriei fiind socotit şi viaţa sa au pierdut şi numele lui la toţi cei buni râmleni ocărât au fost. De unde, adevărată pildă că cinstea nu poate veni fără numai din bunătate. Scrie Florus[20] că Sila, şăzând cu senatorii Râmului, au auzit glasul a 4000 de oameni carii supt cuţit răcnia, iar el nemic mişcându-se: „Să ne căutăm treaba, zice, Dmv. boieri. Puţini oameni răi din porunca noastră să ucid. Puţini! Ce zici, Silo, ce zici, 4000 de oameni într-un ceas să să uciză, puţini îţi par? Dar nu-i de mirat, că la o fire sălbatecă şi lacomă de sânge ca aceea, puţini să vede. De ce folos îţi iaste, Silo, că ai înfrânt puterea lui Mithridat? De ce cinste acel meşteşug a războiului? Toate acestea sânt o umbră ce trece neavând temei pe bunătate (pe bunătate) fără de care n-ai câştigat cinstea! Dar, tot Râmul mă cinstea! Ba, tot Râmul te defăima, cinstindu-te de frică!" Aşa, după ce au lipsit frica, pune urăchia ta şi ascultă şi încă de poţi, caută mai cu deadinsul inemile şi vezi pentru tine ce gândesc. Că şi între împăraţi şi între tirani altă despărţire nu iaste fără numai a bunătăţii, că şi unii şi alţii coroană poartă, oşti ţine, bogăţii au, dar aciia cu dreptate umblă, iar aceştia cu strâmbătate. Aceştia omoară,
18v pentru ca de sânge nevinovat să se îngraşă/ călcând legea, pravila şi obiceiurile, iar aciia ca nişte părinţi, deşi varse sânge, nu-l varsă fără numai pe vină şi spre pildă, pentru că cu puţin sânge vinovat ce se varse la vreme, să păzeşte mult şi poruncile lor de-a pururea legilor celor bune supuse legii, pentru care aciia cinstiţi, iar tirani blăstămaţi sunt. Şi ce mai mult? Caută pre împăraţii râmleneşti, au, nu toţi acel schiptru au ţinut, au, nu toţi în Râm au împărăţit? Dar, câtă despărţire între Tit şi între Neron, între Tiverie şi Marcul Avrilie, între Traian şi Caligola? Deci, dar, când cetind la Tachitos, dăm preste numele celor buni împăraţi, făr' de laudă nu le putem trece, iar pre Dometăian, Comod, Liogaval[21] şi pre cialalţi asămenea lor, şi morţi îi suduim. Vezi, dar, că cinstea din bunătate vine, dar nu din rele de pe denafară. Mai cu minte şi mai supţire la socotială şi vetiaz, iar nu de lepădat decât Tiverie n-au fost alt împărat, dar lipsindu-i bunătatea din inemă, mai urât decât el n-au fost altul, cu atâta mai mult cu cât din făţărnicie să arăta de bun. Pune în cumpăna cinstei cu o

[20] Florus, istoric latin din sec I, autor al unei *Istorii a Romei.*
[21] Domitian, Commodus, Heliogabal, împăraţi romani din sec. I-III.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

socotială, desparte pre Alexandru cel Mare şi pre Aristidis şi vezi care trage mai mult? Alexandru cu vetejia au supus toată Asia, au răsturnat monarhia perşilor, lumea de dânsul s-au cutremurat. Dar, la urmă ce au ieşit? Pentru patria lui făcut-au vrun bine? N-au fost faptele lui mai mult a unui noroc orb, decât a unei puteri înţălepte? Ca când ar fi de laudă tâlharii, căci pe mulţi au omorât şi au jăfuit şi au ars multe oraşe, aşa nici de toate ale lui după moarte s-au ales ceva. O pohtă de cinste nemăsurată îl mâna şi părea că dacă n-ar călca pe răsipa lumii, cinstit nu va fi. O, cât era de departe, nu numai cu faptele, ci şi cu gândul, de adevăr! Pentru aceasta, ca un fugar în ţările streine intrând, din slăbăciunea celor de loc folosindu-se, lăcomia lui nu putia cu toate acestea a o sătura, dar lumea toată l-au lăudat. Au, doar tu la ale norodului te uiţi? Mai bună iaste lauda ce o face un Platon, un Plutarch şi alţii de acest fel, decât a mii de gloate,
19r căci aceia judecă lucrurile după cum sânt, iar gloata/ de-a pururea oarbă după cum le vede. Vezi pre Aristidis acum cu ce silinţă asupra dreptăţii, câtă slujbă patriei sale face în toată vremea şi, măcar că toţi banii visteriei Athinei pe mâna lui au fost, cu toate acestea, sărac au murit. Dar, ce zic eu, întru cât istornicii nu să vor prăpădi, numele lui nemuritoriu iaste. Măcar că unii pot să puie pricină, iar eu aşa zic că cinstea lui Aristid iaste mai mare, pentru că nu purcede din trufie, ci din singură iubirea bunătăţii. Mulţi silnici şi lacomi de slavă ca Alexandru au fost, iar ca Aristidis, înţălept şi drept chivernisitoriu, pré puţini. Pentru aceasta, iubite Evagoras, de vreme ce nici bogăţia, nici puterea armilor, nici mulţimea izbânzilor, nici multă învăţătură aduce cinste, cunoscut iaste că sângură bunătatea iaste a cinstii cei adevărate izvor. Aşa, cel înţălept lucrează într-ascuns ca şi de faţă, iar făţărnicii supt acoperământ a numelui bunătăţii înşală. Vede cel înţălept cinstea celor răi, dar nu să măhneşte, ci mai ales râde, că deşărtarea ei cunoaşte. Înţăleptul de cinstea gloatei nu să grijaşte, ci în inema sa caută, dar, să afle ceva vrednic de cinste sau de ocară şi, după cum află, ori să bucură, ori să întristează, fiind gata pre cele rele să le îndrepteze. Înţăleptul nu să ocăreşte vreodată căci pre înţălept ocara nu-l prinde, nici să poate bate că, de să şi bate, fiind nevinovat, aciasta o socoteşte ca o întâmplare. Cum fiarăle pe mulţi mănâncă, marea pe mulţi îneacă, mulţi şăzând la mal cu fiii lor, săgeata dă greş, pe fereastră viind i-au omorât şi moartea lor căită au fost. Aşa înţăleptul bătându-se, nepărtinitoriu îl face ştiinţa nevinovăţiei sale. Socratis fiind închis în temniţă, muierea lui plângea că pe nep<ăt>ate trage pediapsa, iar el: „Dar ce ţi-i voia, o muiare, i-au zis, pe dreptate să fiu osândit". Ca când ar fi vrut să facă să zică: „Atuncea să cădea să suspini, să te tânguieşti şi să

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

lăcrămezi când vrednic pedepsit aşi fi fost, iar acum mulţămesc lui Dumnezeu că moriu cu o moarte martură nevinovăţiei mele şi răutăţii judecătorilor". De unde să urmează că, după cum cineva iaste vinovat
19v sau nevinovat, aşa iaste defăimat sau cinstit./ Deci, dar, după cum am căutat şi, după părerea mea, izvorul adevărat a cinstei am aflat la al doilea parte a nesaţiului să venim.

Multe păreri ale celor înţălepţi pentru suflet au fost că unii zicea să fie un foc carele pre toate părţile trupului înviază, judecând de pe moartea trupurilor că, îndată ce le părăseşte sufletul, ele răcesc, iar alţii adeverea că iaste o armonie din a tuturor părţilor frumoasă alcătuite, care din fire iaste aşa de întinsă ca o liră cu strunele sale, de unde toată lucrarea închieturilor purcede. După aceştia, sculându-se alţii, cu mintea mai mare, precum li să părea şi, după multe prigoniri de vorbe, încredinţa că sufletul nu iaste alt decât un număr potrivit şi aşa de bini în părţile sale încheiat, cât iaste vrednic a da mişcare. Alţii iarăşi sta împrotivă cu multe dovezi şi arăta că sângele iaste sufletul, însă toţi aceştia, rătăciţi fiind, pe suflet nemuritoriu îl socotea, până când viind şi Aristotel şi dă peste pricina aceasta. Neaflând capătul nodului, cătră cuvinte întunecate alerga, că după ce nu afla începutul sufletului a fi din stihii, cu nume nou εντελεχετα îl numea, care crez că nici el sângur ce va să zică nu înţălăgea, măcar că Chicheron* tălmăceşte cuvântul acesta aşa (la cartea I, ce să numeşte *Tuscalanile întrebări*). Aristotel cu mintea şi cu silinţa mai presus de ceilalţi, după ce au adunat acele 4 neamuri a începuturilor din care toate să nasc, al cincile fire a fi socoteşte din care mintea ar fi, căci a gândi şi a cunoaşte mai înainte şi a învăţa şi a afla cevaşi şi altele multe, a-şi aduce aminte, a iubi, a urî, a pohti, a să teme, a să scârbi, a să bucura şi altele asămenea acestora, în nici una dintr-acele 4 stihii nu să află. Pentru aceasta pune al cincile neam făr' de nume şi aşa cu nume nou pre suflet εντελεχετα îl numeşte, adecă o de-a pururea şi necurmată mişcare.

Iar Platon, tare la dovezile lui, după ce mişcarea sufletului cea dinlăuntru dovedeşte că iaste nemuritoriu, hotăraşte. Noi încă ştiind că sufletul iaste o fiinţă dumnezăiască, nemuritoriu după lege îl adeverim. Aşadar, puind temei nemurirea sufletului, pricina desaţiului său vom afla. /

* În text apare greşit: Chiros. Cicero (Chicheron) a scris *Tusculanele*.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

20[r] CORESPONDENȚIE ÎNTRE DOI STREINI ASUPRA OBICEIURILOR MOLDOVII ȘI A ȚĂRII MUNTENEȘTI

Avgustin către Cristian

Sânt acum 4 luni de când am sosit aicé în Iaș, scaon al Țării Moldovii, unde zilele cele dintâi, pân-a mă deprinde, atâta urât îmi pricinuise, cât aproape venisem să mă bolnăvăsc, nefiind deprins cu văzduhul și mai ales cu oamenii pământului acestuia, a cărora obiceiuri fiind cu totul streine de ale noastre, poți să socotești cât mă supăra. Iar mai pe urmă, începând limba mea a alcătui oareșcare cuvinte moldovenești, prin acele am început a face prieteșug cu unii pământeni și pi-ncet, deprinzându-mă și cu văzduhul, împreună cu sănătatea, am câștigat și deprindere. Știi prea bine că, când ne-am despărțit ca să umblăm prin lume, pentru ca să vedem deosăbite neamuri și obiceiuri, așa am hotărât ca, ori de unde ne-am afla și ori cu ce chip unul altuia să scriem, arătând socoteala noastră asupra a tot lucrul pre carele ochii noștri or sprejini. Eu, despre partea mea, atâta m-am ținut de cuvântul ce-au fost așezat între noi, cât niciodată la toate ocazioanele ce am aflat, greș n-au fost de a nu-ți scrie. Iar, de să va fi tâmplat a nu-ți veni scrisorile, destul că eu datoriei mele am fost următoriu, iar, cât despre partea ta, nu știu ce să socotesc.

Vremea cea dintâi a zăbăvii mele de aicea din Moldova n-am cheltuit-o într-alt lucru, fără numai să mă înștiințez pre amănuntul de neamul moldovenilor, măcar că atâta lumină am luat de la ei, câtă poate cineva să ia de la noapte, căci, afară că cu totul sânt lipsiți de învățături streine, pré puțini încă îi găsi care să știe bine a ceti și de n-aș fi știut că țara aceasta oarecând s-au numit Dația și că, după răsipa daților, Traian au triimis aicé bejenii din Râm de s-au așăzat, cât de la ei pentru sineși cât și dânșii aș fi știut. Adevărat că sunt unii oameni plini de duh și de înțălegere, dar goli de toate învățăturile, atâta numai firea ce au putut lucra, măcar că, nefiind crescuți cu bună creștere, ci sânguri urmând

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

numai firea lor, acum îi vezi din vârful darurilor fireşti căzând la cele mai
20[v] groase năravuri, fiind asemenea unii tini cu răzături/ de aur amestecată, unde nefiind meşter să-l aliagă, de să şi vede în mijlocul urâciunii strălucind, dar nu-i nici de o triabă. Şi de unde aceasta? Din nepurtarea de grijă a părinţilor, măcar că nişte părinţi ca aceştia, asămenea lor feciori pot să crească, însă numai de ar vrea să înveţe. Cred că puţini câte puţini adăogându-se, cu vremea ar putea dobândi aceea ce curând nu să poate câştiga. Precum pildă vederată la aceasta sunt toate niamurile cele luminate din vremea de acum, care la început într-asemenea grosime au fost, ci să venim iar la pricina noastră. Însă la neamul acesta al moldovenilor, sau mai vârtos la această amestecătură de neamuri (după părerea mea) nu să poate pân-acum a să aduce nici o tocmală, căci, precum am zis, nu sunt iubitori de îndreptare, ci fieştecarele din socoteala şi mintea sa îşi face canon pre carele, bun sau rău, fără alegere urmează. De când am venit aicea, n-am auzit vreun părinte vorbind fiului său cele ce aduc folos duhului, ce să poate, dar a nădăjdui de la nişte tineri a cărora părinţi lăsându-le slobod frâul patemilor, sânt traşi în iuţeala dezmierdărilor, neîndreptându-se sau oprindu-să în pomiala tinereţelor. De la acest feliu de desfrânări nu să poate alt aştepta fără numai lucruri nevrednice. Aceste le văz şi gem din inemă privind nişte mlădiţe din care s-ar putea face cei mai aleşi pomi şi cresc nodoroase, ceoturoase, strâmbe, nefiind curăţite sau îndreptate de cineva. Tinerii neamului acestuia, după cât pricep, până la 14-15 ani, învaţă numai a ceti, iar nu şi obiceiuri curate. De acolo încolo, cai, straie, podoabe, ibovnice, lucruri stricătoare şi urâte. Poci să-ţi adeveresc căci am fost la vorbă cu mulţi dintr-înşii, că cuvânt care să poate arăta stare de minte n-am auzit. Toată vorba lor numai asupra celor mai sus zise lucrări să face, cu atâta mai urât cu cât nu-şi opresc gura de la cuvintele de ocară şi de basnile cele pline de scârnăvii. Preste aceste încă nici începerea legilor nu o ştiu şi nu numai tinerii, ci cei mai mulţi şi din bătrâni şi preoţii lor. Atâta despărţire iaste între bătrâni şi tineri, cât numai că bătrânii au văzut mai multe. Ştii, frate, că la noi când un tânăr să va auzi cu fapte de ocară, câtă pedeapsă şi urgisire despre părinţi, încă şi despre judecători, iar aicea iaste într-alt chip. Numai acum, de când mă
21[r] aflu eu aice, câte s-au descoperit/ de ajuns iaste a zice: are bani şi toate sunt bune şi de acele defăimate năravuri şi fapte de ocară, prin sângură avere să fac lăudate şi îndreptate de toţi. Pentru aceasta, neputându-se face oamenii ceştii de loc, streinii carii le cunosc slăbiciunile, vin şi-i stăpânesc ţiindu-i de par. Nu pot mai mult a lungi că purcede călăraşul.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

Iarăşi Avgustin cătră Cristian

Ţ-am scris mai în trecutele zile pentru tinerii de aicea, dar grăbindu-se călăraşul, n-am putut să sfârşesc. Tinerii aceştia (zic) sânt mândri, simeţi, nesupuşi, dârji, fără dulceaţă, leneşi, daţi pohtelor, jocurilor, necunoscători darurilor şi năravurilor, iubitori de straie şi podoabe, cheltuitori preste măsură, neştiind datoria omenească cătră Dumnezeu şi cea fiiască cătră părinţi. Zavistia din vârsta cea crudă îi stăpâneşte şi clăvătirea lăcuiaşte în inema lor, minciuna din buzele lor nu lipseşte, ocările sânt zăbăvile lor cele mai curate. În scurt, cu greu iaste a-i deosăbi de nişte dobitoace şi la toate nărăvile acesté mai alătură unul, nici mai mic, nici mai puţin defăimat: pe bătrânii lor nu-i ascultă, nici îi cinstesc. Crede-mă, că sunt unii din bătrânii lor drepţi, înţălepţi, însă proşti. O, de ar urma lor, cât ar fi de fereciţi! Dar, o mândrie ce nu de mult (după cum spun) s-au înrădăcinat în partea aceasta, au stricat cu totul acea nevinovată prostie şi i-au adus, pe tineri mai ales, la acest fel de stare, carii viind la vrâstră, vreun nume de boieria numai să ia, apoi stă de-i priveşte, că îndată să pierd în fumurile părerii de sine. Îndată nebăgarea de seamă obicinuită din creşterea cea rea, să întinde pân' la sălbătăcia cătră cei mai de jos, iar cătră cei de stare şi bătrâni arată o nepăsare cu totul. Ce mă uit eu de cutarele şi de cutarele că eu încă sunt boieriu şi de famelie, nici voi să-l ştiu! Şi aşa iaste o amestecătură de nu poţi cunoaşte care-i mare, care-i mic, fieştecarele socotind pentru sini că iaste mai vrednic decât alţii. Şi de unde purcede aceasta? Din nepurtarea de grijă a
21[v] părinţilor pentru feciori, nedeprinzându-se de/ mici, nici cu alte bune năravuri, nici a cinsti şi a socoti pre cei bătrâni. Nu-s vinovaţi tinerii, pentru că ei ce au văzut şi unde au cetit, ca să ştie cum un om cu daruri şi năravuri bune iaste de toţi cinstit şi iubit şi numele lui îl duce la auzul tuturor. În limba lor cărţi nu au şi cât au niciodată nu le cetesc, neavând de mici gustul cetirii care iaste zăbava cea mai desfătată şi mai folositoare ce poate avea omul. Afară de aceasta, din ţara lor nu ies, ca să vaze aiurea învăţăturile şi procopselile ce le lipsăsc şi să să îndemne a le urma. Pentru aceea, cu chipul ce s-au crescut, cu acela trăiesc şi mor.

Cristian cătră Avgustin

Nu sânt mai mult decât 3 zile de când am luat doo în epistoli ale tale aicea în Bucureşti unde, de când am sosit sânt doo luni. Dintr-acesta, nu

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

puţină bucurie şi zăbavă mi s-au pricinuit, cu atât mai mult cu cât am cunoscut că n-ai petrecut vremea de acolo în deşărt, ci cu o înţălepţască cercetare într-adânc ai ispitit firea şi obiceiurile moldovenilor, cari, după cum îmi scrii, sânt mai neînvăţaţi la daruri şi năravuri bune. Nu poate aminterea să fie un norod ce iaste povăţuit numai de ale sale fireşti pohte. Noi ştim că omul iaste mai presus de toate dobitoacele, având fireşti daruri care îl deosăbesc de dânsile, însă de va vrea să socotească şi să cunoască această vrednicie a sa şi să să siliască după datorie pentru îndoitul folos care trebuie să câştige căci, urmând dulceţilor trupului, nu să face alt fără numai primitoriu năravurilor, care nu să pot goni într-alt chip, nici într-altă vreme, ci numai prin purtarea de grijă ce trebuie să aibă părinţii asupra fiilor lor la vremea când încep a li să deşchide ochii sufletului. Aceasta iaste un punt mai mare decât toate şi, pentru aciasta, vedem că toţi cei buni aşezători de pravili îl arată ca pre cel mai de folos şi mai vrednic a să păzi în viaţa omenească, căci tinerii fiind deprinşi în obiceiuri curate, întru dragostea bunelor daruri şi mai vârtos în legea lui Dumnezeu învăţaţi, păzitori şi închinători dreptăţii sale şi cinstitori de părinţi. Apoi, viind la vrâstă de
22r bătrâneţe, pot să fie ca nişte forme/ fiilor şi nepoţilor lor şi a cine altora şi aşa următori faptei bune, unii după alţii făcându-se, să face niamul cel mai puternic şi de Dumnezeu ajutorit şi de megieşi cinstit. Această pricină cred că au zărit mai înainte înţeleptul dătătoriu de pravili al lachedemonenilor Licurg[22] şi au rânduit cel dintâi cap şi început pravelilor sale, creşterea copiilor, căci că toate rălile năravuri vin din creşterea cea rea şi aceasta să pricinuieşte din nepurtarea de grijă a părinţilor, care când văd pre copiii lor abătându-se la năravuri rele, nu-i opresc. Şi aşa, copiii deprinzându-se la acesté, deprinderea li să face ca altă fire şi nu le mai rămâne chip în ceealaltă vreme a vieţii a să îndrepta. Năravurile rele sânt asămenea cu cangrine, cari dacă nu să taie la început, apoi otrăveşte tot corpul şi-l strică.

Oh, cât mă mir eu când aud copiii de mici a spuni minciuni şi a grăi ocări, cât sufăr părinţii într-acele guri nevinovate să se deprinze cu cuvintele scârnave. Nu ştiu acolo, în Moldova, de iaste şi aceasta, măcar că şi din cele ce mi-ai scris, îndestul poci chibzui că nu poate fi în ţara aceea alt, fără numai o nenorocire şi nestatornicie mare. Un cuvânt în epistolia ta cea dintâi nu l-am înţăles, mă rog să mi-l luminezi cu obicinuita ta învăţătură: acei streini carii stăpânesc pe moldoveni. N-aş fi scris şi eu cele de aicea dar, nefiind multă vreme de când am venit, n-am putut să mă înştiinţez cu amăruntul de obiceiurile pământenilor, însă cu celălalt călăraş ţi-oi scrie.

[22] Licurg, legislator al Spartei ce a trăit prin sec. IX î. Hr.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

Avgustin către Cristian

Îmi scrii că nu poţi înţălege cini sânt acei streini carii, mai cu pricepere fiind, vin dintr-alte părţi şi stăpânesc pe moldoveni. A-ţi scrie îmi iaste cu greu, fiind aceştia ca acel vechiu Proteus, carele să schimbă şi să arăta ori cu ce faţă vrea, pre care a-i cunoaşte într-adânc şi vreme multă şi îndelungat trai cu dânşii trebuie. Însă, pentru ca să mă supun cererii tale, cât va fi putinţa ştiinţii şi a priceperii mele, n-oi lipsi a-ţi
22[v] împlini voia. / Mi să pare că de agiuns iaste a-ţi zice că aceştia sunt greci, ca numai dintr-aceasta destul să-i cunoşti, ca unul ce ştii şi însămnarea acestui cuvânt, care râmleneşte grecari (grelcari) va să zică: a trăi ca un om de nemic. Şi, de vreme ce romanii avia într-această socoteală pe greci, în vremea ce încă neamul grecesc înflorea cu toate învăţăturile şi era în mijlocul slavii sale, cu cât mai vârtos acum, când nu le-au rămas altă cinste fără numai a fi nişte vicleni robi a unui niam varvar. În vremea când împărăţia râmlenilor stă, grec zicând, înţălegea om viclian şi rău, iar acum sânt vicleni şi răi, mici la inemă, să apucă de toate şi puţine isprăvesc. Slugi înşălătoare, stăpâni tirani, la primejdii fricoşi, la norociri simeţi şi mândri, la luat lacomi, la dat scumpi, priatini vicleni, vrăşmaşi neîmpăcaţi şi, în scurt, şuvăitori la toate. Nici legea lui Dumnezeu, nici a oamenilor ruşine nu-i opreşte a înşăla şi a face strâmbătaţi când iaste pentru dobândă. Întâi, când te vei întâlni cu un grec, l-oi socoti numai mândru. Puţin să ai a face cu dânsul, îl cunoşti şi cel mai înşălătoriu. Îi gândi poate cu mirare cum nişte oameni ca aceştia stăpânesc pe moldoveni, dar când vei şti prin cine, mirarea ta va fi mai mică. Aicea stăpânirea iaste domnie cumpărată de la turci şi să schimbă atâta de des cu cât să găsesc mai mulţi cumpărători şi adaog la preţ. Soma cumpărării fiind mare, să însoţesc mulţi greci şi dau bani de scot pe unul dintre dânşii la domnie, cu carele viind împreună aice, nu fac altă fără numai sug sângele săracilor. Acum îi putea socoti cât îi de statornică domnia lor, iar când cauţi cum să poartă, vezi un tiran a unui neam blăstămat. Strâmbătăţiie, răutăţile, prăzile ce fac nu-ţi poci scrie, atâta numai să-i socoteşti ca pre Dionisie şi Pisistrat tiranii, sau ca pre nişte Neroni şi Dometăiani *i proci*. Vin aicé cu domnia arătând faţă de fiară sălbatecă, de care a le apropia ciniva i-i frică. Învăluiesc pe bieţii moldoveni, îi sucesc, îi batjocoresc cum li-i voia. Atât numai mi-i ciudă că moldovenii au slăbiciune de a li să supune, nu ca nişte slugi, ci ca nişte robi şi nu numai domnilor, ce şi acestor lepădături de oameni şi li să fac nişte
23[r] măgulitori becis/nici, măgulindu-i toată zioa pentru ca să câştige dragostea lor şi apoi îşi socotesc de mare cinste prieteşugul lor.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

Poţi să socoteşti acum un filosof ce poate gândi când vede nişte lucruri ca acestea. Dumnezeu au făcut pe om asemenea unul altuia şi stăpâniile cele înalte nu li-au făcut pentru altă, decât ca cei mai mari să stăpânească pre cei mai mici şi să-i povăţuiască cu dreptate şi cu blândeţe, ca un părinte pe fiu. Iar când văd nişte stârpituri a fiinţii ca aceştia mă oţărăsc, mai mult pentru că şi ei sunt robi, oameni de nemic şi ocară a othomanilor. Ah! de ai şti, aceştia, când merg la Constandinopol, câtu-s de smeriţi, câtu-s de becisnici! Un ismailit cel mai prost îl poate bate şi a-l ocărî şi mă mir într-atâta robie cum nu să lasă acea tirănească inemă şi adaog a face rău! Poate că şi pentru aciasta jugul robiei nu să ia de asupra lor, ca să să cunoască ce sânt, dar îndărăpnicia şi răutatea lor sânt fără margini. Oare ce-ar fi fost aceştia de ar fi slobozi precum suntem noi? Dumnezeu să te păzească! /

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

MANUALELE ŞCOLARE CA PREGĂTIRE A ORIZONTULUI DE AŞTEPTARE PENTRU CITITORII ROMÂNI DIN SECOLUL AL XVIII-LEA

Ediţie şi studiu introductiv
de
MANUELA ANTON

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

STUDIU INTRODUCTIV[1]

Elitist prin excelenţă, secolul Luminilor va susţine totuşi ideea utopică de educare omogenă a tuturor membrilor societăţii în vederea reformei şi modernizării acesteia. Trăind cu iluzia că ar avea o influenţă reală asupra mersului lucrurilor şi oamenilor (mai ales asupra celor care deţineau puterea politică) *philosophe*-ii vedeau în educaţie un instrument de eliberare a individului din întunericul umilitor al necunoaşterii şi al fricii faţă de necunoscut. Programele lor de „iluminare" erau în fond anti-religioase şi anti-creştine. Deşi pragmatice şi oarecum insensibile la veleităţile *philosophe*-lor de a le fi sfetnici[2], capetele încoronate „luminate" ale timpului vor prelua totuşi şi vor încerca să implementeze programele lor coerente – cel puţin în teorie – de educare a supuşilor, care trebuiau formaţi, mai bine zis, transformaţi în cetăţeni, aceştia din urmă fiind văzuţi ca o forţă motrice a procesului de consolidare a statului.

Astfel, în 28 septembrie 1776, după o serie de decizii referitoare la instrucţiunea publică luate pe parcursul a aproximativ patru decenii, Maria Theresa va ajunge la concluzia care de fapt caracterizează strategia sa educaţională: „Das Schulwesen aber ist und bleibet ein *politicum*!"[3]

În studiul de faţă mă străduiesc să desprind şi să precizez transformările structurilor de învăţământ primar ortodox în limba română din Imperiul Habsburgic în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea[4]. Consider că reforma şcolară a Habsburgilor din

---

[1] Cercetarea pentru acest studiu a fost susţinută de Central European University Foundation (Budapest College).

[2] Exprimându-şi opinia asupra proiectului de reformă radicală a sistemului educaţional în Imperiul Habsburgic, elaborat de contele Johann Anton Pergen, împăratul Iosif al II-lea remarca la 15 iulie 1772: „Noi putem şi trebuie de fapt să ne cunoaştem provinciile, constituţiile, deficienţele şi resursele mai bine decât oricare dintre învăţaţii străini, oricât ar fi acesta de inteligent". Citat în limba engleză, în D. Beales, *Joseph II.* First volume, *In the Shadow of Maria Theresa, 1741-1780.* Cambridge, 1987, p. 457.

[3] Citată de J.A.Fr. von Helfert, *Die Gründung des österreichischen Volksschule durch Maria Theresia.* Prag, 1860, p.118. Cf. H.Tietz, *Die Einrichtung eines Schulwesens für Rumänen und Serben im kaiserlichen Banat (1718-1778).* În „Südostdeutsches Archiv", IX (1966), p.193.

[4] Referitor la reforma învăţământului primar ortodox din Banat şi Transilvania în secolul al XVIII-lea vezi H.Tietz (*supra,* n.2) 186-219; Ph.J.Adler, *Habsburg School Reform*

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

această perioadă este o reformă ce ține de sfera religioasă, pentru că, între paranteze fie spus, Luminile în sine nu pot fi separate de teologie. Modernitatea – adică ceea ce reprezentau Luminile pentru, de exemplu, un rafinat exponent al lor, Edward Gibbon – nu poate fi desprinsă de istoria creștină și cea medievală, o negare a acestor rădăcini (încercare făcută de aceeași *philosophe*-i) însemnând, de fapt, autodistrugerea, dezrădăcinarea[5].

Îmi voi argumenta punctul de vedere, evidențiind atitudinea împăratului față de religie. Așa cum pe bună dreptate afirma Ernst Wangermann, Iosif al II-lea „dorea să consolideze Statul și să-i sporească averea prin reducerea puterii independente și a cantității mari de bunuri materiale ale Bisericii, dar niciodată nu a avut intenția să diminueze autoritatea nelimitată a credinței catolice asupra supușilor săi"[6]. Și cred că atât acțiunile personale cât și cele ale mamei sale în domeniul educației urmăreau adaptarea la noile realități – incertitudinea catolică, ireligiozitatea, amoralitatea, cripto-Protestantismul – în care s-au regăsit Biserica și credința, înscriindu-se într-un curent general din cadrul societăților catolice ale secolului al XVIII-lea numit *Reformkatholizismus*[7].

O serie de documente legate de politica internă a curții vieneze ilustrează faptul că, la începutul anilor 1770, una dintre prioritățile sale era perfecționarea teologică a clerului[8]. Se aveau în vedere, în primul rând, preoții din mediul rural, de obicei de

---

Among the Orthodox Minorities, 1770-1780. În „Slavic Review", 33, 1 (March 1976), p.23-45; M.Anton, *Literacy in Transylvania. The Educational Reform of Maria Theresa and Joseph II.* În „Synthesis", XXV (1998), p.85-98; *idem, Schooling in Romanian Language in the Eighteenth Century. Attempts at Its Systematization.* În „Synthesis", XXVI (1999), p.113-137; R.J.W.Evans, *Religion und Nation in Ungarn 1790-1849.* În Zs.K.Lengyel/ U.A.Wien (hrsg.), *Siebenbürgen in der Habsburgermonarchie. Vom Leopoldinum bis zum Ausgleich (1690-1867).* Köln,Weimar,Wien, 1999, p.13-45.

[5] În acest sens, vezi remarcabila carte a lui J.G.A.Pocock, *Barbarism and Religion.* Volume one, *The Enlightenments of Edward Gibbon.* Cambridge, 1999, p.251.

[6] E.Wangermann, *From Joseph II to the Jacobin Trials. Government Policy and Public Opinion in the Habsburg Dominions in the Period of French Revolution.* London, 1959, p. 15.

[7] Pe larg vezi în J.W.H.Melton, *Absolutism and the eighteenth-century origins of compulsory schooling in Prussia and Austria.* Cambridge, 1988, p.105.

[8] De exemplu, în 13 octombrie 1770 va fi emis un decret în cadrul programului de pregătire teologică a clerului: „Se. Maiestät haben aus wichtigen Bewegründen zu gebieten befunden, dass alle Studien in allen geistlichen Orden ohne Ausnahme eines einzigen von den Ordensgliedern Kandidaten und Studenten nach dem nähmlichen Lehrbüchern, welche auf der wienerischen Universität vorgeschrieben sind, gelernt und gelehrt werden sollen.

Und dieser allerhöchste Befehl ist allen geistlichen Ordensvorstehern mit dem Auftrage zu bedeuten, dass sie mit dem folgenden Schuljahre dessen genaueste Vollziehung unter der schwersten Ahndung beobachten sollen." În H.Klueting (hrsg.), *Der Josephinismus. Ausgewählte Quellen zur Geschichte der theresianisch-josephinischen Reformen.* Darmstadt, seria „Ausgewählte Quellen zur deutschen Geschichte der Neuzeit", 1995, nr. 54,

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

condiție modestă și cu o pregătire pentru serviciul divin destul de aproximativă. Aceste acțiuni succesive ale guvernului laic, de a ameliora situația instrucțiunii teologice a celor care erau în mod direct responsabili de credința supușilor Coroanei, ne arată tendința de a transfera competențele religioase de la Biserică la guvernul laic. Și Iosif al II-lea era convins că sentimentele religioase ale supușilor săi țin de competențele sale personale și nu de cele ale autorităților ecleziastice.

În felul acesta, Iosif al II-lea s-a considerat un reformator al bisericii pastorale. Se pare că nu prea avea încredere în oamenii bisericii, sau, mai precis, datorită diligenței personale nu era în stare să fie indulgent față de rutina și inerția clerului. Ca împărat, conducător al Statului, Iosif nu s-a considerat pe sine însuși sau Statul ca o garanție a Mântuirii (așa cum se pare o făcea cu câteva decenii mai înainte Petru I în Rusia), ci s-a văzut ca o autoritate care oferă instrumentele de atingere a mântuirii (dar și a statutului de buni cetățeni) prin instruirea membrilor „sóției" (comunității), *Volksaufklärung*.

Problema educației religioase a maselor ridicată de o autoritate politică nu era o inovație a secolului al XVIII-lea. O dată cu Reforma principii transilvăneni s-au implicat direct în transpunerea în limba română a *Sfintei Scripturi*, a cărților de cult și a cărților de catehizare, conducându-se după principiul fundamental al Reformei că opțiunea personală pentru o anumită confesiune trebuie să rezulte din cunoașterea metodică, cât se poate mai aprofundată, a confesiunii respective. Însă nivelul încă scăzut al științei de carte, caracteristic pentru întreaga Europă, nu permitea integrarea eficientă în practica socială a acestei idei.

Prin programul de învățământ obligatoriu, Maria Theresa și Iosif al II-lea își propuneau, cel puțin teoretic, să impună controlul de stat, în defavoarea bisericii, asupra credinței supușilor, asigurându-le acestora instrumentele necesare – abilitățile de a citi și de a scrie – pentru raționalizarea convingerilor religioase.

Dominația iezuită pe piața educațională nu era neapărat un impediment în promovarea politicii de stat în domeniu. Dar se pare că eliminarea iezuiților din joc a facilitat stabilirea noilor reguli și atingerea noilor scopuri.

Din punct de vedere practic, politica educațională a guvernului vienez a fost concepută de călugărul augustinian Johann Ignaz von Felbiger (1724-1788), care anterior fusese în serviciul lui Frederick al II-lea de Prusia, și pentru care în 1765 elaborase un regulament de reorganizare a școlilor catolice din regiunea sa natală, majoritar protestantă, Silesia (*General-Landschul-Reglement der katholischen Schulen Schlesiens*).

Programul de reformă școlară parohială al lui Felbiger relevă tendința de adaptare la principiile pietiste de educație. Compromisul dintre pedagogia pietistă și soluțiile de esență catolică ale lui Felbiger este explicat în istoriografie prin necesitatea de revigorare a credinței. Se pare că locul deosebit pe care îl ocupa ideea de *Innerlichkeit* (interio-

p. 153. Trebuie subliniat faptul că limitarea prin decret imperial la manualele elaborate de Universitatea din Viena nu însemna numai introducerea unui nou program de învățământ, ci și interzicerea importului de cărți în Imperiu.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

ritate) în doctrina pietistă va duce la regândirea rolului educației în formarea personalității[9]. În consecință, principii catolici ai Sfântului Imperiu Romano-German au optat pentru înnoirile pedagogice introduse de reformatorii protestanți, care puneau accentul pe „lectura laică a *Sfintei Scripturi*", „etica muncii", „vocație" (*Beruf*)[10], principii adoptate și de Iosif al II-lea.

La 6 decembrie 1774 Maria Theresa va promulga *Allgemeine Schulordnung für die deutschen Normal-, Haupt- und Trivialschulen* (alcătuit de Johann Felbiger), regulament care va aplicat ca *Ratio educationis totiusque rei literariae regnum Hungariae et provincias eidem adnexas* (1777) și ca *Norma regia pro scholis Magna Principatis Transylvaniae Josephi II* (1781).

Conform prevederilor Regulamentului general de organizare a școlilor religia era prima materie predată în școli, programul de predare fiind întocmit după principii raționale, iar învățătorii, preoții de parohie și vicarii erau obligați să părăsească ordinele monastice. Cea mai importantă dispoziție însă care urma să fie pusă în aplicare era laicizarea învățământului primar.

Istoriografia mai veche studia reforma școlară a Mariei Theresa și a lui Iosif al II-lea în contextul politicii lor de „catolicizare"[11]. Dar evoluțiile din cadrul reformist al Habsburgilor (după promulgarea lui *Allgemeine Schulordnung*) ne arată clar că idealul de uniformizare a Imperiului în sens catolic (vezi, de pildă, politica religioasă a lui Leopold I) nu mai era pe agenda guvernului de la Viena.

Școala iozefinistă, care punea accentul pe educația religioasă, a fost implementată într-o manieră diferențiată în provinciile supuse Coroanei habsburgice. Organizarea învățământului primar ortodox (*nicht-unirte* [!]) era conformă cu adaptările succesive ale Regulamentului general în raport de caracteristicile regionale din Imperiu. În *Ratio educationis* și *Norma regia* o atenție deosebită era acordată moralei civile, conform noilor cerințe de formare a individului pe care le implica noul tip de școală, de fapt, Luminile. Cartea de lectură *Ducere de mână către cinste și dreptate*, alcătuită de Johann Ignaz Felbiger, conține un capitol despre bunele maniere, despre „omenia", adică civilitatea fiecărui om în comportamentul, intențiile și acțiunile sale. Buna purtare în societate și politețea erau instrumentele cu ajutorul cărora Luminile înțelegeau să respingă fanatismul, religios sau barbar[12].

---

[9] Melton (*supra*, n.6), p.30.

[10] Pentru examinarea punctelor comune ale programelor școlare propuse și implementate de pedagogii pietiști și de teologii *Aufklärung*-ului, vezi R.L.Gawthrop, *Pietism and the making of eighteenth-century Prussia*. Cambridge, 1993, p.275-281.

[11] R.Meister, *Die Idee einer österreichischen Nationalerziehung unter Maria Theresa*. În *Anzeiger der Akademie der Wissenschaften in Wien Phil. His. Kl.* Wien, 1946; *idem*, *Entwicklung und Reformen des österreichischen Studienwesens*, I. Wien 1963; I.Mârza, *Școala și națiune (Școlile de la Blaj în epoca renașterii naționale)*. Cluj-Napoca, 1987.

[12] J.G.A.Pocock (*supra*, n.4), p.107.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

Conform principiilor generale expuse până acum trebuie recitite şi atent studiate manualele care au circulat în limba română în Transilvania şi Banat în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea.

Istoria literară s-a ocupat foarte puţin de cercetarea manualelor. S-a afirmat că datorită formei lor standard manualele nu au rolul de catalizator al procesului cultural. Probabil că o astfel de aserţiune este valabilă atunci când se încearcă un demers asupra paradigmelor sofisticate ale unei culturi sau civilizaţii. Totuşi, conţinutul manualelor poate fi admis ca indicator al situaţiei unei culturi într-o anumită perioadă de timp. Tocmai de aceea examinarea acestor cărţi va arăta linia de dezvoltare socială. Aceasta ar însemna identificarea surselor de emitere a anumitor tipuri de manuale, adică cine era interesat de a promova un anumit tip de cunoaştere sau altul. Deoarece educaţia (şi mai ales cea a maselor) întotdeauna înseamnă o „îndoctrinare" într-un sens sau altul.

*

Primul abecedar pentru supuşii ortodocşi ai Coroanei Habsburgice, în cadrul reformei şcolare a Mariei Theresa şi a lui Iosif al II-lea, a apărut în limba sârbă la Viena, în 1770, în tipografia lui Joseph von Kurzböck. În anul următor tipograful vienez va scoate de sub tipar şi primul abecedar de orientare laică în limba română[13]. În ultimele două decenii ale secolului al XVIII-lea patente pentru tipărirea manualelor pentru românii ortodocşi din Imperiul Habsburgic mai aveau atât Petru Bart şi Martin Hochmeister, tipografi din Sibiu, cât şi tipografia Universităţii din Buda[14].

Pentru acest volum am ales variantele mai clare de traducere din limba germană, din ediţii cu text bilingv româno-german. Voi reproduce fragmente din CRV 614 B.A.R. (Biblioteca Academiei Române) – *Duceré de mână cătră cinste şi direptaté, adécă la copiii rumânéştii cei ce în şcoalele céle mici să învaţă spre cetanie rânduită carte. În Buda, tipărită la Creiasca Universitétii Tipografie 1798 / Anleitung zur Rechtschaffenheit, oder das für die in den Trivialschulen lernende wallachische Jugend bestimmte Lesebuch. Ofen, gedruckt mit königl. Universitätschriften 1798*, p. 38-100; CRV 519 B.A.R. – *Bucoavnă pentru pruncii cei rumâneştii carii să află în mare Prinţipatum Ardealului. Sibii. La Petru Bart Tipograful 1788 / ABC oder Namenbüchlein zum Gebrauche der walachischen Jugend im Großfürstenthüm*

[13] Potrivit Hertei Tietz, în perioada 1770-1790 statul a plătit tipografului vienez Joseph von Kurzböck pentru editarea a 15.000 de abecedare româneşti, 10.000 de catehisme trilingve (germano-sârbo-române), 8.000 de cărţi de lectură bilingve (germano-române) şi a 1.500 de manuale de aritmetică în limba română. În H.Tietz (*supra* n.2), p.197.

[14] Pentru descrierea manualelor păstrate în Biblioteca Academiei Române şi Országos Széchényi Könyvtár (Budapesta), vezi: M.Anton, *Schooling in Romanian language in the eighteenth century*, p.114-129.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

Siebenbürgen. Hermannstadt, gedruckt bei Petrus Barth Buchdruckern, u. k. k. privil. Buchhändlern 1788, p. 33-53.

M-am oprit şi la un manuscris românesc cuprinzând o traducere din limba sârbă făcută probabil la sfârşitul secolului al XVIII-lea. Izvorul sârb reprezintă el însuşi tot o traducere după un original german (B.A.R. ms. rom. 280, f. 1^{v}-4^{v}; 68; 69^{v}-75).

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

<MANUALELE ŞCOLARE CA PREGĂTIRE A ORIZONTULUI DE AŞTEPTARE PENTRU CITITORII ROMÂNI DIN SECOLUL AL XVIII-LEA>

B.A.R. ms. rom. 280

Întâia învăţătură a celor ce vor să înveţe carte cu slove sloveneşti, numindu-să Bucoavnă.
Cu multe folositoare şi trebuincioase învăţături, după care cu putinţă iaste în scurtă vreme a învăţa pre pruncul desăvârşit a ceti nu numai învăţăturile bisericeşti, ci şi céle orăşeneşti, a limbii sloveneşti, şi a-l învăţa către dreapta cunoştinţă <a> lui Dumnezeu, şi cinstirea lui Dumnezeu, şi a-l aduce către cuprinderea multor feliuri de lucruri trebuincioase în viiaţa orăşenească, acum mai întâi pentru trebuinţa pruncilor sârbeşti dată /

MAI-NAINTE ÎNŞTIINŢARE

Însăşi cercarea arată precum pruncii sârbeşti carii se învaţă cetirea cărţilor sloveneşti multă vréme pierd la începutul aceea şi mai pre urmă nu prea mulţi ies din şcoală carii să poată fără de greşală a ceti bine după pravilă. Pricina aceştiia iaste precum că ei nu au îndreptare temeinică la însăşi începutul; cu adevărat cum că ei să trebuiesc cu bucoavnile céle mici muşchiceşti şi cele mari de la Kiev, ci acelea bucoavne sânt aşezate pentru ruşi, carii grăirea slovelor şi vorbele slovenilor le sânt de feli ca / şi dascalii la dânşii cu semne spre aceea sânt mai lesne. Iar împrotiva aceştiia la sârbi grăirea cuvintelor cu totul e osebită, iar dascalii a le ajuta nu foarte mult <pot>. Drept aceia, acéle bucoavne pruncilor sârbeşti nu le fac mare folos; pentru aceasta osârdiia spre patrie au nevoit această bucoavnă de acum de nou a să da cu acest feli de îndreptări şi luori de seamă, după care fieştecare dascali pe copil poate să-l povăţuiască spre cea desăvârşit buna cetire în foarte puţină vréme fără de mare osteneală, fieştecarele poate fi încredinţat; iar lucru tot aceiaşi arată,

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

precum de vor umbla părinţii şi dascalii după mai-nainte scrisele îndrep-
2v tări / întru învăţătura pruncilor săi, atuncea nu va fi de lipsă la prunci, după aceea din alte cărţi prin atât de îndelungată vréme să învéţe a ceti cum până acum au fost făcut; pentru că deaca vor învăţa ei de două sau trei ori cu chipul cel mai-nainte scris, atuncea vor fi ei gata şi întocmiţi de a ceti drept şi curând tot feliu de carte tipărită.

Ştiut lucru iaste cât folos aduce cetirea cărţilor politiceşti (adecă lumeşti), céle ce cuprind întru sine multe féliuri de învăţături a bărbaţilor celor înţelepţ, întru toate céle ce sânt de trebuinţă cătră viiaţa cea omenească, mai presus de aceasta îndestulează pre iubitorii de istorii, de
3r trebuin/cioasa gheografie şi de alte folositoare ştiinţe; şi pentru că toate acest feli de cărţi să tipăresc acum cu slove orăşeneşti, iară sârbii întru cunoştinţa acelor slove nu toţi sânt gătiţi, pentru aceasta şi de această scrisoare s-au pus aicea învăţătură ca pruncii sârbilor împreună cu cetirea cea bisericească să înveţe şi cea orăşenească, şi cu aceasta ar putea fi bine întocmiţi cătră cetirea altor feliuri de cărţi politiceşti.

Întru facerea aceştii bucoavne s-au făcut urmare singure noroa-delor celor preapricepute, carii au purtare de grije pentru folosul tinere-ţelor sale întru învăţături.

A da pruncilor întâi bocoavna cea mai mică, după aceea cea mai
3v mare, / iaste lucru afară din socoteală, după aceasta că deaca una nu va fi destul, iar ceialaltă tot atât va folosi; dar bucoavna cea de acum va fi îndestulată singură prin sine a să da pruncilor, aceea care din doao bucoavne au nădăjduit a avea, şi pentru aceea nu iaste de lipsă de acum înainte a da pruncului bucoavna cea mică dintru care nu poate să înveţe zicerea şi închierea cea direaptă a slovelor (în care tot lucrul atârnă). De va vrea cineva a învăţa pre pruncii cei mici şi plăpânzi întru cunoştinţa slovelor, pre unii ca aceiia încă şi mai puţin îi va folosi bucoavna cea mică, mai bine va fi a face aşa: adecă să facă atâtea foiţe mici în patru
4r cornuri câte / slove sânt în azibuche, şi în fieştece foiţă să scrie o slovă atât de mare cât va fi foiţa, şi aşa câte două foiţe pe zi să dea pruncului ca să le ţie în mână, şi să îi arate lui, în loc de pildă, pe foiţa aceasta se numéşte „*a*“, iar pe acéialaltă „*b*“, şi altele.

Iară arătarea grăirii sau numirii slovelor va fi tot un féli după bucoavna ceastă de acum, pruncul având peste zi în mâini foiţele acelea şi cu dânsele jucându-să, mai uşor să va învăţa a cunoaşte slovele; însă lângă aceasta să cade des peste zi a cére de la prunc când o foiţă când alta, cu numirea slovei fieştecăriia foiţe, în loc de pildă: dă-mi pe „*b*“,

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

4^{v} dă-mi pe „*a*", *i proci*. După această urmă el sin/gur să va isteţi a păzi închipuirea acelor slove şi a le ţiné în minte, ca să poată numaidecât a le da când i le va cére, şi mai vârtos lucrarea aceştiia ar putea urma când ar făgădui părinţii ca să dea pruncului pentru grabnică arătarea fieştecăriia slove, un dar de poame sau de altceva: să află pilde cercate, de în zéce sau 15 zile, cu acest féli de chip au învăţat azibuchile pruncii cei mici carii de-abiia încep a grăi[1]. [...] /

68^{r} PENTRU LUCRURILE ORĂŞENEŞTI SAU CETĂŢEŞTI[2]

Des să întâmplează de când va fi la vreo adunare vorbă pentru lucrurile istoriceşti, gheograficeşti şi pentru altele care să cuvin la ştiinţa orăşănească, cei mai mulţi cu totul aceea nu înţeleg, şi mai ca când ar fi surzi, sau ca când vorba aceea ar fi în limbă streină. Dar de va luoa cineva să cetească măcar ce istorie, neştiind gheografia şi neînţelegând foile gheograficeşti, citesc istoriia aceea aşa, ca când ar umbla cineva întru întunerecul nopţii pe uliţe fără de lămpaşi. Acest feli de învăţături
68^{v} sânt de / trebuinţă fieştecăruia măcară de ce rânduială şi dregătorie[3] ar fi spre depărtarea de acest feli de neştiinţă. Punem noi aicea pruncilor oareşicâte lucruri trebuincioase spre ştiinţă, şi acelea prosteşte sârbeşte ca ei singuri cetind să poată înţelege. [...] /

69^{v} PENTRU GHEOGRAFIE

Cuvântul acesta gheografie însemnează pe limba sârbească scrisoarea pământului.

70^{r} §1. Gheografia dă noao a şti ce feli / iaste împrejurul pământului în care noi trăim: ce feli de ape are, munţi şi alt ce în lume să află; şi încă ce feli de împărăţii să află în lume şi altele.

§2. Pământul iaste rădund, pentru aceea să şi numéşte prejur pământesc.

---

[1] O primă transcriere a acestei prefeţe a fost publicată de Ioan Bianu, în *Catalogul manuscriptelor româneşti*. Tomul I, *Numerele 1-300*. Bucureşti, 1907, p.625-628.

[2] Am reprodus textul dintre f.68 şi f.75 şi pentru că ilustrează trecerea de la literatura cosmografiilor la geografie şi istorie ca ştiinţe. Vezi *Povestea ţărilor Asiei. Cosmografie românească veche*. Ediţie de C. Velculescu şi V. Guruianu. Ilustraţii de M. Dumitru, după desene de epocă. Bucureşti, 1997.

[3] Scris: *dregutorie*.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

§3. Prejurul pământului are de trei féliuri de despărţire: 1. mathimaticească; 2. fisicească; 3. politicească.

§4. După despărţirea cea mathematicească putem şti chipul pământului şi cât de mare iaste pământul; după cea fisicească, putem şti cumătimea, adecă cum e pământul, ce feli de ape are şi alta ce să află pre pământ şi în pământul. După cea politicească putem şti ce feli de multe
70v feliuri împărăţii şi stăpâniri să află pre / pământ.

§5. Toate acesté despărţiri sânt scrise în gheografie, dar însemnate pe foile ţărilor.

§6. Foaia ţărilor iaste punerea înainte a tot prejurul pământului cum mai sus-zisele despărţiri.

§7. Ţircurile şi liniile pă foaia ţărilor arată despărţirea cea mathimaticească; apele şi pământul[4] cel tare iaste despărţire fisicească sau firească. Dar împunsurile céle mici care despărţesc pământurile împărăţiilor şi părţilor iaste despărţire orăşenească.

§8. Pământul întru rătunzire ţine 360 de gradururi, un gradus ţine 15 mile gheograficeşti, milul cel gheograficesc iaste atâta cât milul cel
71r nemţesc care să cu/prinde 1 $^{1}/_{3}$ de ceas a umblatului pedestru; şi aşa pământul întru rătunzime ţine 5400, adecă cinci mii patru sute de mile nemţeşti. Dar tot 9 – 281333, adecă: 9 milioane 2 sute 8 de mii 3 sute şi treizeci şi trei de mile de fărtale (adecă în curmezişi şi în lungime).

§9. Părţi<le> lumii céle mai mari sânt despărţite după soare. Partea unde răsare soarele să numéşte răsărit; unde soarele apune, apus; unde să află acela, amiiazăzi, dar partea care împotriva amiiazăzi zace, amiiazănoapte, sau crivăţ.

§10. Părţile lumii sânt patru: 1) Evropa, 2) Asia, 3) Africa, 4) America./

71v

1. Evropa

§11. Marea caré încungiură toată lumea s-au numit mai de demult cu un nume, adecă ochian, dar după aceea s-au despărţit după patru céle mai mari părţi ale lumii, anume: 1. Marea răsăritului, 2. Marea apusului, sau Marea atlanticească, 3. Marea a miezunopţii sau a crivăţului şi 4. Marea amiazăzilii.

[4] Scris: *pumântul*.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

§12. Evropa s<e> desparte în multe feliuri de pământuri, anume: 1. Portucalia, 2. Hişpania, 3. Franţia, 4. Vritania cea Mare şi Anglia, 5. Niderlandia, 6. Helveţia sau Şvaiţeria, 7. Italia, 8. Ghermania (adecă ţara
72[r] cea nemţască), 9. Dania, 10. Norveghia, 11. Şveţia, 12. Polonia, adecă / ţara leşască, 13. Prusia, 14. Hungaria, Transilvania, adecă Ardealul, Slavonia[5], Croaţia, Dalmaţia, Bosna, Serbska, Cernagora, Herţegovina, 15. Romania, Greţia, Bolgaria, Moldavia şi Valahia, 16. Tataria cea mică, sau cea evropeiască, 17. Rossia.

§13. În Evropa sânt trei împărăţii: 1. Împărăţia nemţască, 2. moscvicească, 3. turcească.

§14. Crăiri sânt doaosprăzéce: 1. Portogalia, 2. Hişpania, 3. Franţia, 4. Vritania cea Mare sau Anglia, 5. Dania sau Denimarc, 6. Şveţia, 7. Polonia, 8. Hungaria, 9. Bohemia, 10. Prussia, 11. Sardinia, 12. Neapolis.

72[v] §15. Crufişturi[6] sânt noao: 1. Mannţ, 2. Trier, 3. Ţeln, / 4. Bohemia, 5. Gavaria, 6. Falţ, 7. Saxonia, 8. Brandeburg, 9. Hannover.

§16. Numite republici: republica Veneţei; republica Ghenuii, republica Luchi, Raguzi, Şvaiţerului şi Holandiei. .

§17. Legi mai numite şi mai dintâi în Evropa sânt patru: legea creştinească, turcească, jidovească, şi închinătoare de idoli. Legea creştinească să desparte în cinci Biserici, anume: legea grecească, rimlenească, luterenească, calvinească şi anglienească, din care trei de pe urmă, alte încă legi mici ieşite să află.

2. Asia

§18. Assia să desparte în şase părţi, adecă: 1. Ţara Turcească,
73[r] Assia / micească cu Aravia, 2. Împărăţiia Persiei, 3. India Răsăritului, 4. Tataria cea Mare, 5. Împărăţia Chitaiului sau a Hinii, 6. Ostroave assicticeşti.

§19. Stăpânitori în Asia sânt: împăratul Rosiei, puţin de nu în toată Tatariia cea Mare; împăratul turcesc; împăratul Chitaiului; şahul Persiei; mogolul cel mare în India Răsăritului, în ostroavele Asiei împăratul iaponschii, craiul Moldivişului, holandezi şi spanioli.

[5] Scris: *Slovonia.*

[6] Cuvânt folosit pentru a traduce germ. *Kurfürstentum* = electorat.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

3. Africa

§21. Africa să desparte în pământurile céle următoare: 1. Varvaria; 2. Sara sau pustia cea varvaricească; 3. Nigriţia sau Ethiopia de jos; 4.
73^{v} Gvinea; 5. Congo; 6. pământul / cafrilor; 7. stăpânirea monomotapească; 8. Zanvebar; 9. Ethiopia de sus; 10. Aiani; 11. Abissinia; 13. Abecsi; 13. Nubia; 14. Eghipet; 15. ostroavele Africhii.

§22. Stăpânitori în Africa sânt: împăratul turcesc şi maroccesc; craiu Abissiniii, Monomotapii, marele tabec şi alţi precum mulţi evropeeni.

§23. Legile în Africa sânt legea turcească închinătoare de idoli, evreiască, creştinească de multe feliuri de mărturisiri, cafri, şi alte multe neamuri în Africa trăiesc fără de lege ca dobitoacele.

4. America

§24. America iaste partea noao a lumii şi pentru aceasta să
74^{r} numéşte lume noao, pentru că nu demult, / adecă <în> 1492, s-au aflat; acea să desparte în America amiiazănopţii şi amiiazăzilii.

§25. Stăpânitori în America sânt hişpanii, franţuzii, anglezii, holandezii, portugalţi.

§26. Legea în America. Americanii au fost toţi închinători de idoli. Dară din vremile acelea de când creştinii au luoat supt biruinţa sa, acolo multe pământuri s-au întors din acelea mare mulţime cătră multe feliuri de legi creştineşti.

III. PEN ISTORIE

§27. Istoriia iaste scrisoarea a toată lumea, ce şi când s-au întâmplat în lume.

74^{v} §28. Ca să poată înţelége istoria desăvârşit, de trebuinţă iaste / a şti gheografia şi a avea însemnările gheograficeşti, adecă landcartele; pentru că gheografia şi însemnările arată locurile întru care acéle întâmplări au purces. Aşijderea să cade a şti hronologhia, adecă învăţătura vremilor.

§29. Istoria iaste de doao feliuri, anume duhovnicească şi lumească.

§30. Istoria duhovnicească iaste iară de doao feliuri, sfântă, care să înscrie în *Sfânta Scriptură* a *Vechiului* şi *Noului Testament*; bisericească,

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

caré cuprinde aceea care să întâmplează cele ce să cuvin legii, precum sânt săboarele şi altele.

§31. Istoria cea lumească să cuprinde din alte multe feliuri, după
75r cum / istoria universalis a toată lumea, adecă a tuturor împăraţilor şi pământurilor de la facerea lumii până la vremile de acum. Istoria a uniia împărăţii şi a unuia neam, istoria cuprinzătoare, viiaţa şi faptele unuia împărat, unuia gheneral şi altele. Pentru începutul şi îndelungarea multora feliuri de meşteşuguri şi de comerţii (adecă neguţătorii) şi a altora multora feliuri de lucruri şi istorii. /

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

Bucoavnă pentru pruncii cei rumâneştii carii să află în mare Prinţipatum Ardealului. Sibii. La Petru Bart Tipograful 1788 / ABC oder Namenbüchlein zum Gebrauche der walachischen Jugend im Großfürstenthüm Siebenbürgen. Hermannstadt, gedruckt bei Petrus Barth Buchdruckern, u. k. k. privil. Buchhändlern 1788[1] /

PRUNCUL CEL CU INIMA DREAPTĂ

Iacob au fost smerit la inimă; când el întrebarea învăţătoriului n-au ştiut să o poftorească[2], căci că n-au băgat de seamă, atuncea el îndată au mărturisit[3] cătră învăţătoriul său şi au grăit: „Eu n-am băgat de seamă, mă voi îndrepta; mă rog ca să-m spui dumneata încă o dată". Iară când[4] el vreo altă greşală au făcut, şi pentru acéea de la părinţii săi au fost mustrat, atuncea el niciodată nu s-au grijit să-şi ascunză vina sau să-şi micşoreze greşala, ci aşa au greit: „Eu am grăşit şi / sânt dostoinic de pedeapsa care o voiu răbda; însă, iubiţilor ai miei părinţi, fiţi mie buni de acuma, căci aceasta mă va întrista pre mine vârtos, deaca voi veţi întoarce dragostea voastră de cătră mine".

Acest feliu de gânduri şi lui Dumnezeu şi oamenilor sânt bine priimite.

FURUL CEL MIC

Petru cel mic adéseori au furat de la părinţii şi fraţii lui poame şi alte lucruri mici de mâncare. Iară când pre el muma sa odată l-au prins,

[1] Întrucât textul este bilingv, în copierea textului românesc trecerea se face nu de la o pagină la alta, ci sărind mereu la a doua pagină. Acelaşi lucru se întâmplă şi la transcrierea CRV 614.

[2] Slavonism: *a repeta.*

[3] Scris: *mărtusirit.*

[4] Scris: *cânt.*

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

atunci ea au spus cătră tatăl lui şi s-au vorbit ca să pedepsească pre Petru pentru un lucru ca acesta fără de cale. Petru au început a plânge şi a grăi că el n-au furat nescari lucruri mari. Însă tatăl cel înţelept aşa i-au răspuns lui: „Pentru aceasta te pedepsesc[5] eu pre tine iute, ca să nu te înveţi tu pre lângă lucrurile céle mici şi lucruri de mare preţ a fura şi după acéea să nu te lipseşti de viiaţă fără de vréme. Căci cine adéseori câte o câpşună, acela mai în urmă şi bani va fura, deaca numai va afla prilej. De acum
37 înainte / nu lua nimica fără de slobozeniia aceluia a căruia iaste lucrul."

Nu fura.

GAZDA LOTRILOR

Gazda lotrilor n-au mers singur să fure şi să jefuiască, ci oamenii cei răi să aduna în casa lui şi dădea lui lucrurile céle furate să le păstréze, care lucruri le ajutora el lor să le vânză şi să le facă în bani. Mai în urmă soţiia aceasta de oameni răi au căzut în mânile judecăţii şi ei pre gazda lor l-au izdat, carele asémenea pedeapsă cu dânşii au priimit.

Deaca n-ar fi gazde de lotri, n-ar fi nici oameni răi.

Deaca vede cineva pre altul furând, să nu să teamă a arăta acéea.

Cine cumpără ceva de furat în ştiinţă, acela iaste ajutoriu celor ce fură.

TOT CE IASTE PESTE MĂSURĂ, NU IASTE SĂNĂTOS

Deaca Ioann ar fi fost chiemat la nuntă sau la praznic, el ar fi mâncat şi ar fi băut atâta, cât şi de simţirea, şi de pricéperea sa s-ar fi
39 lipsit. Iară şezând / la băutură, mai-nainte până nu s-ar fi îmbătat, ar fi început cu oamenii ceialalţi a să gâlcevi, deacii preste toate acestea vânăt şi ucis cu bătaie s-ar fi dus. Căci el ar fi gândit că omul atuncea iaste vesel când mérge beat acasă. Însă Ioann nici un bine n-au văzut de la părinţii săi şi nici un om de cinste n-au vrut să-l aibă pre el în soţiia sa.

Fii vesel cu vieţuirea darurilor dumnezeieşti.

Nu lăsa limba ta să te aducă la nepotrivire.

Ţine-te de măsură în toate lucrurile.

Nepotrivirea iaste mai mare păcat decât gândeşti tu să fie.

[5] Scris: *petepsesc.*

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

§ VIII SCURTE POVEŞTI

Pentru credinţa deşartă

În oarecare loc au zăcut mulţi oameni şi mulţi dintru dânşii de neprasnă au murit, aşa cât foarte mare frică între oamenii a fost. Deacii au început ei a să sfătui în ce chip ar putea să vindece aceasta; şi aşa unul au
41 grăit una, altul alta. Iar un moş le-au tăiat lor vorba şi au / zis: „Fraţilor miei! voi ştiţi bine precum Iacob nu de demult s-au îngropat şi precum el sănătos şi tare au fost. El cu adevărat iaste strigoi, el iase noaptea din mormânt şi sugrumă oamenii prin case. Însă eu ştiu leac acestuia, numai să aflu un par, nu de alt lemn, ci de păducel, cu acela voi zdrobi eu trupul lui Iacob şi vă stau bun, precum el deacii înainte nu va mai ieşi din mormântul său, iară voi mâine să-l dezgropaţi. Deacii toţi au stat pre vorba moşului şi au hotărît zioa pentru aceasta. Întru acéea zi au ieşit şi Iosif cel mic cu tatăl său la mormânte. Iar a doao zi când l-au întrebat pre el învăţătoriul pentru ce n-au venit ieri la şcoală, atuncea spusă el lui unde au fost şi ce s-au întâmplat cu trupul cel mort la morminte. Spre aceasta au început învăţătoriul a grăi către ucenicii săi: „Iubiţilor fii ai miei! nu vă amăgireţi cu credinţa deşartă a oamenilor celor proşti[6]; nu crédeţi să poată fi trupul cel mort strigoi şi să poată face noao vreun rău. Întâmplăsă pre unele locuri şi când să dezgroapă trupurile céle moarte, aşa stă sângele în iale, cum ar fi în trup viu.
43 Însă pric/ina acestuia iaste pământul unde zace trupul îngropat. Căci ştiut iaste că la multe locuri să află mormintele pre pământ gras şi plin de piatră pucioasă, deacii adéseori să întâmplă când piatra pucioasă de ape multe să topéşte, cu sângele cel închiegat a trupului celui mort să améstecă şi sângele îl înnoiaşte ca cum ar fi în trup viu; deacii acest féliu de trupuri, ţin oamenii cei proşti, că sânt strâgoi. Dar deaca vom socoti de unde să nasc beteşugurile şi morţile năprasnice, lesne putem vedea că păcatele şi călcările de lége, băutura fără de măsură şi vieţuirea noastră fărădelége sânt pricina acestuia şi scurtează viaţa noastră." Aşa au săvârşit învăţătoriul vorba sa şi ucenicii i-au mulţămit lui, căci i-au dezlegat pre ei de acest féliu de credinţă deşartă.

Pentru ispovedanie

Pavel au venit la duhovnic să să ispoveduiască şi duhovnicul i-au grăit lui: „Fiiul mieu iubit! ispovedéşte curat înaintea lui Dumnezeu ce ai greşit tu în viaţa ta?" Spre aceasta au răspuns Pavel: „Oh, părinte al mieu

[6] Prost – comun, obişnuit, simplu, de rând.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

duhovnicesc! mare / păcat am făcut: numai o dată în viaţa mea am mâncat un ou într-o vineri gândind că iaste joi; însă eu mă căiesc de păcatul mieu şi mă făgăduiesc, de acum înainte, zilele céle de post curat a le păzi". Deacii duhovnicul au tăcut şi multă vréme au aşteptat să-ş ispoveduiască el mai departe păcatele sale pre rând. Însă Pavel au tăcut înaintea duhovnicului şi nimica n-au mai vorbit. După acéea duhovnicul au tăiat tăcerea lui şi l-au întrebat pre el aşa: „Iubitul mieu Pavel! să nu fii tu în viaţa ta pre cineva vătămat, ucis sau mincinos mărturisit, sau fata a cuiva răpit; şi pentru acestea spune tu mie direpţ?" Spre acéea au răspuns el, precum şi acestea în viaţa sa de multe ori au făcut. Deacii duhovnicul l-au întrebat pre el: „Dar pentru ce nu mi-ai arătat mie de acestea dentru întâi?" Iară Pavel i-au răspuns lui: „Eu am gândit că iaste mai mare păcat a să defrupta în zile de post, decât a fura ceva sau vreun alt rău a face, căci şi de la părinţii miei m-am învăţat a posti, iar când furam câte vreun ou sau junghiam vreun miel strein în pustă şi-l aduceam acasă, niciodată nu-mi zicea părinţii miei ni/ci o vorbă că am făcut rău". Spre aceasta duhovnicul au grăit lui: „Fiiul mieu iubit! ţine minte bine, şi spune tu şi copiilor tăi precum postul are temeiul său spre fapte bune; şi precum ţie nici postul, nici rugăciunea nu-ţi ajută ceva, deaca tu vei ucide, fura, aprinde şi robi, şi fata altuia vei răpi; acéstea sânt păcate gréle, care ucig şi sufletul şi trupul nostru. Nu gândi că postul singur poate să te facă creştin bun. Însă nu fura, nu ucide, nu aprinde, nu preacurvi, nu răpi fata streină, nu mărturisi minciună, fii credincios[7] împăratului tău, iubeşte pre tot omul ca însuţ pre tine şi păzéşte posturile tale curat, şi atuncea vei fi creştin bun, şi vei împlini postul după légea ta."

Pentru clacă

Văzut-au pruncul că vrea să pléce tatăl său oareunde de dimineaţă şi l-au întrebat pre el: „Taică, unde te duci?" Tatăl său au răspuns lui: „Fiiul mieu! eu mă duc la grecul nostru în clacă". Pruncul au început mai departe a întreba pre tatăl său: „Taică! ce să chiamă clacă?" Iară tatăl i-au spus lui: „Fiiul / mieu! când noi oarecare zile nu cutezăm <a> lucra pentru casa noastră, atuncea mérgem de lucrăm altora, nu pre bani, ci numai pentru mâncare şi băutură, şi acéea să numéşte clacă". Pruncul au răspuns spre aceasta: „O taică! deaca dumneata pentru casa noastră săracă nu cutezi <a> lucra, dară cum cutezi <a> lucra altuia om bogat. Deaca séceri altuia, dar pentru ce nu ai cutezat şi în holdele noóaste

[7] Scris: *gredincios.*

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

acéeaşi <a> lucra. Mie mi să pare totuna a fi, sau de séceră cineva lui-şi sau altuia; sécerişul sau într-un loc sau într-altu tot un lucru iaste. Şi nu iaste destul să aibi dumneata singur a mânca şi a bea, ci şi pre noi pre toţi eşti datoriu să ne hrăneşti." Când au auzit tatăl că vorbéşte pruncul aşa înţelept, atuncea el în loc de a mérge la clacă, s-au dus să sécere holda sa.

Pentru rătăciré

Pavel au întrebat pre tatăl său pentru ce prăznuiesc oamenii cei proşti joile de la Paşti până la Rusali. Iară tatăl i-au răspuns lui că aşa iaste obicéiul. Însă pruncul au fost înţelept şi au început a vorbi aşa: „Dar pentru
51 ce, taică, / grecul de la noi coase. Neguţătorii cumpără şi vând, pre la târguri să duc şi negoţul lor îl descarcă într-acestea joi? Şi aceasta iaste lucrare; mie nu mi să véde să să poată lăuda obicéiul acesta." Spre aceasta fratele lui Pavel au grăit: „Eu ştiu de unde iaste obicéiul acesta, mie mi-au spus odată învăţătoriul mieu. Oamenii ceii proşti prăznuiesc joile pentru ca să întoarcă tunetul, să nu cumva să le aducă vreo pagubă." Însă Pavel au întrebat mai departe pre frate-său: „Dar pentru ce joia şi nu altă oarecare zi prăznuiesc?" Iară frate-său aşa au răspuns: „Şi aceasta mi-au arătat mie învăţătoriul că la păgâni era numele dumnezeului idolesc al tunetului Iupiter, după a căruia nume latinii joia o au numit. Poate fi că dintru aceasta pricină să prăznuiască joile, pentru ca să oprească tunetul carele de la Paşti până la Rusali obicinuiaşte a fi." Aicea au strigat Pavel cel mic: „O, câtă iaste de mare rătăcirea noastră! Nu aşa, fratele mieu iubit! când vom începe noi <a> chivernisi cu casa, atuncea pre noi înşine şi câmpurile noastre supt acoperământul Atotputernicului vom chezăşlui, în zilele céle
53 neoprite slobod şi fără îndoială vom lucra, iară de păcate ne vom / păzi care noao şi câmpurilor noastre pagubă şi pedeapsă ne aduc."

Pruncul cel iubitoriu de osteneală

Învăţătoriul au ieşit odată cu ucenicii săi la recreaţie, adică la joc, şi au văzut între ceialalţi pre Petru cel mic, carele nu vrea să să joace, numai umbla trist pre de lături. Învăţătoriul au gândit că-i iaste ceva rău şi l-au întrebat pre el ce îi iaste de nu va să să joace? Iar Petru au răspuns: „Eu m-aş juca bucuros, însă lecţiile mele încă nu le-am poftorit, deacii mă tem că voi petrece vrémea în joc, iar mâine voi veni negătit la şcoală". Şi pentru aceasta s-au rugat de învăţătoriul ca să-l sloboază în loc de joc să cetească purtare de mână cătră cinste. /

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

36 **Duceré de mână cătră cinste şi direptaté, adécă la copiii rumânéştii cei ce în şcoalele céle mici să învaţă spre cetanie rânduită carté.**
În Buda, tipărită la Creiasca Universitétii Tipografie 1798 /
37 **Anleitung zur Rechtschaffenheit, oder das für die in den Trivialschulen lernende wallachische Jugend bestimmte Lesebuch. Ofen, gedruckt mit königl. Universitätschriften 1798 /**

38 **PARTEA A DOUA**
PENTRU BUN NĂRAV SAU CINSTEA ŞI DIREPTATEA OMULUI ÎN GÂNDURI, FAPTE ŞI ÎNTRU PORTAREA SA

Întrare

A. Bun nărav iaste cuprins într-un fél de gânduri şi portarea omului, cu care poate el să fie om de cinste, adecă plăcut la oameni cu faptele bune.

Bun nărav iaste pornirea[1], încă de multe ori <este> şi roada învăţăturii de nărav, căci aceasta îndireptează cătră acéea. Cela ce având pravile bune de temeiu şi le urmează, acela iaste cu bun nărav.

B. Creşterea copiilor, adecă îndireptarea, învăţăturile bune şi pildele lucrează întru tineri de multe ori, céle ce fac oameni cu bună
40 pravile de tem/ei. Oamenii tineri mai multe fac ascultând, dorind a urma altora şi din obâcéiul.

C. Toate acéste mijlociri[2], cu care să fac oameni de bun nărav, sânt de preţul lor[3], încă şi mijlocirile de mai mic preţul sânt scumpe; cela ce face bune, dar nu după pravile, încă pururе vrédnic iaste de cinste, de va fi şi el cu bun nărav numai den obâceiul, poftind să urméze, sau den alte mai puţinel săvârşite pricini.

[1] Pornire – îndemn, impuls.
[2] Mijlocire – mijloc.
[3] Sunt valoroase.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

D. În cartea acéea despre relighie şi despre credinţă să află precum pravile de temei, aşa şi prescrisă rânduieli pentru faptele noastre. Creştinii sânt datori după dânsele să urméze şi să să îndirepté. Dară însă oareceva alta iaste ce e dirept să să ceară de la oameni cu bun năravu după înţelepciuné, după obâcéiul vrémilor noastre şi a ţărilor.

E. Acea să numeşte formoasă ţinéré şi să înţelége prin cuvântul acest toate céle ce sânt pe den afară, cu care oamenii sânt dragi: vredniciia trupului şi mădulariurilor lui, pezind céle ce sânt bunecuvioase întru ţinéré.

F. *Scriptura Sfântă* nu să pogoare până la hotărirea celor ce să precep de supt formoasă ţinéré; dară şi acolo sânt câţva prescrisuri den care poate vedea omul, precum că direpţ şi slobod iaste la creştini să să arete întru acéea după obâceiul cel bun. Locul următor cuprinde întru sine încă şi porunca cătră Filipiseni IV, 8, căci Sfântul Apostol Pavel la
42 locul acest aşa greiaşte: *„Câte sânt / adevărate, câte cinstite, câte-s dirépte, câte-s curate, câte-s iubite, câte-s cu bun nume, orice bunătate, orice laudă, acéstea socotiţi, acéstea faceţ!"* Încă şi cătră omenie să află învăţăturile în *Scriptura Sfântă*: *„Cu cinste unul pre altul poveţuind"* (Rom. 12, 10); *„Celui cu cinste, cinste"* (Rom. 13, 7).

G. Deci în partea aceasta a cărţii noastre noi vom spune cé e mai alés întru bun nerav şi formoasă ţinére. Dară fiindcă adevărat bun nerav şi formoasă ţinéré nu numai întru céle den afară, ce întru bune osăbiri a înţelégerii inemii şi a trupului, aseminea şi întru purtare bună iaste cuprinsă; pentru acéea trebuie aice să să spună ce e mai alés întru gândurile şi faptele de cinste şi să adoagăm oareceva ce încă mai înainté s-au zis.

CUVÂNTARÉ

CAP ÎNTÂIU
Pentru gândurile de cinste care să aibă tot omul

A. Pentru direptatea şi cinstea omului /

44 Cela ce pururea îndireptează spre sine după céle ce cunoscuse a fi dirépte, acela e om direpţ. Omul direpţ şi de cinste nu întrabă, făcând el ceva spre ce-l trage inema sau pofta lui numai ce e direpţ.

Deci direptatea şi cinstea omului să chiamă când îl trage inema şi să sileşte ca să facă destul precum datoriilor starei sale, aşa şi datoriilor cătră Domnézeu şi oameni.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

Noi nu trebue să gândim că lumea aceasta numai pentru noi iaste zidită; precum noi treim şi poftim să fim cu noroc aşa şi alţii aceasta poftesc. Dară acei alalaţii oameni, cu cari noi trebuie să treim, nu sânt totdeuna oameni buni şi înţelépţi; deci trebuie să ne învăţem a trei cu noroc şi fără frica întru tot feliul de oameni. Acéea va fi de ne vom sili a face destul nu numai datoriilor starei noastre, ce şi datoriilor cătră aproapele nostru. Căci nu numai la oamenii buni plac oamenii buni şi de cinste, ce şi la acéia a cărora lucrul nu iaste ca să-i pasă pentru împlinirea datoriii lor, câte puţinel să vor pleca cătră ei cu un feliu de bunăvoinţa. Virtutea atâta dulceaţă întru sine are, cât şi întru ochii vrejmaşilor săi vrédnică iaste de cinste.

B. Pentru iubire de cinste /

46 Iubirea de cinste iaste plecăciunea inemii a să face vrédnic de cinste, nevoindu-să a lucra céle ce agonisesc cinste adevărată. Datorie cătră noi însă iaste când facem toate céle ce ne fac pre noi vrednici de cinste înaintea ochilor altora, adécă ce ne poate noao câştiga cinstire înaltă. Şi nu iaste oprit a să îmbucura înalt cinstindu-ne pre noi alţii. Numai nu e direpţ a lecomi după cinste şi fără măsură a să întrista când ceialalţi nu cunosc binéle nostru. Poate fi că alţii având când şi când pricini destule asupra noastră, carele împédecă ca să nu socotească binéle cel ce facem noi după cum ar placé noao. Noi nici să cautem cum să căpătem cinste cu faptele céle fărădelége. Nici să pornească faptele noastre pentru cinste. Ca să facem destul datoriilor noastre, să ne fie pornirea faptelor noastre. Céle dentâi arată pravile de temei mincinoase şi célelalte deşerté. Cinstea nu e întru putére aceluia care doreşte ca să fie cinstit numai lângă acela care ne cinsteşte pre noi. Numai oamenii înţelépţ pot cu adevărat cinsti pre noi. Omul cu inema mică nimica nu face fără plată sau silă, dară iubitoriu de cinste, cela ce doreşte numai ca să fie vrédnic de lauda celor înţelepţ, să sileşte la fapte bune fără de nici un folos şi silă.

C. Pentru răbdare

Răbdarea iaste plăcăciunea inemii nevoindu-se năcazurile şi strâmbătatea cu răbdare şi făr'de răpştire[4] a le porta. /

48 Cu răbdarea mângâiem noi urgisirile şi durerile céle din lipsa şi întâmpleriile vieţii. Răuteţiile acéle care nici o înţelepciune nu <le> poate

[4] Răpştire – murmur, cârtire, protest.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

opri trebuie să le purtem cu răbdare; mai vârtos fiindcă nerăbdarea şi firea posomorâtă nicidecum nu poate să ne mântuiască de răuteţiile ce încă le fac mai gréle. Omul înţelépt caută den toate mijlocirile céle mai putérnice, cu care poate el starea sa, de nu întreagă, face mai uşoare, aşa lezne cât numai poate fi. Ar trebui de multe ori să ne aducem aminté de binéle cel den afară socotind nestătornicia şi preţul lui mic şi să cautem bucuriile céle puţiné şi iertate, pre care toată starea omenească încă le îngăduieşte, ca să înterim[5] în răbdarea noastră cu dinsele. Ca să avém şi cu răbdare să socotim că toate în lumea aceasta sânt foarte bune şi de nu pentru fieştecare deosebi[6] încă nesmintit sânt pentru binéle de obşté a neamului omenesc. Lângă acéste poate să fie omul totdeuna vesel şi cu bucurie şi să mântuiască inema lui de tot năcazul. Numai să ne nădăjduim spre voia lui Domnézeu şi spre portarea de grije a lui.

D. Pentru iubire de învăţătură

Iubirea de învăţătură iaste plăcăciunea nevoindu-să a capeta ştiinţele céle folositoare şi a urma învăţăturile, pildele şi sfatul altora.
50 Trebuie / să ne trudim pentru ca să dobândim cunoştiinţa cea de temeiu datoriilor noastre, căci aşa spre deşchis vedém pricinile de împlinire datoriei noastre şi tot împrejuru lor, fiind mai plécaţ spre împlinire. Capătând dar cunoştiinţa de temei datoriilor noastre, trebuie să ne păzim de gréşalele, căci acéstea ne aruncă pre noi în pagubă, care nu să poate spuné. Pentru că cel ce având pravile de temei mincinoase, nu cunoaşte binéle adevărat, acéla nu poate alége céle ce sânt lui-ş de folos. Pentru fieştecare zi trebuie să ne gătim cu înţelepciuné şi la svârşitul zilii să ne cercetem cu ce ştiinţa noastră o am lungit. Încă den tinereţele noastre să avem grija cum să cunoaştem lumea, pre oameni şi însuş pre noi. După cei buni şi de cinste să urmem; iară de la cei păcătoşi să fugim. Învăţătura celor mai înţelépţi decât noi cu bunăvoie să o primim.

E. Pentru iubire de adevărul

Acéea iaste osăbire omului de cinste făcându-l ca să să nevoiască niciodată amintrélea a nu vorbi decât ce gândeşte şi ştie, oprindu-să de minciuné şi făcând pecatul grozav şi să nu să îndemne niciodată ca cu mijlociri slabe şi de nimic să să ajuté.

[5] Scris: *întreim*.
[6] În mod deosebit.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

AL DOILE CAP. /
52 **Pentru faptéle de cinste cătră Domnézeu**

Datoriile céle a noastre cătră Domnézeu să arată întru învăţătura năravurilor. Aice nimica alta numai acea să zicem că cel de cinste trebuie să fie crédincios şi că buna-crédinţă nu iaste cuprinsă numai păzind cu nevoinţă obâcéiurile de slujba lui Domnézeu, nu numai ştiind bine crédinţa şi datoriile ei, ce mai vârtos de aice iaste ca să cinstim lucrurile lui Domnézeu, să plinim voia lui Domnézeu şi să treim pururе după dânsa; şi acéste ca să ascultem pe Domnézeu şi să fim plăcuţi înaintea lui.

AL TREILE CAP.
Pentru faptele de cinste cătră alţii

A. Pentru aretarea cu dragoste

Aretarea cu dragoste să chiiamă plecăciunea inemii nevoindu-se a trei cu alţii în bine fără întristare şi supărare.

De multe ori şi lucrurile puţinéle ajută la céle ce ne fac pre noi ca să ne ţină cucernici şi prietinoşi oameni.

O închinăciuné de sânătate, o cercare, fiind bolnav cineva dentru cunoscuţii noştri, încă şi <o> cautare cu dragoste odinoare destul iaste,
54 pentru / ca să capătem bunăvoinţă şi dragoste aproapelui nostru.

Dară oamenii cei pururе posomoriţ şi întristaţ totdeuna cu multă osteneală capătă prieteni, de vor fi amintrelea buni şi de laudă, căci cu oamenii întristaţ nu vre nimine să treiască.

B. Pentru plecare spre pace

Plecarea spre pace să chiamă când cu toţ în pace treim, nu ne svădim şi încă şi acolo ne dăm înapoi unde nu sântem datori[7].

C. Pentru plecarea spre slujbă[8]

Plecare spre slujbă să chiamă plecăciunea inemii nevoindu-se cu bunăvoie a face céle ce le plac la alţii şi sânt de folos şi de trebuinţă.

[7] Dator – vinovat, culpabil.

[8] Slujbă – cuvânt folosit pentru a traduce germ. *Dienstfertigkeit* = graba de a servi, îndatorinţă, serviabilitate.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

Văzând oamenii că sântem plecaţ a le ajuta undé putem, fără paguba noastră cea mare, văzând ei că le spuném undé putea ei păgubi, sau dându-le lor sfatul bun, când să înceapă aceasta sau acéea ca să fie cu noroc, sau precepând ei că cu noi află veselie iertată, ei vor face tocma atâta, şi de multe ori încă şi mai mult pentru noi decât noi am vrut să
56 facem pentru ei. / Deci să nu lăsem nici o vréme să tracă undé putém areta pre noi cu dragoste la aproapele nostru.

Ah, cum ar fi fericită starea noastră în lumea aceasta, de ar face toţi oamenii într-acéstea céle ale lor, când ar iubi fieştecare pre toţ alţii ca şi pre sine însuş, atunce nimica mai mult n-are dori-o, numai ca să-i vază pre dinşii fericiţ. Dară poftind el acéstea cu adevărat, cu toată vârtutea[9] s-ar osteni ca să facă pre fieştecare, cel ce trebue ajutoriu lui, fericit.

Nu numai cu sfatul şi lucrul unul la altul cu bunavoie şi cu dedinsul ar fi de îndémână, ce încă s-ar bucura trebuinţele altora grijind şi poveţuindu-le cu plecere şi cu plecare spre slujbă. Numai adevărat că toţ oamenii nu sânt aşa plecaţ spre slujbă; pentru acéea noi nu vom nici să nu fim lenéş, făcând adésăori datoria noastră şi să nu aştéptem până ce toţi alţii vor face.

D. Pentru nefăţărnicie

Nefăţărnicie să chiamă plecăciunea inemii, nevoindu-se a spune la alţii fără tegăduială ce sânt de fólos la ei şi sfătuindu-i de céle ce sânt spre pagubă.

Cela ce nu umblă cu dedânsul, având lucrul cu oameni, pe acela în scurtă vréme l-or uri. Oamenii nu pot ghici gândurile aproapelui său; ei /
58 nu pot şi să ştie toate; aşadară, ei trebuie de multe ori să creadă ce zic alţii. De nu ne spun acéia adevărul, noi trebuie să facem multe lucruri care nesmintit ne fac pagubă. Pentru acéea oamenii den începutul la mincinoşi aşa vrăjmaşi au fost. Dară celui crédincios, de care să ştie că iubeşte adevărul şi ureşté minciuna, aşa omului[10] nu iaste de trebuinţă ca să întărească cu jurământul vorbele sale, făgăduinţele, legăturile şi povéstele sale, căci la el să chiamă după cuvântul cel de obşte: *„o vorbă, un bărbat"*. Fieştecare, la cine el făgăduieşte ceva, să lasă după cuvântul lui aşa bizuit, că de ar[11] fi primit de la altul scrisoare şi peceté. Toţi oamenii credincioşi cu această gréşală sânt (de să poate a numi gréşale)

[9] Vârtute – forţă, putere.
[10] Unui astfel de om.
[11] Ca şi cum.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

că ei socotesc că toţ oamenii sânt ca şi ei, aştéptând de la fieştecare nefăţărnicia acéea care deosebi a lor iaste. Dară fiind ei de multe ori la nevoie ca să aibă cu acest sau cu acela om lucru, să întâmplă când şi când şi aceşti cumpătând spre rău nefăţărnicia lor, îi înşală aşa. Deci lângă aceştea foarte tare să ne păzim, pentru ca dentr-o parte să nu zică de noi că sântem făr'de măsură îndoitori, iară de o altă parté să ne ferim ca să nu ne înşale. Pre omul cunoscut de cinste noi vom vătăma cu fapta de îndoială; drept acéea ar fi o nebunie a să încredinţa la altul, nepăzindu-ne de el şi neştiind credinţa lui. /

60 *E. Pentru credinţă*

Credinţa să chiamă plecăciunea inemii, nevoindu-se cu deadinsul a procopsi binéle altuia, mai vârtos făgăduindu-ne sau amintrelea legându-ne spre acéea.

Credinţa trebuie mai mult cu fapta decât cu cuvântul, mai mult cu inema decât <cu> faţa să aretem. Nu lucrăm cu credinţa, ci cu urgisire, fiind cătră ceialalţi cu vorba dragi, dară cu inema vicleni şi înşălători. Dar de iaste omul cătră ceialalţii foarte cu bună inemă, încât aşa ca să uité şi binéle său, atunce lucră el ca un prost.

F. Pentru cinstire

Acéea iaste ca să nu gândim numai bine de alţi, arătându-ne la ei în toată vréme cu cinste pren cuvinte şi fapte.

AL PATRELE CAP. /

62 **Pentru faptelé de cinste cătră sine însuş**

A. Pentru rândul[12]

Rândul să chiiamă plecăciunea inemii nevoindu-să omul lucrurile sale aşa, una după altă a le săvârşi, precum tocmeala lor cu sine poartă, având toate lucrurile sale într-un loc ştiiut şi bine păzindu-le acolo, ca să să ştie de loc şi nevătămate a le afla când lor ar fi de trebuinţă.

Omul cela ce toate văsmintele sale pururе într-un loc ştiiut pune, acela nu va avea nevoie dimineaţă să cauté un dărab aice şi altul acolo. Încă şi după sverşitul jocului, trebuie toate iară într-un loc să le strângem.

[12] Rând – ordine.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

Într-o casă unde nici o rânduială nu iaste, céle den jos sus să va întoarce, acolo céle de dimineaţa să fac la miazăzi, sau de seara; acolo nu să ştie cine e domn sau slugă, doamnă sau slujnică, socaciu[13] sau cheeriu[14].

B. Pentru iubirea de trudă

Acela ce totdeuna să îndeletnicéşte, lucrând céle ce dator iaste după starea sa şi după datoria cinului său. Şi ostenindu-se a griji lucrurile sale precum-i mai bine, acela să chiamă iubitoriu de trudă. /

64 Iubirea de trude iaste plecăciunea inemii nevoindu-se a lucra prin ce să capătă hrană trebuincioasă după împrejurerile starei sale pentru sine şi pentru ai săi şi a păzi averea cu direptatea câştigată. Cu lucrul nu câştighem numai hrana noastră, ce şi se îndeletniceşte vârtutea inemii şi a trupului şi aşa păzim sănătatea.

Dară fiind că toate acéstea procopsesc soverşenia[15] omenească. Pentru acéea şi datoria noastră iaste ca să lucrăm.

Lucrul numim noi toată îndeletniciia acéea de care ne apuchem pentru noi însuşi sau pentru binele altora.

La o ţară mai de folos şi de trebuinţă iaste iubirea de trudă şi nevoinţa dajnicilor[16], dară spre mai mare paguba <este> lenevirea. Trupul celui leneş nu e sănătos. Dormind mult nu va să să apuce de lucrul cu dragoste, dară şi mâncarea şi beutura mai dulce iaste când tare lucrem. Cela ce iubeşte lucrul nevoitoriu[17] iaste, dară cela ce fuge de la lucru şi-l ureşte lenăvitor iaste. Lucrul ne iaste datoria noastră şi cu dinsul ne apărem de cătră păcatu. Omu lenăvitor iaste sarcina pământului de nici o trabă. /

66 *C. Pentru îndestulare*

Îndestulare este plecăciunea inemii nevoindu-se a fi îndestulat cu avérea sa cu direptate căpătată.

Omu sărac, îndestulându-se cu céle ce are, cu mai mult fericit iaste decât omu bogat, care totdeună mai mult pofteşte şi nici odinoare are

[13] Socaci – bucătar.
[14] Cheeriu – cuvânt folosit pentru a traduce germ. *Kellner* = chelner.
[15] Slavonism: *perfecţiune*.
[16] Scris: *dajincilor*.
[17] Nevoitoriu – harnic, muncitor.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

destul. S-au văzut multe pildé în lumea aceasta precum oarecare oameni atunce mai mare grija au avut când avérea lor s-au înmulţit.

Ce ţ-au dat Domnézeu, cu acea treieşte,
De cele ce nu ai, cu bună voie lipseşte.
Fieştecare stare odihna sa are,
Fieştecare stare sarcina sa are.
Cum vei îndrezni să gândeşti
Că de mila lui Domnézeu uitat eşti
Dând el noao mai mult decât ce sântém vrédnici
Şi niciodată nu vom fi lipsiţii îndeletnici.

Omu îndestulat nu-ş pofteşte pre mult şi, pentru că el puţin îş pofteşte, capătă lesné mai mult decât nedejduiaşte şi aşa are adesăori prilej la bucurii care nu le-au nedejduit.

D. Pentru cheltuire cu măsură

Cheltuire cu măsură să chiiamă plecăciunea inemii nevoindu-se a umbla aşa cu averea sa, precum ca să aibă cu cinste céle trebuincioase pentru casa sa.

Nu e destul ca să ne ostenim a căpăta traiul cu cinste, încă trebuie să avem grija ca să păzim agonisita noastră şi să nu dem bani pentru
68 nimi/curi. De vor şi lăsa la noi părinţii încă atâta, nu vor ţine mult de nu să vor păzi.

E. Pentru păzire

Păzire să chiiamă plecăciunea inemii nevoindu-să a umbla aşa cu averea şi agonisita sa că, plătind toate cheltuelile, să ne remână încă ceva pentru ca se-l punem înapoi pentru trebuinţa ce va să vie.

Fiindcă nu putem să ştim ce fél de întâmplerii ne pot ajunge cu vrémea pre noi când vom putea sau perde ale noastre sau a fi neputincioşi a câştiga ceva; pentru acéea datoria noastră iaste ca să gândim şi la întâmpleriile de acest fél puind ceva den agonisita cea de acum, pentru că la întâmpleriile de nevoi să nu murim de foame.

Omu păzitor să departă precum de resipire aşa şi de scumpie. Căci resipitoriu mai mult cheltuieşte decât ce trebuie, şi aceea iaste păcat. Dar omul scump poftéşte mai mult să strângă decât ce poate remâné înapoi netrăgându-ş ceva den hrana sa şi bunacuviinţe. Cu resipirea învitem pre alţii să gândească[18] de noi că sântem lipsiţ de înţelepciuné; şi pentru

[18] Scris: *gândeacă.*

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

scumpie alţ oameni de cinste pre noi ne ţân ca pre nişte oameni cu micşorarea inemii. Precum şi înaintea lui Domnezeu răspunsul să va da, de nu vom cumpeta şi folosi cu înţelepciuné darurile care Domnézeu den prea marea bunătatea sa noao ne-au dăruit. /

70

AL CINCILE CAP.
De ce să să păzască omu de cinste
Întru gânduri trebuie să să păzască omu de cinste

1. De iubirea sa[19] *fără de măsură*

Aceasta grijeşte numai pentru odihna şi folosul său de vor şi fi alţii prin acea vătemaţ. Cel ce gândeşte aşa, acela cu adevărat puţini prietini va avea. Dară noi nicidecum nu sântem vrédnici a câştiga însuş la noi deplin traiul bun, pentru că noi sântem rânduiţ prin lăgăturile céle de dragoste cu alţ oameni a fi fericiţ. Pentru acéea datori sântem pre toţ cu întimpinare să poveţuim, care de la ei aşteptăm. Oamenii iubesc însuş pre sine, pentru acéea şi pre noi ne-au iubi deloc, când vom sâmţi că folosul lor procopsind, cautem şi cercăm céle ce doresc ei.

Dară ei vor ţiné pre noi ca pre vrejmaşii săi vezând că noao nu pasă de ce-s ei vătemaţ şi vor respleti noao aseminea cu aseminea. Pentru acéea trebuie întru tot lucrul nostru să cautem ce fél de lucrerile elé vor pute face cu direptate întru inimile aproapelor noştri, că cu nevoinţă să ne ferim de toate reutăţiile céle următoare. /

72

2. De mândrie sau fală

Den mândrie gândim că sântem mai buni decât alţii şi credem că alţii oameni noao mult sânt datori; noi la alţii nimica.

Mândria aduce la noi gândul mincinos că mai alés sântem înţelépţ, putérnici, formoş şi buni, sau întru aşa mai alés stare, cât ceialalţi trebuie pentru acéea să ne dea noao covârşirea[20] osăbită, sau că acéea cu direptate putem cére. Mândria nimenui nu place, doririle sale nu le ajunge şi împedecă nevoinţa noastră pentru coverşirea de care gândim.

Mijlocirea mai bună asupra mândriii iaste cunoştiinţa însuş pre sine: să gândim numai că săvârşenia noastră întru ochii noştri totdeună mai mare să vedé, decât în ochii oamenilor altora, că mulţii cu mult mai înalte daruri au şi că ei mai multe probe au arătat decât noi, aşa dară noi nu vom avea pricina să gândim că sântem mai buni decât alţii.

[19] De sine.
[20] Covârşire – superioritate.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

3. De iubire de slavă

Aşa să chiiamă pofta făr'de măsură după cinste şi cererea mai multă cinste să avem, decât ce ni să cuvine sau să capătă. Cela ce nu
74 cinsteşte / pre noi după vrednicia noastră, acela gréşeşte sau nu ne cunoaşte bine. Adevărat că trebuie aşa să vieţuim ca să cunoască oamenii de ce sântem buni, dară de nu vor cunoaşte ei pre noi şi aşa nu trebuie să ne pară noao că ei au vătămat pre noi şi pentru acéea ca să urim pre alţii şi să ne întristem de aceste, căci toate acestea nu sânt mijlociri a înştiinţa vrédniciia noastră.

Deşart iaste tot tituluşul şi înalţarea cu laudă. Omu înţelépt nu caută oarecine ce tituluşu poartă, ci să uită el numai spre vrédnicie. Aflând el acéea la un omu care nici un tituluşu nu are, îl cinsteşte mai înalt decât pre cei ce purtând tituluşu, dară nu sânt vrédnici de dinsul.

Tocma aşa iaste şi cu înalţarea cu laudă celor proşti. Un om înţelépt poate mai bine lăuda decât o întreagă mulţime de nebuni. Mulţ oameni lăcomesc numai pentru acéea după bani, că văd, precum oamenii proştii cu deoseb cinstesc pre cei bogaţ. Dară cine averea sa nu o căpătat cu vrédniciia lui, acela să nu să înalţe. De multe ori şi sărăciia singură iaste de laudă când lângă acéea înţelepciunea şi facerea bună pre omul înalţă. Cel ce caută cinste cu hainele formoasă şi scumpe, pre acela cinstésc numai neguţitorii şi maistorii, dându-le lor ca să câştige atâta. Nici unul dentru înţelépţi nu ne cinsteşte pre noi mai mult pentru că haina noastră mai bună iaste decât <a> celoralalţi; încă rid de noi pentru că cautem cinste întru céle deşarte. /

76 **Întru faptele sale omu de cinste trebuie să să păzască**

1. De înmicşorarea inemii

Înmicşorarea inemii să iveşte spre cei ce nu să îmbucură de cinste adevărată, fac sau îi trage inima spre lucrurile necuvioase, făcându-le urite înaintea oamenilor înţelépţ. Omul gândéşte slab plăcându-i faptele altora céle de ocare, den care bine a petrece vréme cu dinsele, când cu drag vorbeşte de iale, când îl trage inema să facă lucruri slabe. Pentru greşalele altora să vorbească, lipsele lor să le vestească, svézii şi gâlcevii să le asamené; sânt întru o sute de alte aşa lucruri care nu să cuvin, prin care ne urăsc ceialalţ. Tinerul care face acéste cu drag sau încă ceva aşa cinsteşte î<ntr>u soţiu său, îl iubeşte pentru acea, aşa tinerul iaste cu inima mică, lui vor placé de altă dată şi alte lucruri necuvioase. Şi pentru acélea îl vor uri oamenii înţelépţ.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

2. De beciznicie /

78 Beciznic să cheamă omul de s-au dat după păcaté şi dezmerdeciune.

Beciznic va fi de ruşiné şi de batjocură, slăbeşte trupul său, el va fi pedépsit de Domnézeu şi-l vor uri oamenii. Critenii[21] blestemând pre vrejmaşii săi poftea lor ca să-i biruiască pre ei pecatéle şi patimile lor, sau ce e una ca să cadă în ruşine şi nenorocire.

3. De mojicie

Mojicie să chiamă când lucrem céle ce vatemă pre altul sau ce-s împrotivă şi nu le plac.

Iaste un feliul de mojicie care nu-i de iertat nici la oamenii proşti, încă şi la creştinătate care porunceşte unul pre altul cu cinste să poveţuiască, împrotiva iaste, pentru că arată inemă fără dragoste. Cuvintele cu care aretem aeve necinstire aproapelui nostru, tot numele de batjocură care şi în glumă unul de la altul punea, iaste mojicie. Păcatul acest deşteaptă mânia aproapelui nostru asupra noastră pentru că fieştecare, la cine ne aretem cu mojicie, sau o slujbă puţină nu-i facem, dentru acéste poate cunoaşte că inema noastră iaste făr'de dragoste.

4. Neomenie /

80 Omul nu are omenie de nu cinsteşte pre alţii şi nu iaste cu bun năravu, când nu face ce fac oamenii cu năravu bun dentr-a noastră stare.

Adevărat că nu să poate cére năravu cel prea bun de la cei ce nu sânt învăţaţ den tinereţele lor; dar încă trebuie să fim oameni de omenie cum şi ceialalţi dentru starea noastră.

Pre toţ oamenii dischilenând[22], starea, batrinéţile şi domnia cu deoseb trebuie să cinstim şi pre niminea cu vedérea să nu trecem. Să nu vorbim céle ce altul nu ascultă cu drag sau ce nu înţelége. Mai mult să ne îndireptem după alţii şi să nu poftim ca să să potrivească toţ oamenii cu noi. Şi aşa nu numai ne vor ţine pre noi oameni de omenie, ce încă ne vor iubi vecinii noştri pre noi.

Întru vorbele trebuie să să păzască omul de cinste

1. De vorbirea împrotivă, necinstiré, ocărâré, batjocură, osândiré, clevetiré

Sânt oameni cari nu pot vorbi bine de nimine. Înţelegând ei de cineva că au greşit, îl véstesc pretutindinea, rid şi să veselésc pentru că au

[21] Cretanii.
[22] Deschilini – a deosebi, a separa.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

greşit aproapele lor. De multe ori mint şi încă scornesc de multe feliuri
82 minciuni. Aceştii sânt oameni foarte neprecepuţ, căci ei / fac ca să fugă fieştecare de la ei şi că nimine să nu le ajuté, nici să treiască cu ei. Nici un om nu iubeşte când să vorbeşte de el rău, şi tot omul ureşté pre acela care-l face într-acest chip de ocară şi încă făr'de noroc. Aicea să cadé ca să lăsem gândul nostru când şi când pentru omenie cu care sântem datori la alţ, de nu va fi amintrelea spre strâmbătate adevărului şi la dragoste aproapelui noştru. Căci amintrelea pre noi né vor socoti că sântem făr<ă> cinste, înderetnici şi mândreţ, şi perdem bunavoinţă care am avutu-o la domnii cei mari. Niciodată să nu povestim gréşalele altora întru-o soţie. Când vorbeşte rău pentru oarecare faţă, atunce înştiinţarea va fi adevărată sau de îndoială. De vor fi de îndoială, trebuie să cautem ca să le depărtem de la faţa acéea întru-un chip de cinste. De vor fi iară adevărate, trebuie să ne aretem cu durere cătră ei, pentru că feţele acéste aşa foarté tare au greşit, împreună putém noi greşalele lor mângâia aducându-ne în minte de neputinţele omenéşt şi gândind spre slăbăciunea noastră.

2. De laudare însuş pre sine /

84 Fiindcă rar, şi niciodată lungă vréme nu să crede laudarea însuş pre sine, şi descoperindu-o ne face pre noi de râs şi urâţ. Cu laudare însuş pre sine vătămem noi pre cei înţelépţ, aretându-ne pre noi că aşa neprecepuţ socotim, precum că nu pot vedea lipsa coverşirii noastre de care noi voim să le adevărim.

3. De minciună, blestemul şi jurământul tare

Când ar fi toţ oamenii buni şi înţelépţ, încă destul ar fi să să spară tot omul de reuteţiile céle ce ies den minciună. Numai, precum mulţ oameni să află, cei ce nu precepând destul să îmbată, deşi ştiu că ei s-ar bolnăvi de beutura, sau cei ce sânt lenéş şi nimic nu vreu să lucré, deşi ştiiu că ei prin acea au căzut întru sărăcie şi lipsă, tocma aşa de multe ori au fost oameni, cari vorbise nedireptaté, de va fi ştiiut că cu minciună ei vor perdé credinţa şi credere, şi cunoscându-o ei, vor fi urâţi de la toţii şi zogoniţ[23] pretutindine.

Totdeună blestemul şi jurământul tare împreună să află.

Oarecare oameni, deosăb cocişi[24], cred că dobitocul mai bine audé când se suduie. Numai pricina nu e întru sudalma, ce în glasul tare.

[23] Izgoniţi.
[24] Cocişi – vizitiu.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

86 Nimi/ca nu foloseşté suduială, numai cu acéea aretem la alţii cât de mânioşi şi selbatici sântem, şi că noi cu drag mai mult am face prin mânie decât ce putém cu fapta. Jurământul *„cu sufletul mieu"* şi alte de acest fél sânt vorbe nesocotite şi păcătoasă. Légea noastră nu ne îngheduieşte noao să ne jurem *„cu părul capului nostru"*, cu mult mai puţinél cutézem noi pentru toate nimicurile <a> pune sufletul nostru în loc de remăşag.

4. Nu trebuie să vorbim pentru céle ce nu înţelégem

Când să vorbeşte de céle ce noi nicidecum sau încă foarte puţinel precepem, atunce mai bine facem de tăcem mulcom. Dară când ne întrabă pentru acélea trebuie cu dedinsul să spuném că nu ştim, pentru că noao nu ne-a fi aşa spre pagubă, de vom zice aşa, decât când ne vom mesteca întru céle ce nicidecum nu le ştim şi undé noi cu ruşine şi batjocura înţelégem că ar mai înţelépt fost să fim tăcut.

5. Vorbind alţii să nu-i smintim

Când vorbeşté cineva mare neomenie iaste a să mesteca, deosăbi între acei ce sânt mai marii decât noi, cu vorba noastră. De nu va fi lucrul de mare trabă, şi aşa de grabă, că n-ar ponosi nici o zăbavă, atunce
88 niciodată să nu începem / mai-nainté a vorbi, până ce n-au încetat ceialalţii.

6. Să ne păzim ca să nu strighem şi să ne înţeleagă alţii

Cuvintéle nici cu grabă, nici iară prea încet să le zicem, să nu cântem, ci să vorbim, să schimbem glasul după cumu-i lucrul şi spre înţelés să zicem toate alcătuirile. Dar zicând cuvintele pe jumătate, pentru că nu ne pare bine de osteneală, să dém un respuns înţelept care să va précepe, cu direptate să va socoti, că facem ca neşte mojici.

AL ŞASELE CAP.
De céle ce sânt ale ţinérii formoasă

Conzulu la Roma, Ţiţero, dedea la ficiorul său, care învăţase la latina, întru célelalte învăţături, următoare<le>:

„Să stai, să umbli, să şez, să te culci lângă masă (atunce aşa era obâceiul) cu faţa, cu ochii şi cu mânile aşa să umbli, precum să cuvine, şi

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

mai vârtos precum firea sângură pre noi ne învaţă. Lângă acestea trebuie să ne ferim de doao greşale: 1. de céle pretineri şi femeieşti; 2. de céle mojiceşti."

A. Pentru umblare

1. Umblem cum să cuvine /

90 a. Când punem picioarele câtva despre afară, dar nu într-un chip de silă şi fără de măsură.

b. Când nu facem paş prea mare sau prea mic.

c. Când nu făcând paş picioarele numai aşa departé le redichem să nu se tereească pre pământ. Dară şi talpele să nu le redichem în sus, numai degetile totdeuna cătră pământ să le tragem.

d. Când nu călchem mai întâi cu călcâiile numai cu degetile, apoi călcâiile chitinél[25] făr' de tropot slobozim jos. Cu acéste ne ferim de tropotul picioarelor, care oamenii oarecare fac cu şticae[26] papucilor.

2. Umblem cum nu să cuvine

a. Când ne lunécăm, tragem picioarele, nu redichem, numai cu lené île tragem pre pământ.

b. Când umblem desupra degetelor sau picioarele puném încruciş.

c. Când încolo şi încoace ne légânem şi încoviem cu piciorul, şi precum călchem la direapta sau stinga, cu trupul ne închinem o dată de cătră aceasta şi altă dată de cătră acéea parte, care să şi chiiamă lăganaré.

d. Când pléchem capul denaintea şi aşa umblem, ca când am vrea să cautem céle ce perdusăm. /

92 e. Când tropotéşte omul şi umblă ca vântul iute, făcând sunet tare lânghe tot paşul.

B. Pentru stare

Trebuie să ne înveţem a sta direpţ nerezămându-să spre nimine şi slobod, genunchiile ţapăn şi încheiate, picioarele nici pre aproape împreunate, nici prea departé unul de la altul; numai la despré afară să le punem; capul să redichem spre umerile şi cu cinste să ne uitem la cei ce vorbim cu dinşii. De ne întrabă de ceva, trebuie să respundém cu cinste spre înţelés şi scurt, dară niciodată nu să cadé mai vârtos la domnii cei mari să începem vorbe de nimica.

[25] Cătinel.

[26] Şticae – cuvânt folosit pentru a traduce germ. *Absatz* = toc la încălţăminte.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

C. Pentru şezut

Trebuie cu linişte să şedém, să nu legânem cu piciorul şi să le încoviem, să nu punem genunchele a unui picior desupra altui. Şezind lângă masă, să nu rezimem cu trupul spre masă sau spre aproapele nostru, dară încă mai puţinel capul pre mânile şi cotu pe masă să nu-l punem. Putem pune mânile pre masă, dară nu braţiile, afară când scriem şi să ne învețem a ţiné direpţ spatele şi capul.

D. Pentru îngenunchiaré /

94 Când ne rugăm în genunche, nicheiri să nu ne rezimem, numai să ţinem trupul slobod redicat în direpţ, dară nu plécat de înderept, genunchiile încăţate[27], fluierile nedepărtate, dară picioarele denapoi împreunate să fie. Mai vârtos să nu ne aşezem spre fluierile.

E. Pentru închinare cu sănătate

Cătră oamenii proşti

După obâceiul iaste să ne închinem cu dragoste la cei cunoscuţi, dară deosăb la domnii cei mari, când ne întâmplem cu ei. De nu avem amândoao mâniile pline purtând ceva sau de nu ne împiedécă altăceva, trebuie totdeuna oamenii luund cumunacu[28] di pe cap, dară femeile plécându-să cu capul să facă aceasta. Omenia aceasta nu ste foarte mult, pentru acéea să nu ne îndurem de dinsa şi cătră oamenii cei mai mici, căci légiile cer acéea, şi cu dinsa putem câştiga la noi numele omului de omenie.

Cătră domnii mari

Întimpinându-ne cu domnii cei mari, trebuie după starea şi după vrédniciia lor mai mult sau mai puţinel să ne plechem, şi capul până ce
96 nu vor trece să nu acoperim. Dară având ceva lu/crul la aşa domni, şi, neivindu-se mai-naintea prin slujile la dinşii, trebuie să batem la uşă, şi, întrând în casă, cu plecare un piciorul (dar fără de sunet) cătră altul să-l tragem aşa ca să vină călcâiu piciorului direpţ până la copcea piciorului stâng, sau copcea piciorului stâng până la înderetul călcâiului la piciorul direpţ, sau şi călcâiu cătră călcâiu. Dar niciodată să nu punem piciorul denainté şi iuté să-l tragem înderept.

---

[27] Încăţat – cuvânt folosit pentru a traduce germ. *geschlossen* = închis; aici: apropiat.
[28] Cumunac – cuvânt folosit pentru a traduce germ. *Hut* = pălărie.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

AL ŞAPTELE CAP.
Pentru céle ce sânt încă ale ţinérii bune

A. Pentru ţinérea formoasă întru purtare cu trupul

Obrazul iaste temeiu de bunăcuviinţă. Precum bună aşa şi inema rea iaste însemnată spre chipul obrazului. Deci mijlocire mai bune a direge obrazul său iaste diresul inemii. Măcar că să vede precum oamenii nu sânt în zădară făcuţ cu obrazuri chiline şi că obrazul despre o parte poate sluji de oglinda inemii; dară încă nu ne putém de tot lăsa spre acést, căci de multe ori ei chipul vesel hiclean şi supt stătornic inema preacredincioasă zace. /

98 Întru portarea cu trupul trebuie să ne păzim de toată necuviinţa, de acest fél de necuviinţe sânt: când chimneşte cineva, adécă genea acum deşchidem şi iară minten închidem, spre toate privim nebăgând în samă şi cu drag le cerchem, limba scoatem den gură afară şi degetile punem în gură, rostul şi ochii urit le deşchidem, făr'de măsură tuşim sau căscăm gura neţiind mâna denaintea rostului. Când ne purtem cu trupul ca înderetnici şi gralnici[29] sau vicleni. Când săpem nasul, necinstitor, măreţ sau mânios obrazul arătem şi aşa cum să zice: *„cu ochii strepungem"*.

B. Pentru formoasă ţineré în hainele şi célelalte

Adevărat că haina céea ce acopere trupul nostru nu face preţul lui. Dară şi aşa se ştie că portul bătrân, adéche precum au portat stremoşii noştri, de vom însuţ noi sânguri <a> ne areta întru acela, ar fi spre împedecare. Adevărat că modele hainelor nu sânt nimica, dară îndată ce să fac de obşte şi nu sânt spre împedecare trebuie să le ţinem şi va fi destul de nu om fi noi întru ialé nici cei dentâi, nici cei de pă urmă. De ne vom îmbrăca nici prea după modele céle noaoa, nici după portul bătrânilor noştri. Ale formoasei ţinéri iaste şi cureţenia. Obrazul şi mânile trebuie[30] să fie spelate, unghiile teiate, iar nu mucicate. Părul să fie pereiat şi la lucrătorii de pământ mai puţin aşa teiat împrejur ca să nu

100 acopere obrazul. / Atunce e prea bine când purtem părul împletit precumu-i obâceiul la oraşele. Cizmele şi păpucii să fie, cât vrémea lasă, totdeuna ştérse şi hainele cu periia cureţite. Pre scurt aşa să fie, precum oamenii cei ce cunosc pre noi să vază toţ năravul nostru cel bun. Tocma

[29] Gralnic – cuvânt folosit pentru a traduce germ. *ungestüm* = violent.
[30] Scris: *trabue*.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

aşa să aretem cureţenie spre noi întru toate célelalte, căci ea iaste nesmintită osebire a bunei-cuviinţe şi împreună procopseşte sănătate. Sărăcia însă poate să fie curată. Céle ce fac trupul nostru urit, acélea sânt spre pagubă şi la sănătate. De sudoare imalată[31] pânza pricinuieşte împreună îngroşaré şi putreciuné, iar curată şi schimbată chiemeşe, veselind ochii, înnoieşte şi întereşte împreună trupul. Tocma <de> acéea, apa rece, cu care cureţim capul nostru, întereşte şi vănііle[32] noastre, deşteptând duhurile vieţii noastre. Tocma aeru acela închis şi înciochenit[33], a căruia mirosul noao ne urit iaste, pângăreşte splina şi o slăbeşte. Tocma grija acéea, care face dinţii noştri albi şi resuflarea noastră proaspetă, fereşté rostul de putréciune şi gâtleju de umezală. S-au strins o însămnaré întragă de beteşuguri, a cărora pricină era necureţenia trupului. Deci trebuie adésăori, deosăbi vara, să ne spălem, aer proaspet în casă să-l lăsem, pulberea să măturem, pre carele amintrelea resuflând înghiţăm, să nu mânchem toate fără de dischilinaré şi să nu bem, numai mai-nainte să cautem iaste acéea şi curat şi sănătos. /

[31] Imá – a murdări.
[32] Venele.
[33] Înciochenit – cuvânt folosit pentru a traduce germ. *moderig* = mucegăit.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

IOAN MAIORESCU

RETORICA

Ediţie şi studiu introductiv
de
ANDREI NESTORESCU

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

STUDIU INTRODUCTIV

„Aşază-ţi ideile aşa după cum îşi urmează ele sieşi, potrivit cu timpul, locul şi preţul ce-l au în sine, având însă în băgare de seamă şi publicul către care cuvântezi."

IOAN MAIORESCU

1. *Retorica* lui Ioan Maiorescu – scriere practic necunoscută (chiar dacă nu ignorată[1]) până în 1981, când i-am consacrat un comentariu însoţit de reproducerea unui fragment[2] – are o deosebită însemnătate pentru cunoaşterea cât mai nuanţată, în amănunte semnificative, a ideologiei literare a epocii (pre)paşoptiste, ca şi pentru aprecierea, la adevărata lui valoare, a nivelului atins de învăţământul umanist (inclusiv de cel teologic) în Principate. Această lucrare, în varianta ei din 1842-1843, singura care s-a păstrat până azi, aduce date noi, revelatoare, în legătură cu importanta problemă a influenţelor exercitate asupra limbii şi culturii române şi pune în lumină, cu o rară pertinenţă, efortul întreprins pentru introducerea unei moderne terminologii de specialitate. Ea se adaugă, totodată, ca un titlu de referinţă, remarcabilei opere filologice, cu caracter preponderent educaţional, a lui Ioan Maiorescu, fiind unicul său curs recuperat şi ilustrând astfel, sub forma concretă de manual şcolar *sui generis*, certa vocaţie de profesor a cărturarului.

2. Împrejurările în care Ioan Maiorescu[3] şi-a conceput *Retorica* publicată acum integral pot fi reconstituite cu destulă exactitate. Ca urmare a unor intrigi locale, la 6 martie 1842, printr-un ordin al Eforiei Şcoalelor, el este înlăturat din posturile de inspector şi de profesor de „istorie generală şi de stilul românesc" la Şcoala Centrală din Craiova şi determinat, prin aceasta, să părăsească ţara[4]. Destituirea s-a datorat, firește, reclamaţiilor cu caracter politic, privitoare la o nefericită atitudine de moment, dar a fost o consecinţă, tardivă, a antipatiei întregului corp profesoral faţă de incomodul dascăl

---

[1] Vezi, în acest sens, succintele observaţii ale lui Aurel Sasu, *Retorica literară românească*, Editura Minerva, Bucureşti, 1976, p. 223-224, 228-229, 231, 268, 270.

[2] Andrei Nestorescu, *„Retorica" lui Ioan Maiorescu*, în „Revista de istorie şi teorie literară", tom. 30, nr. 3, 1981, p.461-469. Au fost publicate § 34-39.

[3] O prezentare sintetică a vieţii şi operei autorului, cu bibliografie şi referinţe critice, la F[lorin] F[aifer], art. *Maiorescu, Ioan*, în *Dicţionarul literaturii române de la origini până la 1900*, Editura Academiei, Bucureşti, 1979, p. 539-540.

[4] Vezi N. Bănescu şi V. Mihăilescu, *Ioan Maiorescu*, Bucureşti, 1912, p. 48-49.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

ardelean, care îşi permisese să publice, în 1838, în „Foaie literară" din Braşov, o aspră critică a realităţilor culturale, inclusiv şcolare, din Ţara Românească, acuzând societatea valahă de „materialism gros" şi de „procopsinţă superficială", de „judecată stricată" şi de „gust primejdios", iar pe colegi de ignoranţă şi de lipsă de „fierbinţeală patriotică" – toate aceste racile fiind socotite ca provenind din „materialismul franţozesc" şi din „beletristica franceasca". Reacţia violentă a profesorilor din Bucureşti, în frunte cu Heliade, precum şi a Eforiei Şcoalelor, care l-a suspendat din profesorat, l-au obligat atunci pe contestatar să-şi retracteze afirmaţiile, punându-le pe seama necunoaşterii situaţiei de fapt[5], dar cei incriminaţi, evident, n-au scăpat prilejul, oferit de incidentul din 1842, ca să-l îndepărteze din învaţământ. După câteva luni petrecute la Braşov, Ioan Maiorescu îşi reia activitatatea de profesor la Iaşi, la Seminarul „Veniamin" de la Socola, unde tocmai se produsese o reorganizare a personalului didactic[6]. Angajat iniţial ca profesor „pentru loghică, ritorică şi facerea cuvintelor"[7], el se pare că a mai predat, în afara acestor materii, „istoria universală până la căderea imperiei romanilor"[8] şi un curs de istorie ecleziastică[9]. Nu a funcţionat însă la Socola decât în anul şcolar 1842-1843, din cauza frecventelor neînţelegeri cu rectorul Filaret Scriban: „Maiorescu avea asupra alcătuirii unui seminar idei mai înaintate, ce nu se puteau armoniza cu cele ale lui Scriban"[10]. Deşi ar fi putut rămâne în continuare la Iaşi, ca profesor de „istoria universală, a patriei şi a literaturei elene şi latine" la Academia Mihăileană[11], el preferă să se întoarcă la Craiova, unde, prin ordinul Eforiei Şcoalelor din 13 august 1843, este reintegrat în vechile posturi, recunoscându-i-se meritele din trecut şi reparându-se, astfel, injustiţia ce i se făcuse anterior[12].

Ioan Maiorescu a predat la Şcoala Centrală din Craiova lecţii de „stilul românesc" atât înainte, cât şi după popasul său în Moldova. Textele acestor lecţii nu sunt însă cunoscute; ele n-au fost sistematizate într-un manual şi s-au pierdut. O idee cât de cât obiectivă despre modalitatea de tratare a materiei ne putem face, aşadar, numai pe baza lecţiilor de retorică de la Iaşi, singurele ajunse până la noi, cu observaţia că acestea,

---

[5] Întregul dosar al acestui faimos episod este publicat de V.A. Urechia, *Istoria şcoalelor de la 1800 – 1864*, t. II, Bucureşti, 1892, p.65-81.

[6] Vezi N. Bănescu şi V. Mihăilescu, *op. cit.*, p. 49-54.

[7] Gh. Adamescu, *Istoria Seminarului „Veniamin" din Iaşi (1803-1903)*, Bucureşti, 1904, Anexa nr.17, p. 22.

[8] *Idem*, *op. cit.*, p. 73.

[9] Cf. Constantin Erbiceanu, *Istoricul Seminarului „Veniamin" din Monastirea Socola, fondat la 1804*, Iaşi, 1885, p. 133.

[10] N. Bănescu şi V. Mihăilescu, *op. cit.*, p. 53.

[11] Amănunte extrem de interesante despre perioada petrecută de I.M. la Iaşi se găsesc în scrisorile sale către G. Bariţiu, publicate şi adnotate în: *George Bariţ şi contemporanii săi*, vol. I, Editura Minerva, Bucureşti, 1973, p. 253-266.

[12] Vezi N. Bănescu şi V. Mihăilescu, *op. cit.*, p. 55.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

adresându-se viitorilor preoţi, vădesc o pronunţată orientare teologică, mai cu seamă în sfera exemplificărilor.

Cursul de *retorică generală* (sau *retorică teoretică*) predat de Ioan Maiorescu la Seminarul de la Socola în anul şcolar 1842-1843 nu s-a păstrat într-un manuscris autograf, nici măcar într-o copie, ci în versiunea unui Ioan Cernătescu, seminarist în clasa a IV-a, care l-a transpus cu maximă fidelitate în caietul său de notiţe[13], probabil după dictare, aşa cum se obişnuia pe atunci, astfel că, în pofida prescurtărilor de cuvinte, a ortografiei adeseori incorecte şi a punctuaţiei fluctuante, autencitatea textului maiorescian nu poate fi în nici un caz pusă în discuţie. În ceea ce priveşte organizarea de ansamblu a lucrării, al cărei sfârşit lipseşte, menţionăm că la examenul din 17 martie 1843, la „clasul IV" se cerea: „Din *retorică:* introducerea, invenţia, dispoziţia şi din elocuţie o parte; începuturi despre stil şi cuvinte"[14]. Respectându-se programa şcolară, cele 46 de paragrafe ale *Caietului pentru retorică* au fost grupate în felul următor: *Introducere în retorică* (§ 1-5); I. *Despre cele dinlăuntru ale cuvântărei* (§ 6-24); II. *Despre dispoziţie sau aşăzarea ideilor* (§ 25-33); III. *Despre înfăţoşarea ideilor* (§ 34-46). Nivelul de predare a materiilor umaniste de bază la Seminarul de la Socola nu se deosebea aproape deloc de cel atins, sub îndrumarea lui Gh. Asachi, la Academia Mihăileană, instituţia laică de învăţământ superior[15].

3. Conţinutul *Retoricii* confirmă, în bună măsură, cele în general ştuite despre ideile profesate de Ioan Maiorescu în activitatea sa didactică[16] şi filologică[17]. În partea sa originală, de comentariu şi de exemplificare (nu de structură, care urmează, în mare, modelele tradiţionale, de la Aristotel şi Quintilian la Dumarsais, Le Clerc şi ... Simeon Marcovici[18]), textul trădează acelaşi cult pentru antichitatea clasică, îndeosebi latină, şi aceeaşi neîncredere în cultura „nouă", mai ales

---

[13] B.A.R. ms. rom. 43, f. 1-63: „*Caiet pentru retorică, carea să paradoseşte de către D.D. Ioan Maiorescul.* Ioan Cernătescul. 1842. oct. 9." În acelaşi ms., urmează un *Caiet de istoria naturală şi botanică* (f. 64-89) şi un *Caiet pentru economia rurală* (f. 96-152), predate de prof. Leon Filipescu. Alfabet de tranziţie. Cerneală neagră. Cumpărat de la anticarul I. Zwiebel din Bucureşti, la 19 mai 1894.

[14] V.A. Urechia, *op.cit.*, p. 243.

[15] Vezi şi opinia lui V.A. Urechia, *op.cit.*, p. 244.

[16] Vezi Marin Stoica, *Ioan Maiorescu*, Editura Didactică şi Pedagogică, Bucureşti, 1967.

[17] Vezi N. A. Ursu, *Preocupările lingvistice ale lui Ioan Maiorescu*, în „Studii şi cercetări ştiinţifice", S. Filologie, t.XII, Iaşi, 1961, fasc. 2.

[18] Utilă din toate punctele de vedere în discuţia cu privire la problema „originalităţii" retoricilor apărute pe teritoriul ţării noastre în decurs de un secol (1798-1899) este *Prefaţa* lui Mircea Frînculescu la vol. *Retorică românească. Antologie,* Editura Minerva, Bucureşti, 1980.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

francezã[19]. „Ca sã dãm ... stilului românesc mai multã vârtute, putem lua de model stilul clasicilor latini", se propune într-un loc. „Mulţi zic cã limba franţezã este desãvârşitã; noi rãspundem cã numai neştiutorii pot sã numeascã desãvârşitã o limbã închisã", se argumenteazã într-alt loc. Asemenea fraze, ca şi multe altele, fac din *Retoricã* o adevãratã verigã de legãturã între celebra scrisoare din 1838, cea cu privire la „materialismul franţozesc", şi cunoscutul discurs *Despre stilul limbilor vechi clasice, ca un studiu neapãrat pentru o culturã mai armonioasã şi mai solidã tinerimei*, din 1846[20], în care se proclamã superioritatea limbilor clasice asupra celor moderne, „cu mult mai sãrace" decât cele vechi, „atât în armonica şi logica dezvoltare a cuvintelor din rãdãcinile lor, cât şi în cultura formelor". Fragmentul privitor la „cuvintele slavone vârâte în limba noastrã din liturgia slavonã" conduce imediat la articolul violent polemic *Antischiaul. Adecã o înfruntãturã datã unui român care voieşte a ne face schiai sau sloveni*[21]. Ideea despre „*uzul* sau *obiceiul vorbirei*" ca „cel de cãpitenie regulator a fieştecãria limbi" este una din tezele principale ale concepţiei lingvistce a lui Ioan Maiorescu şi o întâlnim expusã încã din 1838 în studiul *Asupra ortografiei rumâneşti*[22]: „Cel mai mare despot au domn al limbei este *obiceiul vorbirei de obşte*, «usus aut consuetudo loquendi communis»". În sfârşit, preocuparea statornicã a filologului pentru cultivarea diverselor dialecte româneşti, ca manifestãri ale limbii poporului, se regãseşte, în câteva locuri, şi în textul *Retoricii* sale.

Coerenţa organizãrii materiei, claritatea expunerii şi pertinenţa argumentaţiei sunt calitãţile indiscutabile ale cursului de retoricã maiorescian. Însã meritul de prim ordin al acestuia îl constituie, fãrã îndoialã, modernitatea terminologiei de specialitate întrebuinţate. Nu ne referim numai la existenţa, desigur surprinzãtoare, a unui termen ca *semioticã* (scris: *semiotecã*), remarcat deja de cercetãtori[23], ci, cu precãdere, la folosirea

---

[19] În textul *Retoricii* nu este citat nici un scriitor francez. Sunt invocaţi o mulţime de autori antici (Aristotel, Demostene, Socrate, Xenofon, Herodot, Tucidide, Cicero, Seneca, Plaut, Horaţiu, Tit Liviu, Salustiu, Tacit), doi renascentişti (Petrarca, Milton) şi un singur orator modern („Occonnel irlandezul"). Preferinţele se îndreaptã, chiar dacã nu ostentativ, spre cultura germanã; Germania e „o ţarã luminatã, unde oamenii au destule mijloace cãtrã bine", iar „limba germanã niciodatã nu sã va închide cât vor trãi germanii". Din literatura românã se aminteşte doar „cartea Golescului, în carea el descrie starea cea ticãloasã a Principatelor înainte de Tractatul de la Adrianopol".

[20] Publicat în „Foaie pentru minte, inimã şi literaturã", IX, 1846, nr. 49-51.

[21] Publicat în „Foaie pentru minte ...", X, 1847, nr. 2-6.

[22] Publicat în „Foaie pentru minte ...", I, 1838, nr. 23-25.

[23] Vezi Aurel Sasu, *op. cit.*, p. 268; Eugen Todoran, *Maiorescu*, Editura Eminescu, Bucureşti, 1977, p. 23. Termenul este de altfel destul de echivoc la I. M., denumind acea „parte a retoricei generale, care lucrează despre înfăţoşărea cugetărilor noastre" şi se substituie, pare-se, *hermeneuticii*.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

sistematică a unor cuvinte şi sintagme ostentativ „moderne", de obicei neologisme, câteodată şi construcţii proprii, implicând aşadar riscul neînţelegerii lor exacte de către seminarişti, dar, totodată, marcând intenţia salutară de adecvare a expresiei la conţinut, la idee. Din acest punct de vedere, comparaţia cu alte manuale de retorică (inedite) din epocă (Ms. rom. 520, 682, 1219, 3143, 5553 B.A.R.), unele dintre ele structurate mai savant, se dovedeşte a fi net în favoarea cursului predat de Ioan Maiorescu. Aici, încă de la început ne întâmpină, de pildă, cu sensul lor actual: *definiţia retoricei*, *retorică teoretică*, *retorică practică*, *grad de cultură*, *invenţie*, *dipoziţie*, *modelarea tonului*, *elocuţie*, *stil*, *mimică*, *sentenţii*, *declamaţie*, *meditaţii*, *concept*, *silogizm*, *tratarea obiectului*, *memoria*, *fantazia*, *facultatea raţională*, *raţiune*, *experienţie* etc. La aceste cuvinte trebuie adăugaţi şi alţi termeni specifici retoricii: *hiperbolă*, *paronimie*, *metonimie*, *prosopopee*, *personificaţie*, *alegorie*, *sinonimie*, *tropi*, *metaforă*, *alocuţie*, *perifraz*, *gradaţie*, *repetiţie* etc. Nu ni se pare puţin lucru, pentru anul 1842, într-un seminar teologic, în faţa învăţăceilor clasei a IV-a, când acestora li se preda de-abia „întroducerea" în retorică! Dar preocuparea constantă a lui Ioan Maiorescu pentru extinderea terminologiei retorice, de fapt a unei terminologii care să acopere nevoile comentării operelor teologice şi literare[24], se face simţită nu numai prin utilizarea termenilor ca atare, ci, mai ales, prin recurgerea extrem de frecventă, evident deliberată, la *sinonimie*, înţeleasă ca mijlocul cel mai potrivit pentru îmbogăţirea lexicului de specialitate, a limbajului ştiinţific în general. Dubletele sinonimice abundă în *Retorica* lui Ioan Maiorescu şi ele sunt de toate categoriile; cel mai adesea însă, cum era de altfel de aşteptat, concurează cuvinte din fondul mai vechi al limbii, uneori chiar arhaisme, cu neologisme pătrunse în limbă în special prin filieră latino-romanică. O enumerare a câtorva dintre aceste perechi de sinonime, chiar şi aşa, extrase din contextul care le luminează şi mai mult rolul explicativ, ni se pare semnificativă pentru evidenţierea efortului de obiectivare, de modernizare a terminologiei retorice: *binezicător sau elocvent; acţie sau lucrare; facultăţile sau puterile; amăruntele (notele); specia sau soiul; genul sau feliul; închipuiri generale sau concepturi; socotinţa sau silogizmul; memoria (ţinerea de minte); raţia sau sănătosul cuvânt; ...hotărî sau determina; temeiul sau principul; experienţie sau păţire; împotrivitoriul sau contrariul; piezişe sau indirecte; credetul sau încrederea; alăturarea sau comparaţia; asemănarea sau analogia; exemplul sau pilda; exordiul sau urzeala; propoziţia sau spunerea lucrului despre care vorbim; confirmaţia sau dezvălirea; peroraţia sau recuprinderea; peroraţia sau închierea; peroraţia sau epilogul; defaţa sau prezentul; sculptură sau scobitorie; ecvalitate sau potrivire; treptata purcedere (gradaţia); emfatice sau apăsătoare; alocuţia sau înturnarea ... cu vorba; contrariul sau antitezul;* în sfârşit, *exactitate sau întocmaitate*. Şi fiindcă a venit vorba de această din urmă pereche de

[24] Despre „necesitatea modernizării exprimării literare" prin cultivarea studiilor de retorică, vezi Mircea Frînculescu, *Retorica şi şcoala în prima jumătate a secolului al XIX-lea*, în „Limbă şi literatură", 2, 1975, p. 381-392.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

sinonime, să reamintim, în încheiere, exemplul tipic de comentariu terminologic – ilustrând îndeajuns felul particular al autorului de a gândi sinonimia noțiunilor abstracte – oferit de căutarea, concretizată în seria sinonimică *exactitate/precizie/întocmaitate*, a acelui „cuvânt în care să putem îmbrăca ideea aceasta: *nici mai mult, nici mai puțin, nici altfel de cum trebuie*" (§ 37).

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

NOTĂ ASUPRA EDIȚIEI

În transcrierea textului, conform practicii curente de editare a clasicilor, am aplicat normele ortografice actuale, străduindu-ne să respectăm formele de limbă specifice autorului (prin care aici se înțelege, de fapt, tandemul profesor-elev), caracteristice epocii sau reflectând o realitate lingvistică regională.

În consecință, am modificat unele grafii și am operat un număr de unificări, dintre care le amintim pe următoarele:

- *e* inițial sau la început de silabă a fost transcris *ie:* erta > *ierta*, eși > *ieși*, anevoe > *anevoie*, măestrie > *măiestrie*, trebue > *trebuie;*

- *e* > *i* la formele de plural articulate ale unor cuvinte ca: felurele > *felurile*, pornirele > *pornirile*, temeiurele > *temeiurile;*

- *i* precedat de *r* sau de consoană șuierătoare a fost transcris *â* în cuvintele: căzind > *căzând*, cuvinteze > *cuvânteze*, înriurirea > *înrâurirea*, zimbi > *zâmbi;*

- *oa, oă* au fost transcrise *ua, uă* în: zioa > *ziua*, voă > *vouă*;

- *ŭ* final, fără valoare fonetică în cuvintele nearticulate, a fost suprimat: așezŭ > *așez*, elipsŭ > *elips*, emfazŭ > *emfaz*, simțŭ > *simț;*

- prefixul *-în* a fost transcris *-îm* înainte de labialele *b, p: îmbrăca, îmbunătăți, împregiurare, împărți;*

- grupurile de litere *cz, cs, gz* au fost transcrise *x:* eczemplu > *exemplu*, eczordiul > *exordiul*, ecsperiență > *experiență*, sintacsul > *sintaxul*, egzamen > *examen.*

În același timp, am păstrat fapte de limbă proprii contextului lingvistico – cultural al timpului, printre care:

- *iŭ* final în cuvintele articulate cu articol hotărât: *cetitoriul, scriitoriul, vorbitoriul;*

- *î* în loc de *i* în cuvinte ca: *întra, întroduce;*

- pronunțarea dură a unor consoane: *dezvălire, înțălege, roșala;*

- genitiv – dativul singular în *-ei* al unor substantive feminine: *lumei, minciunei, retoricei;*

- genitiv – dativul singular în *–ii* al unor substantive feminine și pronume: *feții, voinții, unii, vreunii;*

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

- variantele cu *z* (corespunzătoare, unele, pronunțării influențate de limba germană) în loc de *s* în cuvintele: *zmulge, curz, senz, farizeu, univerzal, patriotizm, silogizm, streinizm;*

- formele vechi de plural ale unor substantive: *genie* (genii), *mâne* (mâini), *popoară* (popoare), *predice* (predici), *puncturi* (puncte);

- variantele cu articol ale pronumelui relativ *care: carea, carele, carii;*

- iotacizarea verbelor: *să puie, să rămâie, să mințâ, să simțâ;*

- în flexiunea verbelor, formele omonime la persoana a III-a singular și plural: (oamenii) *țintea*, (ele) *avea*, (retorica) *s-au născut*, (societatea) *s-au format;* tot la persoana a III-a singular și plural, forme ca: *adâncează, modificează, ocupează, personifică;*

- variantele mai vechi ale unor neologisme: *auctoritate, tractat, harmonie, horizon;*

- alte forme vechi, regionale/dialectale și populare: *adecă, amărunt, apăsime, beserică, beutură, către, cârcimă, celalant (ceaelantă, cielanți), ceti, dinlăuntru/dinlontru, fiiu, frumseță, gios, giudecată, iesă, înfățoșare, împrotivitor, însușime, mazire, măduhă, nime, obicinuit, shoală, siriman, statuă, strein.*

Este de la sine înțeles că am respectat în transcriere variantele devenite literare ale tuturor acestor particularități, cu atât mai mult cu cât asemenea alternanțe sunt numeroase: *agiunge/ajunge, agiutor/ajutor, atunce/atunci, conrespund/corespund, feții/feței, giur/jur, închiere/încheiere, omenime/omenire, pre/pe, rătunzi/rotunzi, suptîmpărțire/subîmpărțire* etc.

Numele proprii străine au fost păstrate în forma dată de autor: *Angelo, Cicero/Ciceron, Horatius/Horație, Livie, Menenie, Occonnel, Salustie, Socrat, Tucidid* etc.

Punctuația, fără relevanță stilistică în original, a fost în general modernizată, reprezentând soluția de compromis adoptată de editor în ordonarea unui discurs câteodată redundant.

Prezentarea uniformă, sub aspect grafic, a titlurilor, subtitlurilor, capitolelor și paragrafelor, precum și a numelor proprii și a segmentelor de text subliniate i se datorează editorului.

În cazurile cerute imperios de situație am segmentat textul continuu prin alineate, pentru a marca schimbarea ideii.

Abrevierile curente au fost menținute: *s.e.* = spre exemplu; *d.e.* = de exemplu; *ș.c* = și celelalte; *pc.* = precum; *cap.* = capitolul.

Citatele în limbi străine au fost redate cu caractere cursive.

Greșelile evidente de ortografie au fost corectate în mod tacit.

Lecțiunile propuse pentru cuvintele lipsă sau incomplete, ca și reconstituirile de/din titluri, au fost puse între paranteze ascuțite: < >.

Lacunele din text (file deteriorate) au fost indicate prin semnul: [...].

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

<RETORICA GENERALĂ>

ÎNTRODUCERE ÎN RETORICĂ

§ 1. ***Ideea şi definiţia retoricei.***

Frumosul, adevărul şi bunul sânt acelea pe care omul cel cultivat le caută în toate cele ce sânt în giurul său. Această pornire a lui urmează neapărat din natura lui, carea în fiinţa ei să aseamănă cu dumnezeirea; de aceea adevărul, bunul şi frumosul în toate pornirile omului şi în faptele lui sânt acele ce arată vrednicia omenească. Am putea să numim numai adevărul, pentru că în el să cuprinde şi frumosul şi bunul, căci numai adevărului i să pot da însuşirile de adevărat bun şi de adevărat frumos. Frumseţa carea nu este întemiată pe bun nu este adevărată frumseţă; şi, iarăşi, bunul carea nu este întemiat pe adevăr nu este adevărat bun.

Acela care are cugetări frumoase, bune şi adevărate şi le vorbeşte sau le înfăţoşează iarăşi bine şi frumos să numeşte *binecuvântător, binezicător* sau *elocvent*. / Regulile care ne învaţă a înfăţoşa sau a vorbi cugete frumoase, adevărate şi bune închipuiesc măiestria de a cuvânta bine sau de a bine zice, adecă *retorica*. Aşadar, *retorica este arta de a cuvânta bine, frumos şi adevărat despre orice lucru*. Prin urmare, retorica o luăm aici în toată întinderea ei, adecă nu numai la cuvinte, în înţălesul strâns, ci la toată cuvântarea în general.

§ 2. ***Începutul retoricei.***

Retorica, adecă regulile de a cuvânta bine, s-au născut cu mult mai târziu decât buna cuvântare. Multe veacuri au vorbit oamenii bine şi frumos, fără a învăţa reguli despre aceasta. La început, fiind trebuinţile oamenilor puţine, fiind şi scopul la care ţintea mai aproape, şi mijloacele de a agiunge la acest scop fiind mai puţine şi mai simple, atunci nu avea oamenii trebuinţă de multă măiestrie de a îndupleca pre alţii cu cuvântul. Cu încetul, după ce societatea omenească s-au format şi s-au regulat mai bine, iar de altă parte oamenii au început a / cunoaşte şi a pofti mai multe

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

şi a să trage de cătră felurite interesuri, atunci cei ce avea grija asupra altora au început a simţi trebuinţa de a îndupleca pe oameni şi a-i apleca cătră scopul lor prin cuvântări potrivite. Aceasta au făcut-o oamenii mult timp numai după puterile lor cele fireşti, fără a învăţa înadins reguli despre aceasta. După ce mai în urmă, întâi la greci şi apoi la romani, înaintând oamenii din zi în zi şi ajungând mai mulţi în stare de a giudeca despre lucrurile omeneşti şi după ce s-au născut deosăbite partide în stat şi oamenii au văzut în fapte cât de mare este puterea cuvântului şi cât de frumos şi şi trebuincios lucru este de a putea îndupleca pe oameni într-o parte sau într-alta, atunci în sfârşit s-au cunoscut trebuinţa de a cunoaşte şi a învăţa mijloacele sau regulile după care putem cuvânta bine, ca să înduplecăm, şi astfel s-au născut retorica.

Bărbaţii carii au scris reguli de retorică au fost la greci cel dintâi
2[v] A r i s t o t e l, / iar la romani C i c e r o şi după dânşii alţii mai mulţi. Aşadar, retorica s-au născut când au agiuns oamenii la un grad mai înalt de cultură şi s-au născut de sine, fără nici o teorie, adecă fără reguli însămnate asupra cuvântărei. Şi când au început oamenii să scrie asemine reguli, atunci retorica era în floare; când au scris A r i s t o t e l, nu mai trăia D e m o s t e n e, şi iarăşi C i c e r o, care au scris despre retorică, este cel mai mare orator la romani, prin urmare au fost retor mare fără a fi la romani shoală de retorică.

§ 3. *Trebuinţa retoricei.*

Din dezvălirea retoricei vedem că retorica este o fiinţă a împregiurărilor, şi anume a împregiurărilor într-un veac cultivat, şi cu toate că retorica s-au născut cu mult mai târziu decât oamenii, adecă cu toate că au fost retori fără retorică, totuşi este de mare trebuinţă ca să cunoaştem mijloacele acele prin care bărbaţii cei mari au ştiut să domnească peste inimile altora. Cuvântul pentru care socotim noi aceasta de trebuinţă nu este acum vreun scop politic, ci este cultura sau lumina la carea au agiuns veacul nostru, prin care cunoaştem că aceea ce au savârşit acei bărbaţi
3[r] mari, adecă retorii, / este o dovadă de gradul dezvălirei la care poate agiunge omul şi că este un lucru vrednic de om a agiunge la o aşa înaltă treaptă a dezvălirei. Însă şi vorbind despre trebuinţi la care să cere retorică, tot găsim cuvinte care ne îndeamnă ca să învăţăm retorica, căci a îndupleca pe om la adevăr şi la bine într-un chip frumos şi potrivit este totdeauna o datorie a omului celui înţălept şi cultivat. Adevărat, au fost retori fără retorică, pentru că au avut genie sau talente naturale, însă şi genia cere împregiurări ca să o deştepte. Negreşit, vor fi mai fost oameni

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

cu talentul lui Demostene şi Cicero, însă nu ne sânt cunoscuţi, pentru că nu au venit în aseminea împregiurări care le-ar fi atins şi deşteptat genia. Tocmai fiindcă aseminea împregiurări nu pot fi pentru toţi este de trebuinţă a cunoaşte cineva şi fără acele împregiurări măiestria de a cuvânta bine şi de a îndupleca pre oameni; căci, în cultura în carea ne aflăm noi, este lucru simţit de toţi că să cuvine a da omului prilej ca să-şi poată dezvolta toate însuşirile şi puterile sale. Aceste sânt zise în general pentru fiecare om. Să înţălege că trebuinţa aceasta va fi mai mare pentru aceia carii să pregătesc ca să înveţe pre alţii. /

3[v] **§ 4.** ***Împărţirea retoricei.***

Retorica, după cum să vede din definiţia ei, are să ne înveţe reguli asupra frumoaselor cugetări prozaice şi asupra înfăţoşărei lor, dar totdeodată are să ne înveţe reguli la deosăbite cuvântări în parte; de aceea retorica să împarte în *retorica generală* sau *teoretică* şi în *retorica specială* sau *practică.*

§ 5. ***Suptîmpărţirea retoricei generale.***

Fiindcă retorica generală să ocupariseşte cu ideile şi cu înfăţoşarea lor, este vederat că ea să va suptîmpărţi într-o parte carea va lucra despre idei sau cugetări şi în altă parte carea va lucra despre înfăţoşarea ideilor.

Mai încolo, nu este destul a avea numai cugetări sau idei, adecă materialuri pentru cuvântare, ci să cuvine a aşăza şi a rândui ideile între sine. De aceea, partea întâi a retoricei generale, care tractează despre inima sau sufletul cuvântării, adecă despre cugetări, va avea două capete: întru unul să vorbeşte despre aflarea sau găsirea ideilor trebuitoare la cuvântare, şi aceasta să numea la cei vechi *invenţie*, iară celalant cap va
4[r] lucra despre aşăzarea şi rânduirea cugetărilor noastre, / şi aceasta să numea la cei vechi *dispoziţie.*

Însă şi cealantă parte a retoricei generale, care lucrează despre înfăţoşarea cugetărilor noastre şi pe care o numim *semiotecă*, va avea deosăbite capete, după deosăbite mijloace prin care împărtăşim ideile noastre cu alţii. Noi înfăţoşăm sau arătăm cugetele noastre mai cu osăbire prin grai sau vorbire, însă şi prin oarecare semne din afară, precum este mişcarea ochilor şi cu un cuvânt schimbarea feţii, aseminea mişcarea mânelor şi a tot trupul, în sfârşit atârnă mult şi de modularea tonului. Cea dintâi, adecă vorbirea ideilor, o numea cei vechi *elocuţie*, noi o vom numi *stil*; ceaelantă, ce să ţine de schimbarea feţii noastre, mai cu seamă de

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

mişcarea ochilor, a frunţii şi a capului, să numeşte *mimică*; ceea ce să ţine de mişcarea mânelor şi a tot trupul o numesc *acţie* sau *lucrare*; şi, în sfârşit, ceea ce să ţine de modularea tonului să numeşte *declamaţie*.

Aşadar, această a doua parte a retoricei generale va avea trei capete: capul întâi va lucra despre stil, al doilea despre mimică şi acţie şi al treilea despre declamaţie. Aceste sânt veşmintele în care îmbrăcăm pe omul nostru cel dinlăuntru şi îl înfăţoşăm altora. Să înţălege că fiind
4[v] frumoase şi adevărate ideile noastre, / urmează că şi veşmintele aceste trebuie să fie frumoase şi adevărate. Harmonia între ideile cele frumoase şi între îmbrăcămintea sau înfăţoşarea lor este toată taina retoricei.

RETORICA GENERALĂ

Partea întâi <a Retoricei generale>

Despre cele dinlăuntru ale cuvântărei

Cap. I
Despre aflarea ideilor

§ 6. *Ce însămnează a afla în retorică?*

A afla, în retorică, însămnează deosăbitele idei şi cugetări care să privesc ca materialuri ale cuvântărei, a le scoate şi a le înfăţoşa înaintea minţei noastre, ca să le putem întrebuinţa pentru scopul nostru.

§ 7. *Sfătuiri practice pentru câştigarea ideilor.*

Idei înnăscute nu sânt în mintea omenească, ci toate le câştigăm,
5[r] parte din întipăririle obiectelor din afară, parte prin lucrarea minţei / noastre, fără privire la obiectele din afară.

Câştigăm idei:

1) Prin cetirea cărţilor celor bune şi alese şi aici, în materia noastră, prin cetirea retorilor celor vechi şi noi; de aceea, una dintre sfătuirile practice mai cu seamă pentru începători este aceasta.

Dar ca să putem ceti cu folos şi ca prin cetire să ne putem dezvăli mintea şi giudecata noastră este de trebuinţă să cetim totdeauna cu oarecare îndoială, adecă să nu avem pregiudeţul că orice vom găsi scris în carte putem să primim de adevărat. Să cuvine dar să fim cu cea mai

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

mare luare-aminte, să păşim în toate urmele scriitoriului şi să ne silim a pătrunde pretutindenea în măduha sau în inima lucrului, ca când noi înşine am face aceea ce face scriitoriul în cartea sa; aceasta însămnează că trebuie să ne strămutăm în starea în carea să află scriitoriul.

Cetind noi cu acest chip cărţile cele bune câştigăm două mari folosuri: unul este că, dacă aşa urmând, ieşim şi noi tot la acea încheiere sau tot la acel rezultat la care iesă scriitoriul, atunci adevărul pre care-l aflarăm nu este numai al scriitoriului pre care l-am cetit, ci este şi al nostru propriu, pentru că tocmai aşa am lucrat noi întru aflarea lui
5[v] precum au lucrat scriitoriul, şi, în adevăr, când / cetim aşa ni să pare totdeauna că şi noi înşine am fi venit la acea cunoştinţă; alt folos este că, ori ne-am unit în sfârşit cu giudecata scriitoriului, ori nu, nu să poate ca în mintea noastră carea scărmăna lucrul cu de-amăruntul să nu să fi născut şi alte idei şi giudecăţi întregi. De aceea să sfătuieşte regula veche: *să cetim nu multe, ci mult (non multa, sed multum).*

Cărţile, cu cât ni să vor părea mai greu de înţăles, cu atâta trebuie să ne oprim mai mult la dânsele, pentru că tocmai acele sânt care ne dau mai mult prilej de a dezvăli puterile minţei. Aşadar, să nu fugim de cărţile ostenitoare, ci mai vârtos de acele să ne ferim, care măgulindu-ne simţirea şi întărâtându-ne prea mult curiozitatea, ne fac ca să ne grăbim la sfârşit. Cele mai folositoare cărţi sânt istoriile popoarălor, din care câştigăm o mulţime de adevăruri practice din deosăbite împregiurări ale oamenilor, pre care le putem aplica cu folos; iară acuma, pentru retorică, ne sânt de trebuinţă cuvintele retorilor.

2) Foloseşte foarte mult privirea naturei afară în singurătate. Nimic nu înalţă mintea omului şi nimic nu o limpezeşte aşa de bine ca privirea
6[r] în natură. Mii şi sute de cugetări să / rădică atunci în mintea omenească şi în general acestea sânt foarte frumoase şi morale.

3) Desele meditaţii asupra vieţii noastre în toate zilele. Cine să va deprinde de tânăr a cere seamă în toate zilele de la sine însuşi despre purtarea sa peste zi, acela va cunoaşte în grabă că în viaţa sa, privită singură şi în raport cu cielanţi oameni, este un mănos izvor de nenumărate băgări în seamă şi de învăţături folositoare.

4) Ca ideile câştigate pe drumul acesta să nu le pierdem, trebuie să avem totdeauna câte o cărticică în carea să însămnăm totdeauna atât ideile cele frumoase ce ne vin în minte, cât şi adevărurile la care agiungem prin cercetări. Este foarte nedrept cătră sine acela care, din lenevire sau dintr-o uşuratecă nepăsare, îşi pregetă a lua în mână condeiul şi a însămna ideile ce i-au venit în minte. Aceasta este o pagubă cu atâta

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

mai simţită cu cât ideile cele frumoase ce ne vin în minte rar se mai întorc a doua oară. Ele sânt nişte scântei ale geniului care din firea lor
6[v] sânt iuţi şi repede trecătoare; dar însă sânt idei care vin fieşte/cărui om câteodată, căci nu este minte aşa de seacă carea să nu nască din sine câte o gândire frumoasă. Dacă tânărul va urma a însămna totdeauna într-acest chip toate ideile ce îi vin cetind cărtile altora şi adevărurile ce le-au descoperit, precum şi băgările de seamă ce le-au făcut însuşi, atunci după un an-doi să pomeneşte cu o sumă de idei originale, adecă curat ale sale. Aceasta apoi îl aduce în stare de a nu să robi niciodată de nici un scriitor, ci îşi ţine a sa giudecată neatârnată.

De aceea şi scriitorii trebuiesc a să ceti nu ca să furăm ideile şi ca să ne înfrumuseţem cu ele, ci ca să vedem chipul cu care au purces mintea lui în aflarea adevărului şi să deschidem drum minţei noastre tot către acel adevăr, până ce în urmă o aducem în stare de a-l căuta şi de a-l găsi ea singură.

Aşadar, *scopul*, atât în cetirea cărţilor streine, cât şi în meditaţiile noastre, este *ca să ne facem mintea neatârnată de părerile altora* sau *ca ea de sine să poată giudeca lucrurile*. Numai într-acest chip putem agiunge la un grad înalt de procopseală. Aşadar, să nu pregetăm a însămna toate ideile ce ne vin în minte ori le găsim la alţii şi a medita asupra lor. Cei mai mari bărbaţi ai veacurilor au urmat sfatul acesta. La moartea nemuritorului poet P e t r a r c a s-au găsit oghealul[1] de piele de cerb cu care să acoperea plin de însămnări făcute cu condeiul de plumb asupra frumoaselor cugetări ce-i venea peste noapte în minte. /
7[r] Aseminea, vestitul poet englez M i l t o n, orb fiind, medita peste noapte, când era tăcere împregiurul său, şi apoi dimineaţa dicta totdeauna fetelor sale câte zece versuri, din care apoi s-au născut acea poemă vestită a lui[2].

Teoria despre câştigarea ideilor

§ 8. *În ce stă teoria aflării ideilor.*

Teoria aflării ideilor stă întru aplecarea puterilor minţii la obiectul despre care voim să vorbim şi în deosăbitele chipuri în care să poate privi obiectul.

De aici urmează că, vrând a afla ideile şi adevărurile trebuitoare, trebuie să cunoaştem facultăţile sau puterile minţii noastre cu care ea să

[1] Ogheal (s.n.) – cuvertură, plapumă.
[2] Poemul biblic *Paradisul pierdut*.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

slujeşte în priceperea întipăririlor din afară şi întru formarea concepturilor, giudeţelor şi a silogizmelor, pre care toate le propune logica; apoi urmează ca să ştim tracta obiectul cu care avem a face, adecă să cunoaştem osăbitele părţi din care să poate privi el.

§ 9. *Facultăţile minţii.*

Mintea în sine este una şi nedespărţită, cu toate acestea însă, după deosăbitele forme sau chipuri cu care ea priveşte şi giudecă atât întipă-
7v ririle / din afară, cât şi starea noastră cea dinlăuntru, în carea ne pun aceste întipăriri, şi ideile cele generale pre care ea le formează zmulgându-să de la obiect, cu un cuvânt, după gradurile prin care trece ea lucrând, să deosăbesc mai multe *puteri* sau *facultăţi*.

Cea dintâi putinţă sau facultate este cea simţitivă, adecă puterea de a primi întipăririle obiectelor din afară. Ea c-un cuvânt să poate numi *simţul*. Fiindcă întipăririle, unele sânt din afară, altele sânt dinlontru, de aceea şi simţul nostru unul este *dinlontru* şi altul *din afară*. Cu simţul dinlontru pricepem starea cea dinlontru în carea ne-am aruncat întipărirea din afară ori vreo întipărire dinlontru mai vie. Obiectele acestui simţ sânt: bucuria, întristarea, frica etc.

După simţul nostru care primeşte întipărirea lucrează o altă putere, carea ne pune în stare de a cunoaşte acea întipărire; această putere este *priceperea*.

După ce prin priceperea am cunoscut lucrul, apoi o altă facultate a minţii întră <în> amăruntele lucrului întipărit în noi şi le desface una de alta şi le deosăbeşte; această putere este *înţălegerea*.

Până aici aveam numai idei nelămurite, adecă cunoşteam numai
8r obiectul singur, / iar prin această putinţă, cunoscând obiectul cu toate amăruntele (notele) lui, avem concept şi putem osăbi obiectul de celelalte. Tot prin această facultate îşi formează mintea *genul* sau *feliul* şi *specia* sau *soiul*. Prin urmare, lucrarea puterii înţălegătoare este desfacerea şi împreunarea semnelor obiectului. Tot această putere înţălegătoare uneşte mai multe închipuiri generale sau concepturi între sine după relaţia sau raportul ce-l au ele între dânsele; aceasta să numeşte *giudecata* sau *giudeţul*. S.e.: *Petru este bolnav*. Tot această putere uneşte mai multe giudeţe între sine şi scoate din ele un rezultat; aceasta este *socotinţa* sau *silogizmul* (*ratiocin<at>io*).

Aşadar, cea mai de căpitenie între facultăţile lucrătoare este *înţălegerea* în cât giudecă. Cele mai mari graduri de cultură a acestei puteri

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

sânt: *isteţimea*, adecă puterea de a descoperi cele mai depărtate puncturi de asămănare între deosăbite lucruri; şi alta este *ascuţimea* sau puterea de a descoperi cele mai ascunse nepotriviri între deosăbite obiecte.

Alte puteri ale minţii agiungătoare înţălegerei, adecă: /

8v **§ 10. *Memoria şi fantazia.***

Prin simţul nostru ni să întipăresc numai obiecte care sânt învederat; de aceea şi închipuirile născute de aici sânt, ca şi obiectele, fiecare pentru sine, adecă fără raport văzut din afară. Când am grămădi noi numai aseminea închipuiri dezbăierate, mintea s-ar osteni şi n-ar trage nici un folos pentru dezvălirea sa, pentru că le-ar uita în grabă, de aceea şi este dată întru agiutor *memoria* (ţinerea de minte).

Când mintea noastră să adâncează asupra vreunei închipuiri ca să-i cerceteze natura şi relaţia cătră altele, atunci memoria îi este întru agiutor ţiindu-i de faţă închipuirile cele de mai înainte. Cu toate acestea uităm multe închipuiri sau idei, de aceea înţălegerei îi este dată *fantazia*, carea este puterea de a reînfăţoşa în toată vioiciunea lor închipuirile ce mai înainte le-am avut. Amândouă aceste puteri sânt de foarte mare trebuinţă retorului, de aceea se cuvine a le cultiva cât să va putea mai mult. /

9r **§ 11. *Raţia sau cuvântul.***

Când mintea noastră primeşte întipăririle obiectelor din afară ori dinlontru, când le cunoaşte prin pricepere şi şi le închipuieşte după deosăbite forme, nu este cu putinţă a nu băga în seamă în noi o putere carea să rădică peste închipuirile născute din întipăririle externe sau interne, carea îşi dă seamă pentru toate cele ce face cu ideile şi carea se sileşte a realiza idealul ce şi l-au format zmulgându-se de la obiect şi din contra; acesta este simţul unei puteri nemărginite a minţii noastre şi această nemărginită putere este *raţia* sau *sănătosul cuvânt*.

§ 12. *Voia, îndemnurile şi puterea poftitoare.*

Omul nu este numai o maşină a întipăririlor din afară; el are în sine temeiul sau principiul lucrărilor sale. Luând aminte la lucrările sufletului nostru, vedem că el are putere de a alege între osăbitele închipuiri. Puterea de a alege între deosăbitele închipuiri sau şi între obiectele înfăţoşate să numeşte *voie* sau *voinţă*. /

9v Totdeodată băgăm de seamă că voinţa noastră, când alege între deosăbite lucruri, cătră unele are o aplecare mai mare. Aceasta o numim *facultatea de a pofti*. Însă fără cuvânt să numeşte facultate sau putere,

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

pentru că vede oricine că la această întâmplare voinţa mai mult pătimeşte, adecă să duce după obiectul pre care-l pofteşte. Numai puterea voinţei noastre de a se zmulge de la închipuirile care o trag mai mult sau mai puţin să poate numi facultate. Tot din acest temei, fără cuvânt să osăbeşte între facultatea poftitoare de sus sau raţională şi de gios sau simţuală. De aceea noi aici numim numai voinţa.

Voinţa noastră are nu numai putere de a alege, ci şi de a să mărgini la un lucru sau la altul; aceasta să numeşte facultate de a să *hotărî* sau *determina*.

Închipuirile care sânt ca un temei după care să hotărăşte voia noastră sânt de două feluri: unele sânt asupra lucrurilor simţibile, pc. desfătarea, frica, mâncare, băutură etc., altele sânt închipuiri dintr-o lume mai presus de cea pământească sau raţională. Închipuirile acestea după care să hotărăşte voinţa noastră să numesc *îndemnuri* sau *îmbolduri*. /

10[r] Dacă închipuirile acestea vor fi raţionale, atunci şi hotărârea voinţii noastre să numeşte raţională, iar alţii o numesc *facultatea poftitoare de sus*. Dacă însă închipuirile după care să hotărăşte vor fi de la obiecte simţibile, atunci şi hotărârea voinţii noastre să numeşte *simţuală* sau *de gios*; alţii o numesc şi pe aceasta facultate sau putere. Îndemnurile cele raţionale să cuprind într-aceste trei idei: *adevărul, bunul şi frumosul*.

§ 13. *Cum trebuie să fie gătit omul dinlăuntru înainte de a tracta materia?*

1) Cea dintâi însuşime ce se cere de la retor sau de la orice cuvântător este *iubirea de adevăr pentru sine*, adecă pentru însuşi adevărul. Prin urmare, toate acele care pot împiedica mintea în căutarea adevărului să lipsească din inima noastră, pc. sânt folosul, paguba, ura, pizma şi, cu un cuvânt, toate patimile. Toate acestea orbesc ochiul minţii şi nu-l lasă să vadă adevărul curat, adecă precum este în sine; ci patima carea ne stăpâneşte, ea ne şi povăţuieşte întru toată lucrarea. S.e.: Să spunem că un

10[v] om să apucă să scrie viaţa aceluia care i-au făcut lui vreo pagubă / sau alt rău. Cea dintâi patimă care să naşte aici este pofta de răzbunare. Dacă inima lui să stăpâneşte încă de această patimă, atunci el va privi pre acel om totdeauna din partea cea mai slabă ori mai rea, ca să-l înnegrească înaintea ascultătorilor ori cetitorilor. Aşadar, *inima noastră să fie curată de orice patimă şi să o însufleţească numai iubirea de adevăr*.

2) Să căutăm timpul în carea mintea noastră nu este împrăştiată la mai multe obiecte şi dacă să poate şi minuntul[3] în care mintea noastră

[3] Minunt (s.n.) – clipă.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

este mai limpede, căci ca să aflăm adevărul în orice lucru trebuie să ne aţintim luarea-aminte asupra acelui lucru, care nu să poate dacă ea să va ocupa cu mai multe obiecte. D.e.: să ne închipuim un preot carele ar avea să facă pentru ziua următoare un cuvânt, în vreme ce copiii lui plâng după mâncare şi el nu are de unde să le deie. Asemenea, fiind mintea obosită de multa lucrare ori turburată prin vreo patimă, nu poate giudeca lucrurile precum sânt. De aceea dar să cere ca *inima să ne fie curată şi mintea limpede.*

3) Fiind astfel însufleţiţi de iubirea de adevăr, fiindu-ne mintea limpede şi inima curată, atunci putem păşi la tractarea obiectului pre care-l vom privi din partea carea ne interesează şi vom afla în grabă că ni să înfăţoşează sumă de idei în minte. /

11r § 14. *Tractarea materiei.*

Orice lucru despre care avem să vorbim trebuie să-l privim mai întâi de toate în sine, desfăcându-l în părţile din care să compune, silindu-ne a găsi raportul ce este între deosăbitele părţi şi împreunându-le iarăşi într-un concept sau într-o giudecată ori un silogizm. Aceasta este însăşi aplecarea puterilor minţii la obiect. Cu chipul acesta găsim adevărul lucrului.

După aceea privim lucrul din partea din carea ne-am propus să cuvântăm toate împregiurările din care să poate privi, ca să ne încredinţăm despre adevărul lui. D.e. putem lua *minciuna.* O privim mai întâi în sine şi, gândindu-ne ceva, aflăm că ea este *cuvântare în contra cugetului.* După aceasta mai scărmănăm vorbirea în contra cugetului, privindu-o după toate împregiurările, pc. persoana carea şi persoana căria, locul unde, timpul când etc. în care au vorbit cineva ceva în contra cugetului; giudecând toate acestea facem vreo închiere, s.e.: că *minciuna nu este iertată,* ori că *minciuna este rea, stricăcioasă* ş.c. Cu chipul acesta dobândim un adevăr în obiectul minciuna.

§ 15. *Despre dovezi.*

Nu este destul a propune numai adevărul, ci ni este de trebuinţă a-l
11v şi dovedi. A dovedi însemnează / *a arăta adevărul vreunui lucru ori a vreunei propoziţii cu temeiuri.* Temeiurile prin care încredinţăm sau pre noi înşine sau pre alţii despre vreun adevăr să numesc *dovezi.*

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

§ 16. *Felurile dovezilor.*

Temeiurile prin care încredinţăm despre vreun adevăr să deosăbesc: a) după izvorul de unde să scot; b) după chipul cu care propunem şi c) după puterea ce o au.

După izvor, să deosăbesc dovezile în două clase: *unele să iau din raţie* sau sănătosul cuvânt, *altele să iau din experienţie* sau păţire.

După chipul cu care să propun, unele dovezi sânt *drepte*, care întăresc adevărul de-a dreptul, altele *piezişe*, care întăresc adevărul închipuind împotrivitoriul sau contrariul. S.e. însemnăm că toate acele ce le aducem de-a dreptul spre a arăta că minciuna nu este iertată sânt dovezi drepte; iară când vom zice să punem că minciuna este iertată şi să arătăm apoi toate urmările acestui temei închipuit, atunci dovezile să numesc piezişe.

După puterea ce o au, unele dovezi sânt *încredinţătoare*, altele numai *luminătoare*. Cele încredinţătoare ne învingă[4] despre adevărul
12[r] lucrului, iar celelante ne luminează lucrul. / La acestea mai adăogim şi oarecare *temeiuri îndemnătoare* sau *mişcătoare*.

§ 17. *Dovezile din sănătosul cuvânt încredinţătoare de-a dreptul.*

Dovezile din raţie le găsim privind lucrul în natura sa, apoi în împregiurări personale, locale şi temporale. D.e. să luăm această propoziţie: *„Minciuna nu este iertată."* Mai întâi, căpătând idei lămurite: ce este minciuna? şi văzând că este cuvântare în contra cugetului, privesc propoziţia aceasta în sine şi zic astfel: *Toată natura este în harmonie; prin urmare, toate părţile ei, deşi deosăbite în parte, dar în privinţa totului sânt legate şi trebuie să răspundă una cu alta. Omul fiind fiinţa cea mai perfectă, el singur nu poate fi lipsit de această harmonie, atât către toată natura, cât şi către sine însuşi. Acum, ce harmonie este în acel om carele una cugetă, alta vorbeşte? carele, prin urmare, pre omul său cel dinlontru îl pune în contrazicere cu cel din afară sau din contra? Au nu tulbură el prin aceasta harmonia, mai întâi în sine, apoi şi în toată natura, nevrând a se supune rândului ce-l vedem între toate?* Este dar
12[v] învederat că „minciuna nu poate fi iertată". Aceasta este / o dovadă din firea lucrului.

Tot asupra acestei propoziţii am putea purcede din natura lucrului privind sfârşitul pentru care ne este dată vorbirea şi am putea zice aşa: *Vorbirea ne este dată ca să ne împărtăşim cugetele noastre altora; însă*

[4] A învinge (vb.) – a convinge.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

acela care una cugetă, alta vorbeşte, nu răspunde acestui sfârşit, prin urmare, nu este mulţămitor naturei şi Creatorului ei etc.

Am putea apoi <zice> tot în această propoziţie: *Care este scopul aceluia care una cugetă, alta vorbeşte? şi am afla că el vrea să înşele pre altul; apoi am păşi înainte şi am desplica*[5] *că acela ce înşală pre altul îşi bate joc de dânsul.* Prin urmare, şi de aici am putea arăta că „minciuna nu este iertată".

Toată această materie o putem privi în împregiurările sale. Să privim dar minciuna în împregiurarea personală şi să zicem astfel: *Când o persoană mai deosăbită ori prin rangul său, ori prin averi, ori prin oarecare însuşiri personale pc. prin învăţătură, fapte mari etc., c-un cuvânt când o persoană respectată de altele va minţi, oare ce înrâurire poate să aibă această urmare asupra altora, când mai cu seamă aceia*
13r *cătră carii s-au / vorbit minciuna sânt dintr-un fel de oameni carii să trag lesne de faptele şi urmările celor mai însămnaţi?*

Să privim tot minciuna în împregiurare locală şi ni să vor înfăţoşa şi aici sumă de idei, căci altă lucrare are minciuna spusă într-un loc unde să adună cei mai însămnaţi şi alta în şatra ţiganului, alta este înrâurirea minciunei spusă în palatul prinţului şi alta în coliba ţăranului, alta, în sfârşit, în beserică şi alta <în> cârcimă.

Sau să luăm împregiurări locale mai mari: alta va fi minciuna spusă într-o ţară luminată, unde oamenii au destule mijloace cătră bine, pc. în Germania, şi iarăşi alta într-o ţară unde oamenii, neînvăţaţi fiind, să duc lesne încotro îi duce vântul, precum am zice în Moldova.

În sfârşit, şi împregiurarea temporală trebuie a să lua în băgare de seamă, căci alta este greşala făcută în veacurile întunericului şi a neştiinţei şi alta în veacurile cele luminate, adecă o greşală sau anume o minciună din veacul de mijloc şi alta din veacul al 19-lea. Aici am putea zice astfel: *Acum, când pretutindenea să rădică aşezământuri de creştere, când lumina culturei şi-au răspândit razile sale până la cele mai depărtate unghere ale pământului, acum, când, prin urmare, şi ştiinţele naturale au început a se dezvăli şi printr-însele a-şi cunoaşte omul*
13v *punctul / pre care-l ocupează natura lucrurilor, – când acum să mai găsesc oameni cu două feţe, oameni carii îşi bat gioc de vrednicia omenească, carii cutează să turbure harmonia naturei şi baiera societăţii omeneşti; oare nu este ruşine pentru veacul nostru?*

[5] A desplica (vb.) – a explica.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

§ 18. *Dovezi din raţie încredinţătoare pieziş.*

Dovezile piezişe sau indirecte sânt atunci când închipuim o propoziţie contrarie cu aceea pre care voim să o dovedim şi o privim apoi din toate acele împregiurări din care am privit şi propoziţia de-a dreptul. D.e. putem lua tot propoziţia aceasta: *„minciuna nu este iertată"*. Privim propoziţia aceasta din partea contrarie şi zicem: *„minciuna este iertată"*, apoi închipuim toate urmările ce neapărat ar trebui să iasă dintr-un aseminea temei şi, mergând treptat, în grabă ne încredinţăm despre absurditatea acestui temei şi atunci sântem siliţi a închia că *„minciuna nu poate fi iertată"*.

Să luăm împregiurarea din afară, d.e. *societatea omenească* şi să punem că *este iertat a minţi*. În grabă vom vedea că de vreme ce minciuna este o cuvântare în contra cugetului, societatea omenească cu neputinţă va putea sta: *căci atunci ar lipsi cu totul credetul sau încre-*
14[r] *derea între oameni, n-ar fi nimenea / sigur de nimic, prin urmare ar trebui oamenii să să dezghine unul de altul, n-ar mai fi nici odihnă, nici o linişte şi aşa căzând societatea şi lipsind liniştea dinlontru, omul ar agiunge fiinţa cea mai ticăloasă.* Dacă ar fi minciuna iertată, atunci niciodată nu s-ar mai putea descoperi adevărul, ba încă şi cercetarea însăşi s-ar face de prisos, pentru că dacă este iertat întrebatului să mintească, atunci giudecătoriul nu este sigur pe ceea ce au auzit din gura lui.

Sau putem privi lucrul din firea sa şi putem zice: dacă minciuna este iertată, apoi atunci n-au mai fost trebuinţă ca să aibă omul darul cuvântului, pentru că graiul din firea sa este pentru a descoperi cugetele, apoi dacă este iertat a întrebuinţa graiul pentru altceva şi nu pentru cuget, atunci fireşte el este de prisos etc. Putem privi mai încolo natura şi pe urzitoriul ei carele ne-au dat graiul şi vom vedea numaidecât că temeiul acela: minciuna este iertată, ca unul ce să împotriveşte naturei, este absurd. Atât din acestea cât şi din alte nenumărate împregiurări mai mici sau mai mari, venim apoi la aceea ce voiam să dovedim, că adecă *„minciuna nu poate fi iertată"*. Acest fel de dovezi să numesc indirecte sau piezişe. /

14[v] Atât pentru dovezile cele piezişe, cât şi pentru cele de-a dreptul întrebuinţate, însemnăm că ele de multe ori agiung singure ca să încredinţeze pe om; să înţelege însă că nu toate materiile să pot privi din toate împregiurările.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

§ 19. *Despre dovezile luminătoare şi întăritoare.*

Dovezile pe care prin meditaţie le luăm din natura lucrului şi din împregiurările din care cu mintea noastră putem privi lucrul agiung totdeauna ca să ne convingă despre adevăr. Cu toate acestea, pe de o parte nu toţi oamenii sânt în stare de a pătrunde cu raţia lor în natura lucrurilor, dar pe de altă parte pentru orice om este un mare câştig şi folos când, pe lângă dovezile cele reci ale raţiei, poate să se lumineze lucrul prin alte chipuri mai simţibile sau care să pot mai bine cunoaşte şi prin mai multe organe. Dovezile care să iau din privirea aceasta să numesc *luminătoare* şi *întăritoare*, pentru că luminează lucrul despre care vorbim.

La dovezile cele luminătoare să numără: a) alăturarea sau comparaţia mai multor lucruri şi aceasta cuprinde în sine *asemănarea* sau analogia şi *contrariul* sau împrotivirea; în asemănare să alăturează unul pe lângă altul lucrurile cele potrivite între sine, iară în contrariu lucrurile
15[r] cele nepotrivite; / b) este *exemplul* sau pilda. La cele întăritoare numărăm: *inducţia* şi *mărturiile.*

§ 20. *Asemănarea, contrariul şi exemplul.*

Analogia sau *asemănarea* este alăturarea lucrurilor celor mai necunoscute pe lângă alte lucruri potrivite şi mai cunoscute. Scopul asemănărei este ca prin lucrurile cele mai cunoscute să înţălegem pe cele mai ascunse. Să punem s.e. că am avea să dovedim că: *unirea este neapărat trebuincioasă în societate.* După ce am dovedit lucrul acesta din firea societăţei, care în sine cuprinde ideea unirei, apoi ne-am putea închipui un lucru făcut de un om singur sau de doi, însă deosăbiţi unul de altul şi l-am putea alătura cu alt lucru, făcut de trei sau patru oameni. Cu acest chip putem face pe ascultători să priceapă că lucrul făcut de mai mulţi într-o unire este făcut şi mai bine şi este şi mai sănătos decât lucrul făcut numai de unul sau şi mai de mulţi însă în deosăbi. Şi aceasta este asemănarea, carea însă să poate întinde mai departe şi lucrul să poate face şi mai luminat făcând asemănare cu *nuiele*, care câte una singură să rupe
15[v] în grabă, iar împletind trei sau patru / iesă din ele un lucru vârtos şi tare.

Contrariul este alăturarea a două sau mai multor lucruri care să împrotivesc între sine. Este un proverb vechi la latini, că *contrariile alăturate să luminează una pe alta.* Contrariile sânt de mai multe feluri şi au deosăbite numiri în logică, noi în general înţălegem aici alăturarea contrariilor, adecă răul şi binele, frumosul şi urâtul etc. Retorul de multe ori are trebuinţă de a alătura împrotivitoarele între sine, care o face

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

într-acest chip: vrând adecă cineva să arăte *cât este de preţioasă curăţenia*, să se apuce să zugrăvească icoana omului celui desfrânat şi dezmierdat în toată urâciunea lui.

Exemplul este fapta oamenilor celor aleşi propusă altora de model. Exemplurile sânt de mare trebuinţă, pentru că multe adevăruri morale să par oamenilor celor de rând aşa de grele de a se pune în lucrare, încât nu cred că cineva le-ar fi împlinit vreodată; iar arătând pe bărbaţii carii au pus în lucrare datoriile sau poruncile minţii sau ale credinţei, cuvântarea asupra unei aseminea porunci să luminează şi capătă o mai lesne întrare în inima ascultătorilor. De aceea încă în vechime era cunoscut proverbul: *vorbele mişcă, iară exemplurile trag.* /

16^{r} Având cineva cunoştinţă de istorie şi deosăbit cunoştinţă de întâmplările ce să ţin de datoriile chemărei sale, adecă cunoscând s.e. diplomatul istoria politică sau preotul istoria beserecei şi viaţa bărbaţilor carii s-au însemnat în beserică, el va găsi lesne exempluri sau pilde pentru orice datorii omeneşti şi creştineşti. D.e. să luăm că am avea să dovedim cum că: *Adevărul trebuie să ne fie mai scump decât toate* şi anume *mai scump decât însăşi viaţa*. După ce am dovedit aceasta din natura adevărului şi din alte mai multe împregiurări, apoi <am> trece la punerea în lucrare a acestei datorii, adecă la exempluri, şi am găsi în istorie o mulţime de bărbaţi mari, filosofi şi alţii, carii au fost mai gata a muri decât a-şi schimba părerile: aşa moare S o c r a t la greci, aşa moare S e n e c a la romani. Privind istoria beserecei, apoi găsim mai întâi pe *profeţi*, carii au murit întru adevăr, apoi în legea nouă pe H r i s t o s M â n t u i t o r u l şi pe *apostolii* lui, iar mai încoace găsim exemplul apostolilor urmat şi de cătră alţii şi anume de cătră *martiri*. În materia adevărului preotul totdeauna are pilde de prisos. /

16^{v} **§ 21. *Dovezi întăritoare: înducerea şi mărturia.***

Inducţia este un fel de argumentaţie în carea de la notele sau părţile unui obiect să face închiere la totul. D.e.: Cutare lucru nu să poate cunoaşte prin mijlocul ochilor sau prin vedere, nici prin auzire, nici prin mirosire, nici prin gustare, nici prin pipăire, aşadar nu să poate cunoaşte prin simţul din afară.

Înducerea este de două feluri: *deplină* şi *nedeplină*. În exemplul de mai sus înducerea pentru senzul extern este deplină, pentru că în ea s-au numărat toate notele simţului din afară; iar când am fi numărat numai două sau trei, adecă numai văzul, auzul sau văzul, auzul şi mirosul, atunci inducţia este nedeplină.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

Inducţia deplină este în stare de a ne convinge despre adevărul propoziţiei, iară cea nedeplină face lucrul mai de crezut sau îl apropie de adevăr. Când aş avea să dovedesc că: *bunurile acestei lumi singure nu fac adevărata fericire* şi aş număra toate acelea din care să compune fericirea lumească, adecă: avuţia, rangul, vânta (slava), mulţămirile poftelor trupeşti, mâncarea, beutura, somnul şi cu un cuvânt toate câte să ţin de fericirea lumească şi aş arăta în fieşte<care> nestatornicia şi întâmplătoria, atunci s-ar putea convinge orişicine că bunurile lumeşti singure
17r nu pot face adevărata fericire. / Iar dacă am număra numai avuţiile şi rangul şi am arăta că ele nu sânt adevărata fericire, atunci închierea noastră că toate bunurile lumei aceştia nu fac adevărata fericire este numai cu apropiere de adevăr.

Mărturia este spusa sau aflarea altor oameni adeveritoare lucrului despre care vorbim. S.e., când cineva, spre a încredinţa că *trebuie să iubim pe deaproapele nostru*, ar aduce cuvintele Mântuitoriului, ori ale apostolilor, ale lui I o a n ori ale altora, atunci aduce mărturie. Însă mărturia, ca una ce este dovadă din afară şi să razimă pe auctoritate, să ţine de experienţie. Acele mărturii care nu sânt decât sentenţiile altor oameni ce privesc adevărurile cunoscute prin raţie, adecă acelea care nu privesc întâmplările, nu sânt neapărat trebuincioase; de aceea mărturia din privinţa aceasta o punem între argumentele care agiută numai la întărirea în adevăr. Iară acea mărturie carea priveşte întâmplările făptuite sau întâmplările istorice, aceea este neapărat trebuincioasă spre a ne încredinţa despre întâmplări. /

17v § 22. *Experienţia şi auctoritatea.*

Experienţia este suma cunoştinţelor câştigate prin simţul nostru. Experienţia este al doilea izvor de argumente. Dar ca exp<erienţia> să ne poată da argumente încredinţătoare, trebuie să fie răzămată pe auctoritate, adecă trebuie să aibă acea putere carea ne face să primim de adevărat sau neadevărat lucrul cunoscut prin simţul din afară. Puterea aceasta este însăşi *auctoritatea*. Aceasta este trebuincioasă în experienţie, pentru că nu toate câte să spun, să aud, să văd sânt vrednice de crezut. De aceea să cuvine a cunoaşte puncturile pe care să razimă auctoritatea în cunoştinţele din exp<erienţie>. Auctoritatea este însăşi stima sau preţul în care stă înaintea noastră aceia carii au cunoscut ceva din experienţie.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

§ 23. *În ce stă auctoritatea experienţiei şi cum trebuie cercetată.*

Fiindcă auct<oritatea> exp<erienţiei> atârnă de la stima sau preţul în care să află înaintea noastră izvorul cunoştinţelor de experienţie, aşadar, toată întrebarea despre cercetarea auctorităţei să reduce la însuşi-
18r mile care fac pe un om preţuit înaintea noastră. De aceea trebuie / să cercetăm dacă acela care ne-au spus sau au scris vreo întâmplare au avut:

1) simţiri sănătoase, adecă dacă au văzut ori au auzit bine lucrul;

2) dacă au fost aproape sau departe de locul întâmplărei;

3) dacă n-au fost orbit de patimi care să-i oprească dreapta privire;

4) dacă n-au fost prea lesne crezător sau prea anevoie crezător;

5) dacă au văzut sau au auzit întâmplarea numai singur sau cu mai mulţi;

6) dacă au fost silitor sau leneş, şi alte împregiurări mai multe.

Prin aceste întrebări ne încredinţăm dacă cineva au putut cunoaşte adevărul.

Nu este destul a cunoaşte numai adevărul, ci să cere şi voinţa de a-l mărturisi sau să cere *sinceritatea*. Since<ritatea> o giudecăm după următoarele puncturi:

1) Cercetăm caracterul moral al persoanei carea ne-au spus ceva ori carea ne-au lăsat scris ceva, căci despre un om care este cunoscut de om şi învăţat şi cinstit, fireşte spunem că el va fi grăit adevărul.

2) Cercetăm dacă s-au aflat în împregiurări ca acele unde n-au fost nimic ce l-ar fi putut îndemna ori sili ca să mintă, adecă s-au aflat în
18v împregiurări unde n-au avut nici frică, nici nădejde carea să-l fi / abătut de la spunerea adevărului.

3) Giudecăm since<ritatea> de la răceala cu carea cineva vorbeşte sau scrie fără nici o deosăbire de persoană, rang, naţie etc. şi vorbeşte aceasta mai cu seamă şi atunci când n-are să aştepte altceva decât goane, ură, prigoniri...; această răceală a inimei să poate numi *neinterisitate*[6]. Aceasta este cea mai sigură dovadă de since<ritatea> unui om, căci cine este aşa de pierdut şi de nesimţitor ca să vorbească despre sine, despre fraţii săi, <despre> naţia sa vreun lucru rău dacă el nu ar fi adevărat? Şi iarăşi, cine ar fi aşa de nebun ca să mintă pentru ca să fie urgisit, gonit şi poate chiar osândit la moarte? S.e. putem lua *cartea Golescului*[7], în carea

[6] Neinterisitate (s.f.) – obiectivitate (posibilă construcţie proprie cu sensul „a nu avea nici un interes").

[7] Dinicu Golescu (1777-1830), autorul memorialului *Însemnare a călătoriei mele, Constandin Radovici din Goleşti, făcută în anul 1824, 1825, 1826.*

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

el descrie starea cea ticăloasă a Principatelor înainte de Tractatul de la Adrianopol[8].

La cele dintâi puncturi din care giudecăm dacă cineva au fost în stare, adecă dacă au putut cunoaşte adevărul, putem lua exem<plu> de deprinderea *stahiile* <sic!>.

De experienţie să mai ţin încă: *simţul public* al popoarălor, *obiceiurile* şi *legile politice*.

Simţul public este o tăcută învoire a unui popor ori a mai multor popoară în giudecata lor asupra vreunui lucru. Sânt adecă unele virtuţi şi
19[r] viţiuri care în părerea unor sau multor sau şi tuturor popoarălor / sânt primite ori lepădate. Aşa sânt s.e. furtul sau furtişagul, minciuna, beţia şi altele mai multe despreţuite. Şi iarăşi, de altă parte, ruşinătatea, modestia, curăţenia, cumpătul, înfrânarea etc. primite. Retorul de multe ori găseşte prilej de a lua argumente sau dovezi din acest izvor, şi cu cât va fi mai întins acest simţ public, cu atât şi dovada va fi mai încredinţătoare.

Obiceiul este iarăşi o tăcută învoire la o deopotrivă urmare în acelaşi obiect. Aici să înţăleg atât modele cele schimbătoare, cât şi datinile care de la strămoşi să pogoară şi trec la strănepoţi. Şi în acesta găseşte oratorul destulă materie de a dovedi virtutea sau viţiul, de a aproba şi de a reproba, de a îndemna şi de a desmânta[9].

În urmă şi *legile politice* să pot socoti între locurile retoriceşti, pentru că în ele multe fapte omeneşti sânt cumpănite şi măsurate înainte, aseminea şi datoriile sânt însemnate pentru multe împregiurări. Găseşte dar retorul şi în acestea destule argumente sau dovezi pentru oraţia sa. /

19[v] **§ 24. *Despre argumente mişcătoare sau despre patimi şi moravuri.***

Nu este destul a îndupleca numai mintea omului, care o facem prin dovezi, ci este de trebuinţă ca să facem şi inima omului simţitoare cătră virtute şi viţiuri, adecă să cere ca să gâdilim patimile inimei omeneşti. Aceasta nu să face prin argumente în înţălesul strâns, ci să face prin vioiciunea pre carea o întipăreşte cineva cuvântărei sale. Propuind cineva folosul ori stricăciunea vreunui lucru este adevărat că poate să mişce inima omului, dară însă numai atunci când va şti să ne zugrăvească ca să între în inima lui. Deci toată măiestria de a mişca inima, adecă de a gâdili patimile, stă întru destoinicia de-a zugrăvi toate lucrurile cu trăsurile[10]

[8] Semnarea Tratatului de pace ruso-turc la Adrianopol, în 1829, a însemnat, pentru Principatele Române, autonomie administrativă şi desfiinţarea monopolului economic al Imperiului Otoman.

[9] A desmânta (vb.) – a explica.

[10] Trăsură (s.f.) – trăsătură, linie.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

cele mai vii, adecă *virtutea* în toată frumseţa şi înălţimea sa, viţiul în toată urâciunea şi giosimea lui, a zugrăvi asemenea patimile, pc. frica, ura, pizma, mânia în toată puterea lor, şi apoi a le înfăţoşa asemenea cu tot focul şi cu toată căldura. Aceasta este *măiestria de a mişca inima*. Să
20[r] înţălege dar / că trebuie mai întâi retorul să fie simţitor şi în stare de a putea arăta în sine mişcările ce le produc patimile.

În sfârşit, pentru a îndupleca pe oameni, trebuie să ne facem plăcuţi înaintea lor. Oamenii în general nu fac deosăbire între persoană şi între lucrul dregătoriei lor, adecă d.e. între preot şi între religie, între legiuitor şi legi etc., întru aceasta nu putem zice că poporul lucrează fără cuvânt, pentru că este adevărat că omul dă luciu, vântă[11] şi preţ tuturor lucrurilor. De aceea, orice retor trebuie să se silească ca prin caracteriul său să se facă plăcut oamenilor şi, prin aceasta, să-şi câştige drum în inimile lor.

1) Aşadar, el trebuie să fie mai întâi cunoscut ca un iubitor de adevăr şi ca un silitor întru aflarea lui.

2) Al doilea, trebuie să însufle oamenilor încredinţarea că el îşi întocmeşte toată viaţa după adevărurile care le propune. Acest punct este foarte însemnător şi de la el atârnă toată înrâu<ri>rea cuvântărilor noastre asupra altora şi, prin urmare, tot folosul lor. Sufletele oamenilor lucrează
20[v] unul lângă altul şi să înţăleg / şi fără cuvinte; de aceea de multe ori un adevăr înfăţoşat cu toată măiestria retoricei nu lucrează în inimile ascultătorilor, pentru că cel ce vorbea nu era însuşi destul de pătruns şi cuprins de acel adevăr; şi această nepotrivire o simt sufletele şi fără a o explica cineva prin cuvinte. Aceasta priveşte cele dinlontru ale retorului; iar când el va lucra în faptă în contra regulilor ce le propune pentru alţii, atunci nu mai este nici o îndoială că va cuvânta la urechi surde, pentru că ascultătoriul fireşte trebuie să cugete că el nu gândeşte serios despre cele ce vorbeşte. Aceasta mai cu seamă preoţii şi învăţătorii tinerimei trebuie să şi-o ia asupră-şi; şi mai bine să nu primească o sarcină despre a căria sfinţenie nu sântem deplin încredinţaţi, căci nu vor folosi niciodată, pentru că anevoie îşi va întocmi cineva viaţa după datoriile însărcinărei sale dacă acea sarcină nu va fi plăcută.

21[r] 3) Al treilea, / întru toate urmările sale şi întru toată înfăţoşarea sa să arată în inimă de binevoitoare.

4) Al patrulea, să păzească şi regulile bunei-cuviinţi pe dinafară, să fie adecă cinstitor către toţi, blând, plecat, voios, nu retras dintre oameni, nu prea sfiicios, dar nici prea îndrăzneţ, nici prea serios, dar nici uşuratec.

[11] **Vântă (s.f.) – slavă, măreţie.**

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

Cât pentru înfăţoşarea în adunări, să se silească ca să fie mai mult căutat şi dorit, iar nu să se îmbulzească. De adunări nu trebuie să fugă nici unul dintre aceia carii sânt chemaţi să înveţe pre alţii, pentru că într-alt chip el niciodată nu va cunoaşte bine lumea, de unde apoi cu toată învăţătura sa el nu va şti a învăţa pre alţii. Între lumea din cărţi şi între lumea din viaţă
21[v] este o deosăbire foarte mare, / şi cel ce trăieşte numai cu cei din cărţi să poată zice că trăieşte numai cu morţii şi niciodată nu va nimeri drumul cel adevărat de a trăi cu oamenii.

Partea a II-a a Retoricei generale

Cap. al II-lea
Despre dispoziţie sau aşăzarea ideilor

§ 25. ***Băgări de seamă asupra dispoziţiei.***

Acela care cu mintea au găsit ideile trebuitoare într-o cuvântare, acela negreşit că va şti şi a le aşăza, pentru că, atât găsirea, cât şi aşăzarea ideilor într-o minte cât de cât cultivită, aceste sânt nedezlipite una de alta. Raţia noastră, după firea ei, caută totdeauna punctul de unire între feluritele idei, ca să facă din ele un întreg. Aşadar, lucrul să reduce mai mult la alegerea cugetărilor celor mai potrivite din suma ideilor câştigate prin locurile retoriceşti. Aceasta vorbim despre aşăzarea ideilor în general, care atârnă de la scopul pre care şi l-au propus cineva în cuvântare, pc. şi de la publicul pentru care cuvântează şi în care trebuie să străluce-
22[r] ască totdeauna *logica naturală*. De aceea, drept / regulă generală să poate pune aceasta: *aşază-ţi ideile aşa după cum îşi urmează ele sieşi, potrivit cu timpul, locul şi preţul ce-l au în sine, având însă în băgare de seamă şi pe publ<icul> către care cuvântezi.*

Această regulă ne arată dar că, vorbind s.e. despre întâmplările oamenilor sau ţărilor, ele trebuie să urmeze una după alta, după cum ele s-au ivit sau s-au întâmplat şi potrivit cu locul unde s-au ivit; sau, vorbind despre vreo faptă morală, urmează să începem de la cauza ei în inima omenească şi, arătând aici începutul, să dezvălim cursul, apoi împregiurările, apoi urmările; aseminea, vorbind despre alte adevăruri teoretice, punem întâi temeiurile generale din care purced şi apoi ne pogorâm către aceea ce vrem să dovedim, puind argumentele în acel rând în carele să pare că pregătim mai bine pe ascult<ători> ori cetitori către scopul nostru. În sfârşit, întru toate acestea este greu a da vreo regulă, ci fieşte-

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

cine carele au fost în stare a-şi găsi materialul trebuitor în cuvântare va găsi negreşit şi rândul cel adevărat. /

22v § 26. ***Despre alege<rea> id<eilor> şi despre frum<seţa> lor.***

Tractând cineva obiectul după puncturile din care să poată privi şi luând câteodată în agiutor şi aflările altora, să pomeneşte cu o mulţime de idei, încât greutatea cea mai mare după găsirea ideilor este alege<rea> celor mai potrivite dintr-însele. Ideile cele potrivite se numesc şi frumoase. Frumseţa nu să poate da unei idei singure privite îndeosăbi, pentru că unde este frum<seţă> acolo trebuie să fie şi viaţă, apoi viaţa nu se alcătuieşte numai dintr-un element, ci din unirea mai multora într-un întreg. Aşa este şi în cuvântare, că adev<ărata> frum<seţă> este numai în întreg, adecă în reducerea tuturor id<eilor> noastre la o idee generală. Ideile dar, cele singure, vor fi numai întru atât frumoase în cât vor conrespunde ideii generale.

Deci, fiindcă în fieştece cuvântare trebuie să fie o idee gen<erală> la carea oratorul priveşte totdeauna şi carea trebuie să-i însufleţească toate celelalte idei ce le găseşte prin invenţie, să poate pune această
23r regulă pentru alegerea ideilor: / *să se ieie în băgare de seamă către id<eea> g<enerală> ce trebuie să lucească în toată cuvântarea.*

În reducerea osăbitelor părţi a unei cuvântări la ideea carea trebuie să le însufl<eţească> pe toate stă adevărata frum<seţă> retoricească sau şi frum<seţa> filosoficească. Dar şi aici trebuie să ieie cineva în băgare de seamă pe ascultătorii săi, carii de multe ori nu înţăleg relaţia tuturor deducerilor către întreg sau relaţ<ia> ideilor osăbite către ge<nerala> idee, sau, cu alte cuvinte, nu toţi ascult<ătorii> înţăleg tot o frumseţă, ci de multe ori sânt unele idei frum<oase> pentru un om învăţat, dar frum<seţa> aceasta nu o cunoaşte poporul.

§ 27. ***Poveţe practice pentru aşăz<area> ideilor.***

Prin necontenita deprindere agiunge omul şi fără teorie în stare de a-şi putea aşeza ideile ca să formeze un întreg deplin. Deci cea dintâi regulă practică este:

1) *Timpuria deprindere în alcătuirea de cuvântări.* Orice obiect tractează cineva şi oricâte argumente găseşte pentru întemierea adevărului, să se silească a le înşira unul după altul în acel rând pe care-l soco-
23v teşte mai / potrivit înţălegerei. Ce este potr<ivit> înţ<ălegerei> cunoaşte fieştece om de la sine însuşi, pentru că fieştecine ştie când şi cum au

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

înţăles lucrul, şi aceasta apoi poate să-i slujească drept regulă şi pentru alţii. Numai acela care-şi înţălege lucrul poate să-l facă şi altora de înţăles.

2) Încercările care le-am făcut înşine să le alăturăm pe lângă lucrurile bărbaţilor celor mai aleşi, ca văzând lucrul strein să putem deplini pe al nostru. Aceasta însă trebuie făcută aşa ca să nu ne pierdem originalitatea, carea să va face numai atunci când noi vom lucra mai întâi înşine de la noi şi numai după ce am săvârşit lucrul după cât am putut, numai atunci vom ceti lucrarea altuia tot în materia aceasta. Făcând noi aceasta necontenit, câştigăm două mari lucruri: unul este că agiungem în stare de a lucra totdeauna de la noi înşine şi câştigăm frumosul dar de a putea cuvânta în timpuri de nevoie şi nepregătiţi; al doilea folos este că
24[r] ne ridicăm în stare de a giudeca toate alcătuirile streine. Aşadar, să / fugim de obiceiul acela pre care-l au mulţi, carii înainte de a să apuca de vreun lucru să apucă şi cetesc pre alţii. Acest obicei este foarte păgubitor tinerimei şi urmarea aceasta nu să poate ierta decât numai când cineva silit de împregiurări este nevoit de a cuvânta în grabă. Însă aceasta nu să va întâmpla niciodată aceluia carele să va ţinea de regula noastră. Atât aceasta cât şi cea dintâi regulă privesc însăşi lucrarea, adecă atunci când ne apucăm să compunem ceva.

3) În general, pentru înmulţirea ideilor şi pentru procopsinţă este bine, ba şi trebuincios, a cunoaşte şi lucrurile altora, adecă cuvintele retorilor celor mai însemnaţi. Aceasta însă nu trebuie să o facem pentru ca, furând dintr-un loc o bucată, dintr-un altul alta, să le grămădim în cuvântul ce vrem să facem, cu toate că sânt mulţi carii urmează aceasta spre paguba lor însuşi, ci să cetim cuvintele retorilor mai mult ca să vedem chipul cu care ei tractează materia; putem să cetim şi pentru ca să însemnăm frazele ori sentenţiile cele mai alese, care apoi ne vor sluji drept mărturii în dovedire. /

24[v]

Despre aşăzarea ideilor în parte sau despre cuvinte (în înţălesul strâns)

§ 28. ***Despre părţile cuvintelor în general şi observaţii asupra lor.***

Prin *cuvinte* (în înţălesul strâns) înţălegem un fel de cuvântări mai scurte care să ocupează cu câte un obiect mai mic. Cuvintele acestea să numesc şi *oraţii*, iar cele ce să zic în beserică să numesc şi *predice*.

Nu este nici o îndoială că, oricât de mică să fie cuvântarea, ea trebuie să aibă părţile sale ca să se poată rătunzi într-un întreg, adecă

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

trebuie să aibă capete şi mijloc; aceasta este fundată în natura lucrului şi în natura minţii noastre, care nici un adevăr dezvălit nu şi-l poate închipui întreg decât rotunzit prin capetile sale. Lucrul vine de acolo că, fiind horizonul ochilor noştri rotund, mintea noastră, totdeauna când cugetă despre lucruri univerzale şi le închipuieşte ca în formă de glob sau rotunzime, adecă ca un ce în care mijlocul uneşte capetele şi capetele să
25r ţin de mijloc şi întră şi ele unul în altul sau corespund unul altuia. / Întru aceasta stă întregimea unei cuvântări.

De obşte s-au primit ca un cuvânt sau o oraţie să aibă patru părţi: începutul sau urzeala, adecă *exordiul*, *propoziţia* sau spunerea lucrului despre care vorbim, *confirmaţia* sau dezvălirea lucrului şi adeverirea lui prin argumente sau dovezi, în urmă *peroraţia* sau închierea.

Prin *exord* pregăteşte cuvântătoriul pe ascultători, deschizându-le oarecum ochii, urechile şi inima; în *propoziţie* spunem <în> puţine cuvinte aceea ce vrem să băgăm în mintea şi inima ascultători<lor>; în *confirmaţie* dezvăleşte şi adevereşte lucrul; în urmă *încheie* aceea ce spusăse încă de la început.

Ex<ordiul> şi peror<aţia>, precum vede oricine, sânt capetele cuvânt<ului>; conf<irmaţia> sau dezvălirea este mijlocul; prop<oziţia> uneşte începutul şi mij<locul>; iar pentru a uni epilogul sau peror<aţia> cu mij<locul> sau cu conf<irmaţia>, maisterii de retorică n-au numit nici o parte care să fie punctul de unire. De unde să şi vede că părţile unui cuvânt sânt hotărâte foarte arbitrarii şi însemnăm că la sfârşitul conf<irmaţiei>, dacă prop<oziţia> o numim parte deosăbită a cuvântului,
25v trebuie să punem încă o parte / şi ea este în adevăr şi este tot prop<oziţia> carea au stat înaintea conf<irmaţiei>, măcar că nu totdeauna să vede, însă atunci prop<oziţia> vine ca încheiere prin formula *aşadar*, şi după ea apoi începe peror<aţia> în care aruncăm ochii peste toată cuvântarea până la locul de unde am început.

Aşadar, dacă am vrea să numim părţile unei cuvântări după adevăr, am trebui să punem cinci: *exordiul* sau urzeala, *propoziţia* sau explicaţia, *confirmaţia* sau dezvălirea şi adeverirea, *încheierea* sau înturnarea la prop<oziţie> şi în urmă *peroraţia* sau recuprinderea tuturor celor zise.

§ 29. ***Despre exordium.***

Exordul este acea parte a cuvântărei în care oratorul îşi deschide drumul în cuvântare sau şi drumul în inimile ascultătorilor.

Fiindcă cuvântul trebuie să formeze un întreg deplin şi fiindcă în toată natura începutul răspunde sfârşitului, urmează că şi retorul în

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

ex<ordium>, oricât de departe îl va începe, trebuie să aibă înaintea
26r ochilor punctul la care vrea / să iasă cuvântarea, adecă trebuie să însămneze mai pe departe aceea de care vrea să vorbească. Sau mai luminat: fieştece cuvântător, ori despre ce va cuvânta el, trebuie să-şi aplece cuvântarea sa la viaţă sau cel puţin la un punct în viaţa omenească. De aici urmează că întrebând cineva: de unde să începem exordul?, trebuie să răspundem că din viaţă, adecă din împregiurările întru care ne aflăm în privinţă către adevărul de care vrem să cuvântăm. S.e., vrând cineva să cuvânteze *Despre neapărata trebuinţă de a educa preoţi învăţaţi în Moldova*, trebuie să înceapă de la starea întru carea să află poporul românesc în privinţa credinţei şi a moralului. Sau, vrând cineva să cuvânteze *Despre trebuinţa de a întemia spitaluri publice pentru căutarea celor scăpătaţi*, va începe cuvântarea sa de la numerul celor ticăloşi carii, după ce cad la pat, apoi să mai luptă cu foamea, setea şi frigul, privind în
26v zădar după mâna agiutătoare etc. / Sau, vrând cineva să cuvânteze *Despre milostenie*, trebuie iarăşi să înceapă de la împregiurări de faţă, de la numărul văduvelor sirimane, de la mulţimea celor scăpătaţi nu din vina lor, sau de la vreo altă împregiurare carea au înmulţit numărul celor ce au nevoie de agiutor.

Acestea sunt împregiurări din afară. Dar sunt şi împregiurări dinlontru şi acestea sunt în inima oamenilor, adecă în părerile ce le au ei către cutare sau cutare adevăr. A începe din punctul acesta cuvântarea este ceva mai greu, pentru că lesne să poate întâmpla ca, izbind greşita părere, să înstreinăm inima ascultătorilor de către noi.

De aceea, aici să cere multă isteţime şi măiestrie de a fura înainte inima omului şi aceasta o facem începând a cuvânta despre vreo părere greşită sau despre vreun viţiu din acea parte carea este vătămătoare fieştecăruia. Adecă la o asemenea întâmplare cineva poate să înceapă cu
27r <o> întâmplare închipuită / sau cu o fabulă sau cu o parabolă, în care pieziş să zugrăvim viţiul din partea cea vătămătoare.

Regula generală pentru ex<ordium> este aceasta: *începeţi cuvântarea vorbind despre acele împregiurări din care să cunoască ascultătorii că este de trebuinţă ca să se facă cuvântarea despre unul sau alt adevăr*. Numai simţind cineva trebuinţa cuvântării îşi va deschide inima pentru dânsa şi iarăşi vorbind numai despre împregiurările de faţă poate să aducă pe om să cunoască trebuinţa cuvântării, pentru că nici trecutul, nici viitorul nu ating aşa de tare inima omenească precum o atinge defaţa sau prezentul. Cele trecute lesne să uită şi omul să mângâie cu cuvintele acestea: *să zice că are să fie, dar cine ştie;* aşa<da>r, numai ce este de

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

față, înaintea ochilor, ce se aude și, cu un cuvânt, ce se simte, numai aceasta mișcă inima omenească. /

27[v] Din cele zise despre ex<ordium> urmează:

1) Că fieștece ex<ordium> în cuvinte trebuie să-l luăm din viată sau din împregiurările de față.

2) Că prin urmare tot ex<ordiul> trebuie să fie popular, adecă din împregiurări pre care ascultătorii să le cunoască.

3) Urmează că toți aceia carii își încep cuvintele de la lucruri înalte, din idei abstracte și, c-un cuvânt, numai dintr-o lume închipuită, aceia vorbesc totdeuna vânturilor, iar nu oamenilor.

În greșala aceasta cad toți aceia carii își trag învățătura lor numai din cărți, prin urmare carii cunosc lumea numai din cărți. Ei cuvântează numai ca să-și arăte învățătura lor, iar nu ca să folosească publicului. Așadar, adevăratul izvor de ex<ordiu>ri este învățătura unită cu o cunoștință practică a împregiurărilor întru care ne aflăm. De unde urmează:

4) Că acela care vrea să folosească în cuvântări, adecă să facă inimile ascult<ătorilor> primitoare de adevărurile trebuitoare, trebuie să /

28[r] cunoască bine veacul întru care să află și anume veacul poporului său, cu tot duhul lui, adecă cu toate pornirile, aplecările, obiceiurile, viținrile, virtuțile, părerile etc.

§ 30. ***Însușimile exordiului.***

Reg<ula> ge<nerală> pentru însușimile ex<ordiului> este: *ca să fie potrivit împregiurărilor*, pentru că întru alt chip nu vom putea trage luare-aminte a ascultătorilor asupra cuvântărei. Aceasta nu este altceva decât popularitate. Deci ex<ordiul> trebuie să fie:

1) *Simplu*, prin urmare să nu înceapă prin deduceri încurcate care ar putea de la început a osteni pe ascultători.

Este frumos a începe mai totdeauna de la lucruri cunoscute și plăcute ascultătorilor, uneori de la câte un proverb, câteodată și de la câte o fabulă sau parabolă, pc. este acel început a lui M e n e n i e A g r i p a către poporul roman despre „rebelia părților trupului în contra stomahului". Însă aseminea început de la fabule și parabule să potrivește numai

28[v] poporului plebeu; / aseminea începutul de la prov<erbe>, dacă vor fi serioase atunci au loc totdeauna, iar dacă vor fi satirice ori comice, au loc numai când oratorul și-au câștigat un nume bun și stima publicului, pc. s.e. este în zilele noastre O c c o n n e l *irlandezul*[12].

[12] Daniel O'Connell (1775-1847), om politic irlandez, renumit în epocă pentru practicarea rezistenței pasive față de Anglia.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

Începerea de la persoana sa în general nu poate fi iertată, pentru că tocmai dacă ar vorbi cineva cu umilinţă despre sine, adecă dezvinovăţind neagiunsurile sale, totuşi publicul îl socoteşte că vrea să se laude. Însă la prilegiuri extraordinare să poate ierta să vorbească cineva puţin despre sine. Noi încuviinţăm numai două aseminea prilejuri: unul, când cineva să înfăţoşază întâia oară la vreun public, s.e. preotul întâia dată să duce în parohia sa, şi altul, când la vreo soleinitate publică cineva este poftit de alţii sau silit de datoria sa ca să cuvânteze, s.e. când să rădică vreo statuă unui erou, sau când să serbează aniversarea vreunei întâmplări mari sau a vreunui bărbat mare, sau când să întemiază vreun aşăzământ public care
29r înrâurează în toată naţia sau patria etc.; / la acest prilej poate cineva să se dezvinovăţească arătând că lucrul de care are să vorbească este mai presus de puterile sale, cu toate acestea, încredinţat despre bunăvoinţa ascult<ători>lor, să va sili după putinţă etc.

2) Ex<ordiul> să fie *modest (cumpătat) în idei*, adecă să nu făgăduiască mai mult decât poate retorul să dovedească, sau să nu tragă luarea-aminte a ascult<ători>lor la un grad mai înalt decât cere obiectul sau decât este el în stare de a-l sprijini.

3) Ex<ordiul> să fie *scurt* şi în general potrivit cu celelalte părţi ale cuvântărei.

Cât pentru tonul în care să înceapă ex<ordiul>, acesta iar atârnă de la împregiurări şi anume:

a) În împregiurări de rând, tonul trebuie să fie *lin şi să se suie treptat*, după cum cere dezv<ălirea> obiectului; aşadar, să nu înceapă cineva într-un ton prea înalt, pre care să nu-l poată apoi ţinea în toată cuvântarea, adecă care să-l ostenească.

29v b) În impregiurări / însă extr<aordinare>, când inimile ascult<ătorilor> sânt în mişcare, sau în bucurie mare, sau în întristare, sau în frică, atunci tonul trebuie schimbat şi anume: *la bucurie în ton deschis şi înalt, în întristare tonul să fie adânc şi lung, iar la frică şi la griji tonul să fie răpede*, ca când am vrea să dăm curaj oamenilor sau ca când am vrea să învinovăţim şi să dojănim. Aşa începe C i c e r o oraţia în contra lui C a t i l i n a: „Până când îţi vei mai bate joc de răbdarea noastră, Catilino?“ ...

§ 31. ***Pentru propoziţie şi împărţirea ei.***

Prop<oziţia> este acea parte a cuvântărei în carea să spune pe scurt şi lămurit aceea despre care vrea oratorul să cuvânteze.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

D.e., având cineva în cuget de a vorbi *Despre trebuința credetului sau a încrederei între mădularii vreunei societăți*, după ce descrie starea
30[r] în carea să află un stat sau o nație în privire către acest adevăr, / ca cu aceasta să-și deschidă drum sau să-și facă ex<ordiul>, apoi în puține cuvinte spune: *Noi vom cuvânta dar astăzi despre neapărata trebuință a cred<etului> între oameni.*

De multe ori împărțim prop<oziția> în mai multe părți și împărțirea aceasta uneori să cere neapărat de însuși obiectul, alteori atârnă numai de la voința noastră. Așa s.e., vrând cineva să vorbească *despre om în general*, neapărat trebuie să-și împartă cuv<ântarea> în două: una pentru cele ce să țin de trupul omului, alta pentru cele ce să țin de sufletul lui. Această împărț<ire> să cere de către însuși ob<iectul>. Iar vorbind cineva *despre neapăr<ata> treb<uință> a cred<etului> între oameni*, atunci atârnă de la voința lui ca să-și desfacă materia în două și să cuvânteze: întâi despre treb<uința> cred<etului> între *oameni în general*, al doilea despre treb<uința> cred<etului> între *români în parte.*

Când cineva nu-și mai împarte prop<oziția>, atunci între<buințează> numai forma de mai sus: *Astăzi vom cuv<ânta> despre treb<uința>*
30[v] *cred<etului> între oameni;* / iară vrând să-și împartă cuv<ântarea> în părți, atunci întreb<uințează> formula următoare: *Astăzi vom cuv<ânta> dar despre neapărata treb<uință> a cred<etului> între oameni, însă vom privi acest adevăr întâi la omenire în ge<neral>, al doilea la români în parte.*

După ce spune orat<orul> prop<oziția> sa, atunci face un puțin răpaos sau odihnă, ca pe de o parte să-și reculeagă puterile pentru partea cea mai mare a cuvânt<ării> ce urmează, iar pe de alta ca și ascult<ătorii> să-și adune mintea de la privirile cele generale din ex<ordium> și să și-o aținteze la însuși lucrul.

Unii au obicei, după prop<oziție>, a cere de la ascult<ători> ca să fie ascultați cu formula: *mă rog ca să fiu ascultat* etc.; mai bună este form<ula> aceasta: *nădăjduiesc că ascult<ătorii> mei mă vor asculta cu toată bunavoință și luarea-aminte.* Însă aceste formule sunt de prisos și să pot întreb<uința> numai la soleinități mari. Dacă cineva au făcut ex<ordiul> bine, atunci luarea aminte a ascultă<tori>lor este deșteptată,
31[r] inimele deschise / și așteaptă numai să înceapă. Unii au obicei, în cuv<ântările> bisericești, după prop<oziție> a îndrepta o rugăciune către D<umne>zeu spre a cere lumină de sus. Aceasta să face cu toți ascultătorii și ret<orul> îi cheamă cu form<ula> aceasta: *binevoiți dar să cădem*

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

înaintea lui D<umne>zeu ca să ne vie într-agiutor şi apoi să zice o rugăciune, de obşte *Împărate Ceresc*, iar alteori face însuşi orat<orul> o rugăciune. După rug<ăciunea> aceasta apoi urmează răpaosul. Unii fac rug<ăciunea> aceasta la sfârşitul cuvânt<ărei>, însă atunci să cere iarăşi cu toţi ascult<ătorii> ca D<umne>zeu să agiute să ne folosim din cele auzite.

Ce să atinge de împăr<ţirea> cuv<ântărei>, ea are urm<ătoarele> reguli:

1) *Să fie naturală*, adecă să nu se împrotivească cu natura lucrului sau să nu fie silită, care ne îndatorează.a împărţi numai acele cuv<ântări> care să pot împărţi.

2) Împărţirea să fie *deplină*, adecă să cuprindă toate mădulărele[13] câte să ţin de ideea prop<oziţiei>. Cu toate acestea, s-au primit în retorică, de reg<ulă> ge<nerală>, ca un cuvânt sau o predică să nu
31[v] aibă mai mult de trei părţi / şi aceasta s-au făcut din temeiul acela că cuv<ântul> ar ieşi prea lung. În adevăr, socotind cineva locurile ret<orice> din care putem privi vreun adevăr, atunci şi 3 părţi să văd a fi prea multe. De aceea, unii tot asupra unei teme sau şi tot asupra unei prop<oziţii> cuvântează de mai multe ori. Când d.e. am vrea să dovedim *neapărata treb<uinţă> a cred<etului> între oam<eni>*, numai cu aplecarea la *români* am putea face o parte întreagă. Însă la măiestria ret<orului> rămâne a zice şi în puţine cuvinte totul.

3) *Părţile cuv<ântărei> să nu între una în alta*, adecă aceea ce să ţine de o parte să se isprăvească numai în partea aceea şi să nu între în parte aceea altele ce să ţin de ceealantă parte. D.e., vrând a arăta *neapăr<ata> treb<uinţă> a cred<etului> mai întâi la omenire în ge<neral>*, aici nu trebuie să vorbim nimic în ex<ordium> despre cutare sau cutare naţie, pentru că aceasta este în parte; aseminea, când vom dovedi prop<oziţia> aceasta pentru români, urmează că în această parte
32[r] să cuvine să lăsăm acele ce / să ţin de toată omenimea şi să ne ocupăm numai cu ale românilor.

4) Părţile să se aşeze aşa fel încât cea dintâi să se socotească pregătire pentru a doua, vra să zică *să curgă una din alta*. Aşa s.e. în prop<oziţia> de mai sus să cuvântăm astfel de către toată omenimea, să aşăzăm lucrurile aşa încât să facem oarecum pe ascult<ători> nerăbdători de a auzi şi cealantă parte, ce să ţine numai de români în privinţa treb<uinţei> credetului.

[13] Mădular (s.n.) – parte, secţiune, fragment.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

Mai însămnăm despre împărţire că ea să mai poate şi subîmpărţi. D.e., rămâind tot în prop<oziţia> noastră despre treb<uinţa> cred<etului>, a doua parte carea să ţine de români să mai poate subîm<părţi> în treb<uinţa> cred<etului> la *rom<ânii> din Împărăţia Austriei* şi apoi la *rom<ânii> din Împărăţia Turciei*, pentru că deosăbite sânt împărţ<iri>le celor dintâi de ale celor din urmă. Dar subîm<părţirea> nu să face
32[v] după ex<ordium> la prop<oziţie>, ci la începutul fieştecăria părţi. / De reg<ulă> trebuie să avem a nu face prea multe subîmpărţiri.

§ 32. ***Despre confirmaţie sau dezvăl<ire>.***

Prin *conf<irmaţie>* înţălegem acea parte a cuv<ântului> în care materia cuv<ântului>, adecă ideile ce avem despre adevărul de care vorbim, să dezvăleşte şi să întăreşte cu argumente; de aceea să numeşte şi *dezvălire* sau *confirmaţie* şi *întărire*, cu toate că şi una şi alta să cuprind în această parte a cuvântului.

Este dar această parte trupul sau mijlocul şi prin urmare partea cea de căpitenie a cuvântărei; însă nu este atât de grea ca exordiul, pentru că fieştecine care este încredinţat şi convins despre adevărul propoziţiei sale trebuie să aibă cuvintele sau cauzele sau argumentele pre care să
33[r] întemiază, fiindcă întru alt chip nu să poate numi / încredinţat şi convins.

Aşadar, bărbatul care au meditat asupra materiei privindu-o după locurile retorice, adecă după izvoarăle dovezilor, având şi deprindere practică, va avea totdeauna argumente, adecă materie pentru confirmaţie. Însă greutatea este în alegerea potrivitelor argum<ente> şi în aşăzarea lor. În privinţa aceasta avem să ne regulăm după regulile cele generale propuse despre aşăz<area> id<eilor> în ge<neral>. Din acele reguli însemnăm aici pe scurt că acela care prin meditaţie au găsit argum<ente> şi s-au încred<inţat> atât din aceste cât şi din cetire, acela de la sine pricepe drumul cel ge<neral> prin care putem încred<inţa> şi conv<inge> pe toţi oam<enii>, şi nu mai lipseşte alta decât cunoştinţa împregiu<rărilor> în care să află ascult<ătorii> săi şi cunoašt<erea> gradului
33[v] priceperei lor; / însă apoi această cunoašt<ere> îi este neapărat treb<uincioasă> ca una fără de carea oratorul, cu toată iscusinţa şi măiestria sa, nu-şi va ajunge scopul.

Conf<irmaţia> să face într-acest chip: Dacă în ex<ordium>, după cum fac unii, s-au dezvălit materia, atunci, după prop<oziţie> şi după răpaosul ce urmează ei, începem dând definiţia prop<oziţiei> sau unii părţi din prop<oziţie>, dacă am împărţit-o, şi explicând def<iniţia> cât să va putea mai lămurit spre a fi înţăleasă de către ascult<ători>. După

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

începutul acesta, ne apucăm de dovezi sau argumente şi le aşezăm. În această lucrare trebuie să păzim totdeauna de regulă ca să punem întâi dovezi din raţie sau sănătosul cuvânt, ca unele ce pătrund şi mişcă sau
34r pun în lucrare / materiile minţii ascult<ătorilor>; şi după aceste să urmeze argum<entele> din experienţie, între care socotim nu numai faptele şi întâmplările ce ni le dă istoria, ci şi zisele, sentenţiile şi observaţiile scriitorilor.

Iară ce să atinge de locul şi rândul în care trebuie să stea argum<entele>, adecă dacă să se puie întâi cele mai tari sau cele mai slabe, aceasta nu să poate hotărî, ci atârnă de la înţălepciunea ret<orului> care cunoaşte pe ascult<ătorii> săi. Atâta putem zice, că, la întâmplare când ascult<ătorii> au de mai înainte opinie în contra celor ce vrem să dovedim, atunci ar fi o neînţe<lepciune> a pune îndată la început argu-
34v m<entele> cele de căpitenie, pentru că având ei mintea şi inima / într-alt chip pregătită, argum<entele> noastre n-au întrare la dânşii; ci la întâmplări ca aceste este bine să începem de la argum<ente> mai pe departe şi mai cu seamă de la argum<ente> care, atingând interesul ascult<ătorilor>, le deschide inima. Dar să înţălege că, dacă s-au făcut pregătirea îndestul în ex<ordium>, atunci rămâne la voia oratorului să facă ce va găsi cu cale.

§ 33. ***Despre închiere şi peroraţie (epilog).***

După ce s-au dezvălit şi s-au întărit cu argum<ente> materia, atâta cât au fost de trebuinţă, după puţintică pauză să face închierea, în care să repetuieşte prop<oziţia> de la sfâr<şitul> ex<ordiului> cu formula aceasta: *Aşadar, este învederat*, sau: *Aşadar, nu mai este îndoială că ...* /
35r După închiere şi după o mică pauză ce o urmează să începe peroraţia sau epilogul. Într-însul poate orat<orul> să arunce o răpede privire înapoi peste toată cuv<ântarea> sa şi în puţine sentenţii, însă pătrunz<ătoare> şi bine nemerite, să reproducă cele mai de căpitenie dintr-însa şi să le înfăţoşeze ascult<ătorilor> cu toată căldura.

De alte ori în epilog să trag numai urmări din cele zise şi apoi din acele urmări să dezv<ălesc> şi se explică datorii practice.

Alte dăţi, reprod<ucând> cele mai de căpitenie din cuv<ântare> sau trăgându-se urmări dintr-însa, după fiecare punct sau după fiecare rezultat să adresează întrebări cătră ascult<ători>, în care întrebări să trage oarecum la giud<ecată> viaţa sau urm<ările> oame<nilor> după temeiuri dezv<ălite> în şirul cuvântărei. Pe urmă de toate să face un fel de alocuţie cătră ascult<ători>, în care ei să îndeamnă a urma cele

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

dezvălite, adecă a împlini scopul oratorului. Cu aceasta se sfârş<eşte> cuv<ântarea>. /

35[v] De multe ori de la peroraţie atârnă toată izbutirea sau neizb<utirea> ret<orului>. De aceea această parte trebuieşte lucrată cu toată luarea-aminte. Mulţămirea că au agiuns cineva la sfârşit agiută pe ora<tor> ca să-şi încheie cuv<ântarea> după cuviinţă. Drept reguli să pot însemna următoarele:

1) *Epilogul să fie în armonie cu ex<ordiul> şi să fie strâns cu acela*, pc. pretutindenea în natură începutul să aseamănă sfârşitului. Lucrătoriul de pământ înainte de a-şi cosi ţarina şi după ce au săvârşit lucrarea să mai uită încă o dată înapoi peste dânsa. Aşa are să facă şi retorul. El în ex<ordium>, începând de la împregiu<rările> care fac trebuincioasă dezv<ălirea> vreunui adevăr, priveşte înainte tot ce are să zică; iar după ce au zis, adecă după ce au dezv<ălit> adev<ărul> şi l-au întărit cu argum<ente> în conf<irmaţie>, apoi în peroraţie, uitându-se o dată înapoi peste toată cuv<ântarea>, să întoarce tot la acele îm-

36[r] pregiu<rări> / de la care s-au pornit şi face aplicaţie.

2) Tonul, care în ex<ordium> începându-se lin au crescut puţintel până la prop<oziţie>, apoi în conf<irmaţie> începându-se ceva mai tare decât în ex<ordium>, după închiere şi peroraţie să rădică desăvârşit. Aici putem să-i dăm toată puterea şi, mai ales când în peroraţie punem întrebări ascult<ătorilor>, atunci putem să-l lăsăm cât de puternic, ca să electrizeze oarecum pe ascult<ători> şi să-i lase oarecum mişcaţi şi afară de sine. În general pentru ton regula este *ca să fie armonios*, adecă să se suie treptat; şi mai cu seamă este de luat aminte ca în părţile cuv<ântărei> înainte de epilog să nu să rădice niciodată la gradul cel mai înalt, care trebuie ţinut pentru întipărirea cea din urmă în peroraţie. /

36[v]

Partea a III-a a Retoricei generale
Despre înfăţoşarea ideilor

Cap. I
Despre stil

§ 34. ***Ideea şi definiţia stilului.***

Cuvântul *stil*, de la grecescul *stilos* (*stylus*), însemna la cei vechi un instrument, adecă un cui de fier strâmb la un capăt, cu care ei săpa în tablele cele unse sau căptuşite cu ceară, ori scobea în piatră literile. La

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

P l a u t u s să găsește această unealtă numită *scobina*; de unde să vede că romanii în vechime nu o numea „stil". Cu încetul însemnarea cuvântului s-au schimbat și, cu toate că nu găsim lămurit însemnat, dar cu cuvânt încheiem că mai întâi însemn<area> cuvântului să va fi mutat la
37[r] materia scripturei, adecă la litere, prin urmare atunci „maister de stil" / va fi însemnat pe acela care forma literele bine. În urmă au păşit mai departe şi au dus cuv<ântul> stil la *aşezarea ideilor în scris;* şi supt această însemnare s-au ţinut cuv<ântul> până astăzi.

Însă cuv<ântul> acesta şi în zilele noastre să mai întrebuinţează în *pictură* sau *zugrăvitură,* unde însemnează caracteriul acestei arte, aşa s.e. să zice stilul lui R a f a e l, stilul lui A n g e l o[14]...; şi aici însemnarea cuv<ântului> este coborâtă de la instrumentul pictorilor, adecă de la *penelul* cu carii zugravii fac trăsurile. Asemenea să întreb<uinţează> cuv<ântul> acesta stil în *sculptură* sau *scobitorie,* adecă în arta de a săpa sau a scobi în lemn şi piatră; şi aici întreb<uinţarea> acestui cuv<ânt> este mai naturală, pentru că unealta artiştilor acestora să apropie mai /
37[v] mult de stilul celor vechi.

Noi însă avem a face cu acel stil care să reduce la aşăz<area> id<eilor> în scris şi îl definim: *ştiinţa carea propune regulile de a aşeza ideile în scris.*

Cu aceasta nu înţălegem noi că în grăire n-ar fi stil, ci zicem *în scris* pentru că numai aici putem giudeca bine stilul oamenilor. Sânt mulţi carii în grăire sânt foarte neplăcuţi şi chiar greşesc adeseori, iar de altă parte în scris să pot număra între clasici. Sânt iarăşi alţii carii în grăire au o înlesnire şi o îndemânătate cu care nu numai că să fac plăcuţi, ci şi farmecă pe ascult<ători>, apoi în scris schiopătează şi încurcă, încât să fac foarte întunecaţi. Pe cei din exemplul dintâi cu drept cuvânt îi
38[r] lăudăm, măcar că nu grăiesc aşa de bine, / iară pe aceşti din exemplul din urmă, măcar că lumea îi numeşte retori fireşti, nu-i putem învrednici de numele acesta şi nici de stilişti buni, căci este în contra naturei ca cineva în grăire să aibă stil mai bun decât în scris, unde are şi timp de a îndrepta şi de a lămuri.

În limba românească în loc de stil să întrebuinţează cuvântul *condei,* care are toate acele însemnări pre care le are şi stilul; căci şi condei mai întâi însemnează unealta cu care scriem, al doile însemn<ează> scriptura, aşa s.e. zicem: *cutare are frumos condei,* adecă scrie frumos;

[14] Michelangelo Buonarroti.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

mai adeseori decât aceasta din urmă însemnează condei chipul aşez<ărei> ideilor în scris şi când zicem că *cineva are bun condei* înţălegem că compune bine.

§ 35. ***Principul general al stilului şi însuşirile lui.***

38[v] Stilul este o ştiinţă care ne propune reguli / asupra modului aşez<ărei> id<eilor> în scris. De aici nu este greu a afla temeiul sau princi<pul> stilului. Vorba este dată omului ca să-şi împărtăşească ideile sale cu alţii; scopul împărt<ăşirei> este iarăşi ca să fim înţăleşi de către alţii, adecă ca în mintea celui ce ne ascultă să se nască sau să se producă tot aceleaşi cugete sau idei care sânt în mintea vorbitoriului; mijlocul prin care facem aceasta sânt cuvintele grăite sau scrise; aşadar, ca să putem fi înţăleşi, cuvintele noastre şi aşezarea lor trebuie să răspundă pe deplin
39[r] ideilor şi rândului id<eilor> din mintea omenească. / Urmează dar că princi<pul> stilului este: *deplina ecvalitate sau potrivire între cuvinte şi aşez<area> lor şi între idei şi rândul lor.*

De aici urmează:

1) Că acela care vrea să aibă stil bun trebuie să ştie gândi bine şi să aibă în putere limba în care scrie cu toate frumseţele ei.

2) Fiindcă mintea omenească în fieştecare om să deşteaptă şi să formează într-un chip deosăbit şi fiindcă tot după această măsură şi întipăririle lucrurilor şi ideile lor în fieştecare om îşi iau tot altă formă, urmează că câte minţi atâte şi stiluri trebuie să fie; căci dacă în fieştece om aceleaşi întipăriri să modificează altfel, şi cu condeiul trebuiesc zugrăvite alt chip. /

39[v] 3) De aici urmează iarăşi că acela care nu-şi are stilul său, adecă al căruia stil nu să poate caracteriza într-un chip deosăbit, mintea aceluia este încă sclavă, adecă duhul lui nu s-au făcut neatârnat sau n-au agiuns la vrednicia omenească, ci să târâie numai după alte duhuri sau momiţeşte[15] când pe unul, când pe altul.

4) De aici să vede că cel mai bun mijloc de a giudeca gradul dezvălirei puterilor minţii în vreun om este stilul, în care reproduce sau înfăţoşează fieştecine pe omul său cel dinlontru. De aici este că vine foarte greu a desăvârşi pe cineva prin reguli în stil, care în fieştecare om
40[r] trebuie să se formeze altfel; / să pot numai propune reg<ulile> cele ge<nerale> care să ţin de sănătoasa gândire pentru toţi oamenii, şi apoi oarecare observaţii asupra deosăbitelor chipuri de vorbire. Acela care

[15] A momiţi (vb.) – a maimuţări, a imita.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

şi-au format o logică sănătoasă şi are limba în putere va scrie totdeauna bine; iară acela care puţin au meditat în viaţă şi nu s-au nevoit a-şi face mintea neatârnată de părerile altora, pre lângă toată teoria stilului nu va scrie niciodată bine.

§ 36. ***Reguli practice pentru stil.***

Pentru ca să-şi formeze cineva un stil propriu, trebuie să se deprindă din tinereţă:

1) Toate ideile care îi vin, sau de sine, sau prin meditaţie dinadins, sau cetind cărţile altora, să se silească a le îmbrăca în cuvinte cât să va
40[v] putea mai bine. / Mai cu seamă acele idei care le câştigă prin meditaţie şi acelea care, ca nişte scântei ale geniului omenesc, ne vin pe neaşteptate, să ne tragă toată luarea-aminte. Acestea, ca nişte fecioare născute din geniul nostru, să cuvine să fie îmbrăcate în cele mai frumoase veşminte, ca să zicem aşa, în haine de nuntă.

2) Ideile noastre, îmbrăcate astfel şi însemnate în foiţe deosăbite, să le reveduim la săptămâna, la luna sau şi la un an, căci dacă n-am fost leneşi, noi am câştigat în curzul timpului acestuia cunoştinţe de frumseţile limbei în carea vrem să scriem; şi, găsind ceva de îndreptat în stilul de mai înainte, să nu ne fie lene a o face aceasta. După câtva timp să ne înturnăm şi să reveduim iarăşi lucrările noastre. Urmând cu chipul /
41[r] acesta, în puţini ani vom dobândi un stil original şi plăcut şi o îndămânătate de a scăpa de orice strâmtoare. Scrisorile familiare cu amicii noştri sânt un prilej foarte priitor formării şi curăţirei stilului nostru. Despre faimosul zugrav A p e l e s ne spun istoricii că nu lăsa să treacă nici un timp în care să nu facă cu penelul vro câteva trăsuri, ca să se desăvârşească în arta sa. De unde s-au născut despre el şi proverbul: *Nulla dies sine linea*. Cetim despre H o r a t i u s, poetul roman, că el lucra şi îndrepta cu lunile la câte o odă de ale sale. În adevăr, poeziile lui H o r a ţ i e vor rămânea în veci de model pentru curăţenia stilului. /

41[v] 3) Să ne agiutăm şi cu cetirea scriitorilor celor mai aleşi ai naţiei şi străini, căci atunci ne vom putea giudeca mai bine stilul nostru şi vom descoperi şi greşalele. Însă acest mijloc de deprindere să-l socotim totdeauna ca un mijloc de a doua mână şi mai mult ca un mijloc agiut<ător> decât formător; iar lucrul cel de căpetenie să ne fie deprinderea proprie, căci precum mintea noastră după natura ei nu să poate mărgini în obezi omeneşti, aşa şi veşmântul ei să cuvine să fie original. Aceasta este cea mai frumoasă însuşire a unui om învăţat. /

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

42r **§ 37. *Trei reguli generale despre stil.***

Fiindcă stilul are să aşeze cuvintele după cum sânt aşezate ideile în minte, urmează că numai acele reguli pot fi pentru stil care sânt şi pentru dreapta cugetare. Mintea atunci să zice că cugetă bine, când cugetă în rând, luminat sau uşor şi întocmai sau aşa precum este lucrul. Aşadar şi stilul va fi acela regulat care va răspunde deplin acestor trei însuşimi. De aceea cu drept cuvânt punem pentru stil aceste 3 reg<uli> generale: 1) să fie în rând; 2) luminat sau uşor; 3) să fie întocmai sau adevărat.

Pentru această din urmă însuşime au început a să întrebuinţa şi la noi cuvântul *exactitate*, de la latinescul *exact<us>*. Însă „exact", după firea acestui cuvânt, însemnează un lucru săvârşit, adecă căruia nu-i mai lipseşte nimic, iar dacă întrece ceva sau dacă este mai mult ceva decât trebuia să fie, aceasta nu însemnează cuvântul „exact". De aceea să mai
42v agiută unii cu / cuvântul *precizie*, de la lat<inescul> *præcis<us>*, care însemnează un lucru în care nimic nu este de prisos, dar poate să-i lipsească ceva şi aceasta nu o însemn<ează> cuv<ântul> „preciz<ie>". Nouă însă ne trebuieşte un cuvânt în care să putem îmbrăca ideea aceasta: *nici mai mult, nici mai puţin, nici altfel de cum trebuie*. Aseminea cuvânt, mai cu seamă substantiv, limba latină nu are; dar are limba noastră cuv<ântul> *întocmai*, care în adevăr însemnează ideea mai sus cerută. Prin urmare de aici sântem siliţi să formăm subst<antivul> abstract *întocmaitate*.

Astfel, întâia însuşime şi prin urmare şi întâia reg<ulă> despre stil vom numi-o rândul cel firesc; a doua, lumina sau uşurinţa; şi a treia, întocmaitatea.

Aceste însuşiri sânt de agiuns pentru orice stil, fie acela familiar, adecă de scrisori şi întrevorbiri prieteneşti, fie giudecătoresc, diplomatic,
43r oratoriu / şi oricum, pentru că, ori în care din aceste vom scrie, sântem datori să scriem în rândul cel firesc, luminat sau uşor şi întocmai după cum cere lucrul.

Prin urmare, orice alte însuşimi s-ar mai cere de la stil, ele sau să cuprind în aceste trei sau cel puţin trebuie să răspundă acestora. Cu cât să va desăvârşi cineva mai mult ca să se poată apropia de aceste trei însuşimi, cu atât va avea un stil mai bun, şi acela căruia nu i se va putea băga nici o vină nici din partea rândului, nici din partea întocmaităţei, acela să poate numi desăvârşit sau perfect în stil.

Afară de aceasta, însuşimile aceste să ne slujască totdeauna spre îndreptar, când vom giudeca stilurile streine; prin urmare, orice carte vom
43v ceti, să căutăm întotdeauna aceste 3 însuşimi într-însa. Iar pentru / înce-

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

pători nu să poate sfătui îndestul ca să-şi puie toată silinţa spre a se apropia din zi în zi de un grad mai înalt în aceste însuşimi.

După aceste 3 reguli putem acum căuta dacă deosebirea între *stil înat* şi *stil popular* este făcută cu vreun temei sau nu. Deoarece stilul ne învaţă a îmbrăca ideile noastre în cuvinte şi deoarece veşmântul acesta trebuie să fie în rândul cel firesc, apoi luminat sau uşor de priceput, în urmă întocmai, adecă cuvintele să nu fie nici mai multe, nici mai puţine, nici să însemneze altceva decât aceea ce trebuie, urmează că nici un stil nu poate fi înalt sau nici un stil nu poate osteni mintea omului. Ideile pot
44r fi înalte, dar veşmântul acestor idei, niciodată nu, / şi dacă vreodată îmbrăcămintea va fi grea de priceput, atunci stilul acela nu să poate numi stil înalt, ci încurcat, întunecos şi, cu un cuvânt, stil rău. Aici iar facem băgare de seamă în contra acelora carii socot că de un om învăţat s-ar ţinea ca să fugă de stilul cel uşor şi scurt al poporului în vorbirea de toate zilele şi, ca să se arăte mai învăţaţi, îşi îmbracă ideile în nişte perioade întortocheate, încât bietul cetitor capătă ură şi greaţă într-un singur period. Toţi aceştia scriu foarte rău.

§ 38. ***Despre rând şi uşurinţă.***

Rândul cel bun stă întru aceea ca ideile şi cuvintele să urmeze în acel rând în care îşi urmează ele după firea lor, adecă după cum îşi urmează lucrurile în natură şi după cum cere firea şi obicinuinţa limbei.
44v Cu puţină băgare de seamă la timp, la loc / şi la dezvălirea lucrurilor în timp şi în loc putem afla totdeauna rândul cel firesc. Aşa s.e. fieştecine pricepe că frazul acesta: *Traian au stins oastea lui Decebal şi au învins-o* nu este bun, căci nu este în rând după timp, pentru că, ca să stingă Traian oastea lui Decebal, trebuia mai întâi să o învingă; prin urmare, trebuie să zicem: *Traian au învins oastea lui Decebal şi au stins-o.*

Asemenea, când şi-ar istorisi călătoria sa, d.e. de la Bacău la Târgul Frumos şi ar zice: *Am trecut peste Moldova, Siret şi Bistriţa*, iar nu este zis bine, pentru că venind cineva de la Bacău încoace, are să treacă întâi de toate Bistr<iţa>, apoi Mold<ova> şi apoi Siretiul.

Dar sânt şi alte împregiurări afară de timp şi loc care trebuie să le respectăm. Unele din împregiu<rările> aceste atârnă de la scopul cuvântătoriului, altele de la publicul pentru care scrie sau grăieşte.
45r Când rândul va atârna de la scopul cuvântătoriului, / atunci fiind el ceva deprins, va şti singur în ce rând să-şi aşeze ideile şi cuvintele. Aşa s.e., după firea lucrului şi după preţul moral, *bunul* trebuie să fie înaintea *răului, virtutea* înaintea *viţiului* etc. Însă când oratorul va alătura în ab-

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

stract virtutea pe lângă viţiu, sau în concret pe omul virtuos pe lângă cel viţios, şi va vrea să înalţe virtutea sau pe omul virtuos, atunci de la înţălepciunea lui atârnă ca să zugrăvească mai întâi icoana viţiului sau a omului celui stricat, ca, umplându-le inima de urgie, să-i facă nerăbdători a vedea şi icoana virtuţii sau a om<ului> celui bun – şi atunci să înţălege că au înălţat virtutea peste viţiu în inima ascult<ătorilor>. Sau poate să facă din contra, adecă după ce au zugrăvit virtutea, să zugrăvească mai pe urmă viţiul, aşa ca inimele să se întoarne de la acesta la aceea. /

45[v] Iar dacă va atârna rândul de la împregiurări, atunci să pot aplica aici toate regulile dezvălite în partea despre aşezarea ideilor. D.e., dacă avem să dezvălim vreun adevăr înaintea unui public simplu, neînvăţat, atunce rândul cel dintâi îl vor cuprinde lucrurile cele mai simple şi, aşa, treptat, mai înainte.

Din toate aceste să vede că rândul să reduce mai mult la idei decât la cuvinte.

Uşurinţa stilului stă întru aceea, ca cuvintele, frazele şi perioadele să fie aşa de bine aşezate, încât fieştecare cetitor care cunoaşte limba să poată înţălege îndată cugetul scriitoriului. Din rândul cel firesc urmează şi uşurinţa stilului, căci fiind cuvintele aşezate în rândul cel firesc, neapărat urmează ca şi ideile să se înţăleagă lesne.

Cu toate aceste, uşur<inţa> priveşte mai mult la sintaxul limbei şi
46[r] la aşezarea perioadelor / unul după altul; şi fiindcă sintaxul unei limbi atârnă de la obiceiul poporului care vorbeşte acea limbă, să întâmplă adeseori ca acest obicei să nu fie răzămat pe natura lucrului, precum şi vedem că, măcar că natura limbilor în sine este tot aceea, totuşi fieştecare limbă îşi are al său sintax deosăbit. Aşa s.e. obiceiul limbei noastre cere ca să zicem: *nu am făcut*, când germanul zice: *am făcut nu.* Aşa s.e. după sintaxul limbei biblice sau semidice: *omul care am fost cu el în cutare loc*, iar după limbile noastre europene: *omul cu care am fost în cutare loc.* Acest obicei de a nu declina pronumele relativ cu prepoziţie, ci a pune pronumele personal şi a-l declina pe acesta s-au vârât şi în limba românească cine ştie de unde, de care însă să cuvine să ne ferim. Obiceiul oamenilor în limbă să face şi el firea limbei. Cât pentru sintaxul obicinuit la un popor, care precum am zis face firea limbei, scriitoriul are datorie ca să înveţe a-l cunoaşte şi a-l păzi totdeauna.

46[v] Aceasta nu va să zică altceva decât că fieşte<cine> / este dator a păzi strâns firea limbei sale. Împotriva acestei reguli lucrează şi greşesc lesne traducătorii cărţilor streine, carii sânt mai des ispitiţi de a imita sintaxe streine. Dacă vom privi noi bine cărţile besericeşti, vom găsi la

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

nenumărate locuri streinizmuri care nu puţin încurcă şi îngreuiază înţălesul. Să luăm de ex<emplu>: *Cătră corinteni a cărţii Sf<ântului> Ap<ostol> Pavel cetire*, sau: *De la Marcu a Sf<intei> Evang<helii> cetire*. Fieştecine vede că acest sintax nu este românesc, ci întreg grecesc, mult strein de firea limbei noastre care, laudă lui D<umne>zeu, este ferită de un sintax atât de încurcat cum este al limbei greceşti. Fieştecine ar înţălege mai bine aceste fraze când s-ar întoarce pe românie astfel: *Cetirea cărţii cei cătră corint<eni> a Sf<ântului> Ap<ostol> Pavel* sau *Cetirea cărţii Sf<ântului> Ap<ostol> Pavel la corinteni.* Asemenea
47[r] celalant: / *Cetirea Sf<intei> Evang<heliei> a lui Marcu.* Ar fi de dorit ca, retipărindu-se cărţile aceste, să se românească şi stilul, ca să fie mai de înţăles poporului.

Acestea pentru sintax. Cât pentru şirul perioadelor, care perioade atârnă totdeauna de la voinţa scriitoriului, să sfătuieşte scriitorilor ca să nu le prelungească. Căci fiind limba noastră din firea ei dăruită cu o ţesătură atât de simplă şi frumoasă, nimic nu-i şade mai urât decât a o întortochea cu perioduri lungi. Cu toate aceste, sânt şi în limba românească cărţi cu perioduri atât de deşănţate, încât, de la întâiul mădular al period<ului> sau de la întâia frântură a mădularului de period până la cea din urmă, îţi mai iesă sufletul şi în urmă nu ştii ce-ai cetit. Acest fel de sint<ax> în limba rom<ânească> din partea scriitorilor să poate asămăna cu acea stricătoare datină a unor mume sau crescătoare care pe fiicele lor, măcar că de la natură au toată vioiciunea în faţă, prin urmare, /
47[v] au adevărata frumseţă, ele mai pun şi rumenele; şi aşa, vrând să facă ceva mai frumos, ei sau ele strică în adevăr.

Aceasta vine de acolo că mulţi îşi ieu temei limba veche grecească, a căria fire, după natura grecilor, carii sânt cunoscuţi în toată vechimea de oam<eni> mult vorbitori sau polilogi, s-au format aşa ca să sufere perioduri mai lungi. Cu toate acestea, la scriitorii cei vechi clasici, la Xenofon, Herodot şi, mai cu seamă, la Tucidid, periodurile sânt destul de rotunzite şi scurte şi mai multă polilogie să găseşte la *alexandrini* şi de acolo la unii din sf<inţii> părinţi, după carii s-au scris cărţile besericeşti şi de la carii au trecut şi în limba românească. Însă limba noastră, precum toate limbile romane de astăzi, nu sufere perioduri lungi, precum suferea odinioară greceasca şi latina şi precum sufere astăzi limba germană. /

48[r] Ca să dăm însă stilului românesc mai multă vârtute, putem lua model stilul clasicilor latini. Romanii, a căror caracter era să gândească mult, să vorbască puţin şi să lucreze bărbăteşte, după firea aceasta şi-au

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

format şi limba, în period<uri> scurte şi apăsătoare. Nici într-o limbă nu să poate spune în puţine cuvinte atât de mult ca în limba latină. Chiar şi la retori şi la scriitorii cu stil oratoric, pc. la L i v i e, stilul este mai mult scurt decât lung; dar apoi la S a l u s t i e şi la T a c i t u s este o scurtime şi o energie în toată cuvântarea, încât anevoie este de a-i putea traduce în alte limbi şi, la unele locuri, cu neputinţă fără a întrebuinţa cuvinte mai multe şi, prin urmare, a le schimba periodurile. De aceea, aceşti doi scriitori numai în limba germană s-au putut traduce întocmai, pentru că această limbă este cea mai îndouplecăcioasă şi, măcar că după firea sa iubeşte perioduri lungi, totuşi sufere orice sintax strein. Limba
48[v] noastră are iarăşi mai multă vârtute decât celelalte limbi romane / şi aceasta vine de la climă, căci în vreme ce celelante popoară rom<ane> trăiesc într-o climă mai mult fierbinte decât răce, românii, la carii căldura este tot atâta cât şi frigul, molimea de miazăzi au mai înăsprit-o cu răceala de miazănoapte. Prin urmare, ea cultivându-se bine, va putea înfăţoşa dulceaţa limbei italiene, uşurinţa limbei franţeze şi vârtutea limbei germane, pre care acelea nu o au.

§ 39. ***Despre exactitate sau întocmaitate.***

Întocmaitatea este acea însuşime a stilului după carea nu să cuprinde nici mai mult, nici mai puţin decât să cuvine, dar nici altfel de cum trebuie. Aceasta ne îndatorează ca să nu întrebuinţăm niciodată cuvinte mai multe decât trebuiesc, nici mai puţine, dară nici să întrebuinţăm cuvinte care nu însemnează tocmai acea idee pe carea vrem să o /
49[r] înfăţoşăm.

Dacă vom întrebuinţa cuvinte mai multe decât să cuvine, atunci cădem în polilogie sau întrebuinţăm cuvinte de prisos. Dacă vom pune cuvinte mai puţine, atunci să îngreuiază înţălesul şi rămânem întunecoşi pentru cetitori. Iar dacă vom întrebuinţa cuvinte care nu însemnează tocmai acea idee pe care voim să o înfăţoşăm, atunci cetitoriul sau ascultătoriul nu poate cunoaşte cugetul nostru şi, prin urmare, nu ne înţălege.

Cele dintâi două puncturi, adecă a nu întrebuinţa cuv<inte> mai multe, nici mai puţine, să pot împlini mai lesne, căci nu cer atâta luare-aminte, ca pentru al treilea; apoi mai cu seamă punctul al 2-le, a nu întreb<uinţa> cuv<inte> mai puţine, nici că este în obiceiul tinerimei, carea îndeobşte este mult vorbitoare sau polilogă şi întreb<uinţează> totdeauna cuv<inte> mai multe decât mai puţine. Dar cu atât mai greu /
49[v] este punctul al 3-le, care ne îndatorează a întreb<uinţa> numai acele cuv<inte> care însemnează pe deplin ideea pe care vrem să o înfăţoşăm,

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

încât să nu mai rămâie nici o îndoială de adevăratul cuget al vorb<itoriului> sau scriitoriului.

Ca să poată păzi cineva regula aceasta, neapărat trebuie să aibă o deplină cunoştinţă a limbei în care scrie. Pentru cunoştinţa aceasta avem un izvor sigur: *uzul* sau *obiceiul vorbirei*. Acesta este cel de căpitenie regulator a fieştecăria limbi. Aceea în care s-au obicinuit toată naţia pune îndatorire pentru fiecare scriitor ca să nu să abată de la dânsa. Dar trebuie să deosăbim între obiceiul vorbirei pop<orului> şi între obice<iul> vorb<irei> scriitorilor, pentru că de multe ori scriitorii, cărora nu le agiunge limba pop<orului> de rând, sânt nevoiţi a-şi forma cuvinte nouă
50r şi câteodată / sânt iarăşi siliţi a reduce unele cuvinte la adevărata lor însemnare, care poate să nu o aibă poporul. Aceasta să întâmplă mai cu seamă atunci când limba unei naţii este împărţită în mai multe dialecte de căpetenie, precum este şi a noastră.

S-au întâmplat ca multe cuv<inte> adevărat româneşti să se piardă, care în alte părţi au rămas în obicei. Asemenea, multe cuv<inte> în unele părţi şi-au pierdut adevărata însemnare, care s-au păstrat în alte părţi. La toate întâmplările aceste cuvântătoriul mai ales către popor este dator să se tâlcuiască ca să poată fi înţăles.

Vorbind noi de uzul vorbirei, însemnăm deosăbit pentru cuvintele slavone vârâte în limba noastră din liturgia slavonă care au domnit atâtea veacuri în beserica românească. Adevărat este că cuv<intele> aceste au
50v întrat şi / ele în uzul vorbirei, mai cu seamă în cărţile besericeşti. Dar fiindcă scopul vorbirei este ca să fim bine înţăleşi, şi fiindcă este ştiut că mai toate cuv<intele> slavone besericeşti sunt neînţălese pop<orului>, apoi urmează că nu sântem datori să le întrebuinţăm. Mai nime din popor nu ştie ce însemnează: *precestanie, blagoslovenie, blagoveştenii, slavă* şi celelalte multe. El, adevărat, vede lucrarea ce să uneşte cu aceste cuv<inte>, dar întrebându-l mai de aproape sau voind să-i tâlcuieşti aceste cuv<inte>, nu vei putea folosi dacă nu vei lua în agiutor alte cuv<inte> rom<âneşti>. Cuvântul este că neavând acele cuv<inte> rădăcina lor în limba noastră, fireşte că numai învăţaţii pot să le înţăleagă, iară pop<orul> niciodată. Aşa s.e. poporul niciodată nu va înţălege ce
51r este „precestanie", până ce / nu-i vei spune *împărtăşire*. Asemenea, el niciodată nu va şti ce este „blagoslovenia", pentru că el nu cunoaşte ce este „blago" şi „slovenia", şi prin urmare eşti silit să zici *binecuvântare*. Asemenea, nici „slavă" nu ştie ce este, ba încă de multe ori acest cuv<ânt> îl iau în loc de *aer* şi în loc de a zice: *s-au ridicat în aer*, zic: *s-au ridicat în slavă*, şi prin urmare ca să te înţăleagă eşti silit să zici

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

mărie sau *mărire*. După ce dar pop<orul> cuv<intele> aceste nu le înţălege fără de a i le spune prin altele rom<âneşti> tot de acea însemnare, apoi este păcat mare a mai chinui pe popor cu dânsăle şi a mai pierde şi scumpul timp cu tâlcuirea lor.

Ce să atinge de cuvintele care ne lipsesc şi de care totuşi avem trebuinţă, regula cea mai firească şi bună este: *ca să le formăm din rădăcini româneşti.* /

51[v] Românul plebeu s-au întins cu formarea din rădăcină până acolo până unde au avut trebuinţă. Aşa, de la *bun* au zis *bunătate*, de la *rău, răutate,* de la *simţ*, *simţire*, de la *aşez, aşezare, aşezământ*. Noi, carii după propăşirea ideilor avem nevoie de mai multe cuv<inte>, trebuie să începem de acolo de unde au stat el. Nimic nu strică mai mult uniformitatea în limbă şi nimic nu împiedică mai mult firescul curs al dezvălirei ei decât alergarea la rădăcini din limbi streine, când avem noi rădăcini în limba noastră. Aşadar, s.e. de la *simţ* noi păşind înainte vom zice *simţitate, simţiciune, simţământ* ş.c. Căci dacă ţăranul de la *aşez* au zis *aşăzământ,* urmează să zicem noi de la *simţ, simţământ* şi numai o mare necunoştinţă despre firea limbilor poate să ne facă a zice *sentiment* ş.a.,
52[r] care la întâia / auzire să par românului a fi streine.

Cât de pierzător este acest obicei de a alerga la rădăcini streine, când ele se află în limba noastră, dovadă să ne fie limbile romane: *italiana, spaniola* şi mai cu seamă *franţeza.* Când au început învăţaţii a cultivi aceste limbi, ei văzând mare asemănare între ele şi *latina*, măcar că au avut rădăcini în limba lor, au grămădit cuvinte din limba latină şi cu aceasta, nelăsând pe răd<ăcinile> naţionale ca să rodească din sine, au oprit firescul curs al dezvălirei şi astăzi toate limbile aceste sânt închise, adecă nu mai pot purcede, când totuşi, precum mintea omenească purcede înainte cu ideile, aşa şi limba ca organul ei trebuie să păşească înainte. Franţezul s.e. de la *lieu* fără nici un cuvânt au făcut *local* şi
52[v] *localité*, căci răd<ăcina> acestora / nu este *lieu,* ci *loc.* Aşa de la *loa*[16] au făcut *lejislativ*[17], care iarăşi nu vine de la *loa,* ci de la *lege*. Adevărat că însemnarea este tot aceeaşi, dar răd<ăcina> naţională s-au înecat şi neputând rodi s-au vârât cuvinte de formă streină, care au îngreuiat cunoştinţa limbei pentru popor şi au stricat uniformitatea. De aici este că limbile aceste, nemaiputând forma cuv<inte>, şi-au înmulţit frazele şi astăzi s-au închis. Mulţi zic că limba franţeză este desăvârşită; noi

[16] Fr. *loi.*
[17] Fr. *législatif.*

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

răspundem că numai neştiutorii pot să numească desăvârşită o limbă închisă. Precum nu să poate închide mintea, aşa nu să poate închide şi limba, până ce nu va muri poporul care s-au slujit cu acea limbă. /

53[r] Numai limba *germană* s-au format pe drumul pe care s-au format limba *elenică* şi de aceea limba germ<ană> niciodată nu să va închide cât vor trăi germanii. *Ungurii* au călcat tot pe drumul acesta. De aici urmează că nu trebuie să privim numai la răd<ăcinile> rom<âneşti>, ci şi la formele limbei româneşti, căci ele dau limbei caracter deosăbit.

Tot de aici vine îndatorire pe<ntru> noi ca, neavând răd<ăcini> într-un dialect, să alergăm la altul, şi numai după ce nici într-un dialect nu vom găsi cuvânt pentru vreo idee, atunci să alergăm la limba streină, şi să înţălege că la *latina;* însă şi atunci trebuie să-l dăm pe cuv<ânt> după formele limbei româneşti, ca aşa păzind uniformitatea să uşurăm gramatica. /

53[v] **§ 40.** ***Despre elips şi despre zicerile emfatice şi figurate.***

Cu al 3-le punct din întocmaitate s-ar părea că să împrotivesc zicerile *eliptice* şi *emfatice*. Acel punct ne îndatorează ca să nu întrebuinţăm fraza cu cuv<inte> mai puţine de câte sânt trebuincioase pentru a înţălege; apoi zicerile emf<atice> şi elipt<ice> sânt tocmai acelea în care lipseşte câte ceva din acelea care să ţin de împlinirea înţălesului. Cu toate acestea ele nu să împrotivesc nicidecum.

Elipsul însemnează *lăsarea afară* şi prin urmare zicere elip<tică> este aceea în carea lipseşte una sau mai multe părţi din acelea care sânt trebuitoare pentru a face un fraz deplin. Aici nu vorbim de acele elips<uri> care sânt sfinţite prin obiceiul vorbirei de toate zilele, pc. când să lasă afară câte un *adverb* sau câte o *părticică*, s.e. când zicem: *Dormind eu el veni*, în loc de: *Când dormeam eu el veni,* sau: *Mă duc să-l aduc,* în loc de: *Mă duc ca să-l aduc*, şi altele de aceste obicinuite în limbă; dar vorbim de acele elipsuri care să fac numai de la scriitor sau

54[r] cuvântător. S.e. următoriul period: */ În cauza ştiută am alergat la toţi cei ce au putere, am întrebuinţat toate mij<loacele> ce mi-au stat prin putinţă, am pus şi pe prietini de au stat pentru mine; dar cu toate acestea...* Sau să fac elipsuri atunci când dezvăleşte cineva un adevăr vrând ca să dojănească pe oameni că nu<-l> urmează, şi după ce l-au dezv<ălit> adresează întrebări cătră ascultători; şi dacă să face prin grai, adresează aceste întrebări într-un ton sau ameninţător, sau dojănitor, sau amar satiric, în următoarea formă: *Spuneţi-mi acum, aţi urmat voi acestea? Spuneţi-mi, v-aţi întocmit viaţa după acest adevăr? Sânteţi voi în stare de*

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

a-mi arăta multe pilde că în adevăr aţi fi trăit după porunca aceasta?... Dacă după aceste întrebări nu mai pui răspunsul negativ, apoi este elips.

Aceste elipsuri trebuiesc a fi întrebuinţate aşa ca ascult<ătorii> sau cetitorii din şirul cuvântării să înţăleagă însuşi aceea ce este lăsat şi încă să o înţăleagă cât să va putea mai curând, ca să nu-şi piardă întipărirea[18] ce trebuie să o aibă în ascult<ători> sau ce<titori>. În cuvântări rostite ascult<ătoriul> totdeauna înţălege aceea ce-i lipseşte mai cu seamă din ton,
54[v] care la aseminea întâmplări totdeauna / să schimbă sau în ton iute, răpede, năcăjicios, sau în ton aspru, dojănitor, sau în satiric amar însoţit cu o zâmbire amară, sau în ton căinător însoţit sau de o mişcare din cap sau în lungirea tonului, bătător în oftat. Aşadar, mai mult trebuie să fim cu băgare de seamă în scris. Dacă vom întrebuinţa aşa elipsurile, apoi nu numai că nu să împrotivesc cu regula de mai sus, ci încă pe de o parte înfrumseţează cuvântarea, iar pe de alta fac o întipărire mai bună la ascultători.

Să întrebuinţează elipsurile sau pentru aceste două cauze, adecă pentru înfrumseţare şi întipărire, sau şi atunci când avem să spunem câte un adevăr care, zis întreg, pe faţă, supără. S.e.: *Numai cei care au putere în mâini, numai cei ce au stare ar putea face jertva aceasta; dar tocmai ei sunt aceia carii ...*

§ 41. *Despre ziceri emfatice.*

Emfazul este un fel de fraz în care iarăşi lipseşte ceva din acelea care să ţin de desăvârşirea înţălesului. Este însă deosăbire între emfaz şi
55[r] între elips. / În adevăr, în amândouă trebuie să înţălegi mai mult decât este zis sau scris; dar deosăbirea este că în elips frazul nu este isprăvit, adecă n-are toate acele părţi care fac o construcţie, iar în emfaz nu lipseşte nici una din părţile care trebuie să facă o construcţie. S.e.: *Fii bărbat; Fii om; Ai grijă* etc. Aici nu lips<eşte> nimic din cele ce să ţin de o construcţie; cu toate aceste, precum vede oricine, şi aici trebuie să înţălegi mai mult decât este zis, căci când zic eu cuiva: *Fii bărbat*, ar fi absurd dacă eu aş înţălege numai ca să fie partea bărbătească, lucru care nu este în putere nici a unui om, ci ştiut este că înţălegem ca să fie bărbat vrednic, harnic ş.c. Zicerile emf<atice> nu îngreuiază înţălesul niciodată, pentru că ele sânt cunoscute din obiceiul vorbirei.

Relaţia între elipsuri şi emfazuri este aceasta: în amândouă trebuie să înţălegem mai mult decât s-au zis, însă în elips să lasă afară câte o parte sau mai multe din acele care sunt neapărat trebuit<oare> la o

[18] Întipărire (s.f.) – efect, impresie.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

construcţie, iar în emfaz constr<ucţia> este deplină; prin urmare, în elips
55[v] trebuie / să luăm înţălesul din şirul cuvântărei, iar în emfaz din cuv<intele> ce sânt trebuie să luăm un înţăles mai întins.

§ 42. *Despre zicerile figurate.*

Zicerile figurate sânt acelea în care cuvintele nu să iau la liţeră, adecă nu în înţălesul literal, ci în altul, pe care-l cunoaştem din obice<iul> vorbirei.

Aşadar, în zice<rile> aceste cuvintele sânt numai ca o icoană sau ca o figură a adevăratului înţăles. S.e.: *Vorbesc la urechi surde; Arunc mazirea în părete; Îi tai nasul* etc., de care să află nenumărate în fieştece limbă. Însă nu sânt numai fraze întregi figurate în limbă, ci şi cuvinte singure, pc.: *înfrânez, înşel* etc. În zicerile acestea sânt câte două înţălesuri, unul după cuvânt şi altul după figură. Aşa s.e. *înfrânez* însemnează după cuvânt *pun frâu la un animal;* însă de la ideea aceasta au trecut
56[r] oam<enii> la altă idee şi anume la *oprirea sau cumpătarea pati/milor.* Punctul prin care au trecut oam<enii> de la o însemnare la alta este ideea *cârmuirei.* Aşa este şi verbul *înşel* de la *şa*, şi „a înşela" însemnează *a pune şaua* şi *a amăgi.* Aseminea sânt şi frazele întregi, precum *A beli cuiva obrazul;* în înţălesul literal însemnează însăşi lucrarea aceasta fizică, iar în înţălesul figurat este *a face pe cineva de ruşine.* Trecerea de la însemnarea fiz<ică> la însemnarea ideală este prea firească, pentru că cuv<ântul> *ruşine* este luat de la *roşu, roşala*, care este semnul unei stări în care ne aflăm cunoscându-ne vreo slăbiciune, vreo greşală sau vreo necuviinţă. În aseminea stare roşim la faţă; şi vrând acum să arătăm un mare grad al ruşinării, întrebuinţăm frazele acele aspre, *a tăia nasul* sau *a*
56[v] *beli obrazul*, pentru că atunci să înţălege că trebuie să roşască faţa / noastră mai tare.

Cuvintele şi frazele câte cu două înţălesuri s-au născut mai întâi din lipsă. Adecă oam<enii>, care cele dintâi cuvinte şi le-au format pentru lucrurile materiale, după ce au început a avea idei şi pentru lucruri sufleteşti, au întrebuinţat cuvintele care însemna lucruri materiale, de nevoie, şi pentru lucruri ideale. Însă aceasta au făcut-o numai atunci când între lucrul mat<erial> şi cel ideal au văzut vreo asemănare, pc. între înfrânarea vreunui animal şi între înfr<ânarea> poftelor este tot aceeaşi lucrare, adecă a cârmuirei. După câtva timp cuv<intele> şi fraz<ele> aceste au căpătat oarecare gust şi şi oarecare apăsime.

În retorică zice<rile> figurate slujesc pentru înfrumseţarea cuvântărei. Aceste zice<ri> fig<urate> de care vorbirăm acum, adecă care nu să

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

57r iau în înţălesul propriu, să numesc *tropi* sau zice<ri> *tropice*; / să numesc şi zice<ri> *metaforice*, pc.: *primăvara vieţii, iarna vieţii* etc. Sânt însă şi alte figuri, care nu să nasc din întrebuinţarea cuvintelor în însemnare neproprie, ci din felurita modificaţie a cuvântărei, pc.: *întrebarea, repetiţia, vedenia* ş.c.; aceste să numesc *figuri* (în înţălesul strâns).

Atât tropii cât şi figurile sânt trebuitoare în cuvântări, pentru ca stilului, care, după rând, uşurinţă şi întocmaitate este desăvârşit, să-i dăm şi viaţă sau vioiciune.

Figurile retorice să împart mai bine după întipărirea ce o fac în ascultători, la care ţinteşte şi oratorul, şi după aceasta le împărţim în 4 clase: 1) figuri pentru luare-aminte; 2) pentru imaginaţie sau închipuire; 3) pentru isteţime şi ascuţime; 4) pentru mişcarea inimei. /

57v **§ 43. *Figuri pentru deşteptarea luării-aminte.***

Figurile prin care putem deştepta luarea-aminte sânt cele mai însemnate următoarele: a) *Întrebarea.* Aceasta învie cuvântarea şi electrizează oarecum pe ascultători. Puterea ei atârnă de acolo, dacă să vor pune mai multe întrebări una după alta şi să vor aşeza în cuvântare la locul unde socotim că am încredinţat pe ascult<ători>. S.e. întrebarea aceasta: *– De ce să mă apuc acum? Să mă lenevesc? Bine, dar oare atunci trupul nu mi să va lâncezi? – Să slobod frâu pornirilor mele, să mănânc, să beu, să răpesc, să clevetesc, să hulesc? Bine, dar oare nu mă va mustra cugetul, oare voi avea mulţămirea dinlăuntru? – Aşadar numai virtutea şi*
58r *sâr/guinţa poate să-mi îndulcească sufletul?*

b) *Repetiţia.* Aceasta să face când zicem mai de multe ori tot acel cuvânt şi o putem face sau cu întrebări, sau prin adăogirea unor părticele. S.e. această repetiţie a lui C i c e r o n: *„Cine au stricat legăturile? Cartagenii. Cine au împins crudul război în Italia? Cartagenii. Cine au cerut iertăciune după toate aceste? Cartagenii."* Sau alt exemplu fără întrebare: *Ştiu că el va învia; dar, el va învia şi-l voi îmbrăţoşa* ş.c.

c) *Treptata purcedere (gradaţia).* Pentru exem<plu> de gradaţie ne poate sluji cuvintele aceste a lui C i c e r o n: *„În oraşe să naşte dezmierdăciunea; din dezm<ierdăciune> curge nesaţiul de avuţii; de aici vine*
58v *oarba îndrăzneală, şi de aici apoi toate fărădelegile."* Sau / alt exem<plu>: *Moartea l-au răpit părinţilor, rudeniilor, prietinilor, patriei, ştiinţelor, omenimei.*

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

§ 44. *Figuri pentru fantazie.*

Figurile pentru imaginaţie sânt menite pentru a ne deştepta şi a înălţa simţiciunea noastră. Între fig<urile> aceste însemnăm următoarele:

a) *Sinonimia* este o figură de stil în care mai tot acel lucru îl zicem cu alte cuvinte. S.e.: *Iată-l, îngălbineşte în braţele mele! Inima nu-i mai bate! Răsuflarea au încetat! Ochiul au înţăpenit! Urechea nu mai aude! Gura-i mută! Au răcit! Mâna morţii l-au atins!*

b) *Perifrazul* sau circumscrierea, când pentru ca să se înţăleagă mai deplin lucrul pentru care vorbim întrebuinţăm mai multe fraze. S.e. într-o alocuţie către tinerime s-ar putea face acest perifraz: *Nobili tineri! Iubiţii*
59r *părinţilor voştri, / razăm bătrâneţilor lor, scumpa nădejde a patriei, viitorii cetăţeni, învăţători, scriitori, giudecători, ostaşi şi câte altele nu să aşteaptă de la voi!*

c) *Caracterizaţia*, atunci când descriem însuşimile vreunii persoane, atât fireşti, cât şi cele câştigate prin purtare. S.e. putem lua caract<erizaţia> lui *Catilina* la S a l u s t i e: *„Catilina, născut de neam nobil, fu înzestrat cu mare vârtute a inimei şi a trupului, dar cu minte rea şi stricată. Lui din copilărie i-au plăcut intrigile, împărecherile*[19] *cetăţeneşti, războaiele. Trupul lui, suferitor de asprime, osteneală, priveghere, ger şi arşiţă; era făţarnic, viclean, arzător în poftе ...“*

d) *Asămănarea.* D.e.: *În ce chip doreşte cerbul spre izvoarăle apelor, aşa iubeşte sufletul meu spre tine, D<umne>zeule, zice P s a l m i s t u l. /*
59v e) *Vedenia.* Aceasta să face când ne închipuim vreo întâmplare, sau vreo persoană lucrând, ca cum am vedea-o cu ochii, ce în adevăr nu este. Exem<plu> să ne fie acesta: *Parcă văd pe tată-tău alb şi împovărat de sarcina anilor, cu mânele rădicate către cer zicând: „Iartă, Doamne, fiului meu, că eu l-am iertat.“ Parcă mă uit la mumă-ta cum, cu mâinele şi buzile tremurânde, să roagă: „Părinte, iartă-l că nu ştie ce au făcut...“* Sau alt ex<emplu>: *Parcă-l văd acum cum stă înaintea lui D<umne>zeu şi te pârăşte, cum cere răsplătire pentru sângele nevinovat.* Ş.c. Vedeniile aceste să întrebuinţează la întâmplări extraordinare, s.e. când vrei să îndupleci pe un părinte mânios care nu vrea să ierte, sau pe un fiiu
60r blestemat şi deznădăjduit, / sau când vrem să îngrozim pe ascult<ători> de la vreo fărădelege pc. omor ş.c.

f) Aici putem număra şi *zice<rile> emfatice* sau *apăsătoare.*

g) *Alocuţia* sau înturnarea oratorului cu vorba către oarecare obiecte sau şi persoane. S.e., când am avea a vorbi de *patriotizmul strămoşilor noştri*, ne-am putea înturna cu această alocuţie către pământul în

[19] Împărechere (s.f.) – înfruntare, ceartă violentă.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

care ne aflăm: *„La voi mă întorc, o, râuri, şesuri, văi, dealuri, cetăţi şi sate! Pe voi, locuri mute şi totuşi mult vorbitoare, vă chem martore virtuţii străm<oşilor> noştri! Care din voi n-aţi simţit greutatea armelor lor împumnate pentru binele urmaşilor lor? Care din voi n-au roşit vreodată de sângele lor vărsat pentru mântuirea patriei? Care din voi nu ne înfăţoşează vreun suvenir a unei măriri de care noi nu ne ştim face*
60[v] *vrednici."* – O asemenea alocuţie frumoasă către locuri, popoară [...] / ţărmuri are C i c e r o n în cuvântul pentru P o m p e i.

h) *Prosopopeea* sau *personificaţia*, când lucrurilor abstracte ori neînsufleţite dăm persoană. Aşa putem zice: *Vedeţi colo o vergură frumoasă, plină de vioiciune, rumenă, sfioasă, blândă, ruşinoasă, blajină? Este însăşi virtutea.* La această figură putem număra şi *alegoria*, pentru că şi în ea să personifică lucrurile şi ideile. Aşa este în *Tes<amentul> Vechi* despre nuielile care să duc să-şi aleagă împărat; aşa este personificată *rugăciunea cea adevărată* şi în parabola cu vameşul şi farizeul, precum şi *învăţătura* în parabola cu sămănătoriul.

i) *Sermocinaţia* sau întroducerea unei persoane vorbind în cuvântare. Aşa întroduce C i c e r o n într-un loc pe *patriotul cel bun* vorbind ca cu chipul următor: *„Nu numai mie, dar şi, ba încă mai mult patriei*
61[r] *sânt născut. Ea mi-au dat fiinţa* [...] / *mi-au asigurat viaţa cu legile sale, mi-au înfrumseţat inima cu moravuri bune, mintea cu învăţături omenoase şi m-au adus până la ania*[20] *aceasta. Cu ce să-i răsplătesc eu ei pentru aceasta decât cu însăşi viaţa. Aşa cugetă patriotul cel bun."*

k) *Metonimia*, adecă schimbarea numelor sau, mai adevărat, schimbarea lucrurilor unul pentru altul. Şi să schimbă lucrurile puind *cauza* pentru *efect*. S.e.: *Biruinţa din firea sa este fudulă*, când totuşi biruinţa în sine nu este fudulă, ci poate să fie numai cauză fuduliei. Sau să poate pune *locul pentru cele ce sânt în loc*, pc.: *Toată Europa s-au minunat*, când totuşi nu ea, ci oam<enii> din ea au putut să se minuneze. Sau *totul pentru întreg*, s.e.: *Cu braţul meu mi-am câştigat norocirea. Materia pentru*
61[v] *formă*, s.e.: *fierul în loc de sabie.* Abstractul pentru / concret, s.e.: *Nevinovăţia lăcuieşte în sate.* Şi celelante care să ţin de metonimie.

§ 45. *Figuri pentru isteţime şi ascuţime.*

La figurile de natura aceasta însemnăm *contrariul* sau *antitezul*, adecă punerea propoziţiilor împrotivitoare una pe lângă alta. S.e.: *Eu mă*

[20] Anie (s.f.) – vârstă.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

trudesc ziua şi noaptea, tu şezi în ogheal; eu sufăr asprimea gerului, tu te odihneşti în case calde; eu mă pârlesc supt arşiţa soarelui, tu te răsfăţeşti supt umbra copacilor; cu un cuvânt: eu îmi câştig pânea mea întru sudoarea mea, iar tu furi mierea albinelor ca un trântor.

La acestea reducem şi *satira*, care este o luare în râs sau în bătaie
62r de gioc a viţiurilor, neroziilor, / obiceiurilor omeneşti. Sânt multe soiuri de satiră. Noi însemnăm aici *ironia*, care să obicinuieşte mai de multe ori la orator şi este o împunsură prin antitez. Aşa s.e., când ai vrea despre un *om crud şi îndărătnic* să vorbeşti în ironie, ai zice aşa: *Uite cât de blând, supus, ascultător, cum zâmbeşte de delicat, cum însuflă dragoste tuturor* etc; sau despre un *călugăr desfrânat* ai putea zice: *Cât de cuvioasă este Cuvioşia sa ...* Această figură unde te gioci cu numele sau cu epitetul unui om sau a unei tagme să numeşte *paronimia.*

§ 46. *Despre figurile mişcătoare.*

Între aceste numărăm:

1) *Exclamaţia.* S.e.: *„O, timpuri! O, moravuri! Toată lumea să*
62v *sfieşte, să ruşinează, râde de nebuniile* [...] */ el rămâne tot acela!"*

2) Aici putem reduce şi *elipsul* sau *zice<rile> frânte.*

3) *Hiperbola* sau mărirea lucrurilor. Aşa zice C i c e r o n: *„Pompei au purtat mai multe războaie de câte au cetit alţii"*; sau: *S-au dus vestea în toată ţara.*

4) *Vorbirea cu sine.* S.e., când te-i întuma cu cuvântarea către tine şi ai zice: *O, sufletul meu, ce vei face tu acum? Încotro te vei întuma?* Ş.c.

5) *Giurământul*, când giurăm sau rugăm pe cineva pe ce are mai scump. S.e.: *Te jur pe viul D<umne>zeu al tău* etc.

6) În sfârşit, *blestemul* sau *afurisenia.* S.e.: *La tine mă întorc, nefericitule, tu care-ţi baţi gioc de naţia şi patria ta şi nu te sfieşti a lucra*
63r *în contra / binelui ei! Numele tău să se pomenească cu urgie de către toţi fiii patriei şi blestemul neamului să te însoţească din generaţie în generaţie la toată viitorimea* etc.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

CUPRINS

Către cititor 5

VIAŢA SFÂNTULUI HRISTOFOR (*Silvia Marin-Barutcieff*) 7

PENTRU FULGERE ŞI PENTRU TUNETE CUM SĂ FAC (*Cătălina Velculescu*) 45

„OMUL CA IARBA, ZILELE LUI..." (*Adriana Mitu*) 73

MANUALELE ŞCOLARE CA PREGĂTIRE A ORIZONTULUI DE AŞTEPTARE PENTRU CITITORII ROMÂNI DIN SECOLUL AL XVIII-LEA (*Manuela Anton*) 125

IOAN MAIORESCU – „RETORICA" (*Andrei Nestorescu*) 163

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

Redactor: DACIANA VLĂDOIU

Tehnoredactor: VASILE CIUCĂ
Tehnoredactare computerizată: CONSTANTIN NIȚĂ

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

În manuscrisele şi cărţile româneşti dinaintea mijlocului de secol XIX, se ascund (după aproape un secol şi jumătate de cercetări) numeroase pagini deloc sau prea puţin cunoscute...

Strădania specialiştilor din Institutul nostru este de a identifica, în manuscrisele şi cărţile româneşti vechi, teme, motive, personaje, naraţiuni, lucrări cu scop didactic sau lucrări teoretice, spre care cititorul contemporan să fie îndemnat a căuta un drum al înţelegerii. Dincolo de ceea ce manualele de liceu sau cursurile universitare ne-au învăţat a denumi „literatură română veche" (legată de noţiunea inaccesibilităţii aride), trăieşte o lume complexă şi vie, doar parţial cunoscută. Drumul către textele uitate este uşurat de studiile în care li se descoperă acestora valorile ideatice sau valorile de imagini concordante cu o cultură europeană având rădăcini profunde în timp şi ramificări uneori derutante în spaţiu.

CĂTĂLINA VELCULESCU

Volumul cuprinde: *Viaţa Sfântului Hristofor; Pentru fulgere şi pentru tunete cum să fac; „Omul ca iarba, zilele lui..."; Manualele şcolare ca pregătire a orizontului de aşteptare pentru cititorii români din secolul al XVIII-lea;* Ioan Maiorescu-*Retorica.*

ISBN 973-85611-1-6

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro